

szlatinai LEDNICZER SÁNDOR,
az ezred megalapítója és első parancsnoka.

AZ „EGYES NÉPFÖLKELOK” HADI HISTÓRIÁJA

AZ EZRED VOLT TISZTJEINEK KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

ÖSSZEÁLLÍTOTTA ÉS ÍRTA:

BALASSA IMRE

NYOLC TÉRKÉPVÁZLATTAL.

BUDAPEST, 1933

Az olvasóhoz!

Itt járunk, ezen a megváltozott világon, élünk még, emlékezve és emlékeztetve másokat. De a dér belepte hajunkat, szemünk fénye homályosul, vállunk meghajlik az idők terhétől és egymás után szép csöndben elmegyünk...

Mielőtt elmennénk mindnyájan harcban megdicsőült bajtársaink után a föld alá, hogy porladó szívünk virágossá, termővé, dússá tegye az árva magyar földet, mielőtt elmennénk azok után, akik a *Piave* és *Kolubara* mocsaraiban, a *Kosmáj* lejtőjén és *Erdély* bércein, az oláh síkságon, *Moldva* rónáin és a *Szereth* nádasaiban, az *Isonzó* táján és *Volhyniában*, *Albánia* komor hegyei között és a *Morava* mentén pihennek, – emlékeztetőül és okulásul jövő nemzedékek számára elmondjuk legendás hírű ezredünk igaz történetét.

Nem szépítünk semmit. Nem teszünk hozzá a valósághoz és nem is veszünk el semmit belőle. Egyszerű szóval, kérdés nélkül mondjuk el a mi felejthetetlen, szép regimentünk dicsőséges történetét, mert a tények szebben beszélnek minden ékes szónál.

Ezredünk a háború első napján született. Nem voltak hagyományai, nem volt múltja, nem volt története. Es a háború véres ötvenegy hónapja alatt neve dicsőséges tradíció lett, emléke történelem.

E könyv maradandó betűiben éljen tovább az ezred, amely elmúlt a háború tragikus utolsó napján: eltemetkezett a mi szép, ezer esztendő hazánk romjai alá. Éljen tovább e betűk rengetegében és tanítsa a jövő nemzedéket igénytelen, önfeláldozó hősiességre, elismerést nem váró heroizmusra ma, férfias kötelességteljesítésre és arra a mindent áldozni tudó mártír készsége, amely nélkül fajok, nemzetek, országok számára nincsen élet és nincsen jövő!

I
AZ EZRED SZÜLETÉSE

Háború!...

Csöndes, bágyadt nyári vasárnap délután volt; ebbe a tikkadt, esemény nélkül való, ünnepdélutáni mozdulatlanságba rikkancsok rikoltozása hasított bele nagyhirtelen: „*Szarajevóban* megölték *Ferenc Ferdinánd* trónörökösét és a *feleségét!* Rendkívüli kiadás!”

Dermedten néztek egymásra az emberek egy percig, némán és szótalánul. Azután ezt suttozták az ajkak: „Háború! . . .”

E nap és az elkövetkező hetek éjjel-nappal cikázó vad izgalmat nem kell bővebben fölidézni senki emlékezetébe. E mű szerény keretei közé nem is illenek. Július 25-én délután öt órakor a miniszterelnökség várbeli palotájának egyik földszinti szobájában visszafojtott lélekzettel várt tíz és tízmilliók dermedt lelke. A nemzet lelke várakozott abban a szobában, tizenöt-husz újságíró képében. És öt óra tizenöt perckor a szoba küszöbén megjelent egy elegáns úr: *Drasche-Lázár Alfréd* dr. miniszteri tanácsos és így szólt vonatott, ünnepélyes hangon:

– Uraim! *Tisza István* gróf miniszterelnök úr önnagyméltósága ebben a percben beszélt telefonon *Zimonnyal*. Az osztrák-magyar monarchia belgrádi követe, *Giesl Vladimir* báró félórával ezelőtt elhagyta *Belgrádot* és e percben már *Zimonyban* tartózkodik.

Az újságírók ajkán át kirobbant a szó:

– Háború! . . .

Perc múlva vitte már a hírt a telefon, a távíró, cikkázott széjjel az országban és az emberek ajkán forró izgalommal felelt a véstes és vésztyósló echó: „Háború!”

A következő napon megjelent az utcák falán a galambósz uralkodó szózata népeihez: „Mindent meggondoltam, mindent megfontoltam ...”

Megjelent a mozgósítási hirdetmény a házak falán és megindultak a férfiak százezrei, elhagyták otthonukat, műhelyeiket, íróasztalaikat, a munkát, a családot, a biztonságot, az életet – komoly,

de lelkes arccal tartottak a kaszárnyák felé, döngő léptekkel, hogy teljesítsék kötelességüket hazájuk iránt. Egyetlen menetelő hadsereggé változott át az ország, gyalog, szekéren, lóháton és vasutakon masíroztak a férfiak, – fegyverbe, fegyverbe, fegyverbe!

A m. kir. budapesti 1. népfőlkelő gyalogezred ezen a napon, 1914. évi július hó 26-án született!

Született lelkesedségből, született hűségéből, született áldozatkészségből – föltámadt, fölkelt, zászlók alá állt a dolgos, becsületes, józan polgárságból.

E helyen álljunk meg egy percre, mert sokan nem is tudják, hogyan keletkezett, milyen törvény alapján állt talpra e csodálatos erő, e polgárkatonaság: a népfőlkelés.

Az 1886 év június 6-ával lépett életbe a m. kir. népfőlkelésről szóló 1886 évi XX. t. c. és nyomban ki is adták a törvény végrehajtására vonatkozó utasítást. A honvédség önálló zászlóaljai szolgálati számának megfelelően 94 népfőlkelő járásparancsnokságot szerveztek, továbbá 10 népfőlkelő huszár nyilvántartóságot a honvédhuszárezredek számának megfelelően. Minden népfőlkelő járásparancsnokság hivatva volt háború esetén egy hadiállományú népfőlkelő zászlóalj föllállítására, a népfőlkelő huszárnilyvántartóság pedig egy-egy huszárosztályt állított volna fel.

1913 évben a népfőlkelő járásparancsnokságok a honvédgyalogezredek szolgálati számának megfelelő népfőlkelő parancsnokságokká alakultak át és a népfőlkelés ezredrendszerbe alakult.

A budapesti 1. népfőlkelő parancsnoksághoz tartoztak a *Budapest* székesfőváros, *Szentendre*, *Vác*, *Újpest* rt. városok és a *ráckevei*, *monori*, *alsódabasi*, *biai*, *pomázi*, *gödöllői* és *váci* közigazgatási járások területén illetőségű és ott állandóan tartózkodó lakosok.

Az 1886 évi XX. törvény cikk szerint népfőlkelőköteles minden állampolgár, aki sem a közös hadsereg, (haditengerészet) sem a honvédség tényleges-, tartalék vagy póttartalék állományába nem tartozott, annak az évnek az elejétől fogva, amelyben a 19. életévét betölti, annak az évnek végéig, amelyben a 42. életévét meghaladja. Az első népfőlkelő osztályba tartoztak a 37 éven aluliak, a második osztályba a 37 éven felüliek. A törvény kimondta, hogy az első osztályba tartozó népfőlkelők a hadsereg és a honvédség kiegészítésére igénybe vehetők. Ez nem jelentett mást, mint a katonai szolgálat kiterjesztését a 37. életévig.

A mozgósítási hirdetmény megjelenése után néhány órával hatalmas tömegek lepték el a budapesti 1. népfőlkelőparancsnokság

Soroksári-úti helyiségeit és udvarait. Lelkes buzgalommal és igyekezettel siettek a zászló alá már az első órákban, hogy teljesítsék honfiúi köteleességüket. A mozgósítás rendkívüli körültekintést kívánó munkáját az 1. népfőlkelő parancsnokság vezetője, a főállítandó 1. népfőlkelő gyalogezred parancsnoka, *Ledniczer* Sándor alezredes vezette. Harcképes ezredet *polgárokból* főállítani rendkívüli feladat. A bevonuló emberek tömegeit orvosi vizsgálatnak alávetni, őket koruk és alkalmasságuk szerint alakulatokba osztani, elszállásolni, ételmezni, a különböző kiképzési fokon lévő emberanyagot egységes és gyors kiképzéssel hadiszolgálatra alkalmassá tenni, ruhával, fegyverrel, egyéb felszereléssel ellátni olyan munka, amely a szellemi, fizikai és erkölcsi erők végső megfeszítését, tökéletes összhangját követeli és óriási módon kifejtett felelősséget.

Éjjel és nappal folyik a munka. A bevonuló legénységet a Szegényház-tér, a Dohány-utca, a Hársfa-utca, Barcsay-utca és környékén szállásolják el és ételmezik. E békés városnegyed olyan, mintha *egyetlen nagy kaszárnyává változott volna*. De van abban valami nagyon szép szimbólum, hogy e fegyverbe lépő polgárok nem kaszárnyákban laknak, hanem polgári környezetben, egyenesen békés bérházakból indulnak fegyverrel a kezükben háborúba – a béke védelmére.

Milyen sokszínű tömeg ez: e most születő ezred emberanyaga! Földművesek, iparosok, hivatalnokok, kereskedők, közalkalmazottak, urak, parasztok, napszámosok egymás mellett, egyetlen gondolat szolgálatában, a bajtársiasság gyönyörű demokráciájában. Pántlikás kalappal jönnek, vidáman és bizakodóan. Parancs szerint csak a harminchét éven aluliakat kellene szolgálatban tartani, de az idősebb korosztálybeliek olyan lelkesedéssel és határozottsággal követelik részüket a közös megpróbáltatásban, hogy nem lehet elutasítani ezeket sem. Akit haza akarnak küldeni, az nem megy. Sértődötten, csökönyösen és kitartóan megmarad szándéka mellett. A Szegényház-téren és a környező utcákban, ahol a bizottságok működnek, a szabadban tanyáznak egész éjszakán át. *Nem akarnak tágitani*, nem akarnak szégyenszemre hazamenni! így azután be kell fogadni az 1. népfőlkelő gyalogezredbe az öregebb legényeket is. Ennek meg is van az eredménye: nagy a fölösleg, sok a létszámfölötti, akikkel nem tudnak mit kezdeni: nem jut nekik ruha, étel és zsold.

Augusztus 2-án a fogyatékosan felöltöztetett és felszerelt legénység már kivonul a gyakorlótérre. Megható és különös látvány, mi-

kor a katonai szolgálattól régen elszokott öreg legények újra kezdik, mint rekruta-korukban. Az emlékek lassan-lassan ébrednek a lélekben is, a katonás mozgástól elszokott testben is. De nagy nehézséget okoz valami: ezek az emberek a legkülönbözőbb fegyver- és csapatnemeknél kaptak valaha kiképzést. Van közöttük közös hadseregbeli, aki csak a német vezényszót ismeri és honvéd, aki csak a magyart érti. Vannak köztük, akik még olyan időkben voltak újoncok, amikor régebbi típusú fegyver kezelését tanulták. Van közöttük gyalogos, huszár, tüzér, szekeres, – még tengerész is. Ezeket jó gyalogos csapattá kiképezni szinte napok alatt – lehetetlennek látszó feladat. Csak a minden akadályt elsöprő lelkesedés, e napok csodákat művelő láza magyarázza meg, hogy *Ledniczer* alvezredesnek és a köréje sereglő tényleges, tartalékos és népfölkelő tiszteknek sikerült az emberfölötti munka. E napokban senki sem panaszkolt, hogy az éjtszakai nyugalomról leszokott, hogy a nap huszonnégy órájából pihenésre nem jutott több, mint három – forró fanatizmussal dolgozott nemcsak az emberi értelem és akaratérő, de végsőkéig megfeszülve egy tömegláz izgalmában, páratlan teljesítőképességre lendült az emberi szervezet, amelynek munkabírása megcsúfolta minden természeti törvényt.

„Jó reggelt, vitézek!”

Augusztus 3-án – verőfényes, szép idő volt, jól emlékezünk! – a Rákos mezején gyakorlatozott az öreg legények ifjú ezrede.

Ezen a napon szemlét tartott a kivonult ezred fölött a trónörökös, *Károly Ferenc József* királyi herceg. Felejthetetlen látvány mindannyiunk számára, amint a ragyogó napsütésben elszáguld arcvonalunk előtt vágatató, fehér paripán, mögötte daliás kíséret, fűjő, prűszkölő méneken. Csákóját magasra emeli, megforgatja feje fölött és harsány hangon kiáltja:

– *Jó reggelt, vitézek!*

Azután visszakanyarodik az ezred felé, leszáll lováról, beszélget az emberekkel, csupa napsugár, mosoly, szelíd és mégis férfias kedvesség, amint anyanyelvükön szólíttatja egymásután a vén bakákat ... E vidám mosolyú és barátságos kék szem sugarát szívébe zárta akkor minden ember, elvitte magával kedves útravalónak, viszontagságos évekre, küzdelmes, véres utakra.

A legénység fölszerelése megtörtént és most már céllövészetet

kellene tartani! Ennek azonban súlyos akadályai vannak: nincsen idő és a lőfegyverrel való ellátás még nagyon kezdetleges. Pedig a lőfegyverrel való bánásmódra nagyon célirányos újra megtanítani a legénység zömét, mert a századok legénységének körülbelül 60 százaléka *volt póttartalékosokból* áll, akik tizenkét–tizennégy évvel előbb szolgáltak két hónapig, egy részük egyetlen egyszer vett részt tizennégynapos fegyvergyakorlaton, másik részük pedig egyáltalán nem volt még soha fegyvergyakorlaton. *A fegyvert legtöbben nem is tudták kezelni, sem megtölteni.* Azt már említettük, hogy nagyon sok tüzér, huszár, szekeres, élelmezési katona és tengerész volt a századokban, akiknek gyalogsági kiképzésük egyáltalán nincsen.

Visszatekintve e zűrzavaros napokra, visszaemlékezve a gyötrő gondra, a kínzó felelősségérzésre, amellyel vártuk az indulási parancsot, hogy harcba vigyük minden kiképzés nélkül e fogytékosan felszerelt és annyira vegyes emberanyagot, – meg kell állapítanunk, hogy a háború egyik legnagyobb megpróbáltatása maga a mozgósítás, a készülődés e rövid időszaka volt.

Öt tényleges csapat-tisztje volt az ezrednek: *Ledniczer Sándor* alezredes, ezredparancsnok, *Mihailic* Milivoj lovag császári és királyi 26. gyalogezred béli őrnagy, davori *Relkovic* Dusán császári és királyi 52. gyalogezredbeli őrnagy, *Gyürke* Dezső császári és királyi 26. gyalogezredbeli százados és *Vaszkó* László 1. honvédgyalogezredbeli főhadnagy. Az ezredparancsnok, a zászlóalj parancsnokok és az ezredsegédtiszten kívül tehát tényleges tiszt több nem volt az ezredben. A századparancsnokok részben volt hivatásos tisztek – nyugdíjasok, szolgáltonkívüliek – részben tartalékos tisztek voltak. Zászlóaljsegédtisztekül is fiatalabb évfolyambeli tartalékos tiszteket osztottak be. De a szakaszparancsnokok idős népfőlkelő tisztek, akik éppen úgy elszoktak már a katonai szolgálattól – és részben honvédek, részben közöshadseregbeliek voltak, – mint akár a legénység és az altisztek. Egyáltalán nem ismerték a modern tüzéség és gépfegyver hatását, annak következményeit, sem pedig az ehhez kapcsolódó taktikai követeléseket.

Es ezeknek a tiszteknek és ennek a legénységnek talán néhány nap múlva komoly ütközetekben kell majd résztvenniök!

Bámulatraméltó volt, hogy a legénység, amely a katonás tartástól, a fegyelmezett mozgástól elszokott, vastag katonamundérban, nehéz hátibőrönd alatt görnyedve, feszes szíjjazatban, puskát cipelve hogyan bírta a gyakorlatozást a perzselő hőségben. A nagyrákosi gyakorlótér messze volt az ezred elhelyezési körleteitől és a menetelés odáig is nagyon fáradtságos.

De bírták, mert bírni *akarták!*

Már az bizony nagyon groteszk jelenség volt, hogy a falusi asszonyok és gyerekek sehogy sem akartak hazamenni otthonaikba: a Szegényház-tér és Dohány-utca környékén tanyáztak, hogy közelében maradjanak az apának, a férjnek és még a gyakorlótérre is követték az ezredet, hogy a pihenő perceiben szalonnával, borral, kenyérral traktálják hozzátartozóikat. Nem volt valami katonás látvány a zászlóaljok után és a zászlóaljok mellett bandukoló asszonyhad, de a közlekedésnek ebben az idejében ilyen csekélységek *el* kellett tűrni.

Búcsú a szülőföldtől.

Augusztus 10-én reggel megérkezett a parancs.

„Regiment hat sich bereit zu halten nach erlangter Marschbereitschaft von Budapest abzugehen”.

Ez a távirat azt jelentette, hogy néhány órán belül „megy a gőzös, megy a gőzös” messze földre ...

Messze földre, idegen országba!

Az eredeti terv szerint augusztus 23-án kellett volna útba indítani az ezredet. És most útba indul 13 nappal előbb! Idős civilekből összeszedett ezred, különböző fegyvernemek szerint évtizedek előtt kiképezve ... És még ezen a napon útba kell indulni négy vasúti turnusban az ősi vár: Pétervárad felé. Anélkül, hogy az ezred futólagos kiképzésére idő volna.

Még néhány óra a főváros föllobogózott házai, barátságosan mosolygó arcok, szerető karok között. . . még néhány óra. És indul az új ezred, a lelkesedésből született polgárregiment, ismeretlen sorsa felé.

Az ezredparancsnokságnak a New-York palotában elhelyezett irodáiban cseng a telefon, kopognak az írógépek, tiszték jönnek-mennek, futárok parancsokat hoznak és visznek. Szolgálati jelvénynyel ellátott tiszték robognak autókon a város minden része felé. lázas sürgés-forgás uralkodik a környező utcákban, e laktanyává változott városrészben.

Délben a környék minden lakója tudja már, hogy a nagy- bajszos, marcona hadfiak, akik néhány napja e bérházrengeteg vendégei voltak, búcsúznak és estére már nem hangzik föl vidám nőiázásuk a holdvilágos udvarokon és az utcák során. Az asszonyok,

lányok naphosszat az ablakokban könyökölnek, nézik az előkészületeket, a Miksarutcában fogatolt konyhakocsikat, trénszekereket, a nyergelt lovakat, a készülődő katonákat. Az utca forgalma egyre nagyobb. Mindenki izgatott, mindenki búcsúztatja őket, mintha családtagjuk volna. Akinek a felesége, a menyasszonya, gyermeke itt van, még eltölthet vele egy-két órát. Aki magányos ember, az sem árva ezen a napon: szíves szeretettel tömik tele a kenyérzsákját útravalóval, díszítik a sapkáját virággal, pántlikával. A Dohány-utca és az Erzsébet-körút környéke egyetlen nagy család most, békés, szerető otthon, amely búcsúzkodik hadbainduló gyermekeitől.

A házak közében fölharsan a trombiták harcias hangja, megperdülnek a dobok.

Sorakozó!

Könny csillog a szemekben, az ablakok zsúfolásig megtelnek, az erkélyekről kendők lobognak, a boltosok és mesteremberek kiállnak az utcára és úgy búcsúzkodnak.

Sorakozó!

A délután folyamán egymásután masíroznak el teljes fölszereléssel, vonatukkal együtt a zászlóalj a dunaparti teherpályaudvar felé. Kendőlobogtató, könnyes szemű város kíséri őket éljenszóval, nagy riadalommal, a gyermekek, a lányok ott menetelnek a kocsiuton, ölelő karok között búcsúzik az ezred a szép fővárostól.

4 órakor délután az ezred és az I. zászlóalj törzse, 9 óra 45 perckor az I. zászlóalj és az ezredtörzs tisztikara, 11 órakor a II. zászlóalj törzse, tisztikara és legénysége indul el a dunaparti teherpályaudvarról, míg a III. zászlóalj hajnali 1 óra 7 perckor hagyja el Budapestet.

Leírhatatlan jelenetek között történik mindez. Lázban ég a város, az utcákon dobog millió emberi szív. „Az Isten áldja magukat!” „Isten vezérelje vissza!” „Sok szerencsét!” – kiáltozzák ezek és ezek a Körúton menetelő bakák felé. F fiatal leány tör keresztül a járókelők falán, kirohan a kocsiutra, odaugrik egy lóháton haladó tiszthez és könnyes szemmel elkapja a kezét: megcsókolja. A lovak kantárja mellé pántlikát, virágot tűznek, a trombiták torkába is virág kerül és mire a legénység megérkezik a pályaudvarra, roskadoznak a sok jóféle élelmiszertől, amivel megajándékozták őket útközben az idegenek.

A II. zászlóalj az Otthon Írók és Hírlapírók Köre Dohány-utcai kis palotája előtt fejlődött vonalba, indulásra készen. A zászlóaljparancsnokság irodája itt volt, az írók és újságírók klubjában. Mikor

menetkészen áll a zászlóalj, *Rákosi* Jenő, a nemzet nagy publicistája, számos írótól kísérvé megjelenik a kapuban, hogy kezét rázzon még egyszer a tisztekkel. A zászlóaljparancsnok, segéd tisztje és a zászlóalj kürtös már a nyeregben ülnek, a századparancsnokok szintén. Fölhangzik a harsány vezényszó: „Zászlóalj, vigyázz!” A kardok kirepülnek hüvelyükből és megcsillannak a késő délutáni napfényben. „Zászlóalj, imához!” – hangzik ismét a vezényszó és a nyeregben ülő trombitás megfújja az imajelet. A zajos utca elnémul, dermedt csendben hallgatják a kürt fohászkodását az emberek. Összedobban még egyszer e városrész szíve a nehéz sors felé indulók szívével, az emberek hazagondolnak, szemük előtt a jövő küzdelmes képei jelennek meg. . .

Azután elhangzik a trombita ezüsthangú imája, a menetoszlop megindul, a New-York-kávéház előtt kikanyarodik a Nagykörútra, vidám nóta harsan fel a bakák torkából és az ablakokból az út közepére hulló virágeseben gázolnak, menetelnek a véres jövő felé.

A dunaparti pályaudvar kapuja előtt megint csak ezrekre menő tömeg várja az egymásután érkező zászlóaljakat. A Szózat hangzik fel itt ezernyi ajakról, ennek az áhítatos, megrázó dallama kíséri a katonákat a pályaudvar rácsa mögé, ez hangzik utánuk akkor is, mikor a vagonok kigördülnek Budapest területéről és viszik az ezredet bele a fekete éjszakába, bele a fekete jövőbe.

E katonavonatokon senki sem alszik az éjszaka. Megállnak kis falusi állomásokon, ahol máskor csak a bakter lámpása és egy-két kutya vonítása fogadja a vonatot. Most pedig ott van a falu népe, ott feketélik a sínek mentén, lámpásokkal, fáklyákkal jönnek, cipőt, szalonnát, minden jófélét hoznak a hadbainduló vitézeknek. A környékbeli falvak vasúti állomásain könny, asszony sírás, ölelő karok fogadják az embereket: családjuk tagjai jöttek ki elébük, mikor meghallották, hogy ezen az éjszakán suhan át az ismerős tájékon a virágos, lobogós katonavonat, amely viszi őket, viszi messzire.

Diadalmenet az útjuk másnap délelőtt is. Páratlan lelkesedéssel, szeretettel, bőkezűséggel vendégelik az ezredet faluról-falura, állomásról-állomásra. Olyan ez, mint a véget nem érő nagy lakodalom.

Szabadkán már vöröskeresztes kórházvonatokat látnak. A várótermekben ágyakat, amelyek sebesültekre várnak. . .

A délutáni órákban egymásután gördülnek át a zászlóaljakat szállító vonatok az újvidéki hídon és a derék katonák elgondolkozva néznek a *pétewárad*i várhegyre, az időtől feketedett komor, ősi bás-

tyákra, amelyek egykor török vértől áztak és annyi jó magyar vitéz utolsó sóhaját fogadták magukba.

Az este folyamán elszállásolják az ezredet a *pétervárad*i vár különböző laktanyáiban, többek között a nevezetes Hornwerken, a fellegvárban. Másnap délben már derék népfölkelőink szolgáltatják az őrségeket a péterváradi várban.

Az ezred rendeltetése ebben a pillanatban még nem más, mint hogy megszálló csapata legyen a várnak.

II.
HADJÁRAT SZERBIA ELLEN, 1914-BEN.

Mi történt eddig a harctéren?

Hogy e rendeltetés vajmi gyorsan bekövetkező változását megértse az olvasó, elmondjuk: mi volt a helyzet ezekben a percekben a szerbiai hadszíntéren.

A mozgósítás elrendelésekor a déli hadszíntér körletében 5 hadtest állomásozott, és e hadszíntér felé irányítottak további 2 hadtestet. A mozgósítási nap mindegyik hadtest részére július 28-ika volt. Augusztus 10-én, a felvonulás befejeztével a XVI. hadtest *Foca-Gorazde-Szarajevo* vonalában, a XV. hadtest *Visegrád* és *Vlasenica* között, a XIII. hadtest *Banjica* és *Bjelina* között, a VIII. hadtest *Brckonál*, a *Szávától délre* helyezkedett el.

A 40. honvédhadosztály hadtestköteléken kívül *Szarajevóban* gyülekezett.

A *Szávától északra* a IX. hadtest állott *Mitrovica* és *Klenáknál*, a 7. gyaloghadosztály *Sabáccal* szemben, a IV. hadtest *Zimonytól Pancsováig* vonult fel; innét keletre a VII. hadtest fölvonulási területé volt.

Az ellenségről köztudomású volt, hogy *Kragujeoáctól* északra körülbelül 3 hadosztálllyal, *Valjevónál* 2 hadosztálllyal, *Uzicénél* 1 hadosztálllyal, *Plevljénél* 2 hadosztálllyal, *Sabáctól* délre 1 hadosztálllyal, *Belgrádtól* délre 2 hadosztálllyal áll.

Július 30-án már kisebb csatározások voltak *Bosznia* határán és a *Száva* mentén. *Visegrádnál* a szerb erők *aDrináig* nyomultak előre, a montenegróiak pedig *Corazdeig* jutottak.

A balkán haderők főparancsnoka, *Potiorek* Oszkár táborszer-nagy azonban kénytelen volt haditervét megváltoztatni, mert *közben Oroszország hadat üzent a monarchiának*, mire a legfelsőbb hadvezetőség a szerb harctérről a 2. hadsereget az északi hadszíntérre *irányította*. Addig, amíg ez a 2. hadsereg az elszállításra várt, egyéb föladata nem lehetett, mint a demonstráció, amelylyel megkönnyítette az 5. és 6. hadsereg átkelését a *Drinán* és betérését *Szerbiába*.

A 7. gyaloghadosztály készen állott *Sabác* és *Kapinovo* között

a Száva-átkelésre, a 2. hadsereg parancsra ugyanakkor átkelest demonstrált *Pancsovánál*, *Keveváránál*, *Mitrovicánál* és *Obrenovánál*. E demonstratív hadműveletnek védelme alatt kezdték meg a többi seregtestek az offenzívát a *Drinán* át *Valjevo és Usice* felé.

A péterváradi erőd vártüzérséggel volt ellátva. Ov-megszálló csapatul kapta a szabadkai 6. népfőlkelő gyalogezredet, – a mi ezredünket, az 1. népfőlkelő gyalogezredet pedig mint kirohanó csapatot. E diszpozíció következménye volt, hogy augusztus 10-én oly sürgősen, sőt riadószerűen indították útba az ezredet *Péterváradra*, hogy a második hadsereg demonstrációja és az ötödik és hatodik hadsereg offenzívája idején már harckészen álljon *Péterváradon*, holott ezredünknek a mozgósítási terv szerint csak augusztus 23-án kellett volna a menetkészültséget elérnie.

Augusztus 12-én a boszniai hadtestek megkezdtek előnyomulásukat és átlépték a *Drinát*. A 29. hadosztály átlépte *Mitrovicánál* a *Szavát* és előrenyomult a *Macsvában Sevaricéig*. A 7. hadosztály viszont *Sabácnál* kelt át a *Szaván* és megszállta *Sabácot*.

A második hadsereg ugyanakkor *Obrenovánál* és *Pancsovánál* erőteljes demonstrációt rendezett.

Augusztus 13-án és 14-én – mialatt a derék 1. népfőlkelő gyalogezred már kemény őrszolgálatot teljesített a péterváradi várban – *nagyobb ellenséges erők* nyomultak előre kelet- és délkelet-ről a *Drina* felé és 13-án a *Szaván* átkelt csapataink is összecsaptak *már* az ellenséggel.

A *Sabácot* megszálló Dáni-csoport 14-én nagyobb szerb erők támadásának célpontjába került, azonban a *Letovszky*-különítmény segítségével a támadást visszaverte.

Az első nagy mars.

időközben a balkán haderők főparancsnoksága elhatározta, hogy *Sabácnál* hadi hídfőt állít föl és ennek megszállására a péterváradi kirohanó csoportot, a magyar királyi budapesti 1. népfőlkelő gyalogezredet rendeli. Az ezred 13-án reggel kapta a parancsot, hogy 14-én és 15-én, két menetnap alatt *Klenakra* vonuljon. Az ezredet az utolsó percben szerelték fel a szükséges térképanyaggal és könnyű parasztfuvarokkal, amelyekre hatnapi élelmet raktak fel. 14-én reggel rekkenő hőségben vonult ki Péterváradtól *irig* felé az ezred. Teljes menetöltözetben, vastag posztóruhában, egyre inkább

hegynek emelkedő terepen, erőltetett menetben vonult a *Fruska Gora* erdőborította, romantikus hegyláncán keresztül. Az ilyen nagy menetteljesítményhez és súlyos megterheléshez nem szokott, gyakorlatlan, kellően ki nem képzett és idősebb legénység soraiból tömegesert dültek ki az emberek, azonban az elmaradozó, rövid rosszulléttel küszködő nagybajuszos vén katonák lassan-lassan századaik után vánszorogtak és a küzdelmes első menetnap estéjén bevonultak az ezred éjszakázó laktáborába: *Ingre*.

Az előző nap tanulságain okulva az ezredparancsnok elrendelte, hogy a háti bőröndöket parasztszekerekre rakva vigyék az ezred után.

Harmincöt kilométernyire voltunk még akkor a Szávától, de már hallatszott tompán az ágy úszó, a *Sabác* mellett dúló ütközet muzsikája.

Az emberek egymásra néztek: *az első ágyúszó* remegtette meg a dobhártyájukat!..

Másnap *Rumán* a II. zászlóalj parancs folytán visszamaradt, az I. és III. zászlóalj pedig este 11 órakor megérkezett *Klenakra*, ahol laktáborba szállt. Harcok előestéjén érte el a *Száva-partot* az ezred, amely nemcsak kellő módon kiképezve nem volt a harcra, de fölszerelve sem. A legénység *régi kék ruhában* volt és az ezrednek még *géppuskás osztagokat sem adtak*.

Riadó!

Éppen vacsora ideje volt, mikor a *Száva* partján néhány lövés dördült el, a falu utcáin golyók sivítottak végig. A sötétben felrikoltott a trombiták hangja: riadó!

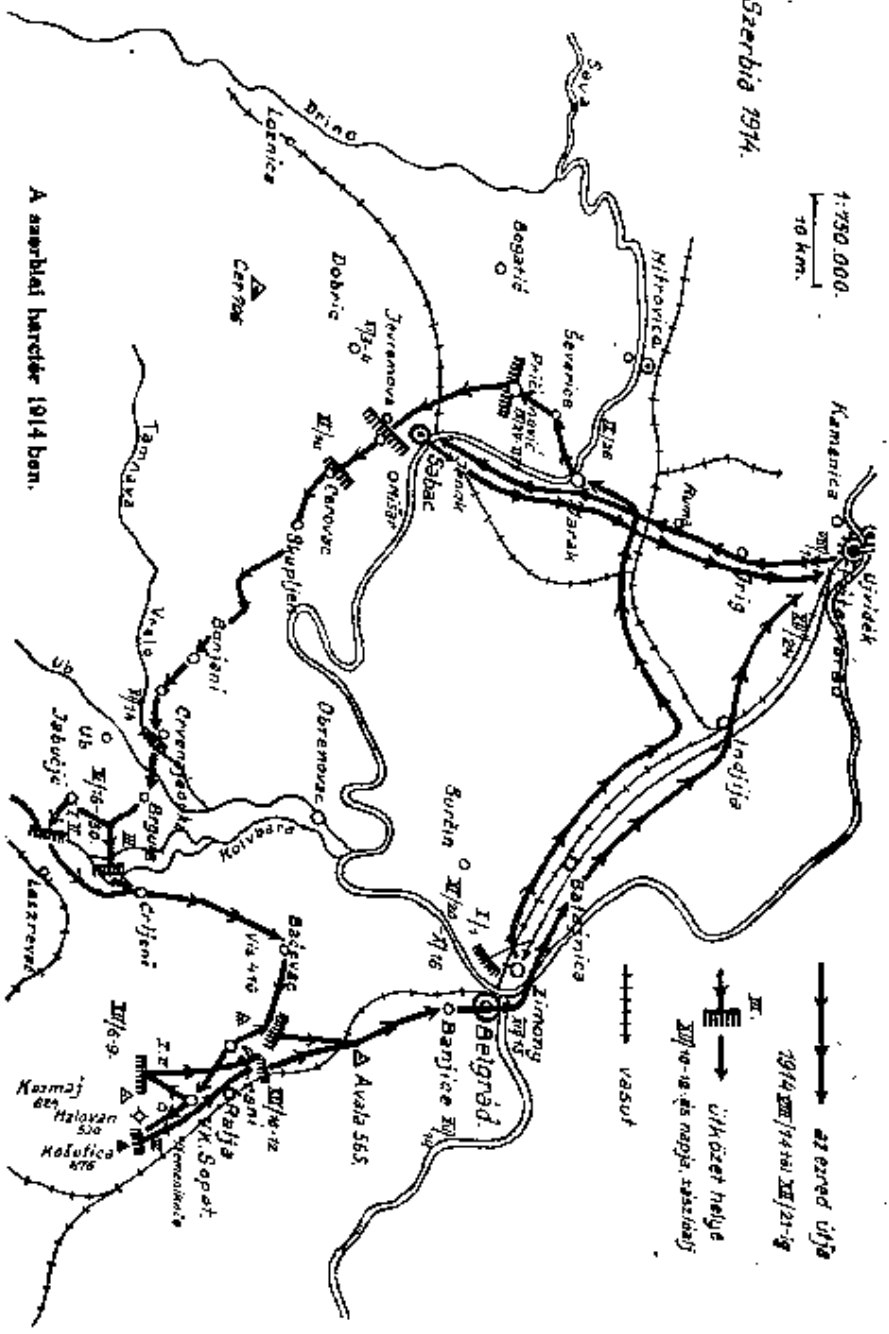
Ez volt az ezred *első riadója*.

A Száva-partra azonnal kiküldött járőrök megállapították, hogy bizony ez csak vaklárma volt! Néhány szávaparti járőr a sötétségben nem ismert rá egymásra, komitácsi-bandának nézték bajtársaikat és egymásra lőttek. Sajnos, a vak éjszakai lövöldözésben egy szakaszvezető és egy népfölkelő súlyosan megebesült.

Késő este *Horstein* gyalogsági tábornok, a IX. hadtest parancsnoka parancsot adott, hogy az ezred hagyjon *Klenákon* fél zászlóaljat, hat századdal pedig 16-án reggel 8 órakor a hadihídon *Sabácra* vonuljon. Az ezredparancsnok a fél I. zászlóaljat hagyta *Klenákon*, az I. zászlóalj másik fele és a III. zászlóalj pedig 16-án reggel 7 órakor a hadihíd előtt állt menetre készen.

Szerbia 1914.

1:750.000.
10 km.

A szerbiai harcok 1914-ben.

Dél is elmúlt, mikorra parancsot kaptunk az átvonulásra.

A délutáni órákban vonult át a *Száván* az ezred. *Augusztus 16-án délután* lépte át *Szent István* országának határát és lépett ellenséges földre.

A látvány, amely fogadta az összelőtt, kifosztott, harcok fúriájától földúlt *Sábáében*, – a magyar történelemben oly nevezetes *Szabács* várában – ijesztő és visszataszító volt. Néptelen, elhagyott volt a város, a házak ablakai némán és sötéten meredtek a bevonuló katonákra, összetört bútorok, párnák, vánkосok, mindenféle ingóságok heverték a sárban, az utcákon néhány halott feküdt, az ég alja piros volt felgyújtott tetők és kazlak lángjától és a templom körül néhány összekötözött polgári személy várakozott, sötét gyűlölettől villogó szemekkel, katonáink szuronyai között. . .

A bevonuló csapatok elé táruló rettenetes kép magyarázata az, hogy amikor csapataink átlépték a *Szávát*, a polgári lakosság puskagolyókkal fogadta őket, háztetőkről, padlásablakokból, boglyák mögül süvítettek az alattomos golyók. Ezek után érthető volt, hogy a hadijogba ütköző magatartást megtoroltuk és a fegyveres erők mérközésébe beleavatkozó polgári lakosság bosszút álltunk.

Sabác környéke nagyon mocsaras, különösen a *Száva* mentén. A városon túl kukoricás és erdő van, amely néhány ezer méterrel távolabb erdőborította dombokban folytatódik. A területet nem lehetett áttekinteni.

Az 1. ezred hat százada a *Sabáctól Jevremovac* felé húzódó országúttól északra állt, mint hadtesttartalék.

Délután 4 óra körül délfelől heves ágyúszó hallatszott. Keleten azonban minden csendes volt.

Az ágyútűznek semmiféle magyarázatát nem lehetett tudni, de a 7. hadosztály jelentette, hogy *Misart* elérte és ellenséget nem talált.

A hadtestparancsnokságot természetesen nyugtalanította a délről hallatszó ágyúdörgés rébusza. Megpróbálta a földérintést, de eredmény nélkül, miért is 6 óra 30 perckor délután elrendelte, hogy a csapatok táborba szálljanak. Ezredünk *Sabác* déli kijáratánál riadó-szállásban maradt és beásta magát.

Mikor III. zászlóaljunk parancsnoka, *Relkovic* őrnagy a riadóelszállásolásra kiadta a parancsokat, lódobogás hallatszott és az esthomályból egy ulánus-járőr jellegzetes körvonalai bontakoztak ki. A járőr parancsnoka, az ulánus főhadnagy, a 29. hadosztály parancs-

nokát kereste és *Relkovics* válaszára, hogy a hadosztály *Jevremovácnál* éjjelez, nagyon elcsodálkozott.

– Őrnagy úr nem tudja, mi történt? – kérdezte.

Ugyanakkor jelentkezett egy tüzérezred lőszeroszlopának a parancsnoka azzal, hogy sikerült *nyolc lőszerkocsit megmentenie*.

A dél felől hallatszókó ágyúdörgés magyarázatát a két tiszt abban adta meg a hadtestparancsnoknak, hogy a 21 Iandwehrhadosztály, amely 15-én nagyon nehéz terepen és rekkenő hőségben a *Cer Planinára* holtfáradtan, későn este érkezett meg, éjszaka ellenséges támadást kapott. A fáradtságtól elcsigázott, alvó tábori őrsöket szerb gépiegyvertűz riasztotta fel, az ellenállást hiába kísérelték meg, súlyos veszteségekkel vonultak vissza előbb a főőrsökre, majd a főcsapathoz, amelynek már nem volt ideje harchoz fejlődni. A csapatok kénytelenek voltak visszavonulni a *Drináig*. Későn este szedték össze a széjjelszórt csapatokat, amelyek nagy veszteséget szenvedtek. Ezalatt a felszabadult ellenség részben dél felé, részben a 29. hadosztály ellen fordult, amelynek az oldalába került.

Ez volt tehát a titokzatos ágyúzás, amelyet délután hallottunk!

Az éjszakai táborozásra vonatkozó intézkedés persze azonnal megváltozott, mert biztosra lehetett venni, hogy a szerbek hajnalban megtámadják *Sabácot Horstein* tábornok elrendelte, hogy *Lütgendorf* csoportja megszállja *Sabác* keleti kijáratát, a 29. hadosztály egy része a város déli szélét, a 44. gyalogezred *Sabác* délnyugati szélét és az 1. népfőlkelő gyalogezred hat százada *Sabác* nyugati részét, a vámháztól délre fekvő mocsaras erdőt egészen a Száva partig.

A különböző csapattestekből alakított tartalékok *Sabácban* maradnak. A hidat a 27. honvédgyalogezred egy menetzászlóalja biztosítja.

Ezt az átcsoportosítást 16-án este 10 órakor hajtották végre. Csendben és fegyelmezetten foglalta el az 1. ezred a neki kijelölt helyet *Sabácban*, egészen a Száva-partig. Balszárnya érintkezett a 44. gyalogezreddel, jobbszárnya pedig a 27-ik honvédgyalogezreddel.

Feszült várakozás... A füledt nyári éjszakában hang nem hallatszott. Csak a szívek dobogtak izgatott iramban és várták a bekövetkező eseményeket.

Sabác ellen várható támadás a balkán haderők parancsnokságát arra indította, hogy a 4. hadtest egész tüzérségét a Szávától északra állásba rendelje éz onnan a *Sabác* ellen induló szerb támadást tüzrel oldalozza. E tüzérség biztosítására *Horstein* tábornok az 1. ezred hat századát rendelte ki éjjel 1 órakor. A hat század reggel 4 órakor gözkompon kelt át a Száván és reggel 5 órakor meg-

érkezett a *Klenaktól* délre fekvő *Turszko-Grobljéra*. Reggel 7 órakor megjelent itt *Tersztyánszky* Károly lovassági tábornok, a budapesti IV. hadtest parancsnoka, akit a *Szerémségből* hirtelen rendeltek ide és csak itt értesült a komoly sabáci helyzetről és a 21. landwehrhadosztály balsikeréről a Drina mentén. A IV. hadtest tüzérsége a dél-előtt folyamán felvonult és a *Turszko-Grobljén* állást foglalt, hogy beleavatkozhasson a sabáci ütközetbe, amely már közben megkezdődött. Heves ütközet volt ez a túlsó parton, a szerbek nagy erővel támadtak, de vitéz csapataink állták a támadást és visszaverték. A *Turszko-Grobljén* mitsem láttunk ebből, csak a heves ágyúzást hallottuk, a srapellet cikázását láttuk és a fűlsiketítő gépfegyvertűzre figyeltünk, amely egyre kalapált és közben szilaj hurrákiáltások hangzottak.

Estefelé a szerbek támadása alábbhagyott, majd megszűnt. Éjszaka borult a vidékre, elcsöndesedett a harci lárma, a sötét ég alján rőt máglyafény lángolt: a felgyújtott falvak fáklyája . . .

Már azt említettük, hogy a II. zászlóalj *Rumán* visszamaradt. Augusztus 17-ére virradó hajnalon egy vezérkari százados jelentette *Gyürke* zászlóaljparancsnoknak, hogy a jaraki hadihíd, amely a Klenak-sabáci hadihídtól keletre van, komitácsi-bandák támadták meg. *Gyürke* százados azonnal riadót rendelt el és a II. zászlóalj nagy ködben elindult a jaraki úton. A zászlóalj a Szávaparton állást foglalt, de a világosság beálltával a komitácsi-bandák többé nem mutatkoztak és ellenséget a zászlóalj nem talált. Mivel a hadihídon szolgálatot teljesítő utászok távirati parancsot kaptak a híd széjjelbontására, a II. zászlóalj is parancsot kapott, hogy *Rumára* térjen vissza. A kora délutáni órákban azonban egyre erősödő, heves ágyútűz hallatszik *Sabác* és *Sevarice* irányából, ami arra indítja a II. zászlóalj parancsnokát, hogy a *Ruma* felé parancsolt elvonulást még ne hajtsa végre. Délután 4 órakor, mialatt az ágyútűz egyre hevesebbé válik, *Fischer* alezredes, az utászzászlóalj parancsnoka parancsot ad a II. zászlóalj parancsnokának, hogy pontonokon és tutajokon szállítsa át a zászlóaljat a Száván. Ezt a parancsot este 7 óráig a zászlóalj végrehajtja és elfoglalja a Száva szerbiai oldalán készült hídfőszáncot. Közben a széjjelszedett hadihídat az utászok helyreállították.

A helyzet egészen tisztázatlan volt. A parti erdőségek felé küldött járőrök felderítő kísérletei nem sikerültek. Az ágyútűz még az esthomály beálltával sem szűnt meg, a távoli erdők fölött srapellet robbantak, mintha tüzes meteorok cikáznának a láthatáron.

A Száva körül váltakozó szerencsével folynak a harcok, hadvezetőségünk *Sabácot* feladja, az ezred zászlóaljait és századait partbiztosító szolgálatra használják, folytonos menetelések fásasztják a legénységet, egymást váltják-váltogatják gyors egymásutánban a parancsok, míg végül az ezred, mely eddig részben *Turszko-Grobljenél* a tüzérségi állásokat, *Klenaknál* a Száva-partot, részben pedig a sabáci hidat biztosította, parancsot kap és 24-én d. e. 11 órakor indul vissza Péterváradra.

25-én Jarakon pihen. Itt kapja a III. zászlóalj a parancsot, hogy a Szávát Jaraknái a falutól keletre és nyugatra biztosítsa. A III. zászlóalj Jarakra kerül és itt a 104. népfölkelő dandár és 29-ik gyaloghadosztály között foglal partbiztosító állást.

26-án a szerbek Mitrovicát lövik. Előttünk, a szemben lévő Száva-parton füst-jelzések láthatók. Egyébként nyugalom van. 27-én parancs érkezik; a zászlóaljat felváltják, mire az Péterváradra vonul, az ezred után. A zászlóalj azonban *Rumán* új parancsot kap és egyelőre ott marad. 31-én d. u. a zászlóalj Irigre menetel, szeptember hó 1-én bevonul Péterváradra az ezredhez.

Azt a néhány napot, ami aránylag békeességben fog most eltelni, az ezredparancsnokság arra használja, hogy a fogyatékosan kiképzett legénységet fegyelmezze és nagy harcokra előkészítse.

Napokon át tartott harcszerű gyakorlatok és fegyelmezések után az I. zlj szeptember 3-án elindul Sr Karlovciába és ott a szerb betörés miatt előretolt állást foglal el.

Ebben a kikülönítésében szeptember 8-án a szerbek elől gyáván visszavonuló román nemzetiségű ezredet tartóztat fel és kísér a várba. A várt megtizedeltetés helyett az ezred hőslélkü parancsnoka kérésére a legveszélyesebb pontra, a Nagy Cigányszigetre került, ahol a vitéz ezredes az első ütközetben hősi halált halt és az ezred legnagyobb része elesett, megsebesült, vagy fogságba került.

Szeptember 6-án a szerb hadsereg szemefénye, a Timok-hadosztály átkelt a Száván, de szörnyű vereséget szenvedett. 62 tisztet és 4400 főnyi legénységet fogtak el csapataink. Másnap, szeptember 7-én a II. zászlóalj éjszakai menetben sürgős parancsal Irigre indul, ahová közben megérkezett a 4400 szerb fogoly. Még az éj folyamán átvették a hatalmas fogolyszállítmányt és másnap, 8-án a péterváradi várba és Újvidékre kísérték. Ezt az első nagy fogolytranszportot *leírhatatlan lelkesedéssel* fogadták a várban és Újvidéken. Lesütött szemmel, fegyvertelenül vonultak be, egyébként katonás rendben

a szerb foglyok Újvidékre. A mi szuronyaink között, a mi népünk üdvrivalgása közben. Lesütött szemmel. Nem úgy, ahogy elképzelték ...

A véráztatta zimonyi parton.

Szeptember 18-án *Mihailic* Milivoj alezredes, az I. zászlóalj parancsnoka, a fél I. és fél II. zászlóaljjal Zimonyba menetelt, miután a zimonyi hídnál és a vasúti töltés körül szerb bandák fészkeltek be magukat.

A 2., 4., 7. és 8. századból alakult kombinált zászlóalj szeptember 16-án reggel 6 órakor érkezett Zimonymszállás állomásra. *Zimony* környékét, valamint az utcákat és házakat átkutatta és a várost nyugtalanító komitácsi bandákat kiszorítva, a zimonyi pályaudvarig hatolt, ahol elővédje harcba elegyedett a pályaudvart megszállva tartó ellenséggel, azt visszavonulásra kényszerítette, azonban közvetlenül ezután igen erős gránát és shrapnelltűzbe került, mire vissza kellett vonulnia.

A zlj. parancs szerint megszállotta a pályaudvartól orideau-ig a vasúti töltést, ahol naponként kisebb-nagyobb ellenséges támadásokat vert vissza.

Szeptember 20-án a csoportparancsnok parancsára a zlj támadásra indult a Száva partját megszálló ellenséges erők ellen. Az előnyomuló rajvonal a golyófogónál erős gránát- és shrapnelltűzbe került és a nagy veszteségek következtében az előnyomulás megakadt. A sötétség beálltával a mocsaras, bozótos terepen és kukoricásban az összeköttetés megszakadt és a Szávapartot csak a 2. század érte el. Azonban a fákon elhelyezett szerbek öldöklő tüze, a sok halott és sebesült ezt a századot is visszavonulásra kényszerítette. 17 sebesültet sikerült kihozni a rajvonalból, de 28 súlyosan sebesült és halott ott maradt.

A szeptember 21-én délután 5 órára rendelt újabb általános támadás és az azt követőleg megkísérelt áthajózás nagy csolnakokkal a Cigányszigetre, erős ellenséges ágyú és gépfegyver tűzben, nagy veszteségek mellett összeomlott.

Szeptember 22-én Zimonyba érkezett az ezred 1. 3. 5. és 6. századával Ledniczer alezredes. Egész nap szakad az eső, felhőszakadás és jégesővel. A szemben levő Belgrád felől nehéz ágyútűz rombolja a várost. Zeng az ég, reszket a föld az ágyúk zenéjétől,

vérző sebesültek vánszorognak az utcákon, halottakat visznek lassú lépésben a zimonyi gazdák szekerei.

Rettentő kép, borzalmas látomás!

De a vén bakák némán és elszántan néznek szembe ezzel a látomással.

Szeptember 18-án a kombinált zászlóalj d. u. 2 óraker támadásra csoportosult a zimonyi vasúti híd és a Kis Cigánysziget innenső partján beásott ellenséges osztagok ellen. Folytonos ellenséges tüzérségi tűzben, futólépésben nyomult előre a két század és egy terephullám védelme alatt mintegy 600 lépésre közelítette meg az ellenséget. A 3-dik század olyan nagy veszteségeket szenvedett, hogy a kukoricásban lemaradt, de a 8. század a jobbszárnyon előnyomuló 78. menetzászlóaljjal folytatja a támadást és eljut a Dunavica kettős töltésére, ahol heves tüzelésbe kezd. A belgrádi tüzérség kiválóan be volt löve erre a töltésre és a századot néhány teli-találat érte, amire a század mennydörgő rajta-kiáltással rohamra indult a Száva védőgátja felé, mindent elsöprőn és fenyegetően. Olyan félelmetes a századnak ez a rajta-rajtája, hogy a harcedzett ellenség meginog és be sem várja a szuronyt-szegezve előre rohanó magyar bakákat, és menekül: egy perc múlva az ellenség állásaiba van a század, de a vakmerő rohamnak 21 derék öreg katona élete fizette meg az árát.

A küzdelmes zimonyi napok szeretetreméltó epizódalakja volt *Hámos* László borsodmegyei földbirtokos, aki a gépkocsi-testület elegáns egyenruhájában jelent meg soraink között, félig mint önkéntes, félig mint vendég. A 70 évhez közel volt az öreg úr, amikor vadászszenvédeye és kaland-vágya Zimonyba hozta. Egy darabig a zászlóaljparancsnokságnál pőfékelt hosszúszerű pipájával, és afrikai vadászélményeit mesélgette, de egyszerre csak vállára vette messzelátóval felszerelt afrikai vadászpuskáját, összeszedte plédjeit, termoszeit és kiment a rajvonalba. *Szatmári* Sándor hadnagy századától kért szállást és főúri módon rendezkedett be a Száva-töltés egyik vízlevezető cementcsövében, mely legalább 1 méter átmérőjű volt. A bakák megvetették az ágyát, éjjeli pongyolára vetkőzött, mintha otthon volna és lefeküdt aludni, mondva: Majd hajnalban körülnézek és leszedek a fákról néhány szerbet.

Éjjel azonban a szerbek megtámadták a töltést. Olyan hirtelen volt a támadás, hogy az öreg urat lepedőbe csavarva kellett félre vinni a mocsaras parton védettebb helyre, nehogy fogságba kerüljön. A szerbek támadását 4 halott és 40 sebesült árán verte vissza a század, az öreg oroszlánvadászt pedig, akinek a ruhája valahova

elkeveredett, egy szál lenge nemzeti fehérneműben, hordágyon szállították vissza Zimonyba. A híres afrikai puska, a modern felszerelés, a ruha, minden elveszett. De a kombinált zászlóalj is elvesztette *Hámos* Lászlót, aki megunta a háborút és a legelső gyorsvonattal haza utazott.

Szeptember 23-án a 2. és 4. század megmaradt része 287 emberrel egy századdá alakult (2. század), és szeptember 24-én elfoglalta a szávaparti sánctot, hol a zlj parság is elhelyezkedett. Szeptember 29-én a kombinált zlj parancs folytán *Batajnicán* át *Surcin*-ba menetelt, ahol megfelelő biztosítás után elszállásolták. Másnap reggel 4 óra 30-kor a zászlóalj a surcini hadseregcsoport kötelékében erős tüzérségi tűzben benyomul Zimonyba. Zimonyban a századok naponként felváltva a pályaudvari, a vasúti töltésnél, átereszeknél lévő fedezékeket szállták meg, és naponként kisebb-nagyobb támadásokat vertek vissza. A legénység sokat szenvedett a talajvíztől és az éjjeli hidegtől.

Október 7-én reggel a *Száva*-parton fekvő ellenséges állások kipuhatolására felderítő járőrnek jelentkezett a 8. század vitéz szolgálatvezetője, *Cseh* István szakaszvezető 5 népfölkelővel és 25 lépésnyire megközelítette a 76-nál levő szerb állásokat. Az erős ellenséges tűzben elszéledtek és az 5 népfölkelő fontos jelentéssel visszavert, de a hős szakaszvezető egy fatörzs mögül ellőtte összes tölténeit a szerbekre, akik aztán agyonütötték a derék embert.

Október 9-én a zászlóaljat felváltották és bevonult az *Eugen* laktanyába.

Napok óta nagy eső volt és a csoport-parancsnokságtól újabb szávaparti támadás előkészítésére kiküldött felderítő járőrök néha hasig vízben jártak és jelentést tettek, hogy rajvonalban való előnyomulás majdnem lehetetlen. A *Dunavica* patak kilépett medréből és nagy területet öntött el. De azért a csapat-parancsnokság elhatározta, hogy a zimonyi *Száva*-hídfő ellen, mely a szerbek kezében volt, erős támadást intéz. Az 1. ezred kombinált zászlóalját éppen ezért megerősítette egy idegen zászlóaljjal. A parancs így szólt: „A szerbeket minden áron ki kell kergetni az innenső partról. Előre!... Visszavonulás nincs”!

Éjfél után 1 órakor vonultak fel a kiindulási helyre. 3 órakor kellett a vasúti töltést elérni.

Türelmetlenül topogott a legénység, némán, a puskát markolva a szitáló őszi esőben és ködben. Várták a jelt: az ágyúlövést, mely megszólal a Laudon-sáncon, jelezve a támadás kezdetét.

Vége! . . .

Hatalmasat bődült az ágyú torka, végig rezdült a dördülés a ködön és elenyészett valahol a *Kalimegdán* fölött.

A köd jó barát! Süppedékes talajon jó darab utat tett meg a támadásra rendelt zászlóalj anélkül, hogy az ellenség észre vette volna.

Sajnos, a köd eloszlott és a szerb tüzérség a túlsó oldalról megsemmisítő tüzelést kezdett. Megszólaltak a fák tetejéről a szerb gyalogság jól célzó puskái és géppuskái is. Amit a tüzerek műveltek, az egyenesen csodálatra méltó. Ágyúik pontosan be voltak löve, srapnelljeik ott zúgtak a fejünk fölött és a gránátok is egyre-másra csapkodtak, bár sok eredmény nélkül, mert a nehéz acéltest bele dobbant és bele is űulladt a süppedős talajba.

500 lépésre az ellenség állásai előtt rendkívül heves gyalogsági tűz fogadta az előre nyomuló rajvonalat, de a sík terepen nem lehetett megállni. Sikerült 350 lépésnyi távolságra előnyomulni és állást foglalni egy alacsonyabb terephullám mögött. Rákosi Sándor hadnagy, századparancsnok mell-lövést kapott az előnyomulás alatt, csak nem vette észre és tovább vezette a harcot. Hason csúszva szállították hátra.

A zászlóalj egyes századai és szakaszai már teljesen magukra hagyatva harcoltak. A *Kalimegdán* és *Topcsider* felől tüzeső szakadt rájuk, a parti fákról ólomzapor gyilkolta őket, az emberek teljesen tájékozatlanok voltak. Járőröket kiküldeni nem lehetett, mert aki megmozdult, halál fia volt. A magukra maradt kis osztagok mégis rendületlenül állták a harcot!

Emberről emberre érkezett végre a parancs: visszavonulás! Világos nappal ez is lehetetlen volt. De kitartani sem lehetett, mert amíg a szerb tüzérség pusztító módon oldalazta a rajvonalat, a vasúti töltés mentén szerb gyalogság vonult már előre és így ezek a csapatrészek a hátukba kapták a tüzet. Egyenként, kettőnként vonultak tehát vissza az emberek, hasoncsúszva a földön. De a magyar ember türelmetlen és dacos természetű! Egy darabig csak kúsztak hátrafelé, azután négykézlábra emelkedtek, majd felugrottak és egész alakjukat mutatták, miközben az ellenség rendre kaszálta őket.

A második század egyik szakasza utolsó emberig elpusztult e szörnyű ólomzivatarban. Estére 160 halottat és 840 sebesültet számoltak össze Zimonyban. A súlyos sebesültek között volt *Groff* főhadnagy is.

Másnap hajnalban az ellenség nagy esőben újból megtámadta állásainkat, de visszavertük.

Október 15-én a 3 századból tisztek hiánya miatt – a Budapest-ről elindult tisztekből egyedül *Fuszek* István hadnagy maradt meg, – két századot alakítottak. És amíg a szerbek gyilkos gránáttüzet zúdítottak a *Laudon* laktanyára, ez a két század nehéz napok után fegyelmetten, rajonként hagyta el a kaszárnyát, *Zimony Franztalba* vonult, ahol beszállásolták.

Október 22-én reggel 7 órakor a kombinált íél zlj. 37 napos hősiesség után, majdnem összes tisztjeit és legénységének több mint 60 %-át veszítve, kimerülten elhagyta *Zimonyt* és *Dobanoviciba* menetelt. Október 30-án a kombinált zlj. *Batajnicára* mentelt, ott vonatra szállt, *Rumán* át *Jarakra* érkezett.

Október 31-én reggel *Jarakról* a hadihídon szerb területre lépett és *Drenovac*, *Sevaricen* át *Pricinovicre* érkezett, ahol az ezred már hetek óta szemben állt az ellenséggel.

A Macva mocsaraiban.

Az ezred II. és III. zászlóalja időközben vett parancs alapján még szeptember hó 23-án éjjel *Batajnicára* menetelt, ahol másnap reggel bevagonozták és *Rumán* keresztül *Jarakra* szállították. *Jarak* községet az ezred már látta néhány héttel előbb, de azóta hogy megváltozott a falu ábrázata.! Mikor a *Timofe*-divízió *Javaknál* és *Mitrovicánál* átkelt a *Száván*, e falu hűtlen lakosai szerb zászlókkal, zenével és vendégséggel fogadták az ellenséget. A pünkösdi királyság egy nap alatt véget ért, a *Timofe*-divízió hős csapatait széjjelverték, maradékait fogságba ejtették és elkövetkezett a honáruló *Jarakra* a gyors büntetés: csapataink a falut fölgyújtották! Mire az 1. ezred viszontlátta *Jarakot*, csak *füstölgő romokat* talált és e romok között nem volt más élőlény, mint az a néhány derék horvát csendőr, akik a *Timok*-divízió betörésének napján néhány szál karabélyukkal szembeálltak a túlerővel és harcoltak az ellenség ellen.

Sátortábort vertünk *Jarakon* és szorgalmasan gyakorlatoztunk, mert tudtuk, hogy *a nagy próbák ideje érkezett*. 25-én az ezred átlépte a *Szávát* a *jaraki* hadihídon át és *Sevaricére* menetelt, hogy teljesítse *Krausz* hadtestparancsnok rendelkezését, amely úgy szólt, „Egy a *pricinovicci* állásban váltsa fel a cs. és kir. 38 gyalogezredet.

Az ezred a 104. népfőlkelő gyalogdandár kötelékébe lépett.

Hajnali három órakor érkeztek a zászlóalj a mocsáron keresztül *Pricinovicba* és az éj hátralévő része alatt *Ledniczer* alezredes ezredparancsnok, *Relkovic* őrnagy, *Gyürke* százados és segédtszjtjeik, elindultak a 38. gyalogezred állásai felé, hogy azokat szemrevételezzék. A fölváltásra váró ezred megbízható altiszteket küldött eléjük, akik az éj leple alatt de folytonos puská és géppuskatűzben az állásokba vezessék őket. Nem volt ennek a hajnalnak egyetlen perce, mialatt a zümmögő, susogó, víjogó, csattogó ólomeső szünetelt volna. A láthatatlan halál ott röpködött körülöttük, mialatt mentek előre, föltartóztatlanul az állások felé. Mintha tudták volna odaát az ellenséges oldalon, hogy az éj leple alatt valami történik, – nem nyugodtak egy pillanatra sem. A parancsnokok tájékozódtak a helyzetről és kiadták az intézkedést az állások elfoglalására. A legénység pedig *Pricinovic* község utcáin pihent az árokszélen és hallgatta a géppuskák kelepelését...

Ezen a ködös szeptemberi éjszakán fölcihelődik az árok partján, utca sarában bóbiskoló legénység és a vaksötétben, az egyre közeledő gépfegyver és puskatűz pokoli zenéjétől kísérvé indul szemközt a halállal. A tüzérségi tűz hatását már ismeri, az ágyuk morájával már megbarátkozott az elmúlt hetekben, a géppuskák kelepelését, a fegyverek ugatását is sokszor hallgatta már. De így, szemben a röpködő ólomdarazsakkal, a víjjogó halállal, a süvítő fegyvergolyók százezreivel *szembe masírozni* – ez új, ezt meg kell még szokni, ez az *igazi tűzkeresztség*.

Az első halott.

A reggeli órákban történik meg pusztító puskatűzben az állások elfoglalása: az ezred kombinált II. zászlóalja, amely az 5. 6., valamint az 1. és 3. századból áll és a teljes III. zászlóalj tisztjeik vezetésével, bátor szívvel tör előre, hogy felváltsa a 38. és a 68. császári és királyi gyalogezredeket. Az állások mögött a terepet jól látják az ellenség megfigyelői, heves tüzérségi és gyalogsági tűz pásztázza az egészet, a levegőt valóságos tűzfüggöny zárja el, láthatatlan halállégió röpköd szembe a budapesti népfőlkelő ezred legényeivel, akik az első percekben kissé talán meg vannak illetődve, kapkodják a fejüket, azután már ezt sem cselekszik, egyenesen, elszántan, mivel sem törődve mennek előre és várják sorsukat.

A komoly helyzet nem nagyon alkalmas tréfálkozásra, de azért

nem lehet megállni mosoly nélkül, amint az emberek egy kukoricáson áthaladva száraz kukorica-virágot törnek és sapkájuk fölé-a fejükre teszik, mert a maguk naiv, egyszerű elgondolása szerint így hasonlóvá lesznek a kukoricához, amelyben járnak és az ellenség nem veszi észre őket. *Shakespeare* halhatatlan *Macbeth-tragédiája* jut az ember eszébe. Annak utolsó felvonásában teljesül a boszorkányok jóslata: „a birnámi erdő megindul és felhág Dunsinan hegyére. . .” Mert a skót hadak is lombbal díszítik sisakjukat, hogy leplezzék magukat és amikor az orgyilkos áruló *Macbeth* látja a mozgó lomberdőt a hegyre hágni, babonás félelemmel idézi magában a boszorkányok jóslatát. . .

Az állások elfoglalása közben már *több sebesültje* van az ezrednek; az elsők között *Vaszkó* László főhadnagy, ezredsegédtiszt, akit közvetlenül ezredparnoka mellett, a lábán ér a golyó. Alig érünk be az állásokba, mikor *az ezred első hősi halottja* fordul le egy hevenyészett sánctól: *Kurják* János népfölkelő. Merev kezéből véresen esik rá a sáros őszi földre egy rózsaszínű táborigyökér, amit a felesége írt neki: „A gyerekek is jól vannak. . . Majd csak megleszünk ,édes uram... Jó egészséget kívánunk magának...”

Kezdődik az öt hét, a küzdelmes, a gyötrelmes, a férherényt megpróbáló, a testet-lelket őrlő öt hét, – éjjel-nappal, vízben, esőben, Isten szabad ege alatt, őszi ködben, ellenséges tűzben, a mocsár torkában. Hevenyészett állásokat vett át az ezred. A gyakorlatlan legénység, amelynek kiképzése fogyatékos, folytonos ellenséges tűzben ássa be magát egyre mélyebben a földbe és építi a golyóálló földőzékeit, sáncait, mellvédjeit, futóárkait, támpontjait: megépíti a maga harcias vakondok-várát a föld alatt. Mocsár van mögöttük, hatalmas, kiterjedt mocsár, állóvizek, ingoványok, sás, a Macsva sok évszázados, rejtelmes nádvilága. Ezen a területen, e nádi és vízi útvesztőn át visszavonulni nem lehet. Aki ezekben az állásokban puskával áll, az tudja jól, hogy az ut *csak előre vezet*, az ellenség fegyverein keresztül.

*

Akik a muníciót hozzák, és a napi eleséget, akik a sebesülteket viszik hátra, vagy a fagyottlábúakat, a lázasokat és a roncsolt tüdejüket, egymás után hullanak el, mert az ezred állásai olyan szerencsétlen helyen vannak, hogy a magasabb tüzelőállásban lévő ellenség belátja a hátsó terepet.

Ebben a pokolban, dideregve, ázva-fázva szokják meg a harci életet a „vén csontok”, ezek a békés polgárok, akik a puska keze-

lését jóformán alig ismerik, amikor a világ egyik legvitézebb, harcban legjobban kipróbált hadseregével, a szerb ármádiával szemben ideállítják őket. Építenek, fűrnak, ásnak, egyik kezükben ásóval és csákánnyal, másik kezükben puskával, a szájukban örökösen égő pipával és tréfás beszéddel. Úgy építik a maguk földvárát, találékonyan, furfangosan, semmit sem konyítva a hadi technikához, az erődítés tudományához, mint az ótestamentombeli városépítők Jeruzsálem falát: egyik kezükben a fegyver, másikban az építő szerszám. Egy hét múlva nem lehet ráismerni az állásra. Deszkázott lőrések, eső ellen védő födelek, a lőrések mellett pipának, puskának, kenyérsáknak való fogasok, barátságos padkák, a falra szögelve az asszony, meg a gyerek képmása. Azután nyugvóhelyek a föld alatt, utcák, pihenő padok, kutak. A magyar ember otthontkedvelő, patriarchális szelleme ezt a mocsaras, idegen mezőt, ahol ember és természet ellen kell harcolni e zord őszi nappalokon és éjszakákon, a maga képére formálja, otthonává varázsolja. Az összekötő és futó-árkokat elnevezik tisztjeikről, falvaikról, városaikról. Egyik-másik népszerű század, vagy szakaszparancsnok felesége, vagy menyasszonya is kap itten utcát. Lőszeres ládák deszkájára pingálják rá az elnevezéseket és az utcák sarkára kirakják az utcajelző táblát: „Margit utca”, „Erzsike utca”, „Németh Aladár utca”, „Budavár utca” és „Félegyházi utca”.

A folytonos puskatúz közben megjön a kurázi és e félig katonák, félig civilek egymásután jelentkeznek veszélyes járőr-válalkozásokra. Járőrbe menni a letarolt terepen, ahol az ellenség állásai elég közel vannak, nem gyerekjáték. Még nehezebb és veszélyesebb megfigyelőnek lenni. Mert a megfigyelők a fára másznak és onnan lesik az ellenséget, amelynek válogatott lövészei egymásután lövik le a tar gallyak közül a vakmerő bakákat. Így hal hősi halált *Kramer* szakaszvezető is, aki a legbátrabb fa-figyelőőrszem volt.

A sáncállásban az emberek folytatták az otthoni mesterségüket, ha nem kell harcolni. A suszter talpalta bajtársainak bakancsát, a borbély pedig kiakasztotta a fedezéke elé a réztányért és ki is írta „Borbély és fodrász”. A réztányér természetesen kilőtt srapelok réztokjából készült, hogy stílszerűbb legyen. Nevezetes hely volt a *Pricsinovicsei* sáncban a két *Marekkel-Hvér* – derék, örökké derűs, vitéz és kötelességtudó honvédek – Lacikonyhája. A legjobb „huszár-rostélyost” itt készítették, szaga orr és ínycsiklandó módon terjedt az őszi ködben.

Ha a két iker-testvér – *Marékkal* Péter és Pál – mintaképe volt

a vitézségnek és hűségnek. Példaadó bakák, akiknek a nevét nem szabad elfelejtenünk, mert soha meg nem rendülő bátorsággal és kitartással harcoltak.

Az éjjelre kiállított figyelő őrszemek parancsot kaptak, hogy 5 percenként körbe-futó kiáltással figyelmeztessék egymást. Úgy, mint a váröbven szokás. Ez a figyelmeztetés arra szolgált, hogy fellármázzák azt, aki esetleg elbóbiskol: „Vigyázz az ellenségre!” – zúgott a kiáltás, amit átvett a következő figyelő őr és így terjedt a biztató és serkentő kiáltás, emberről emberre.

Igaz, hogy a bakahumor ezt is kiragadta eredeti mivoltából és így dörmögött továbbá figyelmeztető: „Vigyázz a feleségedre!”

A tisztiszolgák borzasztóan megirigyelték bajtársaik harci tevékenységét. Ott gubbasztottak a fedezékben, kitéve minden veszedelemnek, aminek a többiek, csak éppen puska nem volt a kezükben. Sóvárogva nézték a többieket, akik lövöldözhetnek a lőréséken keresztül. Oda-oda sompolyogtak és elkezdtek kérlelni a csatárokat, hogy komám így, komám úgy – hadd, hogy egy két lövést tegyek az ellenségre! Ez a sóvárgás a puskák után új üzletágot termelt: Egyes élelmes népfölkelők hajlandók voltak megengedni, hogy a tisztiszolgák néhány lövést tegyenek puskáikkal az ellenség felé – 10 fillér lefizetése ellenében! Akadtak olyan tisztiszolgák, akik a harci dicsőségért még ilyen súlyos anyagi áldozatokra is hajlandók voltak.

Október 3-án az 5. század egyik szakasza 150 lépéssel előretört; előbbre viszi az állást, de azután olyan heves tűzbe kerül, még pedig oldalozó tűzbe, hogy a szakasz, amely *Dengler* hadnagy parancsnoksága alatt a bátor vállalkozásra előretört, kénytelen visszavonulni. *Herczog*, *Révffy* és *Bánszki* népfölkelők azok a hősök, akik a sík terepen visszamaradnak és életük árán is készek fődözni bajtársaik visszavonulását.

Olgyay István 11. századbeli hadnagy október 4-én kapott parancsot, hogy új állást építsen az arcvonal előtt. Ilyen vállalkozás már egynéhányszor csődöt mondott, nagy veszteséget okozva. *Olgyay* hadnagy 25 homokzsákkal felszerelt embert vett maga mellé, azután megkezdte a halálos veszedelemmel járó, szinte lehetetlennek látszó feladat megoldását. Hogyan jusson ki az arcvonal elé úgy, hogy első percben le ne mészárolják embereit az ellenség géppuskái? Az egyetlen átjárónál, amely teljesen beleesett az ellenség tűzvonalába, mindössze két ember fért el egyszerre. Ki volt tehát téve annak, hogy az ellenséges géppuskák kettőnkint szedik le az embereit, míg ha egyszerre fut ki az állásból, egy része legalább

menthető lesz. *Olgyay* hadnagy, hogy személyes példájával buzdítsa embereit, puskával kezében elsőnek ugrott ki az átjáróból és ezzel a példaadással sikerült honvédéit magával ragadnia. Mind a 25 ember egymásután termett az előterepen és a hadnagy vezetésével kb. 200 lépésnyire rohantak előre, ahol a földre vetették magukat és megkezdték kis gyalogsági ásóikkal a munkát. Mindez az ellenség vad tüzelése közben történt. Kerepeltek a gépfegyverek, durrantak a puskák, mérges gyorstűz dördült és a levegőben az ólomdarazsak ezrei sziszegtek, valóságos tűzeső borította be *Olgyay* hadnagyot és 25 vakmerő emberét, akik a homokzsák mögé lapulva szorgalmasan ástak.

Már 3 órája végezték ezt a munkát, parancsnokuk halált megvető példáján felbuzdulva, amikor *Olgyay* hadnagy észre vette, hogy első állásunk jobbszárnyán ellenséges tűzvonal kanyarodik ki és ha tétovázik, mind a 25 emberével együtt fogságba kerül.

Elérkezett a pillanat, mikor a lélekjelenlét és a halálos nyugalom segíthet csak!

Olgyay kiadta a parancsot, hogy az emberek szökellés szerűen, futva, majd lefeküdve, újra futva és újra lefeküdve lopakodjanak vissza a főállásba, ő pedig *Skultéty* tizedessel és *Molnár* népfőkelővel a homokzsákok mögött maradt, az általuk készített előretolt állásban és ott kitartott mindaddig, míg csak egész legénysége biztonságba nem jutott.

Aki ilyen helyzetei át nem élt, nem tudja mi az! Vad tűzslés, bekerítő mozdulat a jobb vonalon, mögöttük 200 lépés távolság az állásokig, mindenki vissza vonul, egyenként futnak vissza az emberek ... és ekkor egyedül maradni három emberrel és nerr, csak lövöldözni és várni, míg a többiek biztonságba jutnak, de jól löni, célzottan, nyugodtan, hideg aggyal, hogy a lövöldözésnek hatása is legyen!

Olgyay hadnagy és két derék embere a feladatott kiválóan elvégezték. Amikor a hadnagy látta, hogy emberei már saját állásainkban vannak, szintén visszavonult. De csak az utolsó pillanatban és a legutolsónak! Ez a visszavonulás sem volt zavaitalán. *Lázár* nevű örvezetője az állás előtt sebesülten feküdt a fagyos földön. Az ellenség nyomon követte *Olgyayi*, ő azonban lefeküdt *Lázár* örvezető mellé, *Simon* András örvezetővel együtt, aki a jelenetet látta és a fedezékből kiugrott, hogy segítségére legyen hadnagyának, bekötözte sebeit, majd bevonszolták a fedezékbe az önmagával tehetetlen sebesültet.

Az ezred első tiszti kitüntetése jutott ezért *Olgyay* István hadnagynak, aki megkapta – *elsőnek!* – a Signum Laudist.

Éjjel – nappal!

Nyugodalom nincsen, se éjjel, se nappal. Az ellenséget sakkban kell tartani, mert jobbszárnyunkon erős hadivállalkozásokat hajtanak végre és meg kell akadályozni, hogy az ellenség az arcvonalból csapatokat vonhasson ki. Időnként meg kell győződni arról is, vajjon nem hagyták-e el az állásokat? Támadásokat markírozunk, erős tüzeléssel, tüzettel derítjük fel az ellenség állásait és az ellenség szándékait. De ő sem nyugszik! Éjfél után kezdődik rendesen a tánc... Olyan heves tüzzáport küld az állásokra, olyan rettenetes tűzilármát csinál, hogy pihenni nem lehet, markolni kell a puskát és résen lenni.

Ezekben a napokban történik, hogy saját tüzéségünk tévedésből belelő egy gránátot a 3. század állásába. Négy halott marad az árokban . . .

Az eső, a nedvesség, a gyöngye táplálkozás, az elégtelen ruházat, az éjjel-nappal való virrasztás és harc megviseli az idősebb legénységet; már sok a beteg. De a túlnyomó többség keményen, nagy lelkierevével viseli a viszontagságokat, amelyek rövid idővel azután szakadtak reá, hogy békés polgári otthonát, műhelyét, irodáját elhagyta. Lelkes buzgalommal építik a támpontokat, a nagy földalatti fedezékeket, amelyekben pihenni és aludni is lehet. Nagy baj a *föltűnő kék ruha*. És még nagyobb baj, hogy nincsen géppuskánk. A veszteségek pótlására 270 ember érkezik, új tisztek parancsnoksága alatt Éppen olyan időben vonulnak be a raj vonalba, mikor az ellenség támadást színelve nyugtalanító, vad tüzellel borítja el az egész terepet és az ellenséges géppuskák szórótüze alatt áll nemcsak az állás, de az állásokhoz vezető hátsó terep is. A harchoz, küzdelemhez, viszontagsághoz gyorsan hozzá szokott öreg ároklakók nyugodt fölényvel, pipázgatva fogadják új bajtársaikat, akik nem győzik csodálni ezt a nyugalmat. Az újonnan érkezett tiszteket az ezredparancsnok elég alacsony mellvéd elé állítja és beszédet intéz hozzájuk. Fejük fölött golyók záporoznak és golyók csapkodnak be a mellvédbe is. De állni kell, keményen, mozdulatlanul, vigyázálásban és hallgatni az ősz alezredest, aki olyan nyugodt hangon beszél hozzájuk, mintha budapesti kaszárnya ezredirodájában volnának.

Október 4-én őfelsége I. Ferenc József királyunk nevenapját azzal ünnepli az ezred, hogy a legénység este elénekli a Himnuszt, majd a tüzérség ütegei ösztüzeket adnak. Az ellenség mérges géppuska és fegyvertűzzel válaszol, ami legalább egy óráig tart. De azután csönd lesz és nyugalom. A legénység vacsorázik, még pedig töltött káposztát. Ennek is meg van a maga szerepe ma este. A derék népfölkelők nemcsak magyaros vacsorában részesültek, hanem a gondos századszakácsok arra is vigyáztak, hogy az étel melegen kerüljön az állásokba. Olyan túlboldogok, hogy hangos tréfákra ragadtatják magukat. Veszett zenebonát csinálnak a csajkákkal, kanakkal, evőeszközökkel, kórusban dicsérik az étéit, nemcsak magyar, hanem szerb nyelven is. Hogy odaát meghallják ... És ha meghallják, irigyeljük is ezek a kukoricamáléhoz szokott bocskorosok. A hatás nem is marad el. Két sötét alak kúszik az állások felé és a figyelők már éppen tüzelni akarnak rájuk, mikor az egyik fölemeli a kezét és elkiáltja magát:

– Nye pucáj! Ne lőjjetek. Adjatok abból a töltöttkáposztából, testvérek.

Nagy tanakodás indult meg, de sehogyan se lehetett kimódolni, hogy az ellenségnek töltöttkáposztát adhassanak, mert a tiszték nem engedték meg a barátkozást. Az ilyen barátkozás könnyen emberéletekbe kerülhetett volna. Így azután a szerb atyafiak ép bőrre! bár, de üres gyomorral ballagtak vissza állásaikba.

Itt a *Macsvában* történik, hogy *Ledniczer* alezredes szokásos szemleútját végzi a lövészárookban, mikor meglátja egyik bús arcú bakát.

– Ugyan no, hát miért vágsz ilyen búbánatos arcot, édes fiam?

A legény nehezen szedi össze a bátorságot. Vájjon megmondhatja-e az igazat? De hát az alezredes olyan atyai szívvel szölt hozzá . . . Rászánja hát magát.

— Alezredes úrnak alássan jelentem . . . Már hogyne vágnék búbánatos ábrázatot, amikor nincsen egy szál gyufám sem és nem bírok rágyújtani!

— No, hacsak ez a baj fiam, hát itt van ni. . . – és előveszi a gyufáját, odaadja a bakának.

Aztán még hozzát teszi:

– De hát miért nem szöltál nekem? Azért vagyok az ezredparancsnoktok, hogy gyufátok legyen! . . .

Fut a hír a lövészárookban:

– Hallottátok? Azt mondta az alezredes úr, azért ő az ezredparancsnok, hogy gyufánk legyen . . .

És lett is gyufa. Egész szekérre valót hozatott *Ledniczer* alezredes. Október 18-án *Ledniczer* alezredes, ezredparancsnok a következő ezred-napiparancsot adta ki:

Pricinovic védőállás,

1914 október 18. dél. 9 h.

„Katonák! Ma három hete, hogy elfoglaltuk helyünket a sánokban. Azóta folytonos ellenséges ágyú- és puskatűzben, esőben és viharban, ezer veszedelem között, éjjel és nappal fegyvert szorítva munkás kezetekben állunk ezen a helyen, híven és becsülettel kitartva a királyért és hazánkért. E három hét alatt sok derék bajtársunk kezéből hullott ki a fegyver, soraink megritkultak és sok becsületes katonák kihült testét temettük el idegen rögök alá, a legszebb temetőbe, amelyben katona pihenhet: az ellenségtől elvett, vérünkkel áztatott, harcok viharával fölszántott földbe. Mindegyik hajtott szívem egy darabja szállott a föld alá, minden katonámat megsirattam. Emlékük legyen áldott!

De most, katonák, békesség a holtaknak, harc az élőknek! Előttünk az ellenség, vérszomjas dühvel és irgalmatlan gyűlölettel, mögöttünk az őszi esőtől megáradt vizek és mocsarak útvesztője. Most, midőn talán nagy események előestéjén állunk, átérezve a perc nagyszerűségét és komolyságát, bizalommal és katonához illő őszinteséggel szólok hozzátok! Mi vissza nem mehetünk, katonák í Nemcsak a becsület, az eskü szentsége, a hűség és a férfibátorság nem engedi, de maga a természet sem. Aki erről a helyről visszamegy, azt az ellenség beleszorítja a mocsarakba és ott menthetetlenül elvész. Majd ha tavaszi áradás kidobja holttestét valami erdőszélre, banditák gúnyja, erdei vadak étele lesz.

Katonák, válasszatok: Mögöttünk a nádas, a mocsár, a vízi halál és a becstelenség, – előttünk a szuronyok ezrei, a győzelem és a becsület. A hős spártai király hetekig feltartóztatta a thermopylei szorosban háromezer vitéz harcosával a perzsa hadsereg százezreit. Legyünk erősek, tartsunk ki mi is, amíg testvéreink boszszuálló fegyvere az ellenség hátát ostromolja és véget ér a mi dicső küldetésünk.

Katonák, a biztos halál és a halhatatlan dicsőség között válasszatok! Írjátok be neveteket a történelem könyvébe éljettek és haljatok eskütökhöz híven becsülettel, hogy nevetek mindörökké éljen késő unokák emlékében.”

Hogy ennek a napiparancsnak a jelentőségét és célzásait küszöbön álló nagy eseményekre megértsük, vessünk futó pillantást a harc tér hadászati helyzetére szeptember végétől október végéig.

Szeptember 11-én a szerbek és montenegróiak a 6. hadsereg-tői délre átlépték a boszniai határt és nagy erővel nyomultak előre Sarajevo-Vlasenica felé. Az előnyomulás veszélyeztette a 6. hadsereg oldalát és hátát. Szükséges volt, hogy erős csapatokat vessenek eléjük, mert az ellenség szeptember 25-én már 24 kilométernyire megközelítette *Sarajevót*. A szerbek ezen kívül erős csapatokat vontak össze, hogy az előnyomuló 6. hadsereg egy részét visszavessék. Eközben 5. hadseregünk szeptember 16-án éjszaka újból megkezdte az oáiíenzívát, sikerült neki a *Drinát Rácától Batarig* átlépni és lassan előnyomulni. A szerbek szeptember 16-án a 6. hadsereggel szemben támadásba mentek át és azt erősen szorongatták. Szeptember 16-án azonban a szerémségi kombinált *Krausz-hadtest*, amelyhez az 1. népfölkelő gyalogezred is tartozott, megkezdte előnyomulását *Jarakon* át a *Macsvába*. A mocsaras, átláthatatlan területen, a szívósan védekező ellenséggel szemben ez a hadtest is csak lassan tudott tért hódítani.

Szeptember 16-tól szeptember 22-ig a szerbek heves támadást intéztek a VI. hadsereg ellen, amely azonban az ellenséget íényes győzelemmel verte vissza és a támadás összeomlott. Rövid időre nyugalom állt be az egész vonalon.

Hadseregünk több mint 25.000 embert vesztett ezekben a harcokban, a *Boszniába* betört ellenségekkel azonban leszámoltunk és ha heves harcok után és nagy áldozatok árán is, de Boszniából teljesen kikergettük az ellenséges hadakat.

Krausz kombinált hadteste a *Macsvában* egész idő alatt folytatta a támadásokat. Jelentős eredményeket ért ugyan el, de nagyon kevés teret hódított, mert a mocsaras talaj az erők kifejlődését akadályozta. De azért *Drenováci*g és *Glusci*g sikerült előre törnie, míg tőle nyugatra a 71. dandár *Ravnyénál*, dunai monitorjaink tűztámogatásával benyomult az ellenséges állásokba és *Radenkovicsig* jutott.

Az első medáliák.

A balkáni haderők főparancsnoka október 28-án érkezett parancsában Erős Imre őrmester, *Zavadil* Emil, *Szfoics* Tódor, *Révész*

Mihály, *Csia* András és *Morvai* László népfölkelőknek a nagy ezüst vitézségi érmet adományozta. Ezek voltak a legénység első kitüntettjei.

Az ezredparancsnok lelkes szavak kíséretében tűzte a kitüntetések a hős népfölkelők mellére. Azon a helyen történt a lélekemelő, a maga egyszerűségében is megható ünnepély, ahol *Zavadil* Emil népfölkelő egyszerű sírkeresztje állott, egy mellvéd mögött. E derék vitéz már nem érthette meg a szép kitüntetést, amellyel vakmerőségét és hűségét jutalmazták. Az ő nagy ezüst medáliáját bajtársai által faragott egyszerű kis fakeresztre tűzte az ezredparancsnok, mialatt a mellvéden csapkodtak, kopogtak, záporoztak az ellenség géppuskagolyói. A sebesülten fekvő *Sztoics* és *Révfi* pedig a kórházban kapták meg a vitézségi címet.

Október 27-én a Krausz-hadtest balszárnya támadásba ment át és a tőle északra álló hadseregünk is előrenyomult, aminek következtében a szerb ellenállás megtört, az ellenséges erők a Macsvát kiürítették és a *Misar-Cer-Planina* vonalra vonultak vissza.

Ezen a napon az ezred kivált a 104-ik horvát népfölkelő (*Belie*) dandárból, amelynek kötelékében a vitéz horvát ezredekkel bajtársi egyetértésben harcoltunk ezer viszontagságon keresztül és a *Breit* József tábornok parancsnoksága alatt álló 107. népfölkelő gyalogdandár kötelékébe lépett. A következő napon már el is hagytuk állásainkat, hogy *Tabananican* át kövessük a visszavonuló ellenséget. Ebben az időben vonult be az ezredhez az a géppuskás osztag, amely *Arg* Lajos főhadnagy parancsnoksága alatt olyan emlékezetessé tette magát a most következő nehéz harcokban.

Október 21-én bevonult ezredünk kombinált zászlóaljja, amely derekasán kitüntette magát a szávparti harcokban. Mivel a 7. és 9. századok a zimonyi hadműveletek alatt elvesztették legénységük legjavát, csaknem 200 embert, e két századot egyesíteni kellett. A zászlóalj-kötelékek ismét helyreálltak és az ezred e naptól kezdve három teljes zászlóaljjal vett részt a további küzdelemben.

Ezek a napok minden tekintetben mozgalmasak. Ezredünk folytonos járőrmenetekkel és színlelt tüztámadásokkal igyekszik megállapítani, vajjon elhagyta-e velünk szemben elfoglalt állásait az ellenség?

Október 31-én az ezred biztosított menetben elérte *Tabanovics* községet, ahol laktáborba szállt, mint a harcban álló hadtest tartaléka. Öt hét után ezen az éjszakán pihent a legénység először fedél alatt!

Mikor az ezred bevonult *Tabanovicsra*, a korcsma helyiségében föltűnt néhány embernek a kecskelábú asztal, amelynek alapja

fehérlött a tisztaságtól. Amint közelebb léptek, észrevették mi az oka a nagy tisztaságnak? A deszkalapot ugyanis valaki megfordította és az alsó része került fölül, amelyik még csakugyan tiszta lehetett, mert nem használták. Az is hamarosan kivilágosodott: Mi volt az oka ennek a műveletnek? Az asztal frissen gyalult lapjára ugyanis tintaceruzával levelet írtak . . . Szép úri írás volt, csiszolt, értelmes német mondatok! A menekülésszerűen kivonuló szerb csapatok egyik hadnagya írta és nekünk szóló üzenet volt benne:

„A hadiszerecsse úgy akarta, hogy nekünk vissza kell vonulnunk. Önök a sarkunkban járnak és talán egy óra múlva már olvasák is ezt a levelet. Ne legyenek elbizakodottak: a szerencse forogó ... És e vidék ártatlan és fegyvertelen népével jól vagy rosszul bánva, gondoljanak arra, hogy még visszaadhatjuk ezt a látogatást önöknek – esetleg Bécsben! E levél írója német egyetemen tanult és úgy véli, hogy a fegyvertelenek sanyargatása és a falvak fölgyújtása nem volna méltó Önökhöz”.

November 3-án reggel az ezred menetkészen áll, biztosított menetre tagozódva, élével a Jerezic patak hídjánál. Nagy események előtt állunk, ezt érzi minden ember.

Az ellenség a *Misar-Jevremovac-Dobric* vonalában áll és hadtestünk támad. Az ezred egyelőre hadtesttartalék . . .

Reggel 7 órakor az ezred már biztosított megállásban van. A tabanovics-sabáci úttól balra.

Délután háromnegyed ötkor – a novemberi este korán leszállt – az ezred előrenyomult a Kamiscsák patakig és hat órakor a Kamiscsák hídján túl, erdős terepen, harcvonalban fölállt.

Egy véres nap előzményei.

Ebben a percben az általános helyzet az volt, hogy az ellenség a kitűnően megerősített *Misar-Jevremovac-Cerplanina* vonalban igyekezett csapatait rendezni, hadtestünk azonban a sarkában volt és nem adott neki időt erőgyűjtéshez. A 104-ik dandár, amelynek kötelékéből négy nappal ezelőtt vált ki ezredünk, a 29. hadosztályal együtt *Majurnál* és *Stitarnál*, *Sabác* előtt kemény küzdelemben megverte a szerb hátvédeket és Sabácot is elfoglalta.

November 3-án a 29. gyaloghadosztály *Misar* ellen nyomult, a 104-ik dandár azonban tőle jobbra *Pricinovic* át a mocsaras terepen nehezen tudott tért nyerni és 8-10 km-ért visszamaradt. A

14-ik dandár ellenben előretört és *Jevremovácnál* megtámadta az ellenséget.

A 6. hadsereg folytatta gyülekezését és csoportosult a támadáshoz.

Ezeket az eseményeket azért mondtuk el, hogy az olvasó tudja: miért került *Jevremová*c oly heves harcok középpontjába, amelyekben ezredünknek jelentős szerepe jutott?

Jelentős, nehéz, dicsőséges és emlékezetes szerepe! Hiszen ez a november 4-iki éjszaka *kitörölhetetlenül él* regimentünk minden volt katonája szívében. Éppen ezért határoztuk el magunkat utóbb arra, hogy volt ezredünk emlékezetét évről-évre ezen a napon idézzük föl és ezen a napon emlékezünk meg elesett bajtársainkról.

November 3-án este a *Krausz* kombinált hadtest a *Misar* melletti magaslatokon fejlődött fel. A 14. dandár heves harcok között előnyomult és *Sabáctól* délre, jobbszárnyán a 38. gyalogezreddel, *Javrenovácnál* cca. 1200 lépésnyire közelítette már meg az ellenséges állásokat. A 14. dandár jobbszárnyára rendelt, a mocsaras tereppel és állandóan erősebb ellenséges erőkkel küzdő és az erdős és náddal borított terepen csak lépésről-lépésre haladható, 104. dandár azonban nem érkezett meg és csak nagyon gyöngye járőrösszekötést tudott vele fönntartani.

A jevremováci halálroham.

Ez volt a helyzet november 6-án este 6 órakor, mikor a Kamiscsak patak hídja mögött az 1. népfölkelő gyalogezred, mint a *Krausz hadtest* egyik tartalék ezrede, harcvonalban felállt.

A legénység megvacsorázott. A hangulat nyomott volt, kevés szó esett. A tisztek félrevonulva, suttogva beszélgettek, a legénység is összedugta a fejét. Semmit sem tudtak, csak sejtették, a tisztek arcáról olvasták le, hogy ezen az éjszakán *nagy próbatét* következik.

Voltak, akik csöndesen ismételtették a nevezetes „mocsárparancsot”: „Most ... midőn talán nagy események előestéjén állunk...”

Mert valóban *nagy események* estéje volt ez, az öreg legényekből álló fiatal ezred történetében.

Este 9 órakor a Kamiscsak-patak felől fölillant két-három zseblámpa lidércfénye. Megérkezett *Breit* tábornok dandárparancsnok, vezérkari tisztjével, *Kerekes* századossal. Halkan kiadta a parancsot, hogy a hadtest tartalék-ezredei készen álljanak az indulásra.

Tíz perc múlva megindul a dandár, élén a 12. népfölkelő gyalogezreddel, a Kamiscsak patak mentén nyugatra, erdőkön és patakokon át. Küzdelmes, nehéz órák következnek: sötét bozóton, erdőn, patakmedreken, akadályokon a vak éjszakában áthatolni az egész dandárnak, – úgy, hogy széjjel ne szóródjon.

Menetközben az ezred belekerült az ellenséges gyalogság szóró tűzébe, amely azonban veszteséget nem okozott és nem tett semmi hatást a legénységre. Megszokták már a géppuskák kelepelését és a láthatatlan ólomdarazsak zümmögő röpködését a fülük körül. De érezték, hogy komoly akció előtt vannak. Szájról-szájra járt a suttogás:

– Éjjeli támadás lesz! . .

Tíz óra után a dandár *Sabác* déli kijáratától nyugatra elérte a körülbelül 3 kilométerre fekvő országutat, a Kamiscsak patak mentén.

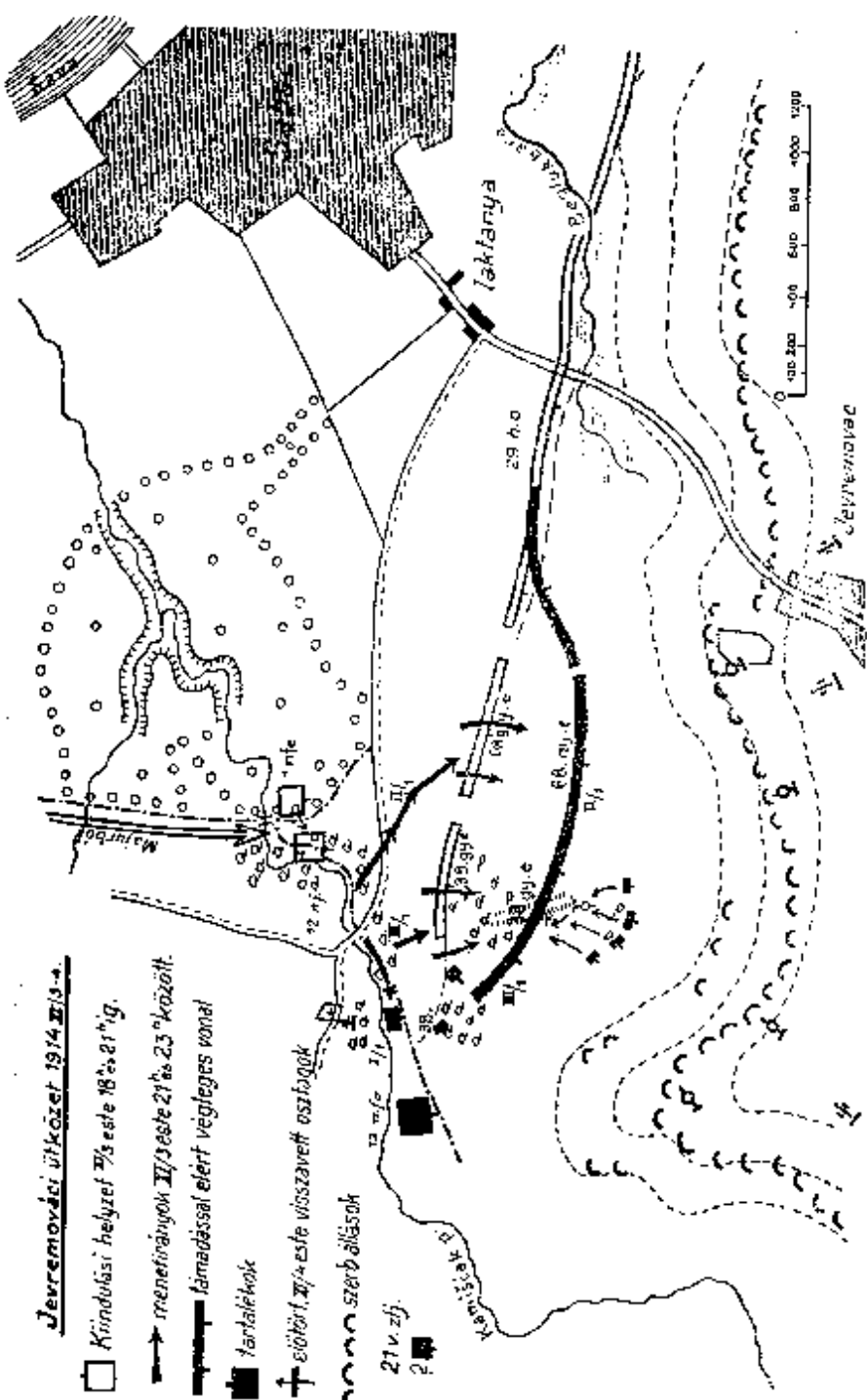
Breit tábornok kiadta a parancsot és az ezred támadásra csoportosult. A parancs így szólt:

„Az I. népfölkelő gyalogezred két zászlóalja megerősíti az előttünk lévő rajvonalat, amely a 38. 68. császári és királyi gyalogezredéből áll. Az I. népfölkelő gyalogezred L zászlóalja és a 12. népfölkelő gyalogezred három zászlóalja dandártartalék, a jobbszárny mögött. A támadást a 68. és 38. gyalogezredek, úgyszintén a megerősítésre bevont I. népfölkelő gyalogezred két zászlóalja hajtja végre. A támadás kezdete: éjjel 12 óra.”

10 óra 30 perc volt, mikor megkezdte az ezred a parancs végrehajtását. *Ledniczer* alezredes úgy intézkedett, hogy a III. zászlóalj erősítse meg a 38. ezredet a jobbszárnyon, a II. zászlóalj a 68. ezredet a balszárnyon. Az I. zászlóalj marad tartalékban azon a helyen, ahol jelenleg tartózkodik. *Ledniczer* alezredes, ezredparancsnok, segédtszjtjével, *Balassa* hadnaggyal, valamint a II. és III. zászlóalj parancsnokaival, *Relkovics* és *Gyürke* őrnagyokkal most a rajvonalba ment, hogy tájékozódjanak. A 68. és 38. ezred zászlóaljparancsnokai megmagyarázták nekik, hogy az ellenség igen jól beépített félköralakú állásokban, körülbelül 1200 lépésnyire van tőlünk. A támadási terep az ellenség felé kissé emelkedő volt. Cca 300 lépésre a 38. és 68. gyalogezred állása előtt facsoportok. Ebből, persze, semmit sem lehetett látni a vak éjszakában, csupán a zászlóaljparancsnokok tájékoztató szavai alapján sejtettük, hogy merre vannak azok a fák. A 38. gyalogezred egyik százada előtt, a jobbszárnyon kis erdő. Egyébként a terep nyílt, lassan emelkedő síkság, amely semmiféle födözéket nem ad.

Jevremováci ütközet 1914. II. 13.

- Kördulási helyzet 18 és 21.ig.
- menetirányok II/3 este 21 és 23 között.
- ▬ támadással elért végleges vonal
- tartalikök
- † előtört. II/4 este visszatért oszlopok
- ~ szerb állások

21 v. zj.
2

A helyzet igazán az ellenségnek kedvezett. Emelkedett helyen, félkör alakú dombvonulaton jól beásva, drótakadályok mögött és aki megtámadja, annak átlátható, sík terepen 1200 lépést, egy teljes kilométert kellett megtennie az ő oldalozó és arcvonal-tüzelése közben. Ha ehhez még azt is hozzászámítjuk, hogy ez a támadási terep a szerb tüzéség harcserű lötere volt, ahol minden bokorra régen belőtték magukat a tüzerék – lehet valami fogalmunk a földatról, amely reánk várt ezen a komor éjszakán.

Habozni és tétovázni azonban nem lehetett. A hadsereg parancsnoksága igen nyomatékosan kiadta a parancsot, hogy a jevremováci magaslatokat el kell foglalni minden áron!

Nagy baj volt, hogy a 104. (*Bekic*) dandár lemaradt és még elővédjével sem tudott segíteni. Az 5. hadseregparancsnokságnak ezt a súlyos körülményt *Breit* tábornok jelentette, de az a támadás végrehajtásához ennek ellenére ragaszkodott.

A nagy sötétség miatt a támadás előkészületeit csak nehezen lehetett végrehajtani, ezért éjjeli 1 órára halasztották a gyalogsági támadás időpontját. Tüzéségünk az ellenséges állásokat nagyon gyöngén és jelentéktelen tűzhatással lötte.

Hajnali 1 óra volt. . .

1 óra 10 perckor előremozgó rajvonalunk elérte a 38. és 68. gyalogezredek rajvonalát. Sajnos, a két ezred egyes részei nem kaptak idejében értesítést arról, hogy az 1. ezred zászlóaljai előre-sodritással fogják sűríteni rajvonalukat és akkor kezdtek fölcihelődni, mikor saját századaink már rajvonalaikba beérkeztek. Ez nem járt minden zaj nélkül, mert a készületlen, meglepett, itt-ott bóbiskoló embereket nógatni kellett. Erre, de leginkább tüzéségünk lövéseire azután figyelmessé lett az amúgy is éber ellenség és megkezdte a tüzelést.

Sűrű rajvonalban tört előre a 38., a 68. és a sűrítő 1. ezred a vak sötétségben. Mögöttük 200 lépésre a század tartalékok. Az ellenség egyre hevesebb tüzzel fogadta az előremozgó rajvonalat, amely néhány perc múlva a karéj alakban elhelyezkedett gyalogság és géppuskák oldalozó tüzet is érezte. Különösen a jobbszárnyról volt nagyon heves a tűz. A veszteség egyre szaporodott, egymás után ordítottak fel a sebesültek, buktakarokra és hanyatt, halottak tornyosodtak egymásra a sötétben és az élők végiggázoltak rajtuk. De a pusztító tűz ellenére is iszonyú elszántsággal rohantak előre az emberek és kiérték a teljesen sík terepre, elhagyva az erdőcskét és azt a néhány fát, amely idáig még födözéket adhatott volna.

És közben feljött a hold . . .

A hold, amely nem nekünk világított, hanem az ellenségnek. Az áruló hold, a vigyorgó, gúnyos hold, amely arcunkba küldte sugarát, megvilágította az előretörő alakokat, megcsillogtatta a pus-kák csövét és a szuronyokat.

Az ellenség előretolt állásaiban meglehetősen nagy erőket tartott. Mikor rajvonalunk 300 lépést ért el már előre és meglátta ezeket az előretolt állásokat, azt hitték az emberek, hogy ezek az ellenség főállásai. Valaki elkiáltotta magát:

– Hurrá!

És ebben a percben végigriadt a rajvonalon eszeveszett, vad, szilaj üvöltésben:

– Hurrá, hurrá ... Rajta! rajta! . . .

A trombitások megfújtak a rohamjelet, sikoltottak a kürtök, ordítottak a katonák, előreszegeződtek a szuronyok és mialatt az ellenséges géppuskák rendet kaszáltak a vérbeborult szemmel, mámoros, vad dühvel előretörő rajvonalba, rohantak, rohantak, rohantak előre, bele az ellenség karjaiba, bele a halál ölelésébe. A sötét éjszaka, az egymásba keveredett csapatok, a nagy kiterjedés, a súlyos veszteségek okozta zűrzavar lehetetlenné tették az egységes vezetést. Az emberek tüzet kaptak arcbán, tüzet kaptak jobbról, tüzet kaptak balról. Különösen akkor, amikor az előretolt állásokból az ellenség visszavonult a kiépített magaslati főállásba. Akkor azután mindenki arra rohant előre, ahonnan a tüzet kapta és ahol az ellenséget sejtette. Megtört az arcvonal, kisebb csapatrészek összeverődve, más-más irányban törtek előre.

De előre törtek!

Sajnos, a rajvonal teljesen részeire töredezett, egy-egy szakasz vagy századparancsnok magára hagyatva, elszakadva a többiektől vezette embereit és minél erélyesebb, minél bátrabb volt egy-egy tiszt, annál több tért nyert. Egyes csoportok jobban előretörték, mások viszont lemaradtak. A századok egyes csoportjai ék alakjában *Jememováč* felé majdnem 300 lépésnyire közelítették meg az ellenséges főállásokat. *Hoffmann, Novágh, Auer, Mezőffy, Németh, Szunygi, Olgyay, Szabó, Politzer és Spannberger* hadnagyok vezették ezeket a csapatrészeket, szakaszokat, félézadokat haláltmegvető bátorsággal, minden akadályon keresztül előretörve és magukkal ragadva a reájuk bízott legénységet, amely vakon követte őket. A M. zászlóaljából *Kuttner és Markovics* hadnagyok tűntették ki magukat hasonló elszántsággal és meg nem tántorodó hősies akaraterő-

vei, míg *Ary* főhadnagy, géppuskás parancsnok egyenes irányban tört előre az ellenséges állás közepe felé és kénytelen volt hevenyében beásni magát.

Hajnali két óra lehetett mikor kiderült, hogy az ellenséges állásokba betörni lehetetlen. Az előrenyomult osztagok az elért pozíció megtartására kaptak parancsot.

Ha előre nem lehet már törni a sík terepen, a félkör alakú megerősített állások oldalozó és keresztüzében, odalenn kell maradni a síkon, túrni és viselni az ellenség tűzét és nem mozdulni visszafelé egy tapodtat sem.

Az előretört részek azonban nem voltak egy vonalban, nem voltak egy magasságban. Az ezredek is összekeveredtek, a kötelékeket rendezni kellett volna. Egyes osztagok annyira előre törtek, hogy az oldalozó tűzben helyzetük elviselhetetlen volt. Itt estek el, ilyen előretolt állásokban *Hoffmann*, *Auer*, *Novágh*, *Németh* hadnagyok – itl sebesültek meg *Erdődy* főhadnagy és *Olgyay*, *Politzer*, *Szabó*, *Goldmann*, és *Laufer* hadnagyok.

Virradt már és ezekből a kedvezőtlen előállásokból visszavonulni a sík terepen nem lehetett. Folytonos puskatűzben, az ellenségnek prédául odadobva ieküdtek a sík terepen az emberek és próbálták beásni magukat, míg körülöttük halottak ieküdtek halmokban és sebesültek nyöszörögtek, segítséget és vizet rimázkodva.

Nem lehetett rajtuk segíteni. Aki megmozdult, aki megpróbált előrekúszni a sebesültekért, egy pillanat múlva elnyúlva feküdt a többi halott között.

Virradt. A szörnyű november 4-i hajnal virradt. . .

E megakadt támadás áldozata 11 tiszt és 421 honvéd volt . . .

Köd...

A világosság beáltával az ellenséges tűzéréség és gyalogság a sík hátsó terepet lötte nagy hevedéggel. A lőszerkocsikat és mozgókonyhát kénytelenek voltunk 3000 lépésre a rajvonal mögé visszavonni, így a legénység élelmezése és a lőszerpótlás sok emberáldozatba kerül. Sűrű köd száll alá. Az előterepen még mindig sebesültek jajgatnak, vízért könyörögnek. Van köztük olyan, aki sikoltozva követeli, hogy lőjjék már le, hogy legyen vége kínjainak. . .

A hevenyészett állásban, az alig íélméter mély árkokban fekszenek, guggolnak meggémberegett tagokkal, tépett idegekkel, éhe-

sen és álmatlanul az emberek. Betapasztják a fülüket, hogy ne hallják az agytépő hangokat.

Az 1. ezred állásait különös heveséssel lövi az ellenséges tüzérség. Akinek jó füle van és egészséges megfigyelő képessége, jól hallja, hogy a szerb tüzérségnek két tábori ágyúja dolgozik abban az irányban.

De hol lehet az a két ágyú?

Ha tudnánk a helyét, csak hozzávetőleg és jelentenénk saját tüzérségünknek, az belőné magát rá és elnémitáná.

Nagy baj az is, hogy a hajnali támadás alatt *Ary* főhadnagy és géppuskás osztagának nyoma veszett. Még nem tudtuk, hogy *Ary* főhadnagy visszavonult géppuskáival együtt és a balszárnyon kívül foglalt állást. A köd és a nehezen tisztázható csapatkötelékek az okai, hogy az ezred ezt még mindig nem tudja.

Nagy érdeke az egész ezrednek, hogy *Aryt* és géppuskáit minél előbb megtaláljuk, akcióba helyezzük és még nagyobb érdek, hogy a rajvonalat szorongató két szerb löveg helyzetét valamenyire megállapítsuk.

Balassa (Schweiger) Imre hadnagy jelentkezik az ezredparancsnoknál és kéri, engedje meg neki, hogy önként jelentkező emberekkel előremenjen a sík előterepen, és megpróbálja az ellenséges ágyúk helyét pontosan szemrevételezni.

Ledniczer alezredes és később *Gyürke* őrnagy igyekszik a lelkére beszélni és visszatartani a vállalkozástól és nem hajlandó járőrt adni melléje, mert biztosra veszi, hogy egyikük sem tér vissza élve.

A hadnagy egy sebesült puskáját veszi el és átvette magát az alacsony mellvéden, a hevenyészett futóárokfélében négykézláb mászik előre. Alig tesz néhány lépést, mikor nyöszörgésre lesz figyelmes. Az árokban meggémberedve fekszik egy ember, átlőtt térdekkel, félig megfagyva, véresen és halálravált arccal. Az előző éjszaka sebesült meg és mivel a térdét lötték keresztül, nem tudott visszavánszorogni. A hadnagy előveszi kulacsát, amelyben konyak van, beletol ti a szájába, azután vissza kúszik és két sebesültvivőt kényszerít arra, hogy az előterepen fekvő súlyos sebesültért ménje, nek és azt a segélyhelyre vigyék. Azután folytatja útját, előre. Halottak között kúszik, a ködön át, négykézláb, előre. Egy halott szerb katonának a köpenyét megnézi: sötétkék köpeny, a vállán 10-es szám. Tehát a második vonalbeli 10. gyalogezred van előttünk!

Azután megy tovább, visszafojtott lélegzettel. A köd már eltakarta mögötte saját bajtársait és az ellenséges állás egyre közeledik.

Ebben a percben puska dörren előtte, közvetlen közelből. Azután mégegy . . . Újra más.

Az előterepen szerb járőrök cirkáltak a ködben és észrevették a közeledőt. Elkezdtek rá hevesen tüzelni. A puskatűzre azonban megszólalt háta mögött saját rajvonalunk is, mert nem tudta a légénység, hogy az előterepen valaki künn jár. Felelgettek egymásnak a puskák és a hadnagy a földre lapulva várta, hogy két tűz közé kerülve, kinek a golyója végez vele.

Két-három percig tartott ez a puskázás, amelybe belemordult hirtelen az ágyúk szava. Közvetlen előtte föllobbant egy ágyú torkolatúze, utána nyomban a másik.

Elfelejtett minden veszedelmet és tájékozódni próbált. Ez kétségtelenül az a két ágyú, amelyik állandóan pusztítja a II. zászlóaljat. Kimeresztette a szemét és a ködben sikerült kivenni két különös alakú fát. Az ágyúk torkolatúze a fáktól jobbra lobbant föl. Ezt jól megjegyezte. És elkezdett visszafelé kúszni.

Teljes épségben mászott vissza az árokba. Es ment a jelentés: A két ágyú egy facsoporttól jobbra, a domboldalon ... És ment a jelentés arról, hogy milyen ezred áll velünk szemben a jévrelováci magaslatokon.

Az ellenség nyomában.

Kemény és önfeláldozó munkát végzett ezekben a napokban *Minikusz* János hadnagy, aki elhagyva az árkokat, állandó heves ellenséges tűzben futóárkot épített előre, mert az volt a terve, hogy aknatámadással közelítik meg az ellenséges állást. A futóárkot az állásokra merőlegesen építette, hogy azoknak a védelme alatt lehessen előre-dolgozni magunkat az ellenséges állások felé. Éjjel folyt ez a munka, a fáradhatatlan, komoly és szakavatott tiszt vezetésével.

Sikerült kisebb osztagainknak lassan előretörni, egyes szakaszok 100-150 lépéssel jutnak előre. Közben értesítés érkezik, hogy az ellenség elhagyni készül állásait és ezért állandó járőrmenetek tartják szemmel, folytonos tűzharc közben.

10-én reggel erős ellenséges tűzéségi és azt követő heves gyalogsági tűz után hirtelen nyugalom állott be az ellenséges állá-

sokban. Kiküldött járőreink megállapították, hogy az ellenség elhagyta az állásokat, mire annak üldözése azonnal megkezdődött.

Kezdődik az előnyomulás. Reggel 7 órakor már az ellenség állásaiban vagyunk, a halálsáncokban, amelyek előtt egy héttel előbb annyi derék bajtársunk pusztult el nyomorultul.

Széles vonalban, harcalakzatban történik az ellenség üldözése *Cerovac* irányában. Az ezred dandárkötelékben nyomul előre, szoros érintkezésben a 68. és a 38. ezredekkel. Délután 2 óra tájban ellenséges járőrökkel kerülünk összeütközésbe, félóra múlva ellenséges hátvédek heves tüzéségi és gyalogsági tüzébe jutunk, amelyekkel harcba bocsátkozunk. A gyorsan beálló sötétség védelme alatt az ellenség hátvédei visszavonulnak.

Az ellenség, amelynek harci erényeit ismerjük, saját földjén, ismert terepen harcol, kitartó küzdelemben edzett csapatai vannak, járőrszolgálat mintaszerű. Az üldözés hevében sem szabad elbizakodnunk és bár az ellenséges utóvédek visszavonultak, az éjszakát az ezred a 14. dandár kötelékében, harcalakzatban tölti és harci járőrökkel biztosítja magát kelet és dél felé.

Most nézzünk kissé széjjel a harctéren: mi történt körülöttünk november 4-től, – e végzettszerű éjszakától kezdve – november 10-ig, amikor az ellenség elhagyta a misar-jevremováci állásokat és visszavonult. Mi volt ennek a visszavonulásnak az oka?

A 104. népfőlkelő gyalogdandár, mely egy nappal később érkezett, jobbszárnyunkon előredolgozta magát *Jevremovac* ellen. A 21. landwehr hadosztály november 4-én heves harcok után megrohmozta *Dobricsot* és 5-én elfoglalta *Lipolisztet*.

A tőlünk délre harcoló 5. és 6. hadsereg csapatainak csak november 6-án volt módjuk a *Drinán* túl beleavatkozni a harcba. A XIII. hadtest *Loznica*, a XV. hadtest *Krupanj* ellen, a XVI. hadtest pedig ettől délre támadott, egy hadseregszort *Visegrád* mellett demonstrált.

A támadás igen nehéz volt, nagy ellenállásra talált, de a szerbeket visszaverték és 9-én este a XIII. hadtest és a hatodik hadsereg elérték a *Loznicától* keletre 15 kilométerre fekvő *Zavlakát* és *Peckát*.

A szerbek azonban a Krausz-hadtest és a VIII. hadtest előtt szilárdan tartották előkészített és ötszörös drótakadályokkal jól kiépített állásaikat. 7-én azonban a 29. hadosztály elfoglalta *Misart*. A 104. gyalogdandár pedig a *Jevremovától* délnyugatra levő ellen-

séges állásokat, aminek nyomán 8-án a szerbek a *Cer Planinán* levő állásokba vonultak vissza.

A hatodik hadsereg oldalában álló 9. gyaloghadosztály erre előnyomult a *Cer Planina* déli lejtőjén és helyreállította az összeköttetést a XIII. hadtesttel. Éppen ezért a szerbek heves ellentámadásai minden siker nélkül maradtak.

A 29. hadosztály két nap előtti sikerét kimélyítve november 9-én a monitoroktól támogatva elfoglalta a Misartól északra és keletre iekvő megerősített állásokat, aminek nyomán a 6-ik hadsereg átkelt és szorongatott szerb haderők kénytelenek voltak még az éj folyamán az egész Mocsva-vonalon vissza vonulni.

A szerbek rájöttek, milyen nagyon fontos rájuk nézve, hogy csapataink befolyása alól minél gyorsabban kivonják magukat. Megkezdtek tehát erős utóvédek fedezete alatt visszavonulásukat *Ub*, *Valjevó* és *Uzsice* felé.

Csapataink azonnal üldözőbe vették őket. Először *Obrenovácot* és *Valjevót* kellett elfoglalni, miután a két város közötti vasút az egyetlen utánpótlási vonal az 5. és 6. hadsereg részére. Nem volt szabad tehát időt engedni az ellenségnek, hogy ezt a vasútvonalat elpusztítsa.

Az időjárás azonban ellenünk szegődött. Szövetségese lett az ellenségnek. Az utak feneketlenek voltak, sártenger borított mindent a lovak nem bírták húzni az ágyúkat és a kocsikat, az utánpótlás munícióban és élelmiszerben csaknem lehetetlenné vált. A legénységet nem szerelhették fel téli ruhával, mert a meleg ruhát az Oroszországban küzdő csapatok számára vitték. Nagyon érezhető volt a bakkancshiány, mert a sár, a víz, az agyagos talaj pusztította a lábbelit. Az ételmezés nehézsége miatt a csapatok kénytelenek voltak a háti bőröndökben őrzött tartalékadagokhoz nyúlni és üldözés közben a legénység *öt napig nem látott kenyeret*. Sült tökört ettek kenyér helyett. Az még nagy szerencse volt, hogy sok gazdátlan sertés kóborolt szerte-széjjel, mert a gyors menekülésben állataikat nem tudták magukkal hajtani a falusiak. Így legalább húsban nem volt túlságosan nagy hiány.

A mostoha időjárás, a rendetlen ételmezés, a meleg étel és a kenyér hiánya, a téli időjárásra teljesen alkalmatlan ruházat azonban megtermett a maga gyümölcsét: egymás után léptek föl a betegségek. Sok tüdőgyulladás, vérhas, súlyos ízületi bántalmak, szív-kimerültség, bélhurut. A csapatokat nemcsak az ellenség puszkagolyója, gránátja, srapelje tizedelte, hanem a betegség.

Csata az Ub mellett.

A szerbek elfoglalták a *Kolubara* folyótól keletre fekvő magaslatokat és ezáltal urai maradtak a vasútvonalnak. A XIII. hadtest *Valjevótól* délre keleti irányban, a *Visegrád* mellett átkelt hadcsoport *Uzsice* felé nyomult előre, az 5. hadsereg, elérte a *Cer Planina-Varna* vonalat, a kombinált hadtest a *Dobrava* vonalát.

Saját hadtestünk előtt és ennek balszárnyán erős lovasosztagok biztosították a terepet a *Száváig* és *Trbusac* mellett visszavetették az ellenség lovasságát. A szerbek megpróbálták, hogy a *Dobrava* mögött ellenállást fejtsenek ki, azonban utóvédjeiket mindenütt visszavetették.

Ezredünk november 11-én a 7. gyaloghadosztály végén menetelt, majd 12-én rettentő időjárásban, havas esőben, térdig érő sárban, úttalan utakon folytatta az üldözést. Másnap a 7. gyaloghadosztály, amelybe dandárunk tartozott, Vrelóra menetelt, ahonnan ezredünk a 14. gyalogdandár kötelékében *Crvena Jabuka* irányában nyomult előre. Nehéz éjjeli menetelés következett, embermarasztaló sárban, hideg szélben, amely a havas esőt az emberek arcába verte, alig járható terepen, igen súlyos föladat volt a biztosított menetben előre mozgó ezredet együtt tartani és a terepakadályokon úgy átvezetni, hogy a kötelékek fel ne bomoljanak. Súlyos éjszakai menetelés után érkezett meg az ezred halálrafáradtan, kiéhezve *Crvena Jabukára*. Vaksötétségben próbáltuk földél alá juttatni a századokat és szakaszokat, ami csak részben sikerült. A holtrafáradt legénység a fagyasztó szélben és még egyre hulló esőben kimerülten nyúlt végig a sárban, hogy a túlerőltetett szervezet kis időre megszerezze magának a pihenést. Rendkívül nehéz föladat volt ebben a sötét hegyi községben ezen az éjszakán együtt tartani az ezredet és fenntartani az állandó összeköttetést a 14. dandárral. A sötétség és a sár, a terepen való teljes tájékozatlanság, a világító eszközök hiánya és a hegyi község széjjeltagoltsága egyaránt súlyosan megnehezítették a kettős feladat sikeres elvégzését.

Fölvirradt november 14-ike, mikor az ellenséget, – amely Ubtól délre és keletre fekvő magaslatokon, a *Brgule-Ub* és *Tvrdojevac* által határolt területen igen erős állásokban tartózkodott, – erélyesen megtámadtuk. A 104. népfölkelő gyalogdandár elfoglalta *Obrenovac* községet, a 29. gyaloghadosztály pedig heves harcok közepette a *Piroman* melletti vasútvonalat.

Saját hadosztályunk *Letovszky* tábornok parancsnoksága alatt

Cvrena Jabuka mellett harcolt. A 14. gyalogdandár a Tamnaván keresztül az Ub mellett nyomult előre. Itt megerősítettük a dandárt saját ezredünk első zászlóaljával. III. zászlóaljunk a dandár balszárnyát erősítette meg az Ub mellett, a II. zászlóalj pedig mint tartalék menetelt a harcvonal mögött.

Az Ub mellett javában állt a harc . . .

Az ezred jobbszárnyával átlépi a Cemanov Most nevű hidat, mely az Ub-on vezet át, hogy feladata szerint a 68. gyalogezred balszárnyát meghosszabbítva, résztvegyen a támadásban. Megkezdődik az ezred felvonulása, ami rendkívüli nehézségek közben történik. Az ellenség a Cemanov Mostot kitűnően belátja, nehéz tüzér-séggel lövi, holott az 1. ezred századainak *más útjuk nincsen*, mint ez a híd. Libasorban, egyenként futnak át az emberek a hídon, majd keskeny töltésen, hasonló alakzatban, egész alakjukat mutatva vonulnak el az ellenség előtt. Veszteségeink vannak, de a tiszték páratlan energiával tartják fenn a fegyelmet. Mikor a Cemanov Moston sikerült átvezetni a zászlóaljakat, előrevonuló rajvonalunk a 68. gyalogezred rajvonalát találja maga előtt. A kiadott dandár-intézkedés szerint ezen a terepszakaszon saját ezredünknek kell támadnia. *Relkovic* őrnagy fáradtságos, nehéz munkával megállapítja, – közben az éj leszállt – hogy a Cemanov Mosttól balra a 68. gyalogezred balszárnya mintegy 3000 lépésre eltávolodott a hídtól. A váratlan fölfedezés azt jelenti, hogy a halálraírádtt, kiéhezett, folytonos oldalmeneteken meggyöngült, a Cemanov Moston és a hozzátartozó töltésen ellenséges tüztől erősen megviselt ezredet állandó ellenséges gyalogsági tűzben balra 3000 lépéssel kell eltolni!

Este 10 órakor a zászlóaljak oldalmenete befejeződik. Az I. és II. zászlóalj a 68. gyalogezredtől balra tűzvonalba megy, a II. zászlóalj ezredtartalék a balszárny mögött.

E viszontagságos, szörnyű éjszaka megviselte minden ember idegeit. Napok óta éheztek, fáztak és mentek, mentek, mentek előre az emberek pusztító tűzben, esőben, viharban és olyan feneketlen sárban, amely a málnával, fegyverrel és évek súlyával annyira megterhelt emberek elgyöngült, kimerült, reszkető lábainait a végsőkig megfeszítette. Gépiesen, félig öntudatlanul vonszolták magukat a sárban és esőben, egykedvűen fogadták az ellenség srapneljeinek széjjelszóródó tüzes vaszaporát, a gránátok idegtépő robbanását és a gyalogsági lövedékek zümmögését.

Ledniczer alezredes ezredparancsnok, akit hetek óta ízületi bántalmak kínoznak, súlyos idegkimerültséggel, lázzal és meggörcbült

ízületekkel kénytelen kivonni magát a harcvonalból és átadni az ezredparancsnokságot a rangban legidősebb zászlóaljparancsnoknak, *Mihailic* Milovaj lovag őrnagynak.

November 15-én az ellenség állásai az *Ub*-nál tarthatatlanná váltak és a 15-ére virradóra éjszaka a szerbek megkezdték visszavonulásukat. Csak gyöngébb utóvédeket hagytak velünk szemben, amelyeket könnyű harc árán vetettünk vissza. Az ellenség üldözése ezzel ismét megindult. Saját 7. hadosztályunk a vasútvonal mentén és ettől nyugatra *Borak* felé vonult előre. A beteg ezredparancsnok súlyos állapotában követte az ezredet. Gyalog, majd rozoga szekéren, szívósan kitarva, mert az volt a reménye, hogy néhány nap alatt fölépül és átveheti ismét a parancsnokságot.

Hiába volt az orvosok minden figyelmeztetése, sőt a hadosztályparancsnok üzenete, a beteg ezredparancsnok csupán akkor hagyta el a harcteret és ment 6 heti betegszabadságra, mikor *Lőrinczy Béla* alezredes bevonult, mint ideiglenes ezredparancsnok.

Az időjárás valamivel enyhébb volt már, de az utak borzasztó állapota leírhatatlan. E munka kereteit és tárgyilagos hangját messze túlhaladná az, és a regény színes előadását követelné, ha híven meg akarnánk írni, el akarnánk mesélni, micsoda fantasztikus ósállapotban találtuk e napokban az utakat, amelyeken keresztül kellett vonulnunk. Folyékony sár, mély vizes gödrök, félméteres kerékvágások keresztül-kasul. És ezen át vergődik, vonszolja magát a legényiség, amely hetek óta nem vetette le magáról a ruhát, a lábbelit. A sár rájuk száradt: arcukra, kezükre, ruhájukra, fegyverükre, háti bőröndjükre. Szürke sáremberek vánszorogtak az úttalan tájon. Már rongyok lógtak róluk, félig mezítláb voltak, a sár megette a bakancsot, egymásután ismétlődtek a legsúlyosabb fagyási esetek. De segíteni nem lehetett; utánpótlás nem érkezett. Az utánpótlás majdnem lehetetlenné vált ebben az úttalanságban, a folytonos elönyomulás közben, mert ha emberi energia, szívósság, elszántság, rendkívüli fáradalmakon keresztül meg is birkózott az ázsiai útviszonyokkal – a mérhetetlenül sokat szenvedő állatok elhullottak, a szekerek, a tréncocsik kerekei fölmondták a szolgálatot, az élelmszert és a ruházatot szállító trénoszlopok messze lemaradtak a harcoló és menetelő csapatok mögött.

Ezen a helyen kell megemlékeznünk arról a szervről, amely az ezredhez tartozott, nagyon is hozzátartozott, hiszen nélküle megbé-
nult volna minden élet a rajvonalba: a vonattól! A „trén”-ről ahogyan régi cs. és kir. nyelven nevezték. Külön kis birodalom volt

ez, állam az államban, e sárral, vízzel, zimankóval, hegyi utakkal, feneketlen latyakkal, sokszor gránát-esővel, többször üldöző lovasággal viaskodó szekértábor, amelynek vezetője, lelke, éltető eleme, parancsnoka és mindenese egy kis termetű, mokány tiszt volt: *Munár* József főhadnagy, majd százados, gazdasági tiszt. Nem volt olyan viszontagság, olyan szerencsétlenség, nehézség, fáradalom, amely elcsüggesztette volna e halkszavú, szerény és serény, fáradhatatlan és szívósan kötelességtudó tisztet, aki a maga rendkívül nehéz, nagy felelőséggel járó munkáját páratlan hősiességgel végezte. Ő sohasem csüggedt; az álla mindig frissen volt borotválva, bajusza vitézi módon kifenne és szájában, mint az optimizmus örökmécse, égett az örök Virzsinia szivar. Ha a hadi helyzet keservesre fordult, ha csüggedés vett erőt az embereken, elég volt látni *Munár* százados vidáman csillogó szemét, derűsen parázsló virzsiniját és visszatért az életkedv mindegyikbe. Ő maga úgy tett, mintha mindaz igen könnyű dolog volna, amit végez. Pedig a csapat minden embere jól tudta, micsoda harcot vív ez a mokány kis ember azért, hogy a zavaros hadi viszonyok között, az előre-hátra hullámzó harc közben, a hadiszerencse kiszámíthatatlan esélyei mellett, a járhatatlan utakon át, az élelem, a meleg ruha és minden szükséges kellék mindig utolérje az ezredet. Rejtelmes az, hogyan szerezte meg a szükségeseket, hogyan találta meg az ezred széjjelzilált részeit és miként mentette meg számtalanszor az utánpótlást szállító ezredvonatot az ellenség kezéből. E kiváló, derék katona, aki most mint alezredes élvezi a jól megszolgált nyugdíjat, 46 évi tényleges szolgálat után, – megérdemli, hogy együtt említsék nevét az ezred legkülönb hőseivel. De nem szabad megfélelkeznünk kötelességtudó, jeles segítő társairól sem: *Képes* Bernát dr., *Deutsch* Miksa dr., és *Pesek* Lajos hadnagyokról, sem *Halmos* Miksa hadnagyról, az ezrednek hosszú ideig éllemező tisztjéről, aki a harctéren szerzett betegségében utóbb hősi halált halt.

November 15-ig puszta tájakon menetelt az ezred. Halott falvak; néptelen viskók között, ahol teremtett lelket látni nem lehetett. Néhány kutya kóborolt az elmenekült élet nyomain e kihalt házak között, éhesen vonítva, lomposan, züllötten és szennyesen. Más semmi! De 15-étől kezdve ez a kép megváltozott. A lakosság már nem menekült előlünk, sőt csapatostul tért vissza a hegyekből és rengetegekből elhagyott falvaiba.

A Kolubara mocsár-országában.

Csapataink előnyomulása a *Kolubara* és a *Lyg* lapályán erős állásban lévő ellenség ellen a Kolubara-menti csatához vezetett, amely két hétig tartott: november 17-től november 30-ig. Az 5. hadsereg a VIII. és a kombinált hadtesttel a *Kolubara* felé heves harcok között nyomult előre. Csupán a mi 7. hadosztályunk menetelt jelentékenyebb harcok nélkül célja felé. A 104. dandár *Obrenovac* mellett állott ütközetben, a 29. gyaloghadosztály pedig *Lisopolje* mellett átkelt a *Kolubarán*, de a hadihíd hiányában nem tudta átlépni a *Lukovicát*, amely a folytonos esőzések közben nagyon magáradt.

Saját hadosztályunk egyes csapat-részeivel *Skobalj* és *Cvetovac* mellett már átkelt a *Kolubarán*, de a *Lukovicát* szintén nem tudta átlépni. November 17-én a 21. landwehr-hadosztály mégis átlépi a három folyótól átszelt mocsaras lapályt *Lazarevác-iól* nyugatra. Alig hogy az átkelés megtörtént, a hadosztálynak heves ellentámadásokkal kellett megküzdenie, de állásait nagy áldozatok árán megtartotta. Saját ezredünk ezen a napon a 7. gyaloghadosztály élén volt beosztva és III. zászlóaljunk volt a hadosztály elővédje. Délután 2 óraker indult meg az elővéd és utána a hadosztály *Skobalj*-ba, ahol éjszakázott. A III. zászlóalj tábori őrsöket állított egészen a *Kolubaráig*, hogy a hadosztály éjjelezését biztosítsa.

18-án és 19-én ezredünk *Skobalj* mellett állt, tábori őrsökkel biztosítva, a *Lukovica* mentén. Este a hadosztályparancsnok az I. és II. zászlóaljat a 21. landwehr-hadosztály támogatására rendeli, amely a lazareváci magaslatok felől heves támadásoknak volt kitéve. A parancs értelmében a két zászlóalj másnap, 20-án a *Skobalj*tól délre fekvő terepre menetelt, azzal a föladattal, hogy előre nyomuljon a *Lazarevác* melletti *Pestan* híd ellen, de amellett biztosítsa az összeköttetést a 21. landwehr-hadosztály és a kombinált hadtest között. A III. zászlóalj azt a feladatot kapta, hogy a terepet, a *Cvetovác*tól keletre fekvő hídtól a *Lukovica* mentén a *Vranica* torkolatáig biztosítsa és esetleges támadások ellen megtartsa.

A terület, amelyet a III. zászlóaljnak biztosítani kellett és ellenséges támadással szemben föltétlenül megtartani – 5500 lépés!

Azért hangsúlyozzuk ezt, mert a következő napok harcai alatt a holtra fáradt, rosszul felszerelt, félig mezítláb maradt ezredre rendkívüli feladatokat róttak: olyan területet kellett védenie egy-egy csökkent látszámú zászlóaljnak, amely normális körülmények között egy hadierejű gyalogdandár védelmi vonala lehetett. És mindezt át nem

látható, szaggatott terepen, mocsarak, kiöntések, megdagadt folyók, erdők között. Az egyes részek magukra hagyatva harcoltak, önállóan, tájékozatlanul, sokszor parancs nélkül és a szomszédos harcoló csoportokkal való Összeköttetést gyöngé, ritka járőrmenetekkel tartották fenn.

November 24-én, 26-án és 27-én a szerbek támadásokat kíséreltek meg a II. zászlóalj védelmi vonala ellen. E támadások azonban megtörték a zászlóalj éberségén. Miután a vonal igen gyengén volt csak megszállva, ezt a szakaszt 26-án két század lovasság erősítette meg. 27-én ez a két lovasszázad ismét elvonult és 28-án egy üteg és két lovassági század helyettesítette. Az üteg *Skobaljtól* délnyugatra felvonult és a 9. huszárezred két századát a *Lukovica* partján lévő megszálló csapat megerősítésére használták fel.

Jellemző ezeknek a napoknak a viszontagságaira, hogy november 19-én este a 38. gyalogezred kénytelen volt rajvonalát bevonni, mert *az egész terep víz alá került* és az áradás kiöntötte az embereket futólag megásott kis árkaikból, mint az ürgeket. Rajvonal helyett zárt előrsfelállításba ment át az ezred és a mostoha időjárás miatt az a hallatlan dolog történt, hogy megengedte a hadosztályparancsnokság *a tábori tüzek gyűjtését*. Az ellenség éppen úgy iázott, éppen úgy didergett és éppen úgy tábori tüzet gyújtott. Egyik íél sem használta fel a kitűnő célpontokat és *nem lőttek a tábori tüzekre*.

20-án, mikor az ezred rögtönzött hidakon, kompokon és pontónokon átkel a megáradt *Kolubarán*, a lazareváci országút mentén olyan heves ágyútüzet kap, amely kényszeríti, hogy harchoz fejlődjön. A II. zászlóalj tűzvonalba ment, az I. zászlóalj pedig ezredtartalék volt a közép mögött. Mialatt az alakzatot föl vesszük, az ezredparancsnok a dandárparancsnokság telefonparancsát kapja, amelynek értelmében ki kell töltenünk a térközt a saját 7. hadosztály jobb szárnya és a landwehr-hadosztály bal szárnya között. A II. zászlóalj azonnal keresi az összeköttetést a III. zászlóaljjal amely a 7. hadosztály jobb szárnyán van, de a leszálló alkonyatban az összeköttetést megtalálni nem lehet, mert tőlünk balra hatalmas, járhatatlan mocsárterület van.

így töltjük a következő napokat, magunkra hagyatva. A bal-szárnyunk mocsárra, elhagyatott területre támaszkodik és nincsen semmiféle összeköttetése balfelé. A ködben, esőben, vízben, az ismeretlen terepen, amelynek járható rejtékutait, mocsárgázlóit csak a

hazája földjén harcoló ellenség ismeri, állandóan a megkerülés veszedelemével kell számolnunk.

November 21-én az egész ezred tűzvonalba megy át és csak a 8. század marad mint ezredtartalék a közép mögött. De micsoda ezred, mekkora zászlóaljok és mekkora századok ezek! Egy-egy század létszáma nem több már, mint 70-80 puska. E puskát még erőteljes, bátor kezek markolják, de a nedvesség, a rozsdá kikezdte a puskacsöveket, a tüzet okádó gép csakúgy megérzi az időjárás viszontagságait, csakúgy kifárad, mint az ember.

És az ember már nagyon fáradt volt! Rongyokban lógott róla a ruha, lesoványodott, átfázott, rosszul táplált, lázas, csúzos testét, amely vízben, pocsolyában hevert már hetek óta, nem védte meleg ruha a nedvesség, a zimankó, a fagy ellen.

És a gyomor félig üres volt...

A vízben fedezéket ásni nem lehet. Hogy az emberek egy kicsit pihenni tudjanak, félórákra, negyedórákra elszunnyadjanak, a környező falvakból deszkákat, léckerítéseket vonszoltak elő és azokra feküdtek rá, mint valami tutajokra. Vagy a hatalmas fák vízből kiálló gyökerein gubbasztottak, mint a hajótörtek.

Alattuk víz, fölöttük víz, körülöttük, amerre a fáradt szem el lát: víz!

Nemcsak a hadosztályokat, nemcsak az ezredeket és a zászlóaljakat, de még az egyes szakaszokat is víz alatt álló tereprészek szakítják el egymástól. Az összeköttetésre törekvő járőrök derékg vízben gázolnak és az ellenség legjobb lövészei a lazareváci domboldaldalban meghúzódva, fák koronája között lesik a járőröket, hogy biztos lesből lelőjjék őket. Az idegbénító csendben néha-néha egy-egy lövés hallatszik, nyomában egy loccsanás, azután újra csend. . .

A vízben, a mocsárban örök álmukat alusszák fáradt magyar népfölkelők.

És a békés kicsi ház, a családi otthon, az asszony, a gyermek várja őket haza ...

Az egységes vezetés ezen a terepen szinte lehetetlen. Éjjel és nappal tűzérési és gyalogsági tűz pusztít bennünket. A tüzet nem tudjuk viszonzni, mert nem látjuk az ellenséget. A mocsaras árterület fölött a lazareváci dombok emelkednek, ahonnan belátni a vizes lapályt. Mi jó céltáblái voltunk a szerb lövészeknek, akik biztos rejtekből vadásztak ránk. Különösen a fákon ülő mesterlövészek pusztították az embereket.

Csupa fejlődés ...

Balszárnyunk felől, ahol a nagy térköz kezdődik, oldalozó tűz pásztázza rajvonalunkat, tartalékainkat és az egész hátsó terepet. A sebesültek elszállítására igen nagy nehézségekbe ütközik a vizes terepen, amelynek nagy részét belátja az ellenség. Nap-nap után, óráról-órára történik, hogy a sebesült és a sebesültvivő együtt halnak meg útközben. Az élelmezést és muníciót csak éjszaka, a homály beállta után lehet előre hozni. De hányszor tévednek el embe-reink a vaksötétben, a mocsárban, az úttalan utakon, a csillagatlan, ködös éjben!

November 23-án délelőtt 11 órakor az ezred balszárnya közvetlen közelből heves oldaltűzet kap. Hogy a bozótos terület védelme alatt az ellenséges gyalogság meg ne közelíthesse állásunkat rohamtávolságra, *Mihailic* őrnagy ideiglenes ezredparancsnok elrendeli az előnyomulást. Előre küldi a 4000 lépés távolságra lévő országútra, mint földérintő különítményt a 7. századot, amelynek *Janky* százados a parancsnoka. *Ary* főhadnagy géppuskás osztagával csatlakozik hozzá anélkül, hogy erre külön parancsot kapott volna. A bozótban, közvetlen közelből ellenséges tűz fogadja őket, mire a különítmény szembefordul a szerbekkel, elkergeti őket, majd heves iramban folytatja üldözésüket. A szerbek, akik a veszedelmes terepet nagyon jól ismerik, megszokott *mocsártaktikájukhoz* folyamodnak: egészen kicsi csoportokra oszlanak, külön-külön vonulnak vissza vízben, nádban és bozótban, folytonos nyugtalanító lövöldözés közben, meg-megállva, majd visszafutva, hogy a különítményt minél jobban ingereljék és az átláthatatlan vízi világba maguk után csalják.

Már sötétedett, még kevesebbet lehetett látni az egyre sűrűbb erdőben, és *Janky* kapitány az utolsó percben vette észre, hogy *kelepcébe jutott*: az arcvonala előtt visszavonuló szerb rajok mélyen becsalták a vízzel borított erdőbe, erősebb ellenséges erők karjaiba, amelyek közvetlen közelből oldaltámadást intéztek ellene. *Janky* és *Ary* elszántan fogadták el a harcot, szembeszálltak két arcvonalon az ellenséggel, de néhány perc múlva *Janky* szíven találva elesett, a parancsnokát vesztett század rendje megbomlott és a legénység kisebb egységekre szakadozva, visszavonult abban az irányban, ahol saját rajvonalát tudta. *Ary* főhadnagy önfeláldozóan a helyén maradt és védte ezt a visszavonulást.

Délután 1 órakor az ellenség ismét támadásra indult rajvonalunk ellen. A nádasban és bozótban jól ismeri a járást, teljesen fődve közelíti meg századainkat. Segítség nincsen. Balra tőlünk a

végtelenség. Maguk a századok sem tudják kellő módon egymást támogatni, mert nem látják át a terepet és mozgásukban akadályozza őket a szerb lövészeknél is nagyobb, ádázabb, szívósabb ellenség: a víz.

Az összeköttetés megszűnt. Egymástól elszigetelten álló töredék-századok esnek áldozatul, magukra hagyatva az ellenség átkaroló támadásának. Óriási veszteség után a 6., 4., 3., majd 1. század részben szétszóródik. Halomra hullanak a holtak, jajgatnak a vízben elnyúlva a sebesültek, a sárszínű pocsolyában emberi vér piros és meleg patakja kígyózik. Egyes szakaszok töredékeit elfogják anélkül, hogy a szomszéd szakaszoknak erről sejtelmük volna, vagy segíteni tudnának a fantasztikusan széjjel tagolt, vízzel borított, bozótos terepen. Ahol 8-10 puska, 8-10 szurony verődik egymás mellé, e kis csapat tűzharcot vív magára hagyatva, minden terv nélkül, tájékozatlanul, kiszakadva abból az együttesből, amelybe tartozik.

Az utolsó tartalék. . .

Ary Lajos főhadnagy géppuskás osztaga a balszárnyon harcol az ismeretlen erejű, bozótban rejtőző ellenséggel. Félkör alakban rohan rá száz-százötven főnyi ellenség, közvetlen közelből, meglepetésszerűen. Ary két-három golyót kapott már, az egyik géppuskája hasznavehetetlen, a másíknak a legénysége részben elesett. De a vértől borított, oroszlán lelkű tiszt belekapaszkodik a géppuskájába és lövi, lövi közvetlen közelből, az utolsó lehellet vad elszántságával a reá rontó ellenséget. Még akkor is kattog a géppuska, mikor szuronyok fűrődnek belé és végül puskatussal kell leütni Ary főhadnagyot. . .

Akkor azután elhallgat a géppuska és már nem hallunk semmit. Mi, akik túléltek e borzalmas kolubarai kalandot, álló esztenedeig úgy tudjuk, hogy Ary főhadnagy halálos sebekkel borítva került fogságba, ahol talán még az első percekben meghalt. Jóval később éri majd az ezredet az örömteljes meglepetés, hogy Ary a sír széléről visszafordult és két év múlva ép egészségben tért vissza a szerb hadifogságból bajtársai körébe.

Délután 4 órakor az ellenség támadása az ezredtartaléktól rendelt 8. századig jut előre. 60 lépésnyire lehetnek az ezredtartaléktól, nádas és bozót választja el őket tőlünk. Jól látjuk a vízben előiebukdászoló sötét alakokat, amint puskaikat magasra tartják, hogy a víz ne érje.

Már nagyon elbizakodottak. Ez a nap túlságosan jól sikerült a számukra! Ok, akik a terepet ismerik, tudják, hogy a víz ölelő karjaiban már csak egy maréknyi csapat küzd magárahagyatva. Nem is nagyon rejtőznek a bozót védelmébe, kényelmesen sétálnak előre, biztos zsákmányra.

Harminc lépésre lehetnek, mikor megállnak és elkezdenek kiabálni:

– Ne lőjjetek! . . . Ne pucáj. . . Adjátok meg magatokat.

A maroknyi csapat, az utolsó 50-60 puska némán, hallgatva vár. Összeszorulnak az ajkak, sötéten, elszántan néznek maguk elé a szemek. A puskákat sáros, véres, kezek markolják görcsösen.

Csak jöjjenek. . . Csak jöjjenek közelebb!

A szerbek azt hiszik, hogy ez a maradék csapat föladta a harcot. Lövés nem hallatszik és ők közelebb sétálnak. Már alig vannak néhány lépésre, mikor az ezredtartalék-század *Gyürke* őrnagy zászlóaljparancsnok kézintésére fölemelkedik a vízből és bozótból. Egy szempillantás alatt némán és nagyhirtelen, mintha a mocsár halottainak sápadt kísértetserege kelne ki vízi sírjából.

És eldördül az összűz . . . Utána a második . . . A harmadik . . .

Félelemordítás hallatszik, szerb halottak buknak arca, egymás után csobban a víz, sebesültek üvöltő pánikban menekülnek, egymást legázolva vissza a bozótba, vissza a lazareváci domboldal felé. Az ellenség, amely biztos volt a dolgában, elbizakodottan sétált közel a maroknyi csapathoz, majd a meglepetésszerű, közvetlen közelből kapott puskatűztől megzavarodva, halottak és jajgató sebesültek hátrahagyásával hanyat-homlok menekült.

Az utolsó hatvan puska, amely csonttá aszott, néma kísértetek kezében dördült el a téli alkonyatban, egy diadalmámborban előretört ellenséges tömeget szórt széjjel.

De amint az ellenség üvöltve menekült vissza berkeibe, a vitéz katona, a nagyszerű harcos jellemek mintaképe, *Gyürke* őrnagy, aki már napok óta lázasan vezette, szívósan, utolsó erejét megfeszítve a harcot, az izgalmaknak ebben a pillanatában megtántorodik. Fizikai ereje elveszett, de a lélek még lobog benne, erősen és harciasan. El akarják vinni és nem megy. Némán int: Nem! Egyre makacsabb: Nem, nem! Még két éjszaka hever egy falusi ház kitépett léckerítésén, ezen a vizes tutajon, pokrócba burkolva, lázasan, de parancsokat ad, intézkedik, kitart.

E bátor, kötelességét példátlan energiával teljesítő, puritán és nemes jellemű tiszt valóságos képe volt karakterben, kötelesség-

tudásban, hűségben, pártatlanságban és odaadásban a régi ármádia tisztí eszményének. E helyen hajtjuk meg előtte egy pillanatra a zászlónkat!

És hajtjuk meg a zászlót egy pillanatra e vészes nap halottai előtt. A támadás áldozatául esett több mint száz halott, közöttük *Janky Dénes* százados, *Bergl Rezső* hadnagy, *Gerő* hadnagy. *Danizi* hadnagy súlyos sebesülten fogságba került a már említett *Ary* főhadnaggal, míg *Herfort* és *Moser* hadnagyok megsebesültek. És fogságba jutott hősie harc után, teljesen körülfogva az ellenségtől *Talapkovics* hadnagy, *Zsédely* hadnagy és *Zoltán* hadapród.

Az éj folyamán széjjelugrasztott, mocsárban kóborló osztagok fáradságos munkával egyesülnek. Megpróbáljuk a kötelékek rendezését. Az ezredből három töredékszázadot alakítunk: megmarad a 2., az 5. és a 8. század. Ezzel a maroknyi erővel kell most már tartani a vonalat.

Lehetetlennek látszó feladat!

Az 5. és a 8. század között a térköz rendkívül nagy. A vizes területen reléekkel töltjük ki a nagy térközt: két-két emberrel. Ezeknek az a parancsuk, hogy időnként tüzeljenek. Így a sötétségben egy darabig még azt a látszatot tudjuk kelteni, hogy az egész vonalat megszállva tartjuk.

Gyürke Őrnagyot rövid időre a segélyhelyre viszik és ezalatt a rendkívül nagy tisztí veszteségek folytán a töredék kombinált zászlóalj parancsnokságát *Balassa* (Schweiger) hadnagy veszi át. Az ezredparancsnok *Mihailic* lovag, őrnagy.

November 26-án a XIII. hadtest kemény harcokban kikényszerítette az átkelést a *Lyigen*. A *Lazarevác* mellett álló ellenség dél felől is súlyosan veszélyeztetve volt már és így a kombinált hadtest és a VIII. hadtest nyomására november 26-ára virradó hajnalon az ellenség a lazareváci magaslatokról visszavonult és a 7. hadosztályparancsnokság kötelékében az ezred előnyomult a *Pestán* hídja felé.

Az ezred –, a kiküldönített III. zászlóalj nem tekintve –, három kombinált század!

Mikor az elővédben menetelő 8. század *Vreoci* község felé eső házakat elérte, gyalogsági tüzet kapott. A főcsapat éle éppen akkor haladt át a *Pestan-hídon*. Valószínűnek látszott, hogy az ellenség utóvédjei vették tűz alá az előnyomuló ezredet. Mivel az ellenséges gyalogsági tűz úgy *Vreoci*, mint *Medosevác* felől pásztázott, az előnyomulást nem lehetett azonnal folytatni. A kombinált zászlóalj *Medosevác* szemben az országút mentén elsáncolta

magát. Az ezredtől jobbra a 6. landwehr ezred foglalt állást, de csatlakozás a két ezred belső szárnyai között nem volt, hanem térköz, ismét nagy térköz . . . Balra az ezredtől a 75. menetzászlóalj volt.

Délután 5 órakor az 5. és 2. század 200 lépéssel előre vitte a vonalát, a 8. század tartalékban maradt a balszárny mögött. Másnap, 27-én reggel a kombinált zászlóalj *Medosevác* felé előnyomult, de a jobbszárnyon levő 6. landwehr ezred és a tőlünk balra lévő 75. menetzászlóalj nem nyomult előre és így a kicsi zászlóalj, amelynek mindössze 300 puskája volt, nagy veszedelembe került. Úgy jobb, mint balszárnya erős oldalozó tüzet kapott és a veszteségek nagyon jelentékenyek voltak, különösen a terepre belőtt ellenséges géppuskák miatt.

Az elszigetelt zászlóalj a jobbra és balra lemaradt csoportokkal sűrű járőrmenetek útján tartotta fenn az összeköttetést és ez volt az egyedüli védekezés az ellenség átkaroló kísérleteivel szemben, amelyek egy órára sem szűntek meg.

A hátsó terep teljesen belátható, a köd már fölszállt, a tiszta időben az ellenség állandóan lövi a rajvonal mögötti terepet, minden mutatkozó alakra gyilkos géppuskatüzelést kezd. *Mihailic* őrnagy szükségesnek látta ezek után, hogy a vonalat húzzuk vissza abba az állásba, ahol két nap előtt volt. 28-án este a sötétség beálltával ez meg is történik minden veszteség nélkül. Az ellenséges erők a jobbszárny és a *Pestán-patak* között lévő 1000 lépés térközzel szemben erőseknek látszanak. A térköz biztosítására a kombinált zászlóalj parancsnoka úgy rendelkezik, hogy a fél 2. század a jobbszárnyon kívül maradjon, mint tartalék, jobbra lépcsőben, visszahajló arcvonallal. Fülelő őrszemeket iktat közbe reléészerűen, állandó járőrmeneteket tart fenn és a *Pestán* patakig terjedő landwehr-rajvonallal biztosítja az összeköttetést. A balszárnyon csak 250 lépés a térköz, amelyet járőrmenetekkel töltenek ki.

A kombinált zászlóalj arcvonala maga 500 lépés kiterjedésű, de a biztosítandó térközökkel együtt ennek az elgyengült kezekben lévő, rozsdás 300 puskának 1800 lépés arcvonalat kell biztosítania. Es a 300 puska egyre kevesebb, mert folytonos veszteségeink vannak: az ellenséges golyók, a reuma, a bélbaj, a láz folytonosan tizedeli a századokat.

30-án a 4. népfőlkelő gyalogezred egy százada vált föl bennünket, és az ezred maradéka, átvonulva a *Pestán* hídon elindul a dolni-brodi útra. Az időközben eltévedt, ezredünktől elszakadt em-

berek lassanként csatlakoznak és a kombinált zászlóalj létszáma 400 emberre növekedik. *Győrke* őrnagy kétnapi távollét után ismét megjelenik botjára támaszkodva a zászlóalj élén és átveszi a parancsnokságot.

Most tekintsünk kissé magunk körül: mi történik a szerbiai harctéren?

Csapataink bátorsága, harci értéke, erkölcsi fölénye a számban erősebb, harcban edzettebb, saját földjét védő, saját terepén kitűnően tájékozott ellenséget döntően megverte. Az utánpótlásra föltétlenül szükséges *Obrenovac–Lazarevac–Valjevo* vasútvonal kezünkben volt.

A Kosmaj.

Az offenzíva megérkezett kulminációs pontjához. Amit elértünk, azt nem könnyen értük el, hanem minden erőnk latbavetésével és minden végső tartalékunk fölhasználásával. Az osztrák-magyar hadsereg 160.000 emberrel kezdte meg az offenzívát, amellyel szemben az ellenség körülbelül 180-200.000 embert tudott harcra vetni. Es a mi 160.000 emberünk folytonosan támadott! Kiindulási pontjuktól távolodva *egyre szélesebb arcvonalat* kellett elfoglalniok, egyre ritkult ez az arcvonal, egyre kevesebb volt a tartalék és egyre nehezebb terepen kellett ennek a félelmetesen széjjel nyúló és ritkuló arcvonalnak előre jutnia. A rendkívül rossz időjárás, a feneketlen utak miatt az élelmezés, a muníció utánpótlása annyira megnehezedett, hogy még a gyalogsági löszert sem lehetett idejében mindig előre hozni. Tüzérségi löszerttel még gonoszabban állt a helyzet. Midőn a III. zászlóaljunk parancsnoka a *Kolubara* melletti ütközetben löszert kért egyetlen ütege részére, ágyúnként két-két lövést tudtak rendelkezésére bocsátani. Ruhában és cipőben veszedelmes volt a hiány: a legénység rongyos volt, a cipők talpatlanok és téli ruháról beszélni sem lehetett. Pokrócokat a kombinált hadtest csak november végén kapott! így azután félelmetesen szaporodott a betegek száma, súlyosbítva az egyre apadó létszám hiányait. A gyalogság, a nehezen járható terep és a tüzérségi előkészítés csaknem teljes hiánya miatt, a maga erejére volt utalva. *Ezt a hadjáratot a gyalogság vívta meg, tragikusan kezdetleges viszonyok között, hősieis lelkére és szívós kötelességtudására utalva.* És mialatt a súlyos veszteségekkel járó ámadások, a betegség egyaránt nagy mértékben csökkentették a csa-

patok létszámát, az utánpótlási vonal biztosítására is a harcoló csapatokból kellett embereket elvonni, mialatt az ilyen szolgálatra hivatott csekély harci értékű hadtápalakulásokat viszont gyakorta harcra használták fel!

A felderítés rendkívül nehéz volt és ezen a szaggatott, veszedelmes terepen sokszor igen hiányos. A földérítésnek ez a hiánya az egész hadjárat alatt feltűnő volt és nemcsak a terepnehézségekre, a földérítő szolgálatra alkalmas emberek létszámának elégtelenségére vezethető vissza, hanem arra is, hogy a földérítés megszervezésében nem volt meg a kellő gyakorlat. Ez a hiány súlyos veszteségeket okozott, keserű tapasztalásokat. Lovasság alig volt a földérítő szolgálatra, mert a nagy lovastömegeket az orosz harctérre irányították. De a terep maga is olyan volt, hogy azon lovasság nem nagyon boldogulhatott.

Ezzel szemben a szerb hadsereg alakulásait a polgári lakosság mindenről tájékoztatta, a terepet tökéletesen ismerő parasztnép megbecsülhetetlen szolgálatot tett a saját hazáját védő szerb haderőnek. A pásztorkodással és földműveléssel foglalkozó emberek tökéletes helyismerete és fáradhatatlan kémszolgálat a defenzívában lévő szerb hadsereg egyik legfőbb ereje volt.

Az is nagy előnyt jelentett számukra, hogy visszavonulási útjuk az ország gazdagabb része felé vezetett és így minden segédeszköz rendelkezésükre állt: élelmezés, muníció, csapaterősítés. A védekezésre már jóelőre fölkészültek, jól megépített iődözékeik voltak, míg csapataink állandóan támadásra kényszerültek az erős védőállásokban lévő ellenséggel szemben.

Így tehát csapataink a diadalmas harcok ellenére is végsőkig elgyengültek. A VIII. XIII. XV. és XVI. hadtestnél a létszám a felére csökkent, sok helyen még ennél is kevesebbre. A harcoló csapatok létszáma a Boszniából kapott erősítéssel együtt már csak 110.000 ember volt. A parancsnokok ezeket a körülményeket jelentették is, a balkáni haderők főparancsnoka azonban az offenzíva folytatását rendelte el, ahelyett, hogy a támadásban meggyengült csapatokat a *Kolubarától* keletre fekvő magaslatokon elfoglalható erős állásokban pihentette és az emberanyagban és felszerelésben mutatkozó hiányokat pótolhatta volna. Kaptak ugyan rövidebb operációs szünetet, de a szünetben csapateltolások voltak és ezek a csapatmozdulatok nem történhettek meg harcok nélkül. Így legtöbb csapattestnél pihenésről szó sem lehetett!

Az offenzívát tehát folytatni kellett és a bátor csapatok továbbra is megtették kötelességüket. De a húr már végsőkéig feszült. . .

A szerbek *Vlaska-Kosmáj* (624), *Arangjelovac-Kalanjevci-Golubac* (496) és a 703-as magaslat közötti vonalra vonultak vissza, amely területen már előbb megtörtént minden előkészület, hogy a szerb csapatok a közelben lévő *kragujeváci* arzenálból elég muníciót kapjanak. A védelmi vonal meg volt erősítve és az állásokat olyan szerencsésen választották meg, hogy azok uralkodtak az osztrák-magyar hadsereg előnyomulási terepe fölött. Az ellenség elvont majdnem minden csapatot *Macedóniából* és a *bolgár* határról, hogy itt koncentrálja erőit.

Ezen a területen körülbelül 180.000 ember várta támadásunkat.

Ötödik hadseregünk kelet felé terjeszkedett. December 1-én a 104. népfőlkelő gyalogdandár elérte *Osztruzsenicát* a *Száva* mellett és *Zeljezniket*. A 29. gyaloghadosztály elérkezett *Petrov Cirob* környékére, körülbelül 20 kilométernyire *Belgrádtól* délre. Saját 7. hadosztályunk elfoglalta a *Lyuta-sztrana* magaslatot és *Bacsevac* területét. Ezredünk is *Bacsevacra* vonult be. Ez az átcsoportosítás minden harc nélkül történt.

December 2-án hadosztályunk *Ripanjra* és *Parcanira* került, minden harc nélkül. A szerbek 3-án a déli szárnyon heves ellentámadásba mentek át. A kombinált hadtest december 5-én este elérte a *Velki-Sopottól* délre fekvő területet és 6-án előrevonult a *Kosmaj*-állás felé. 7-én a 7. gyaloghadosztály tért nyert a *Malován* felé, saját 107. gyalogdandárunk a *Misljevác*, III. zászlóaljunk a 14. dandár kötelékében *Kosutica* ellen nyomult előre.

December 5-én az ezred, mint hadosztálytartalék *Sopotban* volt, hová d. u. 4 órakor vonult be. *Relkovic* őrnagy a 7. gyaloghadosztály-parancsnokságnál megtudta, hogy a 6. hadsereg két nap óta igen nehéz harcokon ment keresztül, megtudta a 7. gyaloghadosztály és a *Sopot* előtt fölfejlődött 14. gyalogdandár nehéz helyzetét is. E dandártól balra cca. 4–5000 lépésnyire állott a 21. vadász zászlóalj és ebben a 4 km. hézagban csak a 38. gyalogezred 1. százada feküdt, de hogy hol, azt pontosan senki sem tudta.

Miután ezt a hézagot ki kellett tölteni, ezredünk két századát egy törzstiszt parancsnoksága alatt oda irányították, hogy az ugyanott tartózkodó 38. ezredbeli század felett is átvegye a parancsnokságot. *Lőrinczy* alezredes e feladattal *Relkovic* őrnagyot bízta meg, akit a hadosztályparancsnokság a helyzetről már tájékoztatott.

Este 6.30-kor a 10. és 11. századot fölriasztották és ez a fél

zászlóalj a *Velki-Sopotól* vezető országúton délfelé addig nyomult előre, míg a 14. gyalogdandárral találkozott, hogy azután magát ennek balszárnyára eltolja és a 38. gyalogezred említett századát megkeresse. E nehezebb és hosszabb utat azért kellett választani, hogy az igen nehéz terepen éjjel a kitézött helyet elérhessék, és az ellenség esetleges előretörését, vagy a 38. gyalogezred századával együtt, vagy akár önállóan is azonnal visszaverhesse a fél zászlóalj.

Sötét éjjel volt, a terep sáros, igen nehéz.

Az előnyomulást természetesen biztosítani kellett, mert erdős, dombos területen kellett felvonulni. Egyes lövésektől eltekintve általában nyugalom volt; előttünk minden csendes. Két ellenséges fényszóró állandóan megvilágította a terepet, amiből a legénység arra következtetett, hogy az ellenséges állások jól be vannak rendezve. Az ellenséges fényszórók munkája sokszor megállásra kényszerített bennünket. A lovakat is vissza kellett hagyni és a fél zászlóaljat lehetőleg fedett terepen vezetni.

Midőn az említett erdős magaslat tetejét elértük, éjjel 11 óra volt.

A V. zászlóalj biztosított készségben ott maradt, a zászlóaljparancsnok pedig a 38. ezred századának keresésére indult. Hosszas bolyongás után 12 órakor éjjel az erdőben megtalálta a századot. Közben kisütött a hold és bizonyos mértékben a tájékozódás lehetővé vált. A három század ezután megfelelően feloszlott, azzal a paranccsal, hogy ássák be magukat. Ez reggelig megtörtént. Szerdán, – úgy éjjel 1 óra felé – a 21. vadász-zászlóalj erősebb járőre érkezett a csoporthoz. Ettől tudtuk meg, hogy a vadász-zászlóalj a vasútvonal mentén, *Sopot* és *Vlaskopolje* között áll és így oda is rendszeres járőrszolgálatot kellett indítani.

December 6-án reggel 8 óra felé az ellenség gránát és shrapnell-tüzet zúdított állásunkra. Jobbról és balról heves harcilarma volt hallható. Balra, hátul a 27. gyalogezred nyomult előre a vasút és a fteikouic-csoport között, közeledve annak balszárnyához. Jobbról a 14. gyalogdandár megkezdte az előnyomulást. A 38-ik gyalogezred előnyomulását jól láttuk a legközelebbi terep-hullámon.

A *Relkovic-csopon* is azt a parancsot kapta, hogy a 38. gyalogezreddel együtt támadásba menjen át. Az erős ellenséges tüzérségi tűzben ez nem volt könnyű feladat! *Relkovic* őrnagy elsősorban az alája rendelt 38-as ezredbeli századnak adott parancsot, hogy nyomuljon előre. Ez sikerült és ez a század kb. 12 órakor ezredével egy vonalba került. Saját két századunk a lőirány felé ferdén haladó vízmosásban gyülekezett és így fedezve ereszkedett le a

mélységbe, majd átfutotta azt. Az erős tüzerségi tűz ellenére sikerült a cca 2.000 lépésnyire előttünk fekvő terephullámot elérnie, anélkül, hogy egyetlen embert is elvesztettünk volna.

Most kezdődött a gyalogsági tűz. Csapataink az erős *Kosmáj*-állással szemben álltak, melynek *Kosmáj* 624, *MaIováň* 560, *Kosutica* 465 magaslatok. Az ellenségnek, ügyesen elrendezett fedezékeiből teljes betekintése volt a mi állásainkba, jól megerősített fedezékekben állt mögöttük a tüzerség is, részben modern ágyúkkal.

6-án délután nem volt további előnyomulás. 7-én a támadás folytatódott. 4 órakor reggel saját 9. és 12. századunk *Polányi* hadnagy vezetése alatt zuhogó esőben megérkezett. A legénység teljesen át volt ázva, és miután majdnem egész éjjel mentek, tökéletesen kimerült állapotban is voltak. A 9. század átvette a 38. ezred 8. századának állását, mely utóbbi bevonult ezredéhez. A 12. század, mint tartalék, 7a századával a közép mögött, V2 századával pedig a balszárny mögött maradt. Az immár egyesült zászlóalj azt a parancsot kapta, hogy az előtte lévő *Kosutica* 465 magaslatot támadja meg. E magaslaton két ellenséges ágyú volt és előtte két sor fedezék. A hátsó fedezékek sora majdnem összefüggő vonal, az előállítás pedig szakadozott vonal volt, kb. egy zászlóalj erősségű ellenséggel megszállva. Ezzel szemben saját zászlóaljunk mindössze 500 fegyver felett rendelkezett. Ugyanakkor jelentések érkeztek, hogy szerb erősítések előnyomulóban vannak.

A zászlóalj-parancsnok fölfejlődtette a tartalék-századot azon a magaslaton, ahol a zászlóalj állt és parancsot adott, hogy a másik három század előnyomulását a mélyedésen keresztül tűzzel támogassa. A másik három század előnyomult. És pedig a 10. század balról, a 9. század jobbról. *Orendi* főhadnagy a 11. századdal lépésben balra hátul követte a rajvonalat. Miután a parancs úgy szólt, hogy a szomszéd csoportokra való tekintet nélkül támadni kell, a zászlóalj nem várhatta meg, míg a tőle balról nehéz terepen előnyomuló 27. népfőlkelő gyalogezred vele egyvonalba kerül, habár ez igen tanácsos lett volna. A terep, amelyen a zászlóalj reggel óta állt, erős shrapnell-tűz alatt állott. A szerb előállásokból heves gyalogsági tüzet kaptunk. A 12. század heves tüzelést nyitott meg a szemben lévő előállításokra, míg a három másik század a mélyedés felé tartott. Reggel 8 órakor sikerült a holt területet úgyszólván veszteség nélkül elérni és a három század – mialatt a 12. század az ellenséget tűz alatt tartotta – az ellenséges előállítások ellen rohant.

Balról csatlakozott valamivel később a 27. népfölkelő gyalogezred és rövid időre reá jobbról a 38. közös gyalogezred.

A szerbek nem várták be a rohamot, hanem az előállításokat kiűritették.

Ebben a pillanatban látható volt, hogy erősebb ellenséges csapatok *Americi* ellen nyomulnak előre és a *Kosutica* előtt a szerbek tartalékait bevetették a rajvonalba. A *Kosutica* felé előre nyomuló három század oldal-tüzet kapott Americitől és annak a veszélynek volt kitéve, hogy oldalról megtámadják. A 27. népfölkelő gyalogezred előnyomulása azonban arra kényszerítette az ellenséget, hogy az oldal-támadásról lemondjon, mert kénytelen volt mostmár a 27. ezred ellen fordulni. De azért állandóan oldalozták századainkat, erős veszteségeink voltak és a 9. és 10. század előnyomulása meg-ingott. A legkritikusabb pillanatban *Orendi* főhadnagy a 11. századot saját elhatározásából *Americi* ellen támadásra vezette és a derék legénység íeltartózatlanul követte szeretett parancsnokát. A helyzet meg volt mentve 1

Fájdalom, a bátor *Orendi* főhadnagy, – ez a komoly, képzett és bátor katona, akit legénysége nagyon szeretett – elesett századának élén. *Südfeld* hadnagy, a 10. század parancsnoka is megsebesült és az előnyomulás egy időre ismét megakadt. Ekkor azonban saját tüzéségünk eredményesen tüzelt *Americi* és *Kosutica* ellen, mire csapataink újból előnyomultak és tért nyertek. Az árván maradt két század közül *Mezőffy* hadnagy a 11-ik, *Német* Gábor hdgy pedig a 10-ik század parancsnokságát vette át.

Az erős lendület során a 27. népfölkelő és a 38. közös ezred elé került és miután így elszigetelten nem nyomulhatott előre, mert Americitől oldaltüzet kapott volna, kénytelen volt a déli órákban megállni és kitartani. 5 óra felé a 12. század mint zászlóalj-tartalék a három század felé útnak indult. Előbb ez nem történhetett meg, mert ellenséges támadásnál gyenge lett volna, hogy segítsen, – ellenben csapataink visszavonulása esetén ezek nyugodt visszavonulását a megszállt magaslatról jobban biztosíthatta. 5 órakor azonban a harc kissé engedett hevedéséből, a zászlóalj az új helyzetnek megfelelően csoportosult és azt a parancsot kapta, hogy az elfoglalt területet erősen tartsa, amíg a 27. népfölkelő és a 38. közös gyalogezredek vele egyvonalba kerülnek.

A csoportosítás csak éjjel fejeződött be. Tűzvonalba álltak: balról lépcsőformában a A 11. század, középen a 10. század, jobbról a 9. század, valamivel hátrább és jobbra egy hasadékbán *Szungyi*

szakasza, melyet a 12. század egy szakaszával erősítettek meg. – A 12. század a közép mögött állt két részben. A szerbek kb. 700-800 lépésnyire előttünk.

A zászlóalj harci járőrökkel biztosította magát *Kosutica* és *Americi* irányában.

8-án reggel parancs érkezett a támadásra, amely nálunk reggel 7 óra felé – a 38. gyalogezrednél valamivel később – kezdődött.

A 38. gyalogezred elfoglalta a *Malovánt* és 6 ágyút zsákmányolt, de az ágyúkat nem lehetett hátra szállítani. Zászlóaljunknál a 11. és 10. század erélyes előnyomulásba mentek át és az erős ellenséges tűz ellenére cca. 500 lépésnyire közelítette meg az ellenséget. *Szungyi* hadnagy a *saját* és *Koller* őrmester szakaszával a *Kosutica* és *Malován* közötti mélyedésben nyomult előre. A két szakasz, cca 50 ember, rövid, de heves tüzérharc után megrohamozta az előttünk lévő és a szerbek által erősen megszállt fedezéket és az ellenséget kemény szuronyharcban kiverte. Sebesült és halott szerbek feküdtek a fedezékben, 12 foglyot ejtettek, a többi elmenekült.

Olyan térközben vonult előre *Szungyi* hadnagy, mely 300 lépés széles volt. Közben a jobbszárnyon támadó 38. gyalogezred zászlóalja még jobban elhúzódott és a térköz, amelyben *Szungyi* hadnagy szakasza beékelődött, több mint 2.000 lépés széles volt. *Szungyi* a 38. ezredtől egy szakasz megerősítést kért. Ez a szakasz hamar meg is érkezett és akkor *Szungyi* hadnagy folytatta az előnyomulást. Az ellenséges tüzérség a *Kosmáj* és a *Kosutica* felől valósággal a gyomrába belőtt és heves gránát-tűz alá vette a vakmerően előretörő V századot. De a kiváló parancsnok példaadása fellelkesítette az embereket. Vagy talán egy túlvilági kéz vezette a bátor V² századot: *Orendi* főhadnagy keze, a századparancsnoké.

A bátor öreg parancsnok kevéssel előbb elesett, de *Szungyi* hadnagy ezt még akkor nem tudta.

Az öreg századparancsnok szelleme lebegett a haláltmegvető kis csapat felett ezekben a kritikus percekben!

Előretörés közben gyilkos ólom-zápor hullt a domb oldalról egy előre tolt szerb fedezékből 40–50 puska okáta a gyilkos ólomot. *Szungyi* hadnagy kis csapata a földre lapult és igyekezett fedezéket keresni. Kihánytak néhány rögöt és e vakondtúrások mögül ment a felelet a szerbeknek. Porzott az előretolt állás mellvédje, az ólom-eső zúgott a fejük felett. Ebben a percben hozta egy küldönc a szomorú hírt, hogy *Orendy* főhadnagy elesett. *Szungyi* hadnagy csapatát halálos düh, keserűség, bosszúállás korbácsolta fel: a puskák

még jobban szórták a halált. Jobban találtak és a kemény szerb csapat ellenállása szemlátomást lanyhult, már bizonytalanul lőttek, a tűz ereje egyre hanyatlott.

Szungyi hadnagy és emberei 80 lépésre voltak akkor az előretolt sánttól. A hadnagy látta, hogy a szerbek visszavonulásra készülnek saját főállásaik felé.

— Roham! – adta ki a parancsot *Szungyi* hadnagy és a puskákra felcsattantak a szuronyok, az emberek érdes, földszínű keze keményebben markolta a fegyvert, a figyelmeztető végig zúgott a sorokon, azután *Szungyi* hadnagy felpattant a helyéről nyomában egész csapata, mintha a föld lökte volna ki a gyomrából őket, és felharsant a puska ropogása, az ólom vijjogása, a gránátok robbanása, srappell sziszegése, tűz süvöltése közben:

— Rajta!

Mire elérte a szilaj szurony roham a szerbek előretolt állását, holtak, sebesültek feküdtek ott és 12 sértetlen fogoly. A többi eszeveszett futásban keresett menedéket.

9-én a III. zászlóaljnak az volt a feladata, hogy az elfoglalt területet megtartsa. A 38. gyalogezred, a 28. népfölkelő gyalogezred két zászlóaljával megerősítve azt a parancsot kapta, hogy a *Malovánt* újból támadja meg.

Már 9-én délután úgy látszott, hogy a *Malován* elleni támadás nem lesz eredményes. A balról küzdő 27. népfölkelő gyalogezred nem tudott előbbre jutni. III. zászlóaljunk vonala a szomszédjainál valamivel előbbre nyomult és heves tüzéségi és gyalogsági tűz alatt állt, úgy szemben, mint baloldaltól. De azért szilárdan tartotta állását. Az ellenség nem intézett a zászlóalj ellen közvetlen támadást, azonban állandóan megerősítette magát úgy, hogy becslés szerint a zászlóalj előtt cca. 2000 ember állhatott.

9 órakor reggel *Nagy Mihály* hadnagy, zászlóalj-segédtsízt, – parancsnokának a mozgósítás első napjától hűséges támasza, – az erős ellenséges tüzellel nem törődve, saját elhatározásából személyesen rendezte a zászlóalj részére a lőszer-pótlást.

Megsebesült és így a III. zászlóalj segédtsízt nélkül maradt. Ugyanezen a napon találja szíven a golyó *Kozák* András hadnagyot. Rettenthetetlen hős volt, hideg agyú, nyugodt, szilárd jellemű és kitartó. A halált megvetette és amikor közeledett feléje, kiegyenesedve, férfias lélekkel fogadta.

Időközben a kombinált hadtestet észak felé vezényelték. A visszavonulásra szóló parancs délelőtt jutott a III. zászlóaljhoz. Elren-

delték, hogy az ellenség megtévesztése céljából éjjel 12 óráig járőröket hagyjon az állásban, a zászlóalj azonban már a sötétség beálltával kezdje a visszavonulást. A zászlóalj-parancsnokot személyesen felelőssé tették, hogy a visszavonulási vonalat még napközben kiválassza és megszemlélje. A parancs értelmében a zászlóaljnak *Babén* keresztül, a 418 magaslaton, *Parcani* mellett kellett visszavonulnia.

A III. zászlóalj az ellenségtől észrevétlenül hagyta el az állást és a visszahagyott járőrök fedezete alatt 5 órakor a felállított relaik mentén megkezdte visszavonulását. Az erdőben egy népfölkelő elvesztette a pipáját, azt meg akarta keresni, elment helyéről és már is minden összeköttetés megbomlott. *Polányi* hadnagy mint legidősebb tiszt sokáig keresett összeköttetést, mialatt a zászlóalj-parancsnok az erdőben a⁴ 8-ig hiába várt a zászlóaljra. Az erdőben állva cca. 20 lépésnyire előtte már ellenséges járőr bukkant fel, azonban épp abban a pillanatban megérkezett a zászlóalj és a szerb járőr eltűnt.

Ez a járőr azonban azt bizonyította, hogy az ellenség a *Malovánon* keresztül észak felé előnyomulóban van és csapatainkat lassan követi.

Veliki Szopotban megrendítő látványban volt részünk. A helységben rengeteg sok sebesült volt, akiket a helyszínen lévő orvosok képtelenek voltak mind ellátni és elszállítani. Közben kitűnt, hogy a 38. gyalogezred már előbb elvonult és így, ha a zászlóalj tényleg *Babe* felé menetelt volna, éjjel teljesen elszigetelve és tájékozatlanul ellenséges csoportok közé kerül.

A zászlóalj-parancsnok erre nem *Bábén* keresztül vonult vissza, hanem az országúton *Parcani* felé. A konyhák még mindig nem érkeztek meg. A zászlóalj-parancsnok visszahagyta *Veliki Sopoion Deutsch* zászlóst 1. szakasszal és azt a parancsot adta, hogy a megakadt konyhákat és az állásból bevonuló járőröket gyűjtse össze és az országúton *Roocsón* keresztül *Parcániba* vezesse. *Deutsch* zászlós e feladatát nagyon jól oldotta meg, mert ha bár a vett parancs értelmében csak 1 óráig kellett ott maradnia, hajnali 3 óráig maradt, és úgy a konyhákat, mint az ott visszamaradt legénységet visszavezette a zászlóaljhoz.

A III. zászlóalj este 10 óra 45 perckor kezdte meg visszavonulását *Parcani* felé. *Alt* hadnagy, aki a zászlóalj visszavonulásának biztosítására kapott parancsot és századával az állásban visszamaradt, bátran, hidegvérűen és kitartással vette vissza a szerbek ismételt támadásait, akik állásainkat erős fegyvertűzzel megközelítették

és kézigránátokat dobtak, majd rohamozni próbáltak. Vitéz utóvédünk visszaverve az ismételt támadást, teljes eredménnyel oldotta meg a veszélyes feladatot és 10-én éjjel bevonult a zászlóaljhoz.

De nézzünk körül: mi történt a nagy támadás reggele óta a kombinált I.–II. zászlóaljjal?

Még december 7-én az ezred kombinált zászlóalja támadásra kapott parancsot. Részt kellett venni a *Kosmáj*, *Malován* és a *Misljevác* ellen megindult támadásban. Az ezred kombinált zászlóalja, a 21. vadászzászlóalj és a 68. gyalogezred I. zászlóaljából *Lőrinczy* alezredes parancsnoksága alatt egy harccsoport alakult.

Másnap reggel 4 órára rajtaütésszerű támadást rendelt el a hadosztályparancsnokság a *Misljevác* ellen. Hajnali 2 órakor adta ki az intézkedést *Lőrinczy* alezredes a támadásra és ³A4 órakor mély csöndben, a téli hajnal leple alatt támadásra csoportosultak a *Lőrinczy*-csoport zászlóaljai.

4 órakor teljes erővel megindult a támadás. Kétszáz lépésre közelítettük meg az ellenséget, de akkor meg kellett állni, mert a szomszédos csoportok lemaradtak. Már reggel 7 óra volt, a nappali világosság bekövetkezett és a szomszéd csoportokról még semmi hír . . . Reggel ⁸A8 órakor a szomszédos csoportok is tért nyertek végre, a támadás újra megindult és az ellenség az egész vonalon visszavonult. Harcias kedvben kezdődött meg a fölkelő nap arany fénye mellett az általános előnyomulás. A *Misljevác* gerincét elfoglaltuk, az ellenséget tüzzel üldöztük és nem tartott vissza bennünket az sem, hogy a rogácsai nyeregből, amely a *Kosmáj* és *Malován* között van, nehéz tüzérség lötte előnyomuló vonalunkat.

A *Misljevác* ellen végrehajtott hatalmas lendületű támadásban oroslánrésze volt a *Gyürke* őrnagy fegyelmezett, lelkes II. zászlóaljának. Szuronyt szegezve rohantak előre a hegygerinc felé a vén bakák és az ellenség, amelyet a velőkig hasító „rajta” kiáltás s a trombiták zengése megrémített, menekülésszerűen hagyta el állásait, hogy a *Kosmájtól* lefelé vezető országút mentén, a rogácsai nyereg irányában vonuljon vissza. A győzelmi mámor úgy elragadja a derék II. zászlóaljat, hogy az emberek, akik még a csontjaikban érzik a *Kolubara* mocsarának gyilkos nedvességét, egész testükben a hónapok óta tartó éjszakázást, sarat, esőt, harcot, fáradságot, – mint harci vágytól duzzadó túlhevült ifjú had vetették magukat az ellenség nyomába. Nem lehetett őket visszatartani az üldözéstől | Nagy munka volt, amíg az előre tört üldöző osztagokat vissza lehetett rendelni a *Misljevác* gerincére, hogy a parancs szerint ott állást

építsenek. A további üldözésre a tartalék 68. cs. és kir. gyalogezred II. zászlóalját és a mi ideiglenes ezredparancsnokunk, *Lőrinczy* alezredes alá rendelt 21. cs. és kir. vadász zászlóaljat rendelte a hadosztályparancsnokság.

A II. zászlóalj a *Misljevác* elfoglalása alkalmával 80 szerb katonát fogott el és több szekeret zsákmányolt, amelyek tölténnyel és élelmiszerral voltak megrakva. Különösen az élelmiszer érdekelt a legénységet. A sok nyomorúságban annyira megszenvedett II. zászlóalj vitézei között nyomban kiosztották a szekereken talált frissen sütött fehér cipókat.

Alig kezdte meg a II. zászlóalj *Misljevác* megerősítését, mikor a dandárparancsnokság elrendelte, hogy a zászlóalj erősítse meg a *Rogacko* vonalában harcoló 68. gyalogezredet, amely az ellenség üldözése közben ellentállásra talált. A II. zászlóalj fölvonulása közben heves gránáttűzet kap *Amice* felől és sok súlyos sebesültet, sok halottat veszít. Saját tüzérségünk nem felel az összpontosított szerb nehéz tüzérség pusztító tüzére. De a II. zászlóalj, amelynek minden katonájába beleköltözik a hőslélek, kitartó, hátrálást nem ismerő, fanatikusan kötelességtudó *Gyürke* őrnagy titán-lelke, változatlan elszántsággal tör előre! A körültekintő parancsnok mélységben és szélességben tagolja a zászlóaljat, ügyesen változtatja percenként az alakzatot, ezzel rendkívül megnehezíti az ellenséges tüzérség belövését és csökkenti a veszteségeket. A zászlóalj el is éri a 68. gyalogezred III. zászlóalját a *Rogacko* felé húzódó út mentén és meghosza-zabbítja a 68-asok balszárnját.

Ekkor már látszik, hogy a *Kosmáj* és *Malován* lejtőjén csapataink visszavonulóban vannak!

Délelőtt 11 órakor a dandárparancsnokság az általános helyzetre való tekintettel beszüntette az előnyomulást. Még nem tudtuk, mit jelent ez, de nem kellett sokáig várni. A kora délutáni órákban a *Kosmáj* magaslat nyugati oldalán nagy ellenséges erők nyomultak előre.

A *Misljevác* magaslaton védelemre készülődtünk.

December 9-én délután 3 órakor a *Malován* magaslatról saját hadosztályunk csapatai megkezdték a visszavonulást. Es délután 5 órára már megkaptuk a parancsot az általános visszavonulásra.

Mi történt?

A *Malován* és a 38. ezred által zsákmányolt hat ellenséges ágyú ismét a szerb kezébe került. Egyre nagyobb túlerő támadta *Kosmájon* és *Malovánon* elhelyezkedett csapatainkat és repülő-

jelentések szerint *Arangyelovac* mellett igen erős szerb erők vonultak föl. Saját 6. hadseregünk a *Kolubara* mögé vonult vissza, és a szerbek egész fölszabaduló erejüket 5. hadseregünk ellen csoportosították, amely a *Kolubara* mentén vonult vissza.

Ez volt tehát a helyzet! Saját 7. hadosztályunk visszavonulásának fedezésére a *Lőrinczy* csoport zászlóaljait, közöttük a mi kombinált zászlóaljunkat rendelte utóvédnek.

Az éjszaka torkában.

Alkonyat táján kapta meg a dandár parancsát *Lőrinczy* alezredes. Úgy szólt ez a parancs, hogy éjjel 11 óráig kell tartani vonalunkat minden áron. Akkor az utóvéd is megkezdte a visszavonulást *Babe* és a parcanii alagút irányában. Nyugodtan vettük tudomásul, hogy általános visszavonulás idején *ismét csak mi vagyunk az utóvéd*, még pedig az egész hadosztály utóvédje, és míg hadosztályunk többi csapatai nyugodtan menetelnek délután 5 órától kezdve észak felé, mi még hat órahosszat fogunk harcolni ennek a nyugodt menetelésnek a biztosítására.

Az ellenség a homály leple alatt a *Kosmájról* és *Malovánról* lefelé húzódott és szemmel láthatóan koncentráta a maga erőit velünk szemben a *Misljevácon*. A távolság nem lehetett több, mint 200–300; lépés. A sötétben nem lehetett túlnagy értelme a lövöldözésnek, célpontok úgysem mutatkoztak. Néha elpuffant egy-egy lövés, azután újra mély csend támadt. Mi nagyon éberem figyeltünk, mert tudtuk, hogy a csönd mögött ugrásra készen vár az ellenség, a maroknyi erő felé nyújtva karmait, amelyet ide vetettek elébe csaléteknek. A Misjeudc-vonal centrumába volt a mi pár száz lövészünk, balra 300 méteres térköz, amely után egy leapadt vadászszázad következett, jobbra 500 lépés térköz, amelyen túl a 68-as szolnoki bakák I. zászlóalja volt állásban. A térközöket az esthomály beálltával sűrű járőrökkel biztosítottuk. *Lőrinczy* alezredes ezredparancsnok egy kis házban tartózkodott, 100 lépésre a vonal mögött. Ezt a házat egész nap hevesen lőtte gránáttal és srappal az ellenség, azért csak az est beálltával lehet benne tartózkodni, amikor a tűzhatás megszűnt.

Este 10 órakor a szokásos járőrmenet megindult a jobbszárny felé, hogy a 68-asokból az összeköttetést tartsa fenn. A járőr nem a mi embereinkből, hanem 68-asokkal állt, egy káplár vezetésével.

Jó negyed óra múlt el, mikor visszaérkezett a járőr és a káplár jelentette *Lőrinczy* alezredesnek, hogy a 68-asok állásaiban nem talált senkit, a zászlóalj nyilván visszavonult. Az alezredes nem hitte el a jelentést. Újra elküldte a káplárt az embereivel, de azok megint csak visszatértek 15 perc alatt és ismét nem tudtak mást jelenteni, mint az előbb: a 68-asok eltűntek, mintha a föld nyelte volna el őket!

– Lehetetlen – mondta *Lőrinczy* alezredes a homlokát ráncolva. Visszavonulniuk semmi esetre sem volt szabad és ha előre nem látott okokból ezt mégis megtették, jelentést kellett volna küldeniök. *Balassa* hadnagy úr azonnal menjen ki ugyanezzel a járőrrel és keresse meg a 68-asokat az állásukban!

Balassa hadnagy, – *Lőrinczy* alezredes egykori tanítványa, – megindult a 68-as patrullal és öt-hat perc alatt el is érkezett a 68-asok állásaiba. Az alig derengő éjszakai világításban úgy látta, hogy az állás végig meg volt szállva. Oldalba lökte a káplárt és a fülébe súgta:

– No látod, itt vannak. Az előbb talán álmodtatok?

A káplár keresztet vetett ijedtében és csak ezt morogta:

– Hadnagy úrnak alássan jelentem, ez varázslat! Az előbb nem voltak itt . . . ezek kísértetek . . .

A hadnagy azonban nem hitt a kísértetekben, elnevette magát, beugrott az állásba, ahol összekuporodva aludtak az emberek és a kezében tartott pálcával megérintette az elsőt, akibe belebotlott és rákiáltott:

– Alusztok, hé?

Morgás, mozgás . . . Két ember felüti a fejét és *Balassa* hadnagy abban a pillanatban veszi észre, hogy a fejükön hegyes „baslik” van, szél és fagy ellen oltalmazó íejstál, amit csak a török és a szerb hadseregben viselnek!

Az állásban tehát nem a mi 68-as bakáink vannak, hanem az ellenség!

És ő beugrott közéjük, még meg is piszkálta a szundikáló szerb katonákat a pálcájával . . .

Már végigfutott a vonalon a moraj, ébredtek egymásután ugrottak talpra és kaptak a fegyverükhöz, de a hadnagyot nem hagyta el a lélekjelenléte, szempillantás alatt átlátta a helyzetet, hatalmas lendülettel kiugrott az árokból és miután öt munkány 68-as jász-kun bakájával együtt belepuskázott az ellenség balszárnyába, – hátra arc! és futottak visszafelé. Már akkor a

szerbek ébren voltak, fölfejlődtek és üldözni kezdték őket. Persze, a sötétben nem tudták megállapítani: hány emberrel van dolguk? A hadnagy és az öt baka alig futottak 100-150 lépést, mikor találkoztak *Erős* őrmesterrel és húsz emberével, akiket *Lőrinczy* alezredes óvatosságból küldött *Balassa* hadnagy után, mert rövid gondolkodás után maga is úgy vélte, hogy a járőrparancsnok káplárnak alighanem igaza van és jobbszárnyukon valami baj történt ... A hadnagy elfogta *Erős* őrmestert és embereit. Lihegve, lázasan rákiabált az őrmesterre:

– Jobbra kikanyarodva rajvonal! . . . emberenként öt lépés térköz. Gyors-tűz! Csak vaktában, bele az éjszakába, minél gyorsabban, minél nagyobb lármát csapni!

Pillanatok műve volt és *Erős* őrmester húsz embere már száz lépés széles arcvonalonban kanyarodott ki az ellenség inkább sejtett, mint tudott támadási iránya felé és őrijítő puskázást kezdett. Az ellenség, amely üldözte *Balassát* és embereit, mert úgy látta, hogy a bal szárnyán megtámadták, most csak annyit észlelt, hogy elég széles arcvonalból kapja a tüzet, még pedig rendkívüli hevességgel. A „trükk” nagyon jól bevált: a szerbek azt hitték, hogy legalább egy zászlóalj támadta meg őket, mert *Erősek* úgy viselkedtek, mintha néhány-száz puskájuk volna.

Sötét volt, vak éjszaka, a helyzet egészen tisztázatlan – a szerbek nem merték folytatni az üldözést, hanem visszapuskáltak, de megálltak.

Már akkor 11 óra volt, a megparancsolt visszavonulás időpontja. *Lőrinczy* alezredes nyugodtan tudomásul vette, hogy a 68-asok valóban elhagyták a jobbszárnyunkon lévő állásokat, ismeretlen okból visszavonultak és az ő vonalukban jelenleg az ellenség tartózkodik. Karkötőórájára nézett, látta, hogy már 11 óra és kiadta a parancsot a visszavonulásra. Saját visszavonulásukat *Erős* őrmesternek és elszánt húsz bakájának kellett védeni, úgy ahogyan mi védelmeztük az egész hadosztály visszavonulását.

Szörnyű éjszakai vándorlás következett, szakadékos, erdős, ismeretlen terepen. Fogalmunk nem volt a helyzetről, az éjszaka puskatüzeléstől volt hangos, a térképünket nem tudtuk használni, mert sötét volt és zseblámpát nem gyújthattunk. Libasorban kigyózott tovább a maradék-ezred, parancsnoka haladt az élen. Egy szakadékba érve, köpeny alá bújva meggyújtottuk a villanylámpát, próbáltunk a térképen eligazodni, de csak annyit állapítottunk meg másfél órai bolyongás után, hogy *eltévedtünk*. El kellett tévednünk,

mert hiszen a *Kosmaj* hatalmas árnyéka, amelyet már csaknem egy órája nem láttunk, ismét előttünk van, holott mi *háttal* hagytuk el. A céltalanság érzésével ténferegünk tovább az éjszakában. Hol eltűnt előlünk a *Kosmaj* – óriási özönvízelőtti mammothoz hasonlóan nyúlt el a láthatáron – hol meg újra elénk állt fenyegetően, sötétén, mintha kergetne bennünket. Néha elenged, hadd higgyék a szegény bujdosók, hogy már megmenekültek . . . Azután újra elállja az utunkat, hogy az idegeink ebben a bújócskában, ebben a kergetőzésben, ebben a fogócskában végképp megrokkannanak. Az ellenség már észrevette, hogy elhagytuk állásainkat. A *Kosmaj* ormán kigyulladt egy hatalmas reflektor, amelynek sugarai kutatva cikáztak az éjszakában. Tudtuk, hogy a hatalmas fénysugár bennünket keres. Mint óriási egyszemű Ciklops üldözött bennünket a fekete hegy, homlokán ragyogó óriás szeme utánunk furakodott az erdők mélyébe, szakadékok fenekére. Ide-oda villámlott a tüzes tekintet, azután megállt mereven és nézett, hosszú-hosszú pillanatokig nézett ugyanabban az irányban, mintha azt mondaná: „Látlak!” Mikor így ránkvetődött a fényszóró sugárkévéje, fehér országutat szakítva az éj rengetegében, megálltunk mereven, mozdulatlanul, hogy fagyökérnek, kősziklának nézzenek bennünket. Azután baktattunk némán, tovább...

A Vis-en.

10-én reggel 6 órakor a III. zászlóalj elérte a Vis 418 magaslatot és ott maradt, az ezredre várakozva, mely még nem érkezett meg. A nagy sár, majd az erős fagy miatt két löszerkocsi a helységben megakadt, azonban *Sudár* zászlóalj-kürtös ellenséges tüzérségi tűzben kihozta a kocsikat. A délelőtti órákban megjelent a 107. népfőlkelő-dandár parancsnoka, és a 68. gyalogezred parancsnokával, valamint *Relkovic* őrnaggyal együtt megszemlélte az állásokat Vis 418 magaslattól egészen Kovionáig és parancsot adott, hogy a 68. gyalogezred a *Vis* keleti lejtőjét, a III. zászlóalj pedig a Parcanitól északra fekvő szakaszt szállja meg és ezzel a dandár visszavonulását biztosítsa. Az ezred másik két zászlóalja időközben a *Vis* mögé érkezett és *Vistól* északra mint tartalék helyezkedett el.

A III. zászlóaljnak kiutalt állás operatív szempontból fontos, védelmi lehetőség tekintetében azonban rossz fekvésű volt. A domináló magaslat messze előreugró és igen könnyen koncentrikus tűz alá lehetett venni.

De ez a pont igen fontos volt, mert elvesztésével az egész védelmi állás tarthatatlanná vált. A III. zászlóaljnak kiutalt szakasz előtt a kiterjedt Parcáni falu, számtalan szakadék, cserjés kis erdőcske, amely az ellenség fedezett közeledését 200 lépésnyire lehetővé tette. Ellenben az a rész, ahol az állások voltak, teljesen nyitott. Víz sehol, sem fa, sem szalma nem állt rendelkezésre. Az állás háta mögött fekvő völgy az esetleges visszavonulásnál semmi támpontot nem nyújtott. A lőszerkocsik nem tudták az állást megközeleltetni; a lőszert a legénység maga hordozta az állásba.

A zászlóalj megérkezésekor 208 fegyverrel rendelkezett. A *Deutsch* és *Ali* szakaszok beérkezése után ez a szám 421-re emelkedett. Ebből 322 fegyvert az állásba vezényeltek, 99 embert összekötő és járőr-szolgálatra osztottak be. Az állás kiterjedése körülbelül 1.100 lépés. Jobbszárnyon a 11. század fele, azután a 10. század fele, ehhez csatlakozott a 9., azután a 12. század. A balszárny és a 12. népfőlkelő ezred közötti völgyet *Szungyi* hadnagy szállta meg a Va 11 századdal. Tartaléka V2 10. század a közép mögött. Az állás előtt három tábori őrsöt állítottak fel.

Az állás elfoglalása után a legénység azonnal beásta magát.

A szerbek 10-én csak elővédekkel szállták meg a Parcanitól délre fekvő magaslatokat és aránylag nyugodtan viselkedtek, a zászlóalj akadálytalanul dolgozhatott. Ezen a napon érkezett meg *Visre* a teljesen kimerült II. zászlóalj és az ezredparancsnokság.

A december 11-i nap délelőttje csendesen múlt el. Délelőtt *Parcan iba* ellenséges járőrök érkeztek. Dél felé az ellenséges tüzérség a *Zminjafa*-magaslat irányából megnyitotta állásainkra a tüzet. Az ellenséges tűzben *Letovszky* tábornok végig lovagolta az állást és a zászlóalj eddigi magatartása felett dicséretét fejezte ki. Négy óra felé egy ellenséges zászlóalj a zászlóalj balszárnya felé húzódott, ahol kisebb csatározás fejlődött ki. A *Vis* irányában erősebb ellenség nyomult előre. Világos volt, hogy az ellenség támadásra csoportosítja erejét.

Az utolsó roham.

11-én estefelé parancsot kapott a II. zászlóalj, hogy a jobbszárnyunkon lévő *Gradac* magaslatra meneteljen, ahol túlerő támadta meg a 8. landwehr-ezredet. Az esthomály beálltával az utat ismerő landwehr-altisztek vezetésével meneteltünk a szorongatott ezred se-

gítségére és a zászlóalj egyelőre mint utolsó tartalék maradt az út mentén. A harc javában folyt, az éjszaka nem hozott pihenést. A landwehr-ezred parancsnoka egyre-másra kapta a jelentéseket, hogy saját vonalában rések támadnak, amelyekbe az ellenség folytonosan be-betör. Az igazság az volt, hogy ennek a landwehr-ezrednek a legénysége jelentékeny részben csehekből állott, akik szakaszonként adták meg magukat, otthagya bajtársaikat és ezek egyszerre rádőböntek arra, hogy jobbra és balra tőlük semmi sincsen, csak ellenség ... A landwehr-ezred parancsnoka úgy töltötte ki a réseket, hogy az amúgy is töredék II. zászlóalj két századát szakaszonként széjjelszedte és a veszélyeztetett pontokra küldte. *Gyürke* őrnagy, a II. zászlóalj parancsnoka hevesen tiltakozott ez ellen, mert tudta jól, hogy a gyöngye szakaszok a cseh rajvonalba el fognak vérezni, vagy fogságba kerülnek, mert a csehek cserben hagyják őket.

12-én, a hajnali órákban a cseh landwehr-ezrednek már alig van néhány lézengő raja a vonalban és az ezredparancsnok elhatározza a visszavonulást. Szándékát gondosan titkolja *Gyürke* őrnagy előtt, akinek 5 órakor parancsot ad, hogy maradék két századával ellentámadást intézzen a szerb állások ellen és ezzel fődözze a landwehr-ezred jobbszárnyának visszavonulását. Csak a jobbszárnyról beszélt, holott ő *mindkét szárnyával* vissza akart vonulni, főképpen pedig saját maga személyét és ezredtörzsét akarta biztonságba helyezni. Ezért dobta oda, mint olcsó, kevésbé becses martalékot a magyar honvédeket.

Gyürke őrnagy a parancsot nagy keserűséggel vette. De csak ennek megtagadása vagy teljesítése közt lehetett választás. Erezte, hogy a magyar honvéd-zászló becsületéről van szó és elhatározta, hogy a parancsot, akármilyen eszeveszettnek és céltalannak lássék is, teljesíteni fogja. Való igaz, hogy abban bízott: amint rohamra indul, mindkét szárnyról csatlakozni fognak hozzá azok a széjjel oszlott, kezéből kiszedett szakaszok, amelyeket az éj folyamán használtak föl a landwehr-rajvonala reménytelen „vattázására”.

A zászlóaljnak ez a maradéka, amellyel *Gyürke* őrnagy rohamra indult, alig volt száz ember. Mély útig ment előre, ahol e kétségbeesett, halálraszánt csapat letette a hátibőröndjeit, hogy könnyebben mozoghasson. A legtöbb embernek aligha lesz arra már ügyis szüksége ... Az úton maroknyi landwehr-tartalékot találtunk, amely hiába kapott parancsot *Gyürke* őrnagytól, hogy csatlakozzon a támadáshoz. Düh és virtus kerekedett felül bennünk, a szuronyokat rácsaptuk a puska csövére, előre szegeztük és futva megindul-

tunk. A raj vonal élén *Gyürke* őrnagy és segédtisztje, *Balassa* hadnagy rohant, kezükben lövésre készen tartott pisztollyal. A ritka és laza landwehr-rajvonalon átrohantunk, de az meg sem moccant, nem követett bennünket és iekve maradt, sőt részei visszavonultak. E gyávaság láttára halálos elszántság, düh, csak-azért-is dacosság támadt fel az emberek lelkében. Az őrnagy elkiáltotta a halálos nagy rajtát, mire száz torok üvöltve visszhangozta:

– Rajta, rajta, rajta!

Árkon ugráltunk át, ritkás fiatal erdőbe értünk, amely harsogva visszhangozta vad, vérszomjas rajta-üvöltésünket. Az ellenség egészen közel engedett magához. . . még egy perc telt el és csak azután szólaltak meg géppuskái, csak azután kezdett zümmögni fülünk, szemünk, homlokunk, szívünk körül a puszkagolyó nesze, mintha millió darázs támadna szemben ránk, vérünkre szomjazva. Az embereket most már nem lehetett megállítani és nem lehetett elnémítani sem – kidülledtek az erek a nyakukon, a homlokukon, a szemük vérben forgott, a szájuk habzott, és mint a kénköves láng, úgy csapott ki a torkukból hörögve és vadul:

– Rajta . . . ra-ha-haj-ta . . .

A visszhangos erdőben most fölhangzott egyszerre a trombitaszó. *Geér* János zászlóaljkiáltós fújta a rohamjelet. Rajta, rajta, rajta!

A trombitálást már régen megtiltották, de *Geér* nem bírta magával, meg volt dühödve. Szájába kapta a trombitáját és fújta. Ettől még jobban megvadultak az emberek, nekiszilajodtak, elborult öntudattal, senki sem vette észre, hogy halottak fekszenek a földön, sebesültek jajgatnak, a vonagló, vérző bajtársra rázuhan a halott és a földre nyomja, az élő beléjük botlik és arca bukik, a többi keresztül gázol rajtuk.

Az ellenség csak lőtt, . . . lőtt, . . . lőtt... A láthatatlan ellenség az árokból, a fák mögül, a drótok közül.

Meddig tartott ez? Mintha órákig futottunk volna így előre . . .

Pedig csak egy-két perc volt az egész. Az őrnagy és segédtisztje nekimentek egy széles fatörzsnek, amely homlokon ütötte a hadnagyot, hogy megtántorodott. Először azt hitte, hogy puszkagolyót kapott a fejébe. A fatörzs volt a szerencsájük, mert az egy percre megvédte mindkettőjüket a golyótól és módot adott nekik, hogy körülnézzenek. A trombitás még egyre fújta a rohamjelet, térdre bukva a fák között, kidülledt szemmel és félőrülten –, de már senki sem rohamozott, senki! . . . A halottak arca borulva ölelték a földet,

vagy hanyatt feküdtek, véres szájjal és ökölbeszorult kézzel. A sebesültek jajgattak. . . Az élők? . . . Az élők nem voltak sehol. Talán ott lapul néhány még a buckák között, vagy a halomba tornyosodott halottak mögött bújik meg, elesett bajtársainak vérző tetemét használva födözékül.

Az őrnagy és a hadnagy egymásra néztek kérdően: Mi lesz most? Ők előre rohantak, túlságosan előre a roham hevületében, a rajta-rajta lázában és nincsen már, aki kövesse őket. A józan ész, amelynek föl kell támadni minden parancsnokban, ha kritikus pillanatok követelik, azt parancsolta, hogy próbáljanak valahogyan visszahúzódni és megmenteni a biztos haláltól, vagy a biztos fogásba jutástól azt a maroknyi embert, aki valahol szerte-széjjel bujkál még.

Az őrnagy és segédtszjtje a földre vetették magukat és a földön csúszva, négykézláb húzódtak hátrafelé az erdőben, mialatt kézigránátok robbanásától hangzott fülsiketítő, agyrepesztő csattogásban az erdő és zúgott, vijjogott a puska- és géppuska-golyótól a levegő. Az erdő szélén és egy nagy halom halott mögött még találtak néhány embert. Mikor kiértek az árokba, ahol a landwehrek rajvonala volt az imént, a landwehrek közül már senkit sem találtak, de néhány vissza menekült népfölkelő gubbasztott a földhányás mögött. *Gyürke* őrnagy páratlan idegerővel szedte össze ezeket a töredékeket és 30-40 puskással ismét harcba kezdett, alig nyolctíz perccel a tragikusan összeomlott roham után, hogy az ellenség zavartalan utánnomulását késleltesse. A szerbek azonban már elhagyták állásaikat, félkör alakban üldöztek bennünket és a megvilágosodott decemberi reggelben jól láttuk, hogy ez az erős acélkaréj mint szorul percről-percre, egyre szűkebbre a nyakunk köré, mint a biztos hurok.

Már világosodik. 500–600 lépésre *Gyürke* őrnagytól, a jobbszárny táján láthatók *Bársony* és *Brock* hadnagyok, embereikkel. Őket még az elmúlt éjjelen vonták ki az őrnagy parancsnoksága alól és vezették ezekre a helyekre, hogy a landwehr-ezred vonalát sűrítsék. Balra, egy szakadék szélén *Szabó* hadnagy áll a 7. századdal. Ő is a múlt éjjel került ide. Egyébként üres lövészárkok. . . A 8. landwehr-ezred emberei még a sötétség leple alatt visszavonultak, amíg a sűrítésre kiküldött 1. ezredbeli szakaszok és fél szakaszok a helyükön maradtak. *Gyürke* őrnagy parancsnoksága alá akarta vonni ismét ezeket a szétszórt szakaszokat ebben a kétségbe esett pillanatban. *Brock* hadnagyhoz küldöncöt küld és paran-

csot ad neki, hogy készüljön a visszavonulásra. Ezután az *Orbán*-csoporthoz rendeli az árokba a rohamból megmaradt embereket és parancsot ad *Orbánnak*, mint a legjobban szorongatott csapatrésznek, hogy azonnal vonuljon vissza, mert látható, hogy a szerbek teljesen bekerítenek bennünket: U betű alakjában menetel felénk az ellenség rajvonala. Alig hogy az őrnagy kiadta a parancsot *Orbánnak* a visszavonulásra, küldöncöt küldött *Brock* és *Bársony* hadnagyokhoz, hogy ők is vonuljanak vissza azonnal. Ezután *Szabó* hadnagyhoz rohan és parancsot ad neki, hogy mivel ő van legközelebb a visszavonulás útjához –, a szakadékhoz –, pár percig még tartson ki. *Sajnos, a visszavonulásra már nem volt idő, csak Orbán* néhány embere jutott be a szakadékba, *Brock* és *Bársony* foglyul estek azokkal a küldöncökkel együtt, akiket az őrnagy és segédtszjtje küldött hozzájuk.

Az állás mögött kis szakadék volt, amelynek a mélyén víz csörgedezett. Oda ugráltak le az emberek, mert a szakadék holt tér volt, ahová nem tudta követni őket az ellenség puskatüze. Az őrnagy és segédtszjtje utoljára maradtak fenn a szakadék szélén és még látták, mint zárul be közvetlenül a szemük előtt a kör, mint esik fogságba a hőslékű, végsőkéig kitartó, *Bársony* hadnagy kis szakasza, amelyet még az éjfolyamán küldtek ki a cseh rajvonal erősítésére. Az utolsó pillanatban, mikor már előreszegzett puskákkal futottak feléjük a szerb katonák és alig voltak 25–30 lépésnyire tőlünk, az őrnagy és a segédtszjt beugrottak a szakadékba, embereik után.

A szakadékon át sikerült hosszú bolyongás után a *Visre* visszatérni. Útközben *Gyürke* őrnagy találkozott a landwehr-ezred parancsnokával és segédtszjtjével, akik megrakott málhás állatok, teljes podgyászfelszerelésük kíséretében meneteltek ugyancsak a *Vis* felé és kedélyesen kérdezték: hol van az ezred? Már mint az ő ezredük...

Csata a Vis-en.

December 12-én kora délelőtt a szerbek megkezdték támadásukat a *Vis* eilen. Igen heves srapel- és gránáttűz után reggel 8 óra körül az ellenséges gyalogság a *Vis* ellen kezdett előnyomulni. *Parcáninál* is előnyomultak és onnan három tábori Őrsünk visszavonult. Délig a III. zászlóalj nem állt erősebb gyalogsági tűz alatt. Annál hevesebb volt azonban az ellenséges tüzérség tüze!

12 óra felé a *Parcániból* zászlóaljunk íelé előnyomuló szerb gyalogsággal is megkezdődött a tűzharc. A zászlóalj oldalozó tüzellel támadta a 68. gyalogezred ellen a *Visre* előnyomuló ellenségét.

A nyugat felé szomszédos 21. landwehr-gyaloghadosztály visszavonulása következtében a szerbek három oldalról körülfojták a *Vist*. 4 órakor elfoglalták az előretolt állást, később a főállást is. A 68. gyalogezred kissé visszavonult, azonban a *Vis* északi lejtőjén az ellenség állandóan heves támadásaival szemben erősen tartotta magát. A helyzet igen kritikus volt. *Alt* hadnagy két szakasszal a 68. gyalogezred állásának egy részét átvette. Este 8 óra felé a szerbek a III. zászlóalj állásai ellen is előnyomultak, legénységünk azonban szilárdan tartotta magát. Sok helyen az ellenség annyira megközelítette állásainkat, hogy kézigránatokkal dolgozhatott. Itt ünt ki, hogy a kifeszített igen kevés drót is hasznos, mert a szerbek a sötétben beleütköztek, ezáltal magukat elárulták és még idejében vissza kergettük őket.

A 68. gyalogezred vitézül tartotta magát a *Vis* északi lejtőjén, azonban már látszott, hogy nem bírja sokáig. A 79. ezrednek két zászlóalja (cca. 500 ember) és ezredünk II. zászlóaljának maradéka (cca. 100 ember), mint erősítés a 68-asok segítségére sietett, azonban nyugati irányból mindig több és több ellenség nyomult előre.

A *Vis* már nem volt tartható!

13-án hajnali fél 3 órakor elrendelték a visszavonulást. Hogy a visszavonulás keresztülvihető legyen, a *Visen* és *Parcáninál* küzdő csapatok azt a parancsot kapták, hogy a magaslat előtt észak felé vonuló hegyháton át a 357. magaslatra vonuljanak vissza, ahol III. zászlóaljunk ismét találkozik a II. (kombinált) zászlóaljjal és az ezredparancsnoksággal.

Az állásokban erős járőrök maradtak vissza azzal a parancssal, hogy kötelességük az állást az ellenség megtévesztése céljából erős tüzelés mellett reggel 4 óráig tartani és azután a zászlóaljat az ellenség állandó megfigyelése közben követni.

E járőrök védelme alatt a zászlóalj az állások mögötti mélyedésben sorakozott és megkezdte visszavonulását *Strolice* felé. Reggel 5 óra felé a III. zászlóalj elérte *Strolice* környékét és ott találkozott a 14. gyalogdandár parancsnokával, *Baumgartner* tábornokkal, aki azt az utasítást adta, hogy a zászlóalj vonuljon először észak felé és azután a vasútvonal mentén meneteljen tovább. 10 perc pihenő után ez meg is történt, azonban a legénység annyira kimerült volt, hogy rövid idő múlva hosszabb pihenőt kellett tartani. A pihenőt nagyon

hamar be kellett fejezni, mert saját csapataink már mindenütt visszavonulóban voltak. *Ripanj* községben, hová a zászlóalj reggel 7 órakor érkezett, a 7. gyaloghadosztály parancsnokát, *Letovszky* tábornokot találtuk törzsével együtt. A tábornok azt a parancsot adta, hogy a zászlóalj felvevő állást foglaljon az *Avala* lejtőjén, a *Belgrád* felé vezető országút mellett és ott várja meg az ezredet.

A zászlóalj *Ripanj* községet, amely nemsokára ellenséges tüzéségi tűz alá jutott, kikerülte. *Ripanj* vasútállomáson és az ezü^t-bányán keresztül az *Avala* déli lejtőjére $\frac{1}{2}$ 11 órakor érkezett meg és a vett parancs értelmében felvevő állást foglalt el. Éppen akkor vonult el arra az ezred ütközet-vonata és 12 órakor délben megérkezett az ezred, – az ezredparancsnokság és a kombinált I. II. zászlóalj-maradéka. A zászlóalj az ezredhez csatlakozott és ezzel önálló feladata befejeződött.

Utolsó órszemek az Avalán.

A borús téli alkonyat halálra fáradt maradék-csapatot vetett ki az erdős *Avala*-hegy északi lejtőjére. Amerre szem ellátott, rengeteg erdők, hegyek és az utakon visszavonuló csapatok: gyalogság, amely fáradtan vonszolja magát, kiéhezett, bukácsoló lovak, sárral borított, roskadó szekerek, béna ágyúk és sebesültek, sebesültek . . .

Észak és kelet felől élénk harci zaj hallatszott, majd ismét elnémult a géppuskák kelepelése és az ágyúk moraja. De ez a csönd még sokkal rémítőbb volt, mint a küzdelem hangja.

Azt jól tudtuk, mit jelent ez: „fölvvevő állás”. Általános visszavonulás, töredék-csapatok, egymástól elszórt, széjjelzüllött, köteleküktől messze sodort harcoló egységek kóborolnak céltalanul és ennek a maradék-ezrednek, amelynek a legénysége hetek óta alig hunyta le a szemét, az a föladata, hogy összegyűjtse, egységbe foglalja és ha kell, újból harcra keményítse ezeket a széjjelzsoárt és harcképtelen csapatfoszlányokat. Az *Avala* déli lejtőjén volt a 7. hadosztály rajvonala, az északi lejtőn az ezred I. II. zászlóalj 5-600 emberrel hadosztály-tartalék.

Amint közeledett az éjszaka, egyre jobban elcsöndesedett odalenn a *belgrádi* országút. A kerekek robaja elenyészett a messzeségbe, a puskák nem pattogtak, nem feleseltek többé, a sötétséggel együtt csönd borult a félelmetes tájra. A járőrök, amelyeket Ló^rinczy Béla alezredes, ezredparancsnok kiküldött minden irányba, hosszú kóborlás után tértek vissza és egymás után jelentették:

– Sehöl semmi! Sem ellenség, sem saját csapat . . .

Heverték az avarral borított földön az emberek, mogorván és némán. Szorították a puskát. Érezték, hogy megint ugyanaz a földadat, ugyanaz a sors jutott nekik osztályrészül, amiben eddig osztoztak: hogy ők maradjanak utoljára, hogy ők fedezzék bajtársaik visszavonulását.

A tiszték, akik jobban átlátták a helyzetet, érezték, hogy ez a maréknyi, holtra fáradt, alig harcképes ember, e szakállas, csonttá soványodott, sárga arcú és rongyos sereg olyan árván, elhagyatottan kuporog itt az ellenséges éjszakában, száz veszedelem torkában, a nyaka körül szoruló gyűrű közepén, oly reménytelenül odadobva a pusztulásnak –, mintha halálra akarták volna ítélni a dicsőséges tettek emlékeztető regiment utolsó maradványát, mintha nem engedte volna a balsors, hogy az a néhány száz fáradt ember elvonszolja magát a hazai földre, amely ott integet a túlsó partról . . .

Es mintha a szívünket akarná fájdítani, a messzeségből harang kondult... A mély csöndben áthozta az esti szellő a *Duna* másik oldaláról valamelyik magyar templomocská harangszavát. Csilingelt az estharang és mi elborultan hallgattuk szavát. Az emberek lehorasztották a fejüket és egészen elnémultak. Könnyű volt kitalálni, mire gondolnak, milyen képzelet tartja rabságban a lelküket . . . Az a harangszó e kísérteties estében elébük idézte az otthon bájos képét: a kis család most ül le szerény vacsorához . . . Bizonyosan imádkoznak előbb ... És sóhajtva gondolnak az apára ... Az agg szülők könnyet törölnek ki a szemükből és úgy gondolnak a fiúra: vajjon ő vacsorázik-e? Van-e betevő falatja, van-e békessége?

Van-e még élet benne?

Az árva magyarok feje fölött szelíden, biztatóan ragyogott ki az esti csillag . . .

A sötétben hatalmas termetű emberi árnyék magasodott fel. Kemény, suttogó hang jelentette *Relkovic* őrnagynak, a III. zászlóalj parancsnokának:

— Őrnagy úr alázatosan jelentem, a dandárparancsnokság elvont a vámháztól.

— Senkit sem hagytak hátra?

— Senkit.

— Semmi parancsot?

— Semmit.

A 7. hadosztály, mint utóbb kiderült, valóban visszavonult már

Belgrád felé és az ezred számára küldött parancs egy tiszt *feledékenysége* folytán nem jutott el hozzánk . . .

Egy tiszti járőr *Spannberger* hadnagy vezetése alatt az ellenséges szerb állásokig hatolt előre és saját csapatokat már sehol sem talált.

Itt voltunk tehát egyedül, a délután kapott utolsó parancsra utalva, tájékozatlanul, mert valaki feledékeny volt. . . Körülöttünk ásitott a sötétség és éreztük, tudtuk, hogy a fekete csöndben mint szorul a gyűrű, a vérszemet kapott üldözők gyűrűje, csapatok menetelnek, húzódnak felénk, hatalmas kar kerít be bennünket és mi itt fogunk elveszni, mind egy szálig. *Lőrinczy* alezredes újra elküldött két járőrt az utak felé és ezek a járőrmenetek csak azt eredményezték, amit az előbbiek: *sehol semmi!* . . . Az utak némák és elhagyottak. *Sem ellenség, sem jóbarát.* . .

Mögöttünk egy-két kilométerre tüzek gyulladtak ki az éjben. Arrafelé van Ripanj község . . .

Örömtüzek . . .

Nemsokára észrevettük látcsöveinken keresztül, hogy a tüzek körül fekete alakok mozognak esze-veszett táncban. Az ellenség már elérte Ripanjt és a parasztok örjögő örömmel fogadták. Most járja a tánc, a kóló a tűz körül, ugrálnak, mint a kannibálok a máglya körül, annak az öröme, hogy elpusztultunk.

Ökölbe szorított kézzel és megrendülve néztük a látványt a sötétből. Az éjszaka csöndjében megfeszülve hallgatóztunk. Néha eljutott hozzánk az üdvrivalgás hangja is . . .

Odalent most örjög a győzelmi tor!

Lőrinczy alezredes keményen állt a helyén, mint a kőszikla. Tudta, hogy végső veszedelemben vagyunk, de a fejét nem vesztette el. Ez a szilárd jellemű és nyugodt idegzetű katona számolt: Azt számolgatta, milyen messze juthattak már a *Belgrád* felé visszavonuló csapatok, nyertek-e elég tért és időt, szabad-e nekünk, – a legutolsó utóvédnek, amely még beékelődik az ellenség testébe, – visszavonulnunk. Éppen olyan nyugodt volt a katasztrófa perceiben, az elhagyatottságban, a rémeket idéző éjszaka közepén, mint röviddel ezelőtt, a *Kosmaj* és *Malovan* lábánál, ahol ugyanez a szerepe volt neki és az ezrednek. Ugyanez a szerep, dicsőséges és önfeláldozó: életünk árán védeni a többiek útját hazafelé . . .

Éjjel tizenegy órakor szánta el magát a visszavonulásra. Megkezdődött az út erdőkön, vízmosásokon, patakmedreken és szakadékokon keresztül, olyan terepen, amelyet soha sem láttunk, térkép

nélkül. A térképeket nem használhattuk, mert lámpát gyújtani nem volt szabad. És vajjon mi haszna lett volna, ha lámpát gyújtunk? A térkép éjszaka, ilyen ismeretlen és szaggatott vidéken nem ad tájékozódást. Inkább az ösztönünk hajtott bennünket, amint kígyózó egyes sorokban kúszunk előre, hang nélkül, visszafojtott lélegzettel, arra is ügyelve, hogy az emberek puskája és szerelvénye minél kevésbé zörögjön. Emberről emberre ment az összeköttetés. Élet és halál kérdése volt minden egyes harcosra, hogy el ne szakadjunk egymástól. Fantasztikus föladat volt valóban az ezredet ezen az éjszakán jó irányban tovább vezetni, kisiklani az ellenség csápjai közül és ióképpen: együtt tartani az embereket úgy, hogy senki el ne tévedjen, senki el ne szakadjon! Óvatosan kúszott előre az ezred, lapulva, mialatt jobbra és balra, elől és hátul a sűrűben kis fénypontok villantak föl, mint a szentjánosbogarak. Az emberek egymásra néztek és nem szóltak semmit. Tudták jól, hogy nem a bajtársaik pipája világít a sűrűből, hanem az utánunk osonó ellenség óvatos járőrei kerülgetnek bennünket és kémlelik a sötétséget éppen úgy, mint mi. Ezek a fénypontok néha kialudtak, majd újra fölillantak és a figyelő szem lassanként megtanulta, hogy Morsejeleket adnak egymásnak. Csakhogy e jelek titkos értelmét nem tudtuk . . . Nem tudtuk, de sejtettük: bennünket keresnek és csak az Isten irgalma menthet meg bennünket attól, hogy fölfedezzenek.

Azzal a néhány járőrrel majd csak elbánunk, – de a puskázásra itt lesz a többi!

Az emberekben kemény elszántság ágaskodott föl: nem fogunk fogságba esni! Inkább elveszünk egy szálig.

Ismét és újra . . .

December 14-én hajnali négy órakor – még alig jelentette halovány derengés a virradat jöttét – elértük Banjica községet. A falu tele volt katonával, összetorlódott trénnel, tüzéséggel, egészségügyi intézetekkel. Az utcákon sebesültek nyögtek, vagy fáradt, halálra vált arcú katonák feküdtek a sárban és aludtak. Rövid időre az ezred is letelepedett Banjica főutcáján és *Lőrinczy* alezredes megkereste az összeköttetést a 7. hadosztály parancsnoksággal. Parancsot kaptunk, amely szerint az ezred hadosztály-tartalék a védőállás mögött, amelyet a Banjica körül körívben elhelyezkedett 7. hadosztály foglalt el. A 9. hadosztály saját divízióinktól jobbra

állt ritka vonalban, a 104. népfölkelő dandár Kumandrason helyezkedett el. Már hat óra óta heves harci zaj hallatszott Kumandras felől, de az általános helyzetről mit sem tudtunk. Mint utóbb kiderült, az ellenség óvatosan előnyomuló utóvédjei megtámadták a 104. dandárt, de egyenlőre semmi eredményt nem értek el.

Délben tizenkét órakor kapta az ezred a parancsot, hogy vonuljon vissza lépésről-lépésre, mint utolsó utóvéd a Száva mögé.

Tehát: ismét utolsó utóvéd!

A parancs részleteiből kiderült, hogy állandó riasztó lövöldözés közben kell visszavonulni és tartani, amíg csak lehet: – utolsó lövésig, utolsó lehelletig – a vonalat Banjicától Dedinjén (208-as magaslat) át Topcsiderig.

Az utóvéd-állásokat elfoglaltuk és érintkezésben voltunk az ellenséggel, amely lőtte csapatainkat, de nem merte azokat erélyesen üldözni. Közben leszállt az este, tábortüzek gyúltak ki mind a két oldalon, mintha egyik fél sem tartana attól, hogy a másiknak a tűzérsege elrontja a melegedő kedvét. Este háromnegyed tizenegykor további visszavonulásra kapott parancsot az ezred és hamarosan elértük Belgrád külvárosait. Pokoli rendetlenség, zűrzavar, összevisszaság, láрма vett körül bennünket. A sötét utcákon feneketlen sárban, összetorlódva trénszekerek, betegszállító kocsik, ágyúk, lőszerkocsik, reménytelenül összegabalyodva. Se előre, se hátra! A hajtótüzek, trénkocsisok, a sárt dagasztó lovasok és az őket kerülgető, halálra fáradt gyalogosok a monarchia minden nyelvén ordítottak, szidták egymást és emlegették a kalendáriumok szentjeit. A sötétségbe néha belevilágított egy-egy udvaron gyújtott szabad tűz rőt lángja és megvilágította ezt a nyüzsgő zür-zavart, ezeket az egymásba akaszkodó szekereket és embereket, nyakig sáros állatokat, száraz és megrepedezett sárrétegtől borított, vigasztalanul züllött külsejű férfiakat, akik úgy mozogtak, ágáltak és rikácsoltak a homályban, mint az alvilág elkárhozott szellemei. Néha egy-egy sártól borított tiszt érkezett, parancsokat kiabált, amire alig hederítettek, azután ismeretlen módon es ismeretlen forrásból a legképtelenebb hírek és parancsok érkeztek, amelyek egymásnak ellentmondtak: „Előre!” „Hátra . . .” „Megállni . . .” „Továbbmenni . . .”

A házak falához lapulva sebesültek és betegek vánszorogtak. Sártól szennyes kötések borították fejüket, karjukat, a kötés fekete volt a piszoktól és a vértől. Kifejezéstelen szemű, beesett arcú, szakállas kísértetek, akiket ha megszólítasz már nem is felelnek . . . Lázások . . . Vagy talán elfelejtették az emberi szót. A nélkülözés-

nek, a nyomorúságnak, a testi elesettségnak és a lélek fáradtságának infermális képei ezek.

És hánynak a sapkáján látszik, a piszkon és sáron keresztül az 1-es szám, a miénk, a mi ezredünk száma . . .

Ezen a zűr-zavaron, ezen a sötét és sárt dagasztó káoszon, emberek és állatok egymást gázoló és szidalmazó alvilági fürgetegén csodálatos energiával vezeti át a széjjelszakadozó, majd újra összegyűjtött, egységbe kovácsolt maradék-ezredet *Lőrinczy* alezredes és oldalán a két nagyszerű zászlóaljparancsnok, *Gyürke* és *Relkovic* őrnagyok. Éjfélkor még egyszer arccal fordulunk az ellenség felé és várjuk a támadást. Az ég vöröslik fölöttünk: a belgrádi Dunaparton álló nagy gabonarakárokat, amelyekben óriási készletek voltak főlhalmazva hadseregünk számára, felsőbb parancsra föl kellett gyűjtani. A búza vörös lánggal ég és az óriási máglya a fekete égre csap, mintha a pusztítás démonai korbácsolnák magasabbra, mind magasabbra és odafönn a gyászos baldachinhoz hasonló ég fekete-ségéből kiragyognak a csillagok. Csodálkozó szelídséggel, változatlan örök mosollyal néznek le a romlás, a pusztítás, a káosz ördögi katlanába, amellyé átváltozott ezen az éjszakán Belgrád vidéke.

A híd belgrádi oldalán mégegyszer meg kell állni hídfőállásban, mialatt a szekerek és gyalogosok alatt nyög és dübörög a hadi híd. Fáklyás hidászok állnak a pontonokon, lesik a hidat: mikor roppan össze szörnyű terhétől. A víz fölött olyanok ezek a komor mozdulatlanságban álló fáklyás katonák, mint az alvilág rémei, amint világítják az utat a kárhozottaknak az Acherozzon át. A hidakon óriási a zűr-zavar, mert nehéz visszatartani az összeroppant idegrendszerű embereket, a hadi-anyagot és hadiszert mentők buzgalmát. Egy vezérkari kapitány áll a híd belgrádi oldalán, revolverrel a kezében tartja vissza a túlbuzgókat, akik elsők akarnak lenni a hídon. A mi ezredünk nem vesz részt ebben a tülekedésben. Mi tudjuk jól, hogy mi a kötelességünk – az, ami volt eddig és ami lesz még oly sokszor a háború folyamán – elsőnek lenni ott, ahol támadni kell és utolsónak lenni, ahol a hadi-szerencse visszavonulást parancsol.

Az ezredet nyomon követték, minden viszontagságból híven kivették a részüket, együtt szenvedtek a szenvedőkkel és állták a harcoló csapattal a gránátésőt, a srapelzáport, a golyók süvítését a mi derék doktoraink! A hadjárat elején még sorainkban volt a derűs, rokonszenves, nagytudományú *Dalmady Zoltán* dr. főorvos, egyetemi magántanár, akit utóbb *Zimonyban* elszólított a regimenttől

a parancs. De *Gergely Sándor* dr. főorvos, majd ezredorvos az egész háborút végigküzdötte velünk. Ez a jóságos szívű, tudós elméjű orvos úgyszólván minden ember szervezetét ismerte, mindenkinek a gyöngéit, a bánatait, a fájdalmait a panaszait. Veszéllyel nem törődött. Ha sebesülteket kellett ápolni, ha segítséget kellett vinni valahová, teljesen közömbös volt számára önnön veszedelme. Derék bajtárs, bátor katona, egész férfi és igazi orvosi lélek! Nem szabad elfelejtenünk, *Kurbacher Sándor* dr. főorvost sem, az I. zászlóalj orvosát. Vidám, kedélyes katona, jó orvos, hűséges bajtárs. *Káldy Gyula* segédorvos, majd főorvos komoly tudású, kötelességtudó, önfeláldozó bajtárs és doktor. Az orvos-főnök segédje volt sokáig *Maximovics Miklós* volt önkéntes, aki valamikor szigorló orvos volt és medikus-ismereteit a harctéren nagyon jól fel lehetett használni. Később hadnagy vált belőle és akkor elvezényeltek a segélyhelyről: zászlóalj-élelmező tiszt lett.

Mielőtt az ezred töredékével csüggedten és fáradtan rá lépnénk a hídra, emlékezzünk meg az ezrednek azokról a kiváló tisztjeiről, akiknek a nevével eddig nem találkoztunk e történet során. Meg kell emlékeznünk a vidám, soha sem csüggedő, nyugodt, derűs és elszántan bátor *Kuttner Jenő* hadnagyról. Körültekintő, előrelátó parancsnok volt, nem pazarolt emberei vérével, de nem is csüggedt és a legviharosabb pánikhangulatban megőrizte nyugalmát, kitartását. Vitézsége, derűs jelleme, bajtársiassága, embereiért való áldozatkészsége és kötelességtudása felejthetetlenül él azoknak emlékezetében, akik e derék, kiváló tisztet látták 50 hónapon át fáradhatatlanul, meg nem tört energiával és hűséggel viselni a harctér viszontagságait, szembenézni a reá leselkedő zord halállal. E kitartásának lett áldozata: megrokkant szervezettel csatolta le oldaláról szeplőtelen kardját és a békének csúfolt nyomorúságos időkben halt hősi halált! El ne felejtjük Kiss *Miklós* hadnagyot, a hidegvérű, száraz humorú és a halál szemébe is oly derűs arccal tekintő székely tisztet. Ez a nyugodt, mindig egyensúlyozott lelkű, szép jellemű tiszt tele volt vállalkozó kedvvel, bátorsággal és bajtársi szeretettel. *Markovics* hadnagyot se felejtjük el, e kötelességtudó és komoly tisztet és a vállalkozó szellemű, hűséges, szívósan kitartó, szerény és kötelességtudó *Koppány* hadnagyot.

Régel 5 órakor, felhős téli szürkületben vonul át csapatunk a vasúti hídon. Mögöttünk még lobog a máglya, ég a *belgrádi Dunapart*. A város, az ellenséges, idegen város hallgat a téli reggelben, dermedten és titokzatosan. A szakállas emberek lecsukódó pillája

még egyszer kinyílik nagy erőlködéssel, hogy visszanézzen arra az átkozott földre, ahol szeptember óta annyit szenvedtek, elmerülve az emberi szenvedés, a fizikai nyomorúság legmélyebb mélységeiben – és fölemelkedve az önfeláldozó hősiesség legtisztább lelki magasságaiba. Még egyszer visszanéztek a földre, amelyet vérük öntözött, amelyre így jogot szereztek: – a földre, amelyben elszórtan hevernek bajtársaik porladó tetemei és a fáradt szemekből lassú könny szivárgott . . .

A magyar Szent Korona földjén voltak újra. Talán jut nekik néhány békés éjszaka, csendes álom és emberséges földél, mielőtt újra elindulnának bizonytalan sorsuk felé.

III.
VÁRTÁN A VÁR-ÖVBEN.

Karácsony-est.

Ötszáz görnyedt öreg ember vánszorgott át a hadi hídon a horvát területre. Ötszáz. . .

Ennyi maradt a háromezerből.

Zimony nem aludt ezen az éjszakán. Égtek az ablakokban a lámpák, talpon volt mindenki. Az utcákon ágyúkerekék dübörögtek és csapatok meneteltek. Fölzaklatott hangyabolyhoz hasonlatos volt a szép kis ódon város, amelynek köveihez a magyar dicsőségnek annyi emléke tapad. *Zimonyban* nem volt hely az ezred számára és így *Nova Pačova* felé menetelt tova. Itt engedték meg magunknak először a hosszabb pihenőt: három napig tisztálkodott, aludt és rendezkedett a legénység. A fegyvereket, a szerelvényt úgy-ahogy, használható állapotba hozták. Azután tovább masírozott a regiment *Indjián* át és *Maradikon* keresztül *Kamenicára*. Útközben már kezdett visszatérni a töredék-ezred soraiba a jó kedv is.

Kevéssel karácsony előtt, csillagfényes téli estén vonultunk be a szőlőkkel övezett szép nagy helységbe, amely a *Fruska Gora* lábánál fekszik és mosolyogva néz le a *Duna* partján fekvő *Újvidékre*. Mikor az ezred éle elérte *Kamenica* főterét, a kis, öreg, barokk templom előtt bajtársaink vártak ránk: az első sebesült tisztek, akik gyogyultan tértek vissza hozzánk.

A karácsony estét már biztos fődél alatt töltöttük. A legénységet is jól elhelyeztük, csak az volt a baj, hogy az ember nehezen szokta meg a tisztességes fekhelyet. Megkeményedett, csupasz föld mostohaságához szokott testünk nehezen simult hozzá a civilizált, ember puha fekhelyéhez.

Karácsony estéjét szép békességben töltötte az ezred. Az emberek háti bőröndjéből előkerültek az imádságos könyvek, karácsonyi szent énekeket énekeltek békés lámpafénynél és levelet írtak hazafelé. Hiszen most már közel voltak a hazához, olyan földön jártak, ahol a Szent Korona az úr csaknem évezrede már és ha

kimentek a Dunapartra, odaát a magyar *Alföld* falvaiból integettek az éjszakai mécsesek.

A tisztikar zöme együtt vacsorázott. Vidáman koccintgattunk: a jó karlócai ürmös és a kamenicai vörös bor ugyancsak kedves fogadtatásra talált ezen az első kedélyes, boldog, biztosságos estén, amikor simára borotváltan, tiszta ruhában, terített fehér asztalnál ünnepelhettük a Gyermek születését, aki azt mondta: „Békesség, békesség földön az embernek”.

Békesség? . . .

Már éjféli misére kondítanak odakint.

Balassa hadnagy, zászlóalj segédtiszt magasra emelte vörösborral töltött poharát és néhány másodpercig merően belenézett az izzó pohárba, amelyet átvilágított a lámpafény, azután így szólt:

– Fiúk, ebben a percben azokra emelem a poharamat, akik *odaát* maradtak. Köszöntöm e borral, mely piros, mint az ő kiontott vérük, köszöntöm halott bajtársainkat.

Dermedt csönd volt a szobában . . .

– Rájuk ürítem ezt a karácsonyesti poharat –, rájuk, akik szerte porladnak már a *Kolubara* mocsaraiban, a *Kozmáj* lejtőjén, a *Macsva* nádasaiban . . . Rájuk, akik nem ülhetnek velünk többé e békés fehér asztal mellett, akiknek nincsen többé hangjuk, hogy szóljanak hozzánk és mi mégis halljuk a hangjukat, nincsen többé szemük, hogy ránk mosolyogjanak bajtársi szeretettel és mi mégis látjuk ránk szegeződő pillantásukat, nincsen többé karjuk, hogy koccintsanak velünk és mi mégis látjuk felénk nyújtott serlegüket, amelyben kiontott vérük piroslik – értünk és fajtánk szebb jövőjéért kiontott vérük, mint a bor ebben a pohárban... az ő örök nyugodalmukra ürítsük ezt a poharat!

Mindenki fölállt az asztal mellől, némán kocódtak össze a poharak és mindenki fenéig kiitta a borát. Azután fölcsatolták a kardjukat és megindultak a havas éjszakában, némán, elgondolkozva a templom felé. Odabenn már szívet simogatóan szólt a karácsonyi ének:

Mennyből az angyal lejött hozzátok, pásztorok . . . pásztorok . . .

Mi azokra gondoltunk, akikhez már eljött az angyal, akik már az angyalok seregéből néznek le ránk és áldva követik küzdelmes lépéseinket. . .

Az ezred karácsony és újév között megkapta a szükséges kiegészítést: szegedi és hódmezővásárhelyi legénységet, amely nem-

csak kitűnő emberanyag volt, de olyan tiszték parancsnoksága alatt érkezett *Kamenicára*, akiknek a nevével és szereplésével még sokszor fogunk találkozni e történet lapjain. A kamenicai hadapródiskola udvarán fogadtuk az új menetalakulásokat és ugyanott történt meg beosztásuk az ezred-keretbe. A kitűnően fölszerelt és fegyvermezett legénységgel a roncs-ezred fölfrissült és újra elérte a hadilétszámot. Megkezdődhetett a nehéz, fáradtságos, de sok derűs és boldog epizódban bővelkedő munka: a pétervárad vár fruska-gorai védőszakaszának kiépítése és a legénység kiképzése a várvédelmi szolgálatban.

Pétervárad védőserege.

Az osztrák-magyar haderők visszavonulása után a helyzet az volt, hogy a horvát-szerb határt a *Száva* és a *Drina* mentén kisebb partvédő alakulatok tartották csak megszállva, mert a szerb hadsereg oly sokat szenvedett támadó hadjáratunk alatt, hogy megbízható híradások és minden józan számítás szerint a tél folyamán nem lesz abban a helyzetben, hogy átkeljen a határfolyókon és támadásba kezdjen. A *Szávát* biztosító gyöngébb erők mögött hatalmas támaszpont és hadműveleti bázis emelkedett: *Pétervárad* ősi sziklafészke. Az ódon vár, amely, a *Fruska Gora* és a magyar délidék felé néz megfeketedett félelmetes bástyáival és komor fellegvárával, a modern hadviselési technika mai állapotában nem felelt meg többé hivatásának, ha ellenséges haderők falai alá jutnak. Össze kellett tehát egyeztetni a régi vár haditechnikai lehetőségeit a modern földvárrendszer előnyeivel és a várparancsnokság hatalmas munkásosztagok és hadi-mérnökök segítségével megépíttette azt a védőövet, amely a vár körül jobbszárnyával a futaki hídra, balszárnyával *Sriemski-Karlovicra* támaszkodott. Hatalmas hídfőállás volt ez, amely a *Dunától* a *Dunáig* terjedt. A védőöv három főszakaszában teljesített szolgálatot ezredünk: a jobbszárnyon lévő *Provalján*, amelynek volt egy előretolt állása, a *Brestové*, a középsőn, a *Peragón*, amely a fruska-gorai műúttól jobbra feküdt és a balszárnyon, a *Cardakon*, amely érintkezett a *Vezirac* védőszakasszal. Az I. zászlóalj főadata volt, hogy támadás esetén megszállja a *Provalja-Brestové* szakaszt, a II. zászlóalj a *Peragót*, a III. zászlóalj a *Cardakot* a *Veziracig*. Természetes, hogy ezeknek a védőállásoknak a megépítésében már résztvett a legénység, hogy tökéletes hely-

ismerete legyen, hogy megismerje a kilövési lehetőségeket és hozzá-
szokjon a terephez. Gyakorta volt éjszakai gyakorlat, amelyen fény-
szóró osztagok és tüzérség is részt vett. Nagyszabású manővereket
végzett az ezred együttesen a péterváradai várórség összes csapatai-
val és fegyvernemeivel és több ízben kiérdemelte azt az elismerést,
amellyel a tüzérség, a vártüzérség és a technikai csapatok parancs-
nokai adóztak ezredünk kiváló kiképzésének és fegyelmezett maga-
tartásának. Maga *Grzywinski* Szaniszló lovag, vezérőrnagy, *Péter-
várad* várparancsnoka több ízben kitüntette az ezredet elismerésével.

Romantikus és szép élet volt ez! Emberséges lakóhelyen, jó
ruházatban, megfelelő étellemezés mellett a legénység kiváló hangulat-
ban volt és azt a nehéz ör- és járőrszolgálatot, amelyet a védősza-
kaszokban éjjel-nappal el kellett látnia, kiváló buzgalommal vállalta.
A várszolgálat különös fegyelme, különleges rendelkezései és vas-
szigorúsága nagyon jól hatottak a különböző társadalmi osztályokból
és különböző vidékekről összeverődött legénységre, amely példás
fegyelmezettségét nemcsak kiváló parancsnokainak, de a várszol-
gálat különleges diszciplínájának is köszönhette. Közben megérkezett
6 heti betegszabadságról *Ledniczer* Sándor alezredes, ezredparancs-
nok, akit az ezred kitörő lelkesedéssel fogadott. A nehéz szolgálat
mellett vidám élet kezdődött most *Kamenicán*, *Péterváradon* és
Újvidéken. A tisztek feleségei egymás után érkeztek *Újvidékre*, ahol
férjeik meglátogathatták őket, sőt a hölgyek arra is engedélyt kaptak
később, hogy *Kamenicán* lakást vehessenek. Valóságos helyőrségi
élet volt ez, amely a családi tűzhely melegét is ide varázsolta a
várélet keretei közé. Egy-egy *kamenicai* kúrián, úri házban, villában,
ahol tisztí családok laktak, a havas, téli estéken kedves társaságok
gyülekeztek össze teára. Szolgálatmentes időben a fiatal tisztek lóra
kaptak és *Péterváradon* keresztül átlovagoltak *Újvidékre*, ahol ebben
az időben olyan nagyvilági élet ragyogott, mint a fővárosban. A
balkáni haderők főparancsnoksága itt székel a kedves és elegáns
kis városban. Tele volt szép asszonyokkal a korzó, a vendéglők és
kávéházak csillogtak esténként és fiatal tisztjeink úgy vélekedtek[^]
hogy a hadviselésnek ilyen módját nagyon szívesen vállalják még
hosszú ideig . . .

E szép péterváradai napok romantikus tisztí házasságot is láttak.
Szungyi Gábor hadnagy menyasszonya az édesanyja kíséretében
Újvidékre érkezett, a vőlegény átment a hídon és diszpenzációval
megtartották az esküvőt. Mivel azonban e napokban nem volt meg-
engedve, hogy a hidat polgári személyek átlépjék és a hölgyeket

egy szigorú várparancsnoksági rendelkezés száműzte *Kamenicáról* – az ifjú férj huszonnégy óra múlva búcsút vett feleségétől és visszatért szolgálati helyére, míg a menyecske édesanyja védelmében hazautazott a fővárosba.

A legénység is utánozta a tiszt urakat. Ok is kaptak engedélyt, hogy *Újvidékre* bejárhassanak, egy kis udvarlásra... A derék, meglett gazdák pedig elhozatták a hitese feleségüket *Újvidékre* és átjárógattak hozzájuk. Voltak olyan napok és hetek, amikor *Újvidéken* már nem lehetett üres ágyat találni: tele volt a város az 1. ezred hozzátartozóival. Nehogy nagy legyen az asszonyinvázió és a legénység elkényeskedjék, a várparancsnokság megtiltotta, hogy az asszonyok átjöjjenek a kamenicai oldalra. Hogy azután a tilalmat végre is hajtsák, nemcsak a vasúti és a hajóhidnál vigyáztak az örök, de parti örök cirkáltak mindenfelé, nehogy az újvidéki propeller, vagy valamelyik vállalkozó szellemű halász csónakja átfuvarozza a menyecskéket a tilos oldalra. Mivel pedig a hadi szolgálat bajtársias egyenlőséget követelt és nem szabad a tiszteknek rossz példával elől járniok – a várparancsnokság rendeletére el kellett hagyniok a tisztői hölgyeknek is a kedves kamerikai villákat és udvarházakat.

Ezekben a napokban történt, hogy a várügyeleti tiszt elé tarka rokolyás hódmezővásárhelyi menyecskét vezettek a szuronyos hídörök. A menyecske mögött ott kullogott bánatosan, lekonyult bajusszal a férje is, egy 9. századbéli örvezető.

– Hát nem benne volt a parancsban – ripakadott az örvezetőre az őrnagy –, hogy asszonynak tilos átjönni?

A vén katona még nem is felelhetett, már megeredt a menyecske nyelve. Az őrnagy is bele akart szólni, a férj is csitította feleségét, de az nem hagyta magát. Tovább nyelvelt, amíg végül az őrnagy megsokalta a dolgot.

– Elég! Itt hadi törvény van. Itt nem az asszony parancsol. Örvezető! Huszonnégy órai áristom, mert az asszonyt áthozta. Maga pedig lelkem –, mert itt hadi törvény van, itt mindenki katona – maga is kap huszonnégy órai áristomot, mert átjött a hídon, Értette?

Azután pedig odafordult az örökhöz:

– Csukjátok egybe őket . . .

E salamoni ítélet hatása olyan rendkívüli volt, hogy a hídörögségnek ugyancsak megszorodott a dolga a menyecskékkel, akik szívesen vállalták volna az áristomot.

E felejthetetlen szép napokban olyan vidám volt az élet, amilyen

soha többé. A búcsúzó tisztí hölgyeknek kijárt a szerenád. Az újvidéki kislányok ablaka alatt ficáncoló paripákon feszítettek délceg tisztjeink, a városi virágos boltokban és *Gerbeaud* újvidéki Bókjában a legnagyobb forgalmat kétségtelenül a mieink csinálták és e derűben, e boldogságban, e bájos flirtekben, e zsúr-életben, e délceg ifjúságban vajjon ki gondolt volna arra, ami még elkövetkezik?

Milyen szép visszagondolni a délutáni sétalovaglásokra a *Fruska Gora* erdei tisztásain, a vidáman daloló bajtársi körre, amely a III. zlj. törzs főhadiszállásán koccintgatott esténként, a II. zászlóalj tisztí étkezdéjére, ahol *Kiss* Miklós hadnagy, merev faarccal, soha mosolyra nem derülve olvasta fel humoros verseit és *Kuttnor* Jenő dr. hadnagy táncolt virágfüzérrel homlokán „keleti csábtáncot”.

Ki felejténé el az éjszakai lovaglásokat, mikor kedves társaságban töltött újvidéki este után kivilágított, elegáns étterem és szép asszonyok ragyogó emlékével a lelkünkben, dúdolva ügettünk hazafelé a hídon. Mire azonban a péterváradí vár bejáratához értünk, már abbahagytuk a dúdolást. Mert felhangzott keményen, élesen a tréfát nem tűró kiáltás:

– Állj! Ki vagy?

És jaj lett volna, ha elfelejtjük a jelszót. . .

Az alsó vár vízi bástyája mentén kocogtunk azután tova, a fellegvár ránk boruló árnyékában. A holdfényben itt is, ott is hatalmas ágyúk torka ásítózott és meg-megcsillant egy-egy szurony, főlhangzott itt is, ott is egy-egy kiáltás:

– Halt. . . wer da?.. .

Aztán felelt rá a kísérteties visszhang:

– Patrull... vorbe-iii...

Ezek az egymásnak felelgető kiáltások végig echóztak a vár bástyáin és tornyain, körbe-körbe, minden 15 percben. Ősi reglama volt ez: erődített helyen a kiállított örök egymást szólítják, egymásnak felelnek, hogy meggyőződjenek róla: ébren van-e, helyén van-e mindegyik, nem esett-e baja?

A várból kijutva a kamenciai úton ügettünk tova. Holdvilágban fürödtek e lankáson a szőlők, odalent ezüstösen csillogott a Duna és ragyogott, ezer gyémánt szikrázó fényében a kivilágított Újvidék, mögötte pedig sötétlett a magyar Alföld. Az úton újra meg újra járőrökkel találkoztunk, saját embereinkkel, akik azonban szigorúan és kötelességszerűen végezték az eligazítást, még ha meg is ismerték a holdvilágban a kísértet-lovasokat: saját tisztjeiket.

Elkövetkezett a nyár és a III. zászlóaljat a hadsereg főparancs-

nokság rendelete kiszakította az ezred testéből. Május elején elindult a zászlóalj *Relkovic* őrnagy parancsnoksága alatt az olasz harcterre, hogy továbbra is az 1. ezred nevét viselve, annak szerezzen dicsőséget a háború poklok poklában. Néma kézsorítással búcsúztunk azoktól, akikkel nehéz napok bajtársiassága kovácsolt össze. Néma kézsorítással . . . Tudtuk, hogy vajmi kevesen látjuk egymást viszont azok közül, akik most elválunk . . .

A III. zászlóalj elindulása után megalakult a pétervárad-i várban lévő pótzászlóaljumból a IV. zászlóalj, előbb *Milodánovics* ezredes parancsnoksága alatt, akitől azonban utóbb átvette a zászlóaljparancsnokságot *Mihailic* alezredes

A Szerémségben.

Június 9-én búcsút vett az ezred *Kamenicától* és a várövtől. Óriási hőségben meneteltünk a *Fruska Gorán* át a Szerémség felé. *Grzyvinski* vezérőrnagy meghatottan vett búcsút a derék ezredtől, amely a várszolgálatot olyan kötelességtudóan és példaadóan végezte hosszú időn át. Délután 5 órakor indult el a meredek úton a *Fruska Gora* felé a regiment és a hőség olyan nagy volt, hogy az öregekben föltámadt az emlék: annak a győtrő marsnak az emléke, amelyet 1914. augusztusában végeztek, ugyanezen az úton . . .

Másnap reggel vonult be *Platicevora* az ezred. Leégett, rombdőlt falut találtak, amelynek áruló lakóit világga kergették. Csak az egyik utcában volt emberi élet: itt svábok laktak.

A leégett házak tetejét befődtük deszkákkal és így a beszállás még a kamenicai szép napok után is egészen túrhető volt. A tisztek röviddel az érkezés után kimentek a *Száva* partra, hogy állásról állásra, támpontról támpontra megnézzék a védő-szakaszt, majd napokon keresztül megszállási gyakorlatokat végeztek a legénységgel. Néhány nap múlva, éjjel Va 1 órakor riasztották föl az ezredet, amely biztosított menetben *Prhovóra*, *Mihaljevci*re és *Subotistére* menetelt. E három községben úgy helyezkedett el az ezred, hogy az ezredtörzs és az I. zászlóalj *Mihaljevcin*, a II. zászlóalj *Prhovón*, a III. zászlóalj *Subotistén* maradt. Sürgősen megkezdődött a legénység új kiképzése támadó harcra. A várszolgálat különleges viszonyai és meglehetősen kényelme után, amely már szinte a helyőrségi viszonyokra emlékeztetett, nagy szükség volt erre az új kiképzésre, hogy a csapatot újra rugalmassá tegyék és hozzászoktassuk a szabad

terepen való mozgáshoz és harchoz. A községek körül kijelölt gyakorlótereken szívós munka folyt nap-nap után, már a kora hajnali óráktól kezdve, az ezredparancsnok részletes kiképzési terve alapján. Minden napra be volt osztva a munka a legaprólékosabb részletekig. Az öreg katonákat úgy képezték ki újra, mint az újoncokat: volt egyes kiképzés, harcszerű torna, szuronyvívás, de volt harcszerű feltevések alapján megtartott zászlóaljgyakorlat is.

Az ezred életének e korszaka szürke hétköznapi sora volt. Nem olyan ragyogó lapok ezek történetünkben, mint az előbbieket és mint a következőket. De bizonyos, hogy meg kellett emlékezni a szívós munkának e napjairól, mert későbbi nagy eredmények és ragyogó dicsőség alapját vetették meg. Az emberek visszakapták mozgási képességüket, amelyet nem lehetett fejleszteni a várszolgálat szűk keretei között, hozzá szoktak ismét a fárasztó menetelésekhez, a szabad terepen való mozgáshoz és a harctéri szolgálatban újra gyakorlatot szereztek. Az ezredet éppúgy mint a mozgósításkor, ismét *Ledniczer* ezredes képezte ki a várható újabb harcokra.

A tisztetek megszemlélték a hírhedt *Kupinski-Kut* mocsárvilágát, a *Száva* part mentén épített támaszpontokat, ahol tábori őrsöket kell fölláztatni. Ha ezen a helyen védekezni kellene a terepet jól ismerő komitácsi-bandák ellen, valóban nem volna könnyű föladat! Az elrekesztett csatornák vize a mocsarakat megduzzasztotta, a tölgy- és bükkerdők helyenként két-három méter mély vízben álltak. Az evezősöknek ugyancsak jól kell ismerni a helyet, hogy keresztül tudjanak osonni a fák ágfogain, anélkül, hogy a csónokok utasainak feje veszélyben volna. Az egész *Száva*-partnak ez a legveszedelmesebb és leginkább exponált része. Legnagyobb baj, hogy a hozzájutás nagyon körülményes. Mocsáron, vízen, vízben álló erdőn át. Ha a tábori őrsöket megtámadják odakünn, a főőrsök és a tartalékok fejlődése rendkívül nehéz, különösen éjszaka. Pedig az ellenség közel van: a *Száva* túlsó partján, 300 lépésre és a fák tetején ügyesen elkészített figyelőállásokból lesi éjjel és nappal a vidéket. Ebből mi nem sokat látunk, mert ügyesen leplezik búvóhelyüket. Csak sejtjük őket. . . Ami szabad szemmel látható: egy-egy legelésző állat, vagy békésen baktató paraszt. Ha azonban elővesszük a távcsövet, jól látjuk, milyen ügyesen és gondosan készítették elő a terepet a védelemre. A fűzesekben és nádasokban kitűnően építették a védőállásokat, hogy a kilövésük mindig biztosítva legyen.

Egyébként csönd van! Ritkán esik egy-egy lövés a parton innen és a parton túl. Csak a tüzéségük nagyon szemfüles: nem

sajnálja a gránátokat az egyes embertől sem és különösen előszeretettel pazarolja a löszert *Kupinovo* községre. Erről máris sokat beszélhetnek a kupinói templomtornyok. A görög keleti templomnak nemcsak a tornya van íélig romokban, de a templom belsejében is pusztított a szerb gránát.

Szeptemberben *Surcinban*, *Becmenben* és *Petrovcicon* folytatjuk az ezred harcszerű kiképzését, amely egyre nagyobb arányú lesz, amint közelednek az első őszi napok. A legénység még nem tudja, de megsejti az előkészületekből, hogy nem sokáig tapossuk a horvát sarat, elérkezik a perc, mikor ismét az ellenség földjére lépünk.

IV.
SZERBIA ÉS MONTENEGRO
MEGHÓDÍTÁSA.

Átkelés a Dunán

Október negyedike köszöntött rá az ezredre, Zimony utcáin. A mi jó öreg *Ferenc József* királyunk neve napja volt ez, és a templomokban áhítatos szívvel imádkoztunk érte, aki ezen a napon roskadt ősz fejét még mélyebbre hajtja és imádkozik értünk . . . Már akkor az új földözékekbe töltöttük napjainkat, Zimony utcáin kertjeiben és udvarain ásott földözékekben, hogy védekezzünk a Kalimegdán tüzésége ellen. Éjszakánként megszólaltak a 30 ½-es mozsarak tüzet okádó torkai és küldték a sístergő pusztulást Belgrád felé. Borzalmas tűzijáték volt ez! A vijjogó levegón át fúrták előre magukat e láthatatlan érc szörnyek és ahol lecsaptak, végig a Kalimegdán szegélyén, tűz lövelt széjjel a fekete éjbe, házak omlottak össze, tetők, gerendák, oszlopok röpködtek a tüzes tölcsérenben, recsegés-ropogás hallatszott.

Ez még csak az előkészület volt!

A. lázas készülődésnek ezekben a napjaiban Hazay Samu báró honvédelmi miniszter látogatja meg az ezredet és buzdító beszédet mond a honvédekhez. Szeptember 13-án az ezred a nagyváradi 4-es magyar népfőlkelő ezreddel *Haustein* vezérőrnagy parancsnoksága alatt dandárrá alakul. Ez már előjele annak, hogy a pihenő és előkészítő napok rövidesen véget érnek. Szeptember 28-án éjfélkor Zimonyba indult az ezred. Mikor a régi harcosok viszontlátják az ismert régi várost és feltűnnek a Duna túlsó partján az egykori Nándorfejérvár ősi bástyái, nagyot dobban a szívük. Tudják, hogy a megpróbáltatások és a férfíui cselekedetek ideje érkezett!

A Zimonyban elszállásolt ezred az I.-II. és IV. zászlóaljából áll, míg a 111. zászlóalj az olasz fronton vívja nehéz harcait.

A német XXII. és az osztrák-magyar VIII.-as hadtest október hó 5-én kezdték meg legnehezebb kaliberű ágyúkból Belgrád bombázását és október hó 6-án kezdődött meg Belgrád ostroma.

A VIII. hadtest a szigeten át a Ne Bojsza toronytól balra lévő részt, a német hadtest pedig a cigánysziget előtti részt támadta meg. Ezredünk a VIII. hadtest tartaléka.

Hallatlan nehézségek leküzdése után október hó 8-án sikerült az egyesült haderőknek heves harcok között a dunai átkelést kierőszakolni és Belgrád várát elfoglalni. Ezt a hadieredményt Mackensen tábornagy főparancsnok elismerő parancsában minden idők egyedül álló haditényének minősítette. A város elfoglalása után az egyesült haderők a Száva és a Duna közében félkörben fejlődve, minden pihenő nélkül megkezdték az ellenség üldözését.

Menjünk tovább a véres és sóhajos, dicsóséggel és viszontagsággal szegélyezett országúton, amely az 1. ezred útja.

1915 október hó 9-én ezredünk még Zimonyban volt beszállósolva, azonban már ezen a napon *Höltzl* főhadnagy által vezetett egy járőre által felvette a Belgrádot megszálló saját csapatainkkal az összeköttetést. Zimony utcáin éjjel-nappal vonultak át a Duna túlsó partjára az osztrák-magyar és német ezredek és október 10-én Schöntheli Richárd főhadnagy parancsnoksága alatt az I. zászlóalj egy különítményét küldik át Belgrádba, hogy ott a saját csapataink által összegyűjtött zsákmányt számbavegye. A Schöntheli-különítmény a Kalimegdán nyugati szárnyán álló tiszti kaszinó épület ormáról vette le és hozta magával az utolsó szerb zászlót, mely csapataink bevonulása után Belgrádban lengett. Október hó 11-én ezredünk parancsot kap, hogy Belgrádba átvonuljon és a város keleti részében kap elszállásolást.

Október 12-re virradó éjszaka felhős ég borult a szendergő Zimonyra. A házak ablakai bebújtak az öreg zsalugáterek mögé, dermedt álomban volt a város. Es a néma utcákon át hosszan kígyóztak néma menetoszlopok. Az ezred egyes részei az éj leple alatt vert hadi hídon át kora hajnalban vonultak be az összelőtt Belgrádba, más részei pedig uszályhajókból összerótt „áthajózási tagokon” keltek át. Még sötét éjszaka volt, mikor a félig rommá lőtt utcákon a holt városba bevonultunk. Mire hajnalodott – lassú eső esett – borzalmas látvány bontakozott ki álmos szemeink előtt. A Kalimegdán bástyasétányán emelkedő büszke palotasor félig romokban hevert. Három és négy emeletes bérpaloták felét egyszerűen leborotválta egy-egy 30 ½-es gránát, fölszakított gyomrú házak meredtek ránk és látszottak odabent a földúlt bútorok, az összevissza hányt holmik, a menekülő élet siralmas nyomai ... Az utcákon alig egy teremtet lélek! Holt városban jártunk, ahonnan

riadtan menekültek az emberek. Csak délután bujt elő a pincékből egy-egy ijedt asszony, vagy reszkető aggastyán. Ezek nem mentek el, itt rejtőztek és várták a végpusztulást.

Belgrád szegélyén levő téglagyár és katonai raktárhoz rendelték az ezredet, mint hadsereg-tartalékot. A heves ágyútűz, a géppuskák kelepelése sejtette velünk, hogy nem sokáig maradunk tartalékban.

Ezredünk 9 órakor érte el a nevezetes Kumandraz magaslatot, ahol megdöbbenéssel és borzalommal látta a 30 és $\frac{1}{2}$ mozsaras pusztító tüzelésnek rettenetes hatását. Az ellenséges hadsereg rengeteg halottat vesztett, legtöbbjét vér nélkül. Ezek menekülés közben kapták az azonnali halált okozó erős légnyomást.

Ezredünk előrenyomulásával október hó 16-án érkezett Kalugyerica faluba, ahol a Sugavac magaslaton dermesztő hidegben éjjelezett.

Szemünk előtt játszódik le a Strazsara Kumandraz – vagy mint öreg népfelkelőink elnevezték a Kun Madaras – magaslata ellen indított szörnyű küzdelem, mely hadseregünknek iszonyú véráldozatot okozott. A szerb hadsereg vitézül verekedett, hazája földjét vérével oltalmazta és nehezen engedte visszaszoríttatni magát a Duna vonalaiól.

Október 15-én, a kora hajnali órákban, szeles, hideg időben vettük a parancsot, hogy Topolán át Kalugjericára meneteljünk. Az előnyomulásban nagyon gátolt bennünket, hogy térképeink rosszak voltak és hamisak. Fárasztó menetelések, nehéz járőrszolgálat napjai következtek.

Az 57. hadosztály, amelybe dandárunk tartozott, erélyesen támadta a Vrcin-Serovic-Cigansko-Brdo vonalat. A helyzet akkor az volt, hogy a szerbek ellen két hadsereg nyomult előre: a jobbszárnyon a *Kövess-hadsereg*, a balszárnyon, a német *Gallwitz-hadsereg* és a két hadsereg belső szárnyai között még nem volt összeköttetés. A visszavonuló szerb hadsereg ugyanis minden erejét megfeszítette, hogy a Dunán átkelt két szövetséges hadsereg egyesülését megakadályozza, vagy legalább is hátráltassa. Koncentrált szerb haderők ékelődtek be a *Gallwitz-* és a *Kövess-hadseregek* egymás felé törekedő szárnyai közé és ezt a veszedelmes éket kellett minden áron megsemmisíteni. Ebben a rendkívüli fontosságú, sorsdöntő hadászati föladatban ezredünk a *Kövess-hadsereg* balszárnyán nyomult előre és neki kellett önfeláldozó és elszánt vitézséggel a halálos elkeseredéssel küzdő szerb szárnytámadásokat kivédeni és az összeköttetést a Szemendriánál átkelt német erőkkel megteremtteni.

A Cigansko brdo elfoglalása.

Ezredünk 1915 október 17-én Bolec községben éjjelezett. Itt vette 18-án a kora reggeli órákban az előljáró Haustein-dandár intézkedését, mely szerint a dandárnak 18-án feladata a Mostine 300 \triangle és Pandurica 270 \odot magaslatokon át előnyomulni és a Gigansko brdo 230 \triangle magaslatot elfoglalni. A dandárparancsnokság így intézkedett:

„Ütközetmenet:

Menetrend: *Elővéd* a II. zászlóalj Gyürke őrnagy.

Főcsapat: Ledniczer ezredes ezredparancsnok az I. és IV. zászlóaljakkal. – – – – –”

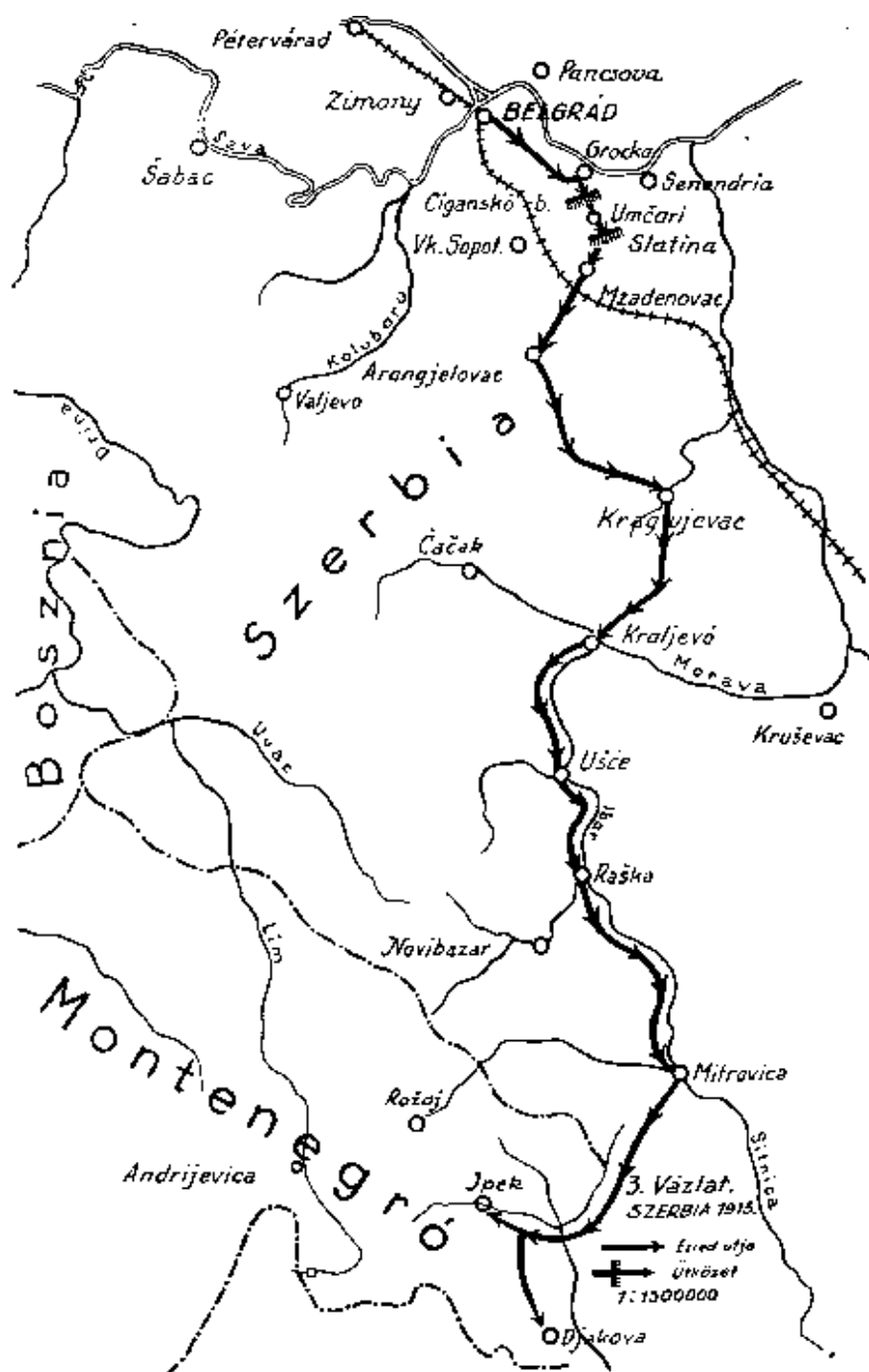
A dandár délelőtt 6 órakor elindul Bolec községből.

Elérve a Mostine és Pandurica magaslatok vonalát, e mögött délelőtt 9 órakor Ledniczer ezredes Gyürke őrnagyot a II. zászlóaljjal az úttól balra, Lépes századost az I. zászlóaljjal az úttól jobbra harcalkatba fejlődte, míg Mihailic alezredest, a IV. zászlóaljjal, tartalékol a balszárny mögé rendeli.

A Mostine és Pandurica magaslatok vonalának átlépése heves ellenséges tüzérségi tűzben történik. Az ellenséges tüzérség az ezredet láthatólag a Matorac, Bosnyakova Livada és Umka irányából tartja tűz alatt. Dacolva a 3 oldalról jövő erős ellenséges tüzérségi tüllel az ezred – a terep előnyeit kihasználva – Grocka község északi széléig feltartóztatlanul előnyomul.

Délután 1 órakor a dandárparancsnokság közli az ezredessel, hogy állítólag egy ellenséges zászlóalj tartja megszállva a Cigansko Brdot. A Grocka községtől délre előrement járőrök pedig jelentik, hogy a Cigansko Brdo előmagaslatáról, az Agino Brdoról erős tüzet kaptak.

Ledniczer ezredes jól tudja, hogy a Cigansko Brdo a Kövess-hadsereg balszárnyának támpontja és hogy ennek birtokbavétele nélkül nem tudunk összeköttetést teremteni a Dunán Semendria mellett átkelt német Gallwitz-hadsereggel. Az ezredes tehát gyorsan határoz: Nem várja be a dandárparancsnokság további intézkedéseit, nincsen tekintettel arra sem, hogy az 1. ezredtől jobbra a 2. hegyi dandár még visszamaradt, hanem minden tüzérségi támogatás nélkül támadásra vezeti Grocka községen át az ezredet. Az Agino Brdot megrohanja, az ellenséget elkergeti és hiába szakad rá a hegyre rohanó ezred zászlóaljaira minden oldalról a leghevesebb tüzérségi tűz – szívésen és nagy lendülettel folytatja a támadást a

Diadalmos hadjárat Szerbia ellen.

Cigansko Brdoóig, amelyet a szerbek kétségbeesett ellenállásával szemben $\frac{1}{2}$ 5-kor elfoglal. Az ezred közben egy kocszó páncltor-nyot zsákmányol.

Höfer őrnagy, a dandárhoz beosztott tüzérosztály parancsnoka azt a rendelkezést kapta Haustein tábornoktól, hogy vegye tűz alá az ellenséges tüzér-üteget, amely oldalozza az 1. ezredtől jobbra előnyomuló 2. hegyi dandárt. Ez volt az oka, hogy ezredünket Höfer őrnagy tüzérsége nem támogathatta a Cigansko Brdo megtámadásánál.

Délután sikerült az ezred baloldalvédjének, a Boros Pál főhadnagy parancsnoksága alatt előnyomuló 2. századnak megteremtenie az összeköttetést a Gallwitz-hadsereg jobbszárnyán előre mozgó különítménnyel, amelynek parancsnoka Weyergang porosz őrnagy volt.

Ez délután 5 óra körül történt. Az ellenség 6 órakor az I. zászlóalj bal szárnyán lévő 4. századot hevesen megtámadta. Ledniczer ezredes megérti, hogy az ellenség a Cigansko Brdo elfoglalását éppoly fontosnak tartja, mint mi. Ha az ellenségnek sikerül megingatni az 1. ezredet ezen a fontos támponton, meghiúsíthatja a Dunán átkelt két hadsereg belső szárnyainak azt a természetes törekvését, hogy egyesüljenek. Szemmel látható volt és teljesen érthető is, hogy az ellenség kétségbeesett erőfeszítésekkel igyekezett az egymás felé törekvő két hadseregszárny közé beékelődni és azokat veszélyeztetni. Az ellenségről minden esetre föl lehetett tételezni, hogy ilyen körülmények között nem nézi közömbösen a Cigansko Brdo elfoglalását és e támpont birtokáért még kemény harcok lehetnek! Miután az ezredes a bal szárnyról várta leginkább a támadást, megerősítette Boros főhadnagy bal oldalvédjét és megtevesztőén sűrű járőrmeneteket rendelt el a balszárnyon kívül, hogy leplezze saját szándékunkat és az ellenségben a megtámadtatás állandó érzését keltse föl.

Az ezrednek nem volt parancsa, csak egy ütközetmenetre. A *Cigansko Brdot* minden parancs nélkül, saját elhatározásából támadta meg *Ledniczer* erzedes, aki e döntő pillanatokban a helyzetet vilámgyorsan ismerte föl, a *Cigansko Brdo* hadászati jelentőségét helyesen ítélte meg és óriási felelőssége tudatában rendkívüli határozottságot és gyors elhatározást tanúsított. Körültekintő harcvezetésének lehet köszönni, hogy a támadás nemcsak sikerült, de kevés veszteséggel sikerült! Az ezred nagyszerű fegyelmeztségéről és harckészségéről tanúskodik az a gyorsaság, ahogyan a parancsok közvetítése és a parancsnok akaratának tökéletes keresztülvitele si-

került ezen a szaggatott, nagyrészt fedett terepen, amely a mozgást és az összeköttetést annyira megnehezítette. A harcvezetés mindvégig az ezredparancsnok kezében maradt és az egységes elgondolást, az egységes szándékot bámulatos gyorsasággal és fegyelmet-séggel váltották tette az egyes csapatrészek. A tisztek személyes példaadása segítette *Ledniczer* ezredest abban, hogy e feladatot oly kiválóan oldhatta meg.

A hivatalos hadi (Höfer) jelentés a Dunán átkelt két hadsereg e nagy eseményről így emlékezett meg:

„Egy osztrák-magyar hadoszlop szuronnyal megrohmozta a *Cigansko* hegyet Grockától délre és az alsó *Morava* mindkét oldalán eredményesen előnyomuló német hadosztályokkal fölvette az összeköttetést”.

Ez az osztrák-magyar hadoszlop a mi ezredünk volt: a m. kir. budapesti 1. népfölkelő gyalogezred!

Nem tartották érdemesnek a főhadiszálláson, hogy az ezredet külön megnevezzék, pedig ez az „osztrák-magyar hadoszlop” még csak tüzérségi támogatást sem kapott és parancs nélkül cselekedett. Talán a Höfer-jelentésben szenvedett mellőzéssel egyidejűleg kell emlékeznünk arra, hogy a *Cigansko Brdo* elfoglalása alkalmával zsákmányolt kocsizó páncéltornyot később Bécsben kiállították és ezt írták rá: „Az 1. es. kir. Landsturm ezred zsákmánya” ... E ferdtés miatt a magyar képviselőházban interpellációt is intéztek a honvédelmi miniszterhez.

Hideg, derült éjszaka volt ez, amelyet a *Cigansko Brdon* töltöttünk. Odalenn a Duna ezüst szalagja fénylett és az októberi éjszaka tejfehér, holddal átszőtt párázata néha megengedte, hogy lássuk a túlsó partot is, ahonnan magyar falvak templomtornyai derengtek felénk.

Búcsúztunk ettől a látványtól, mert tudtuk, hogy viszontagságos út áll előttünk, nemsokára bezárul mögöttünk a zord szerb hegyvidék és nem látjuk többé a szelíd magyar síkságot. Az emberek nem aludtak ezen az éjszakán. Nézték elgondolkozva a székelykevei és a kevepallósi templom fehér tornyait, . . .

Másnap, október hó 19-én a hadosztály nem folytatja előnyomulását és az ezred elfoglalt állásában marad. Egy előre küldött tiszti járőr megállapítja, hogy az ellenség a velünk szemben lévő *Brestovik* magaslatot még mindig számbavehető erővel tartja megszállva. Négy monitorunk csekély eredménnyel oldalozza az ellenséges állásokat. A déli órákban még egyszer megkísérli az ellenség,

hogy áttörje a bezárult gyűrűt: ellentámadást intéz az *Agino Brdort* álló ezredünk szélső jobbszárnya, a 8. század ellen. *Markovics* főhadnagy vitézül ellentáll ugyan, de azért a jobbszárny lassanként meginog. Ha ebben a momentumban a szerbeknek sikerül áttörni ezredünk jobbszárnyát és újra befészkelődni a két hadsereg közé, talán időt nyernek, nagyobb erőket tudnak koncentrálni és hosszú időre hátráltatják a *Gallwitz*- és *Kövess*-hadseregek vasgyűrűjének nyomását, amely visszaszorítja őket a Duna partjáról.

A kondérokban éppen elkészült a jószagú gulyás, az éjszakai táborozásban megdermedt legénység étele. De már nem volt, aki megegye. Az ezredtartalék, a 16. század *Balassa* főhadnagy vezetésével megindult futó lépésben a veszélyeztetett jobbszárny felé. A hegy lejtője, amelyen le kellett rohanni, az *Umka* magaslattól jól látható és a tartalék-század futó lépésben, tüzérségi tűzben rohan a belátható terepen keresztül és éppen jókor érkezik: az utolsó pillanatban veri vissza a szerb ellentámadást, amely a 8. századot megsemmisítéssel fenyegette.

A 16. századnak ez volt a tűzkeresztsége. Az újonnan alakított IV. zászlóaljnak ez az alosztálya harcban még részt nem vett emberekből állt. De harcokban kipróbált *tisztjei* sikerrel vezették át e nehéz próbán.

Ez volt az utolsó kétségbeesett nekirugaszkodás, hogy széjjelszórja a *Köves-hadsereg* balszárnyát és befészkelődjön a két armádia közé.

A *Haustein-dandár* 1915 október 19-éről kelt 14. számú eligazításának 1. pontja a következőképpen szól:

„A m. kir. 1. népfőlkelő gyalogezred parancsnokának, *Ledniczer* ezredes úrnak vezetésével tegnap elfoglalta a *Cigansko Brdot* és ma megtartotta. Kifejezem az ezrednek és különösen pedig tisztikarának is teljes elismerésemet. Ez volt a dandár első akciója és abban a m. kir. 1. népfőlkelő gyalogezred későbbi szép tetteknek legjobb alapját vetette meg. Abban a helyzetben vagyok, hogy kifejezhessem a hadosztályparancsnokság elismerését is.

Szuronyok a Slatinán.

Az ezred október 20-án a *Vrh. Lipovicki* 269 A és *Nemacka Livada* 261 Δ éjjelezett.

Október 21-ére vonatkozólag 21-én éjjeli 2 óra 55 perckor vette

Ledniczer ezredes, ezredparancsnok, az előljáró *Haustein* tábornok dandárparancsnok következő intézkedését:

„4. pont. A Hausfein-dandár vegye birtokba a *Parlog-Umcarski* magaslatot”.

„5. pont. Ehhez *Ledniczer* ezredes az 1. népfölkelő gyalog ezreddel *Vrh. Lipovickitől*, a baloldal-biztosítás figyelembe vétele mellett, délelőtt 5 órakor induljon el és a *Parlog-Umcarski* felé nyomuljon elő”.

Ledniczer ezredes szóbeli intézkedésére, az ezred a megparancsolt időben megkezdte az előnyomulást és délelőtt 8 órakor eléri a *Parlog-Umcarski* magaslatot.

Ledniczer ezredes, felérve a magaslatra, akként ítéli meg a helyzetet, hogy az eddig elért eredmény értéktelen, ha az átellenes és az egész környék felett uralkodó *Slatina* magaslat az ellenség birtokában van. A *Slatina* tető az egész magaslat-rendszer kulcsa és az ellenség jobbszárnyának támpontja. Különösen a *Slatina* 298 A igen alkalmas az ellenségnek, hogy ott hathatós ellentállást fejtson ki, magát a Kövess- és Gallwitz-hadseregek közé beékelje, ezek együttműködését megakadályozza és esetleg ellentámadásokat intézzen. Viszont saját hadseregünk előnyomulására döntő jelentőségű a *Slatina* magaslat birtokba vétele, mert ezáltal a jobb szomszéd előnyomulását jelentékenyen megkönnyítjük és az összeköttetést a baloldalunkon előnyomuló német hadsereggel is biztosítjuk.

E körülmények gyors megfontolása után *Ledniczer* ezredes elhatározza, hogy a *Slatinát* *parancs nélkül* is elfoglalja és rövid tájékozás után kiadja a parancsot a támadásra.

Az ezred a jelenlegi csoportosításban nyomul elő és az ezredes maga is a legelői lévő támadó csoporthoz szegődik, mert tudatában van a felelősségnek, melyet saját elhatározása folytán magára vállalt.

Az ellenséges tüzéség az előnyomuló ezredet *Golubovici*, *Gorn-Dubova*, *Varonice* 413 ☉ és *Majdan* 335 ☉ irányból lövi. Az ellenséges gyalogság a *Slatinától* nyugatra elterülő erdős terepről – a *Slatináról* – és ettől keletre a 260 ☉ felé húzódó magaslati vonalról igen hevesen tüzel.

Mindezek ellenére az ezred délelőtt 10 óra 45 perckor elfoglalja *Slatinát*. Délután 12 óra 30 perckor, tehát midőn a *Slatina* már régen az ezred birtokában volt, érkezett a dandárparancsnok *Pudarciról* keltezett intézkedése, mely elrendeli, hogy az ezred *Parlog-Umcarskiról* kezelje meg előnyomulását. Egyben megállapítja azonban, hogy az előnyomulást a gyalogság már megkezdte!

Ezzel a dandárparancsnok elismerte, hogy az ezredparancsnok önálló elhatározása helyes volt!

Az elért kimagasló sikerhez képest a veszteség csekélynek mondható, mert az ezrednek a *Cigansko Brdo* és *Slatina* birtokáért vívott harcokban összesen 22 halottja és 74 sebesültje volt.

A *Slatina* magaslatért folyt eredményes harcról az akkori Hőier (hivatalos) jelentés így szól:

„A *Kövess* tábornok parancsnoksága alatt álló osztrák-magyar csapatok a Kosmaj-állások ellen előnyomulásban megrohamozták a Rajjától délre emelkedő *Slatina* magaslatot”.

Az ezred nevét tehát újra kihagyták a jelentésből . . . Pedig más „osztrák-magyar csapat” nem rohanta meg a *Slatinát*, csak a mi ezredünk.

Ledniczer Sándor ezredes és törvényes utódai később e haditényért „slatinai” előnévvel magyar nemességet kaptak.

E nagy ütközet napján megerősödött a legénység bizalma parancsnokaival szemben. Különösen az a legénység, amely nem vett részt az ezred küzdelmes harcaiban az elmúlt esztendő során, látta, hogy a parancsnokok mennyi hozzáértéssel, nyugalommal és higgadt bátorsággal gondoskodnak minden ember biztonságáról. És mikor látta, hogy ügyes vezetés következtében csekély a veszteség – a bizalom óráról-órára erősödött és növekedett. Ez a bizalom, tisztek és legénység együttértése, egymás kölcsönös szeretete és megbecsülése, hagyománya volt az 1. ezrednek és egyik titka a küzdelmes esztendők nagy eredményeinek. –

A következő napon az ezred tartja állásait és tüzéségünk erősen lövi a szemben álló ellenséges állásokat. Az állandó tüzéségi tűz megtöri az ellenség ellenállását és október 23-án reggel 8 órakor megindul az előnyomulás az egész vonalon általános visszavonulásban lévő szerb haderők után. Csapatunk Dubonán áthaladva ellenállás nélkül eléri *Zu Brod* 290, és a *Kriva Lipa* vonalat, ahol ezredünk pihenőt kap és azt követőleg már nem is kerül tűzvonalba.

Felig kész fedezékek, elszórt hadiszerek, a menekülés nyomai fogadnak mindenfelé. Folytonos ágyútűz hallatszik, de egyre távolodva és az ezred az első arcvonalból kiszorulva, fárasztó menetelésekben követi az üldöző hadtestet, mint annak tartaléka. *Natalincin*, *Jarusicén* keresztül, sárban, vízben gázolva, fárasztó marsokban követjük hadosztályunkat, amely egyre támad, támad a menekülő és egyre kevésbé védekező ellenséggel szemben. Megyünk, megyünk előre, nap-nap után más községek, más vidékek, a hadtest még

egyre támad, nincs megállás, nincs lélegzetvétel . . . Napok múlnak napok után és már megszoktuk: a hadtest támad. Mindennap így kezdődik a diszpozíció: „A hadtest támad ...” Megyünk előre: *Luc-kovica, Balosave, Dobljaci, Slepak*. Megtudjuk, hogy *Nis, Paracin* és *Kraljevo* elesett.

E hadjárat kiváló század- és szakaszparancsnokairól emlékezünk meg e helyen. Különösen azokról, akiknek nevét a történet folyamán még nem említettük. *Politzer Ignác* népfőlkelő főhadnagy a legbátrabb és a legnyugodtabb tisztek egyike. Rendkívüli higgadt-ság és szívósság jellemezte, derűs, kedves bajtárs volt, sohasem csüggedő kedély, képzett, tanult tiszt, aki a helyzetet mindig helyesen mérlegelte és az elhatározásban gyors volt. Utóbb az erdélyi hadjárat során, a Vulkán-hágóért vívott harcokban súlyos sebet kapott. Ez a sebe kínozza, gyötörte még több mint egy évtizedig. A műtétek egész során ment keresztül, egyre jobban megroskadt, béna és beteg árnyékká változott, de nyugodtan, bölcsen és bátran viselte sorsát. Egy évtizeddel a háború befejezése után halt hősi halált: a Vulkán-hágó közelében kapott sebe vitte sírba! Elszánt, vakmerő, támadó szellemű tisztje volt ennek a második szerbiai hadjáratnak *Katona Nándor* hadnagy, géppuskás osztagparancsnok. Harcias lélek, fegyelmezett katona. A legénysége igazán „tűzbe ment” érte. *Vágó Sándor* főhadnagy nyugodt, érett megfontolású, bátor és rendületlen tiszt volt. Szervezetét a háború örölte meg; 1932-ben a háborúban megrokkant szíve vitte a sírba. *Dér (Deutschländer) Ármin, Balázs Simon, Simay Béla, Kenéz József, Ligeti Béla, Adler Rezső* és *Vas Károly* főhadnagyok egyaránt bátor, kötelességtudó, harcias szellemű tisztek voltak. *Werner Lajos* főhadnagy nyugodt, érett ítéletű, rettenthetetlen szívű tiszt, aki jósága, emberisége és igazságszeretete miatt valóságos bálványa volt legénységének. Nem szabad elfelejtenünk *Oz János* hadapródot, ezt a kötelességtudó, buzgó és hűséges tisztjelöltet sem. A bajtársiasság, az úri gondolkozás, a szilárd kitartás és a rettenthetetlen bátorság mintaképe volt *Ottlik Lajos* hadnagy. A derék bajtárs súlyos betegen harcolta végig a háborút. Zokszó nélkül! A harctéren elfajult szervezeti hibája vitte jóval később a sírba.

Át a Morván.

November 13-án átlépjük a történelmi nevezetességű Mora va folyót. Mocsaras területen haladunk előre, mindig rosszabb és rossz-

szabb utakon, míg végre táborba szállunk, *Ruginci* és *Novoselo* községekben, *Vrnjacska Bánja* fürdőhely közelében. Ez a szép fürdőhely, amely tele van előkelő villákkal, zsúfolásig megtelt belgrádi menekültekkel. Belgrád előkelőbb és gazdagabb családai, rengeteg külföldi – angol, olasz, francia és svájci – rég nem látott szép hölgyek, elegáns urak. Mikor meglátják csapatainkat, kezdenek a villákból és szállodákból kifelé szivárogni és érdeklődéssel nézik a bevonulókat. A fürdőhelyen angol és görög egészségügyi missziók, tábori kórházak vannak, igen sok sebesült tiszttel és legénységgel.

Két nap múlva tovább indulunk. Zord hegyvidék következik. *Orlovac*, *Arnautovac*, *Katunisti*, *Krwaca* ... A fáradt ezred folytatja vándorlását a vadregényes sziklautakon *Paklenik*, *Ples* és *Grcsak* felé. A hegyek felől bizonytalan puskatüzelés hallatszik és mi elkészülünk arra, hogy az ismeretlen vidéken, ahol leszáll ránk a tél köde és zimankója, guerilla-harcokban fog őrlődni az ezred ereje, mindenre elszánt komitácsikkal kell majd megküzdenünk, akik a terepet jól ismerik.

Lehull ránk az első hó. Az élelmezési viszonyok olyan rosszak a vad vidéken, ahol emberlakta házat naphosszat nem lehet találni, hogy egész dandárunkat visszafelé irányítják *Ruginciba*. Egyes századok csak úgy tudnak élelmükről gondoskodni, hogy készpénzért vásárolnak élő sertést a legénységük számára. A legénység szabadban táboroz, dermesztő fagyban.

De a laktáborozás egyáltalán nem jelent nyugalmat: a vidéket komitácsi-bandák veszélyeztetik, a Morava nádasait, az utakat, a vasútvonalat, a környező hegyvidéket tábori őrsvonalakkal biztosítjuk é« sűrű járőr-menetekkel.

November vége felé *Kraljevo* felé menetel az ezred többi része, majd folytatja a megszállott kis városon keresztül az útját a vadregényes /6ar-völgyön át. Komor, fekete sziklafalak között dübörög a hatalmas hegyi folyó és a meredek ércfalak haragosan verik vissza hangjainak örök zenéjét. A sziklafalba vajt úton menetelünk tova és látjuk a folyómeder fölött emberek és lovak hulláit, szekerek és ágyúk maradványait, egy fejvesztetten menekülő hadsereg szörnyű nyomait. Félig feloszlott tetemek függenek a sziklákon, mélységbe taszított ágyúk és szekerek roncsai hevernek a mélyben és eltorzult arcú halottak mindenfelé. Nagy hadifogoly-szállítmányok jönnek szembe velünk: egész ezredek, egész dandárok fegyvertelen szerb katonákból. Vánszorognak éhesen, megtörtén, szájalomraméltó állapotban. Mi előre, ők visszafelé . . . Éhes, meggyötört tekintetük

találkozik a mi pillantásunkkal. Ellenségek ... és mi szánalommal nézzük őket. Olyan éhesek! Ha meglátnak egy elesett lovat, neki-esnek, tépik a húsát, lakmároznak belőle, mint a dögkeselyűk. Nem tudjuk nézni ezt a látványt, elfordítjuk arcunkat. Egyik-másik derék katonánk belenyúl a tarisznájába, előveszi sovány kenyerét, leszel belőle egy darabot bicskájával és odanyújtja a mellette elhaladó szerb hadifogolynak . . .

Azután jönnek a menekülők. A feneketlen sárban ökrök vonszolják a szekereket, rajtuk tehetetlen aggok, hamuszín arcú éhes gyermekek, láztól cserepes ajkú asszonyok. Mi előlünk menekültek és most az éhség visszafelé hajtja őket. Ilyen ökrös szekeret, amelyen két gyermek és egy aggastyán feküdt, fehérarcú asszony vezett, úri sorból való. Úgy gázol a szekér mellett, mert az ökrök nem bírták a terhet. Már jó ideje haladt szembe az ezred kígyózó menetoszlopával, végre megszólított egy századparancsnokot:

– Uram . . . tiszt úr – mondta németül – nem tetszik tudni, kapunk-e Kraljevón kenyeret?

A századparancsnok adott neki egy karéj kenyeret, az asszony zokogva kapta el, beleharapott, azután a gyerekeknek és ez öregnek adta és azok estek neki . . .

December 7-én az ezred eléri a vadregényes fekvésű *Usee* községet, amelyben alig van azonban néhány ház. A zászlóalj a szabadban táboroznak, tüzek körül, majd megkezdik a férőhelyek építését. Egész földvárakat építenek csodálatos ügyességgel és leleménnyel, – egyik napról a másikra valóságos város emelkedik a hegytetőn és a völgyben. Az állati sorban élő parasztok csodálkozva nézik a munkát, és sok hasznos mesterséget tanulnak el a magyar legényektől, akik ezen az elvadult helyen civilizációt terjesztenek. Barátságos, emberséges, szíves, – emberi módon bánnak a lakossággal, nem nyúlnak ahhoz, ami a másé, megszereltetik magukat. A magyar ember patriarkális természete szólal meg bennük és bizonyos, hogy ennek a vidéknek a nyomorult, földhözragadt népe nem felejtett el bennünket azóta sem. Tábori őrsök és laktábor-őrségek biztosítják nappalunkat és éjszakánkat. A vigyázat nem fölösleges: a környéken utakat építő 202. számú munkás osztagból egy embert a *Rieka-patak* völgyében meggyilkoltak. Az ezred el is küldi a fél 15. századot *Hölzl* főhadnagy parancsnokságával, hogy portyázza végig a vidéket és szórja szét a gyilkos bandát. A bűnösöket ilyenkor sohasem lehet megtalálni és a zord hadijog szerint büntetni kell még az ártatlanokat is. A büntető expedíció föl-

gyűjtotta *Rieka* falut és világgá kergette a lakosait, mert nem mondták meg: kik voltak a gyilkosok?

Mennyből az angyal. . .

Itt éri az ezredet karácsony szent estéje. A hegytetőn, az úscei kis temető mellett éjféli misét mond szeretett tábori lelkészünk, *Jan-dik* József. A mezőn szép tábori oltárt emeltek fenyőfákból és az oltár az éjféli órán meg volt világítva: fenyőgalyak mögé rejtett kis karbid-reflektortól. Hatalmas négyszögben négy óriási máglyát gyűjtöttek, mikor leszállt a sötétség. A máglyák körül fegyvergulákat raktak. És éjfél előtt, féltizenkettőkor négy kürtös egyszerre szólalt meg a négy máglya négyszögében, ünnepélyes, komor muzsika zengett vissza a bércefalakról: a megható és örökszép templomba-hívó jel. Megindultak akkor a századok, fekete processziók meneteltek lassan a hegyteió felé; a négy máglya tüze és a négy trombita búskomoly hangja hívogatta őket. Mire megérkeztek a nagy négyszögbe, amelynek négy sarkán az óriási négy fáklya lobogott az ég felé és fölálltak katonás rendben, kiragyogtak a gyertyák az oltáron, amely csodálatos látomásként sugárzott bele az éjszakába, ott állt aranyos miseruhájában a pap és a bizonytalanul rémlő sírkeresztek közül fölzengett az ének:

Mennyből az angyal, lejött hozzátok

Pásztorok . . . pásztorok . . .

E megkapó éjféli mise alatt, míg magasba szállt a lelkünk lángját jelképező négy máglyatűz és magasba szállt e zord, ellenséges idegenségben ősi szent énekünk, – a hazagondoló apák és testvérek, vőlegények és fiúk szemében könny ragyogott. Idegen világ, ellenséges világ, sötét veszedelmek, bolyongó száműzöttjei egy szívvel énekeltek itt: egy szívvel fohászkoztak és nézték odafönn az égen ragyogó csillagokat, mert odahaza, messze, Magyarországon az ő kedveseik is kitekintenek most az ablakon és a csillagok fényességét bámulják...

Odafönn, a csillagok magasságában találkozik a lelkük velük ...

Egyik századparancsnokot külön megtisztelték református hitű magyarjai Este jöttével bevonultak a századparancsnok hajlékába egy tizedes vezetésével, körben fölálltak, – mindenik kezében égő gyertyaszál és zsoltáros könyv – és a más hitű parancsnoknak elénekeltek a régi karácsonyéji zsoltárt . . . mikor vége volt, a

parancsnok kezét fogott mindenikkel „Áldás-békesség” – mondták és elballagtak . . .

E felejthetetlen, megrázó karácsonyi éj a bajtársias szellem és a felekezeti békesség szép példáját is mutatta. A tábori őrsökre ezen az éjszakán nem ment ki keresztény ember. Az ezred kevés számú zsidó legénysége önként vállalta, hogy karácsony éjszakáján majd csak ő fog örködni, ő fog virrasztani, hogy bajtársai békességben ünnepeljék legszentebb ünnepüket.

. . . Viszontagságok, kalandok, veszedelmek között telik az idő. Éjszakánként lövöldözés hallatszik, a kiküldött járőrökből, vagy az utakon békésen közeledő szekerek kíséretéből orv kezek ejtenek el egymás után derék harcosokat. Egyik büntető expedíció a másikat éri, a hadi törvény rettenetes szigorát éreztetjük az alattomos gaz gyilkosokkal – mindhiába! Ezen a vad, elhagyatott vidéken minden hegyi tanya, minden rozszant falu, minden pásztor-kunyhó bujkáló ellenséggel van tele. Az emberi alattomoságnak, a vérszomjas ösztönnek, a gyilkolási váagnak ezeket a szörnyetteit mint komor díszlet vette körül a vérrel áztatott, legendákat őrző, múlt árnyaitól lakott vadregényes és festői hegyvidék. Komor fekete hegyek, a lenyugvó nap bíbor pompájában csodálatos színeket játszó magas szirtek, itt-ott hegyi legelők, rajtuk kis tanyák, majd merészen kiugró szirtfalakon régi török erődök, rombadőlt várak. A messze hegyi tanyákon néha föl-föltünedezik egy-két zord, marcona alak, néznek le a völgybe, majd elfutnak, eltűnnek, hogy rövid idő múlva hasonló sötét óriások jelenjenek meg egy másik szirtfokon. Titkos jelek röpülnek előttünk, tüzek gyúlnak ki az ormokon, hangok hahóznak az éjszakában . . .

Ellenségünk még a levegő is e vad és csodálatosan szép vidéken.

Kalandozás hetedhét országon át . . .

Egy téli alkonyon *Noví Pazar* városába vonul be az ezred. Az ódon török város olyan szép, bizarr és különös, turbános lakóival, lefátyolozott asszonyaival, karsú minaretjeivel és farácsos ablakaival, mintha a pestmegyei és Szeged-vidéki bakák valami varázslat által az *Ezeregyéj* meséinek közepébe kerültek volna. Pipázgatva járnak a kanyargós utcákon, ott alkudoznak a török bazárban a csibukos dohánykereskedővel, aki nyájasan kínálja őket jószagú török kávévá} és dohánnyal alkudoznak, tereferélnek: ki

tudja”, milyen keverék nyelven? De a hidegvérük, amely nem hagyta el őket a harcban, velük marad e mesébe illő, fantasztikus vándor-úton is. Végig járták a *Szerbia* vadregényes tájait kétszer, jártak a rómaiak híres hadi útján, az *Ibar* morajló, örök árnyékba boruló szakadékos völgyében, elhaladtak régi várromok alatt, láttak olyan tájakat, melyeket csak a mesét pingáló fantázia álmodott, most az Ezereflly-éjszaka mesevilágában járnak és semmin sem csodálkoznak . . .

Novi Pazarban őrt állnak a sok évszázados török erődben, rozsdamarta szakállas ágyúk mellett, amelyeket talán Hunyadi János idejében állítottak fel *Szulejman* szultán janicsárjai. És olyan ember-típusokkal találkoznak, hogy meg kell dörzsölni a szemüket: nem álmodnak-e? Nem élnek-e a mohácsi vész idején?

A szerb hadsereg megsemmisült, dandárunk kiszorult a frontból, amely egyre szűkebb lett a gyors üldözésben. Most az a feladat várja a regimentet, hogy e különös, rémségekkel és szépségekkel teli országban megszálló szolgálatot végezzen. Az egyes századok, félszázadok külön föladatokat kapnak. A 16. század az 1350 méter magas csúcson lévő *Han Rogoznára* menetel és ott kemény, havas világban egy rombadólt régi *Karavanszerály* és egy rombadólt török erőd, a *Kar Azizie* között posztol.

A kopár hegytetőn, messze járásra minden emberlakta vidéktől, kövekből, homokból, kivágott fenyőfákból újra épül a *Han Ragoza*, és egy hét alatt egész magyar falu támad a semmiből. A hegyi út *Szaloniki* felé vezet, néha napján kis karavánok húznak végig rajta: agyongerhelt, kócos hegyi lovak, bőbugyogós törökök, tarka sálakba burkolva, színes turbánokkal a fejükön, zúzmarás szakállal. Jönnek a ködből és a hóból, mint az árnyékok, hangtalanul, meg-megállnak, *Allah* nevével köszöntenek bennünket és csóválják a fejüket sűrűn, mikor e rideg téli világban, ezen az elhagyott helyen, ahol száz éve már, hogy csak romok hevernek, látják a mi építő munkánkat.

A összekötetést huszár járőrök tartják fenn *Növi Pazarral*. Az élelmezés nagyon nehéz, mert fáradságos hegyi utakon kell fölkapaszkodniuk a fürge, edzett és hűséges hegyi lovacskáknak, hogy az élelmet elhozzák. De azért az egykori *Han*, az egykori karavánvendégfogadó romfalai között meleg szív és meleg konyha várja a dermedt utast. Tisztek mennek erre és legénység, kisebb csoportokban. Keresik a csapatukat, vagy parancsot visznek. És ezen a helyen mindenki megáll, hogy eltöltsön néhány órát, hogy meghúzza magát

éjszakára. Szíves magyar szeretettel látjuk őket és nótával, tárogató szóval. Holdvilágos, havas éjszakában kinyitjuk az ablakot és a tárogató édes, bús magyar melódiái széjjel áradnak az idegen világban, az ormok havas éjszakájában.

Csodálkozva hallgatják a várromok és az idegen hegyek a magyar lélek beszédét . . .

Így vonult erre a prágai hadtest egész törzse, amelyet éjszakára vendégül látott a század. A hadtestparancsnokság elragadtatással emlékezett meg a hó és bércevilág kis magyar katonavárosáról, amit a 16. század épített.

Mikor ennek a századnak el kell hagynia a kietlenségből otthonná varázsolt helyet, könnyes szemmel búcsúzik a legénység. Menetelünk vissza *Noví Pazarba*. Az úton pihenőt tartunk egy kis vendégfogadónál, ahol szép szál öreg török a gazda. Festői alak, csaknem két méter magas, száz ráncból barázdált kemény barna arcát ősz szakáll veszi körül. Mialatt körül ülnek a tiszték, török szokás szerint keresztbe tett lábbal és fogyasztják a kávé, a hosszú, ezüstszerű „csilibárból” pőfékelve elmeséli – milyen jó ez a szőke, illatos török dohány – elmeséli, hogy ő *Iztambulban* volt katona, magának a fényes ábrázatú *Padisahnak*, *Abdul Mamidnak* testőre. Még pedig nagy hivatala volt a testőrségben: trombitás volt és ő fújta a szebbnél-szebb jeleket, mikor a *Padisah* – *Allah* növesse nagyra az ő szakállát! – a szelámlikra kocsikázott . . .

Ebben a percben lépett be az ajtón a század trombitása és valamit jelentett a parancsnokának. Az öreg harcos szeme mohó fényben csillogott. Trombita . . . maglátta a trombitát! És addig rimánkodott, amíg megkapta. Kilépett az ajtón, a havas hegyek felé fordult és belefűjt. A török hadsereg régi kürtjeleit fújta, egymás után, kidagadt arccal, vérbenforgó szemmel. Olyan volt e pillanatban, mintha kiszállt volna sírjából egy öreg janicsár kürtös és fűjné *Szulejman* szultán hadainak az észvesztő rajta-rajtát. Könnyek peregtek végig vén arcán, amikor fújta, fújta . . . Es a hegyek, és a romok, a régi török dicsőség búslakodó tanúi hallgatták a réges-rég nem hallott érchangú török riadót . . .

v.
A DOBERDO.

Az Isonzó . . .

Az ezred most nyugodtabb korszak felé indult. Fordítsuk hát aggódó tekintetünket a testünkből kitépett III. zászlóalj felé, amely a világháború legvéresebb hadszíntere: az Isonzó felé masírozott el. Mi történt a körünkből elszakított bajtársakkal a bizonytalan messzeségben? Sajnos, a zászlóalj naplója Oroszországban elveszett és így nem tudjuk mindama hősök nevét felsorolni, akik e zászlóalj páratlanul nehéz harcaiban magukat kitüntették.

1915. május hó 23-án üzent hadat az olasz királyság az Osztrák-Magyar Monarchiának. A nagy gonddal előkészített támadás főereje az Isonzó ellen indult meg. Május 23-án a hadászati felvonulás már be is fejeződött, az olaszok átlépték a határt és megközelítették állásainkat. Harcok fejlődtek ki a tiroli fronton, a Dolomitokban, Karinthiában – különösen Karfreitnál – az Isonzónál pedig május 27-én megkísérelték elfoglalni a Monte Sabotinot. Ez a kísérlet azonban nem sikerült.

Az első nagy Isonzó-csata június 25-én kezdődött. 160.000 olasz katona és 520 ágyú állt harcban, a mi negyedrésznyi gyöngye erőnkkel szemben, amely *Boroevics* gyalogsági tábornok parancsnoksága alatt harcolt. Az olaszok támadása főképpen Plava, a görzi hídfő és a doberdói fensík ellen irányult – mindhiába. Maroknyi, de harcban kipróbált erőink visszaverték a támadásokat. Most nagyobb harci szünet állott be, amely körülbelül július 17-ig tartott. Az első nagy Isonzó-csata, ámbár győzelmes volt a mi részünkre, mégis nagyon elhasználta a csapatok erejét és a hadvezetőség kénytelen volt pótlásról gondoskodni. Így alakult meg a 19. népfőlkelő hegyi dandár is, amelyet a Vrbanja-Brcsko vonalban készenlétebe helyeztek. Ebbe a dandárba tartoztak a II/3. 1/4. II/6, 11/12, népfőlkelő zászlóaljak, a 152. és 155. menet-ütegek és *a mi ezredünk III. zászlóalja*, amelyet július 4-én kísért ki az egész ezred és Pétervárad lakossága a pályaudvarra. A zászlóalj ezen a napon búcsúzott el az ezredkötelekből, hogy azt soha többé viszont ne lássa . . .

Vrbanján szerelték fel nehéz hegyi harcra a zászlóalj, innen indult el július 24-én reggel 5 órakor Vinkovci felé. A zászlóalj parancsnoka, *Relkovic* őrnagy még ekkor nem tudta, *milyen titkos szándék* mozgatja a zászlóalj Péterváradról Vrbanjára és Vrbanjáról ismeretlen cél felé. Csak Vinkovciban tudta meg, hogy a kikülönített zászlóalj, az egész 19. dandárral együtt *az olasz frontra* megy.

De lássuk, mi történt az Isonzó-fronton, miért vezényelték oda sürgősen a 19. hegyi dandárt?

Az olaszok ismét támadtak. Most 17 hadosztállyal próbáltak szerencsét: 220.000 főnyi gyalogsággal, 140 nehéz és 760 tábori ágyúval. Az ellenség páratlan hevedéssel tört előre Plavánál, a Monte Sabotinon, a görzi hídfőnél és különösen *a doberdói fensíkon*. A fensíkot az előre ugró részen, Rubbia és Selz között szüntelenül, a legnagyobb hevedéssel rohamozta. *Hat-hét roham* követte egymást, szünet nélkül. Az óriási túlerő folytán kénytelenek voltunk saját vonalunkat visszavonni és az olaszok elfoglalták június 20-án a fensík kulcspontját: a Monte Dei San Martino községet, a 11 l-es magaslatot, és a Monte Dei Sei Busit.

Csapataink halált megvető hősiességgel tartották magukat a dolinákban, *Marcotini* és *San Martino*, *Doherdó* és *Monte Dei Sei Busi* között. *Utolsó erejükkel* védekeztek a szüntelen olasz pergőtűzben, az óriási túlerő rohamhullámai ellen. Bizonyos volt, hogy ha rövidesen nem kapnak segítséget, erejük maradéka is fölmorzsolódik, utolsó emberig áldozatául esnek a pihent hadsereg hatalmas túlerejének és a doberdói fensík egészen az ellenség kezébe kerül. De azért 20-ról 21-re virradó éjjel kimertült csapataink visszafoglalták mégis a *Monte San Michelet* és *San Martino* községet, 21-én a 11 l-es magaslat is birtokunkba került újra és rendkívül heves ellentámadással visszavettük a *Monte Dei Sei Busi* előállításait is. Ezek a harcok teljes tartalékainkat megemésztették és a hadvezetőség kénytelen volt sürgősen más *hadszint érről* erősítéseket irányítani a veszélyeztetett Isonzó-vonalra.

Így került a 19. népfölkelő hegyi dandár is jóval előbb a Doberdó-frontra, mint ahogyan tervbe vették. A dandár július 27-én érkezett a *Vallone*-völgybe. Az olaszok 28-án és 29-én ismét támadtak, de az első vonalban álló csapatok visszaverték őket anélkül, hogy a dandárt harcba vetették volna és július 30-án, *a második-Isonzó csatát* már befejezettek tekinthették.

Ezekben a napokban szállították a III. zászlóalj az olasz

íront felé . . . Lassú utazás volt. Reifenbergtól kezdve már csak éjjel, a repülők miatt ...

Éjjel 2 órakor egyszerre csak megáll a katonaszállító vonat. Az állomás sötét. Ezüst holdfény világítja meg a kis teret az állomás előtt.

– *Volcsa Draga!* Kiszállani! Sorakozó! – hangzik.

Csendben sorakozik a zászlóalj az állomás előtt. És elindul *Brdó* felé. A vonal, amelyen menetelünk, a *Görz* és *Reifenberg* közötti hadtápvonal. Sebesültekkel, élelmező vonatokkal, lőszer-oszlopokkal, munkás csoportokkal találkozunk. A vasúti átjárónál rombadőlt ház. A harcot nem látott újoncok csodálkozással nézik a sürgést-forgást. Élénk harci zaj hallatszik a *San Michèle* és a *Doberdó* felől, mialatt lassan világosodni kezd.

Reggel fél 9-kor a zászlóalj *Brdora* érkezett, ahol a legénység jó hangulatban látott hozzá az ebédfőzéshez. Azután pihenni tértek az emberek ... Ki tudja, mikor fognak ismét pihenni?

Este 7 órakor *riadó* ébresztette fel a legénységet és *Drennig ezredes*, dandárparancsnok vezetésével megindult az egész brigád a szerpentinén, föl a hegyekbe. A front irányából heves ágyútűz hallatszott, de a legénység mit sem törődött vele, tréfákkal üzte el az időt, vidám éjszakai bandukolásban tartott a sziklaösvényen fölfelé. A harci láрма egyre jobban, egyre közelebb hallatszott. Éjfélkor sötét épülettömb állta a zászlóalj útját: *Novello*. És a következő pillanatban félelmetesen főszege látvány nyílt ki a III. zászlóalj embereinek szeme előtt.

A hold ezüstös fénye ömlött széjjel a hatalmas területen, a hegyektől a tengerig. Sötét sziklahát éles körvonalai cikáztak a derengő égen, fantasztikus fekete óriások módjára álltak a helyükön a bércek és balról ezüst fényben ragyogott az Adriai tenger. Jobbról óriási fekete árnyék magasodott az égre, félelmetesen, komoran: a *Monte Sabotino*... És mindezek fölött az *Alpesek* körvonalai rémlettek. Odalenn a mélységben sziporkázó tüzes dupla vonal kígyózott, amely néha megszakadt, azután ismét tovább rohant, mint a tűzuszályú szörnyeteg, fölötte zöld, sárga, kék, vörös tűzkígyók szálltak az ég felé: a világító pisztolyok rakétalövedékei. Az a tűzkígyó odalenn, a kettős vonal, amely cikázott végig-végig a feketén tatóngó sötét völgyben, – a két ellenséges gyalogsági vonal ... Es mindkét oldalán lángolt az ágyúk torkolattüze, mintha óriási szörnyetegek torka okádná a kénköves lángot. A levegőben tüzes csikók zúgtak végig, mint az üstökösök farka: az ágyúlövedékek nyo-

mai . . . Nagy dobbanások, szörnyű robbanások fülsiketítő, pokoli hangja hallatszott odalenn, tűz fröccsent szét a sötétségben, lángoló tűzjutak lövellték a magasba lángjukat és mint óriási kísértetek tapogatózó karjai botorkáltak az éj erdejében nyugtalan mozgással, ide-oda rebbenve, a fényszórók sugárkévei . . . Pokoli hangverseny töltötte meg a levegőt. Hallani lehetett a nehéz lövedékek robbanását és a távolabbi ágyúk mennydörgésszerű moraját, közben a nehéz aknák robaját, kézigránatok éles recsenését és a kis kaliberű ágyúk dühös ugatását, teherautók dübörgését, és – mintha ezer varrógép kattogna egyszerre, – a gépfegyverek és gyalogsági fegyverek szakadatlan pergését.

Az emberek megdöbbenve álltak a fordulónál, amely az ő életük fordulója is. Odalenn a pokol orgonája szólt ezer hangon, odalenn a pokol tátogatta ezer lángoló torkát, a mélységben elkárhozott lelkek viaskodnak egymással, az égen és a földön lángolt a tűz, cikázott a harc démoni csillagesője.

Az emberek csak álltak egy darabig a szerpentinén, néztek lefelé az óriási kráterbe, amely körül az *Alpok* mogorva óriásai álltak évmilliók komor mozdulatlanságukban és talán fölnéztek egy-egy pillanatra a holdfényes égre is, amely szelíd volt, ezüsthéjú és merengő, mintha odalenn szép nyári szerelmes éjszaka pihegne és az olajfaligetekben boldog szerelmes párok suttognának, hallgatva az Isonzó habjainak halk csobogását . . .

Még két órai menet és a zászlóalj megérkezett *Opacchia sellá-ra*, ahol megpihent. Virradt nemsokára. Az emberek körülnéztek: házak helyett sok rakás törmelék . . . Vagy magas fal, amely kietlen üres ablakokkal mered az érkezőkre, akár a sírból kiásott koponya üres szeme... A falu temploma telitalálatot kaphatott, mert a tornya teljesen széjjel van löve. De a templomajtó nyitva... és az oltár csodálatos módon épségben maradt . . .

Alig érkeztünk meg, már ránk köszöntötték az adjon Istent az olasz repülők. Vad berregés, kurrogás hallatszott odafönn, sötét raj ereszkedett fölénk, mintha iszonytató ragadozók csattogtatnák a karmaikat, zúgatnák szárnyaikat fölöttünk, hogy lecsapjanak ránk és széjjelmarcangoljanak. *Mikoli* felé meneteltünk és az olasz repülők a doberdói fensík fölött keringtek. Egy darabig csak kerülgettek bennünket, nagy köröket írtak le a levegőben, mintha tisztességteljes távolból figyelnék az áldozatot, amelyre le akarnak csapni, azután hirtelen lezúgtak, alig voltak már néhány száz méterre a fejünk fölött . . .

Éles süvítés hasította át a levegőt . . . Utána rögtön két rettentő robbanás . . . Fekete füst szállott fel valahonnan.

A repülők bombázták *Opacchia Selot!*

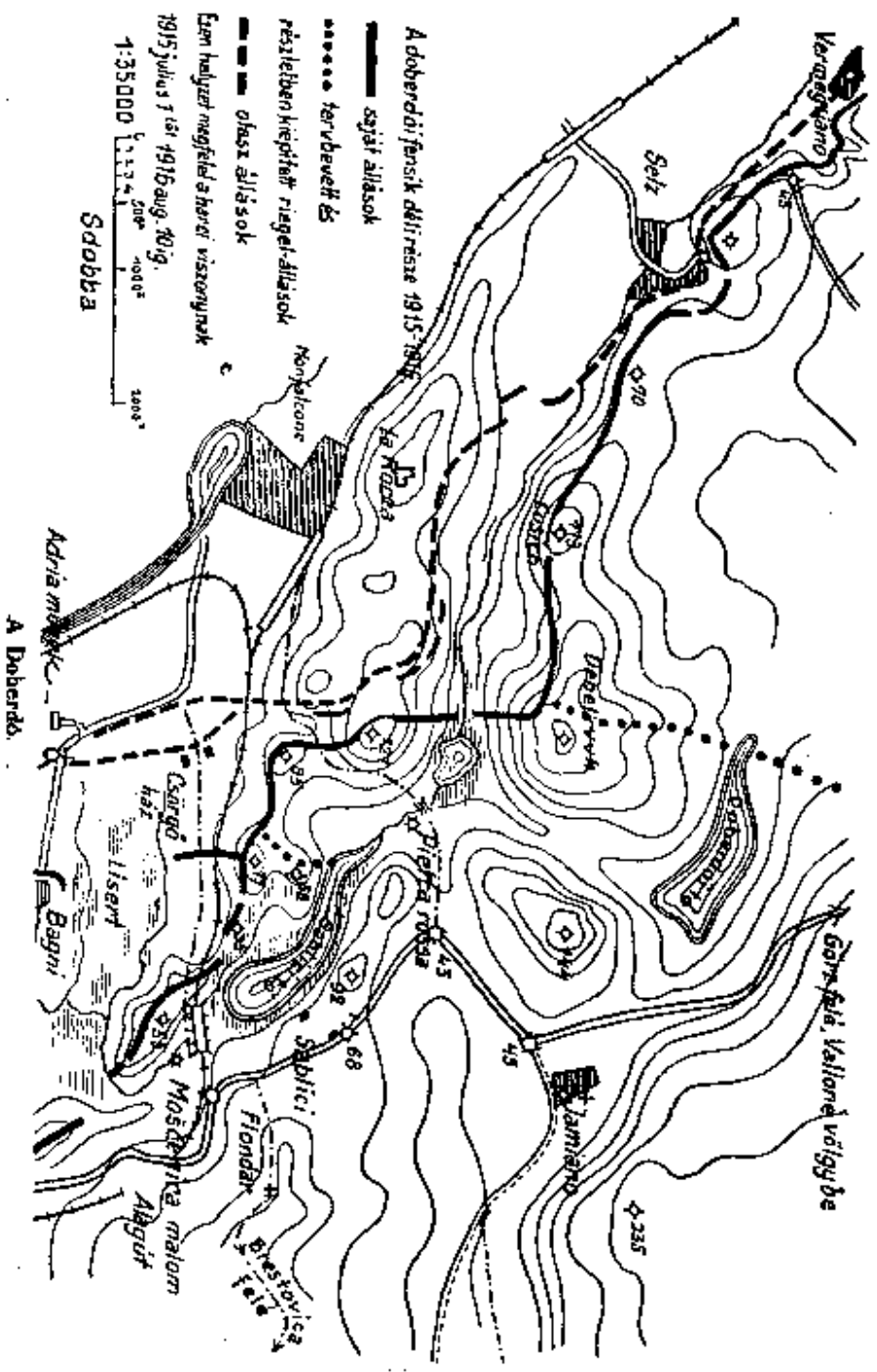
De a mieink sem hagyták magukat sokáig. Rettentő bögés rázta meg a levegőt. Remegett, zúgott minden, mintha földindulás kerekedne, bömböltek a láthatatlan útegek, a srapnellfelhőcskék egészen körülvették a repülőket, egyre közelebb, egyre közelebb. .. Néhány gép megfordult és menekült. Az egyik vakmerő pilóta még két bombát dobott le a községre, – az ágyúk bögésébe, a felhőket okádó srapnellék sziszegésébe belecsattant, beledobbant a két repülőbomba detonációja . . . Azután . . . hirtelen fehér felhő takarta el a visszamaradt repülőt. Srapnellfelhő! Narancssárga fény villant föl... A repülőgép lángba borult, megfordult a tengelye körül és zuhant lefelé, mint a szárnyán lőtt sas. Közben valaki kiugrott a gépből... Az egyik pilóta! Azután eltűnt a szemünk előtt minden, egymás után még néhány robbanás hallatszott, szörnyű, eget-földet rázó bögés . . . Azok a repülőbombák explodáltak a lezuhanás pillanatában, amelyek bent maradtak a gépben.

Utóbb hallottuk, hogy a vezető pilóta megszenesedett holttestét ott találták a roncsok között. Hozzá volt szíjjazva a gépéhez.

A dandár-parancsnok elrendelte az előnyomulást a Vallonévölgyén keresztül a doberdói fensík keleti lejtője felé, ahol a dandár Mikolinál fog felállani. Minden zászlóalj megkapja előnyomulási irányát, széles és mély formációt vesz fel, csak az egyes szakaszok maradnak még együtt. Reggel 6 órakor kezdődik az előnyomulás Opacchia Selo felől. 8 óra 30 perckor Mikolinál harcalag” zatba fejlődött az egész brigád. A dandárparancsnok a zászlóaljparancsnokokkal a 153-as magaslaton beszélte meg a helyzetet, mikor egy 28 centiméteres lövedék a tiszti csoporttól körülbelül 200 lépésre becsapódott. Harminc méteres füstoszlop emelkedett a levegőbe és megrendült a föld.

Ez volt a nehéz olasz tüzérség *első névjegye*, amelyei az újonnan érkezett dandár elé dobott! . . .

A déli órákban dandárunk zászlóaljainál misét mondott egy katolikus tábori pap, ami az emberek lelkére nagy hatást gyakorolt. A tisztek és a legénység meggyónt és a nyugodt lelkek bátorságával várták be a következő eseményeket. A tábori páter aki a harcvonalig kísérte csapatainkat, kiválóan teljesítette magasztos feladatát és szavai felemelő hatással voltak a tisztekre és a legénységre.

Az esti órákban rettentő ágyútűz kezdődött. Állásaink pergőtűz alatt voltak. Az emberek füle és idegrendszere ismerkedett a híresdoberdói „Trommelfeuer”-el ... A Monte San Michele, a San Martinot és az ettől délre fekvő terepet sűrű füst fődte. A III. zászlóalj jól tudta, hogy a Monte San Michelén a testvér 1. honvéd gyalogezred harcol... Az egész Iront egyetlen lángtengerré változott. Ebbe a lángtengerbe kellett volna a dandárnak bevonulnia. Azonban más történt. Az esti órákban azt a parancsot kapta a dandár, hogy gyorsított menetben Jamianora meneteljen. Az olaszok támadásai ugyanis előttünk már szünőfélben voltak, ezért József királyi herceg, hadtestparancsnok arra határozta magát, hogy a 19. dandárt a Debeli Vrhre és a Monfalkonétól nyugatra fekvő magaslatra küldi és fölváltatja vele az ott harcban álló brigádöt. A hegyi dandár tehát Jamiano felé menetelt és Jamianónál a III. zászlóalj, mint dandártartalék foglalt állást.

A harc egyelőre elmaradt.

Július 30-tól szeptember 9-ig aránylag csönd uralkodott a harc vonalon, mert az ellenség a második Isonzó-csatában teljesen kimerült. Augusztus elejétől kezdve azonban sűrűn kezdte lőni Jamianot és környékét, ami a legénységre hatással volt, mert 30 és 7²-es kaliberű gránátok zuhantak köréjük, amelyeket az ellenség a Sdobba melletti parti ágyúkból lőtt. A gránátok egyelőre nem tettek kárt a legénységben, de annál nagyobb pusztítást végzett a betegség. Egyik ember vérhasban betegedett meg, a másik folytonos hányásban szenvedett, egyesek minden különös ok nélkül elgyöngültek és 24 órán belül 4 halottunk volt. *Káldy* Gyula dr. főorvos, zászlóalj orvos-főnök hamarosan megállapította, hogy sajnos, *ázsiai kolera* dühöng a zászlóaljban, és minden óvó intézkedést megtett, hogy a szörnyű kórság terjedését megakadályozza. Fáradozását siker koronázta, de azért *8 kolerahalottja* mégis volt a zászlóaljnak. Az alattomos ellenség, amely hátbatámadta a zászlóaljat 8 derék magyart, nagyrészt alföldi paraszt embereket vitt a robbantott sírba. Mert ezen az elátkozott földön még sirt ásni sem lehetett: a sziklától dinamittal kellett kicsikarni azt a talpalattnyi helyet, amelyben elfér *Kis-Tamás* Mihály őrmester, a 11. század vitéz szolgálatvezetője, aki Cegléd rónáiról jött ide meghalni az idegen földre, és elfér vele a többi 7 . . .

Az állásokban aránylag nyugalom uralkodott, az olaszok lőtték ugyan a 121. és 85-ös magaslatokat és éjjelenként ellenséges járőrök igyekeztek állásainkat megközelíteni, de már ez szokott dolog

volt. Augusztus hó 9-én úgyszólván teljes csend uralkodott, azonban 10-én reggel 5 órakor erős pergőtűz indult meg a 85., de különösen a 121. magaslat ellen. A Debeli Vrh. 140. magaslat szintér tűz alatt állt. – Az ágyútűz nem keltett különös feltűnést, azonban délfelé – különösen a 121 magaslaton – az ellenséges tűz folyton erősödött és most már világosan látható volt, hogy ezen a magaslaton ellentámadás van készülöben.

Déli 12 órakor a zászlóalj azt a parancsot kapta, hogy tartsa magát készenlétben. 2 órakor újabb parancs jött, hogy a zászlóalj a rajvonalat erősítse meg. A zászlóalj-parancsnok a rajvonal felé vezető utat a Viadukt melletti völgyön keresztül választotta és sikerült is neki az igen heves tüzérségi tűz ellenére jelentékeny veszteség nélkül elérni a harcban lévőket.

Időközben az olaszok a 121 magaslaton benyomultak az állásba. A 11/12 zászlóaljat ellentámadásra vezényelték, a III/1. zászlóalj pedig ennek a támogatására nyomult előre. Alig kezdődött meg az ellentámadás, rövid és heves tűzharc volt hallható és már is 3 tiszt és 120 emberből álló olasz fogoly-csoportot szállítottak lefelé a magaslatról. Az ellentámadás fényesen sikerült! Tüzérségünk az állásainkba benyomult olaszokat záró tüzrel teljesen izolálta és megakadályozta azt, hogy az olaszok segítséget küldhessenek csapataiknak. Gépfegyver-osztagunkat a rajvonalban vezényelték, a zászlóalj pedig a 121 magaslat mögött a Pietra Rossa melletti hídnál éjjelezett. Másnap, 11-én a zászlóalj mint dandártartalék Jamianótól délnyugatra, a 43-as útkeresztezés mellett foglalt állást, ahol három napig maradt, nagyon kellemetlen helyzetben, mert az ellenséges repülőket miatt nap közben olyan mozdulatlanul kellett maradni, mintha az emberek kősziklákká váltak volna.

Augusztus 13-án este negyed 9-kor a zászlóalj a dandárparancsnok rendeletére a Viadukthoz menetelt. Éjjel fél 12-kor a zászlóalj már a Viadukthoz ért. A dandárparancsnokság ezek után a zászlóaljat, mint dandártartalékot a Pietra-Rossánál helyezte el.

Csak néhány napig maradt azonban a zászlóalj tartalékban, mert 16-án megszállta a következő állást. A 10-es cotát (Debeli Vrh és 121-es magaslat között), a 121-es magaslatot és 85-ös magaslatot, egészen a nyeregig. Ez a szakasz zárta el a Monfalcone-trieszti vasútvonalat és a legrövidebb előnyomulási irányt a fensík déli részén keresztül Comentól Triesztig. Ez volt az olaszok offenzívájának egyik legfőbb célja, ez védte állásaink déli szárnyát is a doberdói fensíkon. Amíg ezek az állások kezünkben vannak, min-

den támadási oldalozhatunk, amely a fensík déli szárnya ellen irányul. A Debeli Vrh-nál a beugró sarok lehetővé tette, hogy mind a két szakasz kölcsönösen oldalazza egymást. Amíg tehát az olaszok egyszerre meg nem támadják a fensík déli szárnyát és a mi állásainkat, részleges támadással nem tudnak boldogulni. Az olaszok ezt csakhamar be is látták és a 3-ik véres isonzói csatában mind a két szakasz ellen egyszerre indítottak heves támadást.

A ◊ 85.

A dandár állásai közül leginkább exponált volt a nekünk jutott 85-ös magaslat, amely *kiugró pont* volt az ellenség felé. Taktikai szempontból azonban legfontosabbak a 121-es és a 77-es magaslatok, amely utóbbit szintén a II. zászlóalj szállott meg. Ha ez a két pont elveszne, vagy csak az egyik is, akkor hátba lehet löni és tarthatatlanná tenni az egész állást.

Az ellenséges állások a 121-es magaslattal szemben 600–700 lépésnyire voltak, a 85-ös magaslattal szemben pedig 400 lépésnyire. Az olaszok nagyon jól kiépítették ezeket az árkokat. Az állások előtt erős drótakadályok voltak. Mikor a III. zászlóalj elfoglalta a maga helyét, az árkok egyáltalán nem voltak kiépítve. A lövészárok 20-30 centiméter mély volt és a III. zászlóaljnak ezen a helyen a kőbe kellett beásni magát, védelemre berendezkedni, a túlnyomó és technikailag rendkívüli módon felszerelt ellenséggel szemben. Ehhez a munkához nemcsak a műszaki eszközeink hiányoztak. Megnyugtató momentum csak az volt, hogy drótakadályaink nagyon jók voltak, de javításra szorultak.

Az állás elfoglalás után a legénység azonnal minden erejével hozzá látott annak kiépítéséhez és bár embereink zöme budapesti iparosokból és kereskedőkből állott, rövid idő alatt gyönyörű eredményeket ért el. Robbanó anyagok hiányában csak ásót és csákányt használtunk. A munka igen nehezen ment előre, mert követet kellett fejteni. A kifejtett kövekből mellvédet épített a legénység, a mellvéd felső részét pedig homokzsákokkal töltötte ki. Volt az állásnak olyan része is, amelyet nem lehetett mélyíteni, miután szilárd sziklatömbökön vezetett keresztül. Az ilyen helyeken csak a mellvédet erősítették. Nappal egyáltalában nem lehetett dolgozni; vagy csak igen kis mértékben.

Az olaszok pazarolták a lőszert. Ahol embereink dolgoztak,

vagy ahol egy járórt észrevettek, oda üteg-össztüzeket adtak. A tábori ütegek az állásokat, a nehéz tüzérség inkább a rajvonal mögötti terepet lőtte. Szerencsére az olasz lövedékek közül sok nem explodált és szerzte-széjjel heverték az ilyen fel nem robbant gránátok. Ezeket sokszor ugyanarra a helyre lőtt gránátok robbantották fel, vagy éjjel az arra haladó embereink és málhás állataink botlottak bele és így robbantak fel.

Gyalogsági tüztől általában keveset szenvedett az állás. Csak a 85. magaslatnak volt az a kellemetlen előnye, hogy az ellenség oldalazó gyalogsági tűz alá vehette.

A 121. és 85. magaslat közötti nyereg mögött 2 drb. 22 cm. aknavető volt felállítva, azonban csekély horderejük miatt a harcokban nem igen voltak alkalmazhatók.

Nehéz feladata volt a zászlóaljnak a drót-akadályok állandó épségben tartása, mert az ellenséges tüzérség folytonos munkája miatt hézagok mutatkoztak azokban. Sok helyütt 20-30 méter szélességben teljesen szétlőtték a drótot és ezzel lehetővé tették a meglepetés-szerű támadást.

A csapatok igyekeztek éjjel kijavítani a drót-akadályokat, azonban az ellenség erős tüzzel akadályozta ezt a munkát, nagy embervesztéseket okozva.

A 121. és 140. Debeli Vrh. magaslatok között a mélyedésben aknamezőket létesítettünk az esetleges éjjeli támadások elhárítására. Az ellenség azonban itt nem támadott.

Igen élénk volt az ellenség repülőtevékenysége. Reggel 7 órától majdnem naplementéig állandó ellenséges repülő-megfigyelés alatt voltak állásaink. Eleinte csak egyes repülőgépek mutatkoztak, később egész rajok. Sajnos, saját repülőink sokkal kisebb számban voltak, semhogy az ellenséges repülőkkal szembe szállhattak volna. 5-6 ellenséges repülőgépre 1 saját repülőgép esett!

A tenger és Kostanjevica közötti területet 2 kötött léggömbünk figyelte. Az olaszoknak ugyanezen a területen 6 léggömbjük volt. Amint az ilyen kötött léggömb megjelent, biztosra lehetett venni, hogy néhány perc múlva egyik, vagy másik szakasz erős tüzérségi tűz alá kerül.

Az ellenség a harmadik isonzói csatáig szakaszunk előtt keveset támadott. Látni lehetett, hogy saját állásait erősen kiépipíti és előre tolja. Az állások előtt földdel tele tömött fonott sánckosarakat helyeztek el, miáltal az állásokat lassan-lassan előbbre vitték rajvonalunk felé. Saját tüzérségünk csekély lőszerkészlete mellett nem volt abban a helyzetben, hogy az ellenségnek ezt a munkáját megakadályozza.

Kisebb osztagokat kellett kiküldeni tehát. Így például sikerült egyik osztagnak *Matusiák* Brúnó zászlós parancsnoksága alatt ily előretolt állást megtámadni és szétrombolni. *Matusiák* ezért nagy ezüst érmet kapott és a háború után vitézzé avatták.

Az olaszok mindent elkövettek, hogy helyzetünk felől pontosan tájékozódjanak és állásainkat szétrombolják. Az olasz járőrlegénység védő páncéllal közelítette meg drót-akadályainkat, mint a teknősbékák. Legénységünk kézigránáttal védekezett ellenük. Kedvelt hasonló eszközük volt az olaszoknak a robbantó cső. Ez körülbelül 5 m. hosszú vascső volt, mely robbanóanyaggal volt megtöltve. 2 ember az így felszerelt csövet drót-akadályunk elé vitte, – persze éjszaka, – azok közé beékelte és a csövet felrobbantotta. Ilyen robbanás a drót-akadályt 10, vagy 15 lépés körzetben szétrombolta. Csak ritkán sikerült ez a manőver, a legtöbb ilyen támadást katonáink és járőreink ébersége akadályozta meg. Ilyenkor az itt maradt csöveket behozták és az olaszok ellen használták fel.

Szeptember elején Ítéletidő tombolt. A pusztító vihar végigsöpörte állásainkat. A szomszédos zászlóalj két emberét villám sújtotta, az esővíz elárasztotta az árkokat, a barlangokat és mint fékevesztett, tomboló ár zúdult a völgy felé. A zászlóalj-parancsnokság előtt egy küldöncöt földre sújtott a villám és a sziklafalrepedésből, amely a földözék háta volt, karvastagságú vízszög szökött ki, hogy elborítsa az egész földözéket. A zászlóalj-tartalék fedezőkei is megteltek vízzel, úgy menekült ki a legénység a szabad ég alá, a pusztá mezőre, mint a kiöntött ürge. Még szerencse, hogy az ellenséges tüzéség a rossz időjárás miatt csöndben volt.

Szeptember közepe felé az ellenséges tüzéség ereje napról napra nőtt és sok veszteséget okozott. A 121. magaslattal szemben egy ellenséges tüzéségi megfigyelő egészen a legszélsőbb állásig jött előre és kis kőbódéból irányította a tüzelést. Jelentésünkre a mögöttünk álló 15-ös üteg ezt a megfigyelő helyet 4 lövéssel megsemmisítette.

Szeptember végén *Káldy Gyula* dr. főorvos, aki a mozgósítás óta volt a zászlóaljnál, súlyos paratífuszban megbetegedett. Már hetek óta szenvedett erős lázban, de a derék orvos kitartott veszélyes helyzetében és tovább is teljesítette felelősségteljes szolgálatát. Hiába ellenkezett azonban, a zászlóalj-parancsnok elrendelte elszállítását. Helyette *Jobst Viktor* dr. lett a zászlóalj orvosa és beosztásától kezdve hűségesen részt vett a zászlóalj sorsában.

Szeptember 26-án *Károly Ferenc József* királyi herceg trónörö-

kös meglátogatta a dandárt. A III. zászlóaljzat ezen a szemlén *Szungyi* Gábor főhadnagy és 20 embere képviselte. A trónörökös kedves, magyaros beszélgetésbe elegyedett a főhadnaggal, megszólította 3 emberét, majd szíves kézszorítással búcsúzott a Szerbiában már kitüntetett derék tisztől.

Október 3-án olasz foglyok kerültek a III. zászlóalj állásába. Elmondták, hogy az olaszok *hatalmas új offenzívát* készítenek elő.

A Viadukt alatt.

Október hó 10-én a dandár parancsnokság áthelyezte a zászlóaljzat a Viadukt melletti állásokba, remélve, hogy a zászlóalj ezeket az állásokat épen úgy ki fogja építeni és rendbehozni, mint az előbbieket.

Az új állás a 85. és 77. magaslat közötti nyeregben kezdődött és a 77. magaslaton át a 35. magaslatra, a Viadukt előtt ismét az 58. magaslat felé, onnan az 50 magaslat felé a Lizzert-mocsárig terjedt. Az egész állás teljesen nyitott, sziklás terepen húzódott végig. A Viadukt hatalmas, cca. 20 méter magas vasúti híd volt, két oszloppal, felette dupla vasúti vágány, amely Monfalcone felé vezetett. Az állás mögött volt a Szablicsi tó mocsaras területe. Átla gosan 2 méter mély, tele vízzel, részben náddal benöve. A Viadukt két oldalán cca. 160 lépés széles sziklatalaj vezetett egészen a Mocenicai malomig, azután a Lukavac nevű mocsaras patak következett, amely a Lizzert-mocsárba torkollott. A mocsáron át minden közlekedés lehetetlen volt. A Lukavacon túl a szomszéd védőszakasz csatlakozott állásunkhoz, amelynek a mocsárból kiemelkedő kis előállása Bagni néven a szomszéd védőszakaszhoz tartozott. A mocsár mögötti lejtő részben bokrokkal, részben cca 2 méter magas fenyővel volt benöve. Ez a rész az állások mögött éppen ezáltal természetes „maszkírozást” kapott és az ellenséges megfigyelésnek alig volt kitéve.

Az olasz állások ezzel szemben a vasúti átjárótól nyugatra, körben Mandria felé s innen a San Antonió felé vezető országúttól keletre a kerteken keresztül, továbbá az Adria műveken át a tenger felé terjedtek.

Új állásunk vissza hajlott. Így meg volt az előnye, hogy csak jobbszárnya volt a támadás veszélyének közvetlenül kitéve. Állásunk közepe és a balszárnya előtt körülbelül 700-1.000 lépés-

nyi területen kellett az olaszoknak támadás esetén előnyomulniuk. A zászlóalj balszárnya a Lizzert-mocsásra támaszkodott. Így tehát minden akciónál a helyzet súlypontja zászlóaljunk jobbszárnnyára volt irányítva és támadás esetén minden figyelmünk a jobbszárnny felé összpontosul.

Miután az állás cca. 2500 lépésnyi kiterjedésű volt, a zászlóalj azt a parancsot kapta, hogy a 77. magaslatról kiindulva dél felé a mocsárig új állást építsen, mert így az állás 1200 lépéssel megrövidül. Az 58. magaslaton 9 cm.-es gyorstüzelésre átalakított Uchatius-ágyú volt beépítve, melynek feladata volt a 77. magaslat ellen irányuló támadást oldalazni. Ennek az ágyúnak *Dusek* zászlós volt a parancsnoka, ügyes tüzér és jó bajtárs.

Az állás elfoglalásakor tudtuk, hogy nemsokára nagy olasz támadás következik. Nemcsak az olasz szökevények mondták, de más jelek is mutatták. Az olasz járőrszolgálat megélenkült. Megpróbálták, hogy állásainkat szétrombolják. Az olasz tüzérség állandóan belötte magát állásainkba és egyéb momentumok is támadást jeleztek.

A zászlóaljnak tehát nem sok ideje maradt, hogy állásait védelmi állapotba hozza. Miután teljesen lehetetlen volt az összekötő új állást a köves talajban gyorsan kiépíteni, egyenlőre a drótakadályt spanyol lovasokkal erősítettük meg és az állás minden fontosabb pontján körülbelül egy-egy raj erősségű járőr részére szükség fedezékeket építettünk.

A 77. magaslat volt az állás legfontosabb pontja. Itt minden erőnk megfeszítésével, éjjel-nappali munkával szakadatlanul dolgoztunk, hogy amennyire csak lehet, kiépítsük.

Segítségére volt a zászlóaljnak a dandár-parancsnokság odavezényelt műszaki százada és egy szakasz szappór, mert ezek nélkül a zászlóalj a maga erejével aligha lett volna képes a rendelkezésre álló idő alatt az állásokat megfelelően kiépíteni.

Saját utász-osztagunk *Polányi* hadnagy parancsnoksága alatt a legveszélyesebb pontokon dolgozott és mindenütt tökéletes munkát végzett.

A géppuskás osztag, amelyet a kitűnő taktikai érzékkel bíró, személyében bátor és minden irányban megbízható *Szegő* Lajos főhadnagy vezetett a meglévő két állást megfelelően megerősítette. Sőt, a 77. magaslattól északra harmadik állást is épített.

Két kitűnő helyettes parancsnoka, *Gazdik* Kálmán és *Nagy* Béla zászlósok felváltva teljesítettek szolgálatot.

17-én délelőtt Doberdó felől harci zaj hallatszott. Dél felé az

ellenséges tüzérség heves tüzelést indított állásainak ellen, azonban V2 óra múlva a tüzet beszüntette. Mindannyian tudtuk, hogy az ellenség tüzérsége a távolságokat mégegyszer kipróbálta és hogy nemsokára kezdődik a hadd-el-hadd! . .

Relkovic őrnagy már 17-én kiadta a parancsot. A 9 század *Kardos* főhadnagy parancsnoksága alatt, egy-egy szakasszal a 77. magaslatot és a terepet ettől jobbra és balra, továbbá a nyeret egészen a 11/12 zászlóalj állásáig megszállta. A 10-ik század *Berger* főhadnagy parancsnoksága alatt mint tartalék a 77. magaslat mögött helyezkedett el. A *Mezőffy* főhadnagy parancsnoksága alatt álló 11. századból egy szakasz járőrökre felosztva az úgynevezett előállást szállta meg, egy szakasz a 35. és egy szakasz az 58. magaslatot és a Lizzert melletti fedezéket. Ali. század utolsó szakasza és a 12. század *Szangyi* főhadnagy parancsnoksága alatt, mint tartalék a Viadukt mellett foglalt állást. A gépfegyver-osztag *Szegfő* főhadnagy parancsnoksága alatt a 77. magaslaton állt készenlétben; hogy azon a ponton lépjen közbe majd ahol szükség lesz rá. Ott, ahol üres helyek maradtak, kisebb járőrökből álló megfigyelőket helyezett el a zászlóalj-parancsnok. A légénység löszere 300 drb. emberenkint.

A század parancsnokai azt a parancsot kapták, hogy a pergőtűz megkezdésével csak megfigyelőket hagyjanak az állásban, a légénység többi részét azonnal vonják ki az állásból és helyezték el az ellenség tüzelésének kevésbé kitett helyeken mindaddig, amíg az ellenséges tüzérség tüzelését a hátrább fekvő terepre irányítja. Ebben a pillanatban kell majd az állásokat a leggyorsabban megszállni és az ellenséges támadást visszaverni.

Megnyílik a pokol torka.

Október 18-án, gyönyörű napsütéses őszi időben, déli 12 és 1 óra között bevezetés nélkül *pokoli pergőtűz zúdult* a III. zászlóalj állására. Pillanatok alatt tűz-orkán söpörte végig az állásokat, félelmetes süvöltéssel csapódtak be a gránátok, hatalmas tölcéseket fúrtak a sziklás talajba, fekete-szürke gejzír lövelt a magasba: a föl-kavart és fölszaggatott föld, a millió darabban széjjelfröccsenő kőszilánk. Zengett-zúgott, dobogott a föld, sivalkodott a levegő a fu-rakodó gránátok vonításától, tűz lángolt, füst sötétedett, föld megin-dult, levegő vajúdott. . . Néhány perc után a 77., a 85., a 121. ma-

gaslat, a Monte Cosich, a Debeli Vrh. es a Monte Dei Sei Busi fekete füstfelhőben volt, amelyből vörös és sárga lángok csaptak ki. Agybénító zaj örvénylett, ezer ördög vonított, forgott és kavargott minden ... A pokol okáta magából dühét, a pokol óriási kráterben dermedt egymásra a sok hamuszínű és sárga arc, mintha ördögök gubbasztanak a véres, lángoló, kénköves lehelletű, gőzölgő és vonagló kráterben. A pergőtűz olyan rendkívüli erejű volt, hogy pillanatok alatt széjjeltaposta a nehéz munkával épített mellvédeket és egyenlővé tette azokat a földdel. A századparancsnokok fülbe üvöltötték a parancsokat, mert másképp nem hallotta volna senki: „Minden ember az állás mögé, vissza. Csak a megfigyelők maradjanak kint!” Ezeket a hős megfigyelőket nem lehetett megmenteni: ők voltak az áldozatok. *Egytől-egyig ott pusztultak el a helyükön*, nem tágítva egy pillanatra sem. Ott gubbasztottak, ott guggoltak a pozdorjává zúzott mellvédek mögött, mialatt körülöttük szilánkokká hasadt minden a köesőben, a füstfelhőben, a gőzben, az elviselhetetlen hőségben és vonításban, magukra hagyatva, egymástól távol, egymást nem is látva . . . Agyontaposta őket egy lezuhanó gránát, belegyúrta véres pépként a pozdorjává zúzott kövek közé, felröpítette széjjeltépett tagjaikat izenként a tüzes szökőkút, amely emberi testrészeket, kőszilánkokat, vasat, letépett fakoronákat, gerendát, drótot, vasrudat, deszkát záporozott széjjel a fekete füstté, gőzölgő éjszakává változott napsugaras levegőben . . .

A Viadukt körül is jégesőként hullottak az ellenséges lövedék. De a viaduktot kevés gránát érte. Az olaszok úgylátszik nem akarták széjjelrombolni a viaduktot, mert úgy gondolták, hogy a vasútvonalra még szükség lehet. Ennek köszönhető, hogy legalább a zászlóaljtartalék kevés veszteséget szenvedett, mert a Viadukt alatt keresett menedéket.

Ebben a nagy csatában meg kell emlékezni Olgay főhadnagy zászlóalj-segédtsztről, aki nagy körültekintéssel, taktikai érzéssel segítette zászlóalj-parancsnokát és igen értékes jelentéseket hozott, amelyeket a legveszedelmesebb helyeken végzett személyes megfigyeléseire alapított.

Októberben 18-tól 21-ig 4 teljes napon át *percekre alig szünetelt* a pokoli pergőtűz. A légénység rendes étkezéséről szó sem lehetett, mert az állásokhoz hozzáférni képtelenség volt; a harcban álló és megfogyatkozott légénység hideg konzervekkel táplálkozik. Felváltásról sem álmodozhatott senki, mert az ellenséges tüzérség teljesen megsemmisítette volna úgy a fölváltó csapatot, mint a kivonulókat.

A 77-es magaslaton és a 85-ös magaslat felé eső nyeregben a többnapos pergőtűz teljesen egyenlővé tette a földdel, egészen elsöpörte az állásokat. Az árkok, fedezékek eltűntek, a drótakadály nem volt sehol, a megfigyelők elpusztultak – legtöbbször még a tetemét sem lehetett megtalálni. A pergőtűz széjjeldarabolta a hőselekkü bajtársakat, tagjaikat széjjelszórta, földbe temette. Mindenfelé sziklatömbök, homokzsákok, deszkadarabok hevertek, a pergőtűz földülta a földet és széjjelrombolt mindent.

19-én éjjel a nehéz tüzérség valamivel enyhítette a tüzet, mire *Relkovic* őrnagy fölhasználta az időt az állások helyreállítására. Ez is emberfölötti föladat volt, de a zászlóalj derék utászai halált megvető bátorsággal dolgoztak, hogy a drótakadályokat spanyol lovasokkal helyettesítsék. Parancsnokuk, *Polányi* hadnagy jó példával akart előljárni, elsőnek ugrott ki az arcvonal elé, a derék bakák követték, – de egy fölrobbanó nehéz gránát szilánkjá súlyosan megsebesítette a vakmerő tisztet és a halállal komázó utászok parancsnokságát egy altiszt vette át. Ennek az altisztnek a rettenthetetlen viselkedése magával ragadta az embereket, akik a megsemmisítő ellenséges tüzérségi tűzben nyugodtan végezték munkájukat.

Szerencsés véletlen, hogy a viadukt mögött volt egy kis föld-sáv, amelyre az ellenség megmagyarázhatatlan módon nem lőtt. A sebesülteket itt gyűjtötték össze és miután *Jobst* dr. segédorvos, bekötözte sebeiket, éjszaka tovább lehetett őket szállítani. Ivóvízről úgy gondoskodtak, hogy éjszakánként egyes emberek tömlőkben és vödörökben szállították a vizet a rajvonalba.

Október 21-én délután 4 órakor a tüzérségi tűz hirtelen elnémult. Félelmetes volt a csönd! . . . Néhány percig tartott, hogy aztán annál nagyobb erővel robbanjon ki újra. Az ellenség most inkább a 35-ös, az 58-as magaslatokat lőtte, míg a 77. és 121. magaslat nem volt tűz alatt. Az állás mögött elterülő tóba és a lejtőre azonban záporoztak a gránátok. A 77. 85. és 121. magaslat felől néhány perc múlva nagyon heves gyalogsági tűz volt hallható. Világos, hogy az ellenség hátrább vitte tüzérségi tüzét, a hátunk mögé, hogy megakadályozza tartalékaink előnyomulását, amíg az ő gyalogsága rohamra indul. Ezt az ellenséges zárótüzet a hátunk mögött igazán nem lehetett félreérteni! *Relkovic* őrnagy parancsára tehát a századok azonnal megszállták a 77-es magaslatot és a nyeret. Már látni is lehetett az olasz gyalogságot, amint a 85-ös magaslat előtti völgyben előnyomul, és Mandriánál, a kertekben ugyancsak előretörő ellenséges rohamhullámok mozogtak. E percben már

akcióba lépett saját tüzérségünk is, nagyon jól irányzott zárótűzzel, amely az ellenségre megsemmisítő hatással volt: A Mandria felé irányzott támadás egy óra alatt összeomlott.

A 121-es magaslat felé azonban rendületlenül nyomultak előre. Nagyon jól látható volt, milyen pusztítást végez bennük tüzérségünk, hogy zilálja szét a kötelekeket, tapossa széjjel az egymást követő rohamhullámokat. A 77-es magaslaton álló géppuskás osztag *Szegő* Lajos főhadnagy és *Gazdik* Kálmán zászlós vezetésével rögtön tűz alá vette a feléje előnyomuló rajvonalat, hasonlóképpen a 9. század két szakasza. A bátor, jól irányzott puska és géppuskatűz úgy kaszálta az olaszokat, akiknek a vonalait már tüzérségünk zárótüze is megingatta, hogy a 77-es magaslat előtt a támadás megakadt, hogy annál nagyobb erővel folytassák azt a nyereg és a 85-ös magaslat felé. *Szegő* főhadnagy géppuskái azonban irányt változtattak és mialatt a nyeregben lévő *Tajber* Tibor zászlós szakasza gyors-tűzzel védekezett, a géppuskák oldalozták a támadást. Az olaszok itt is megakadtak, meginogtak, rajvonaluk egy része lefeküdt és nem akart előre mozdulni, más része pedig a 85-ös magaslat felé húzódtott.

A zászlóalj vonalában beásott ostromágyú már a támadás elején beleszólt a harcba és kitűnően működött, súlyos veszteséget okozva a 77. magaslat felé előretörő olaszoknak. Később a 85. magaslat előtti mélyedésben előremozgó ellenségre vitte át a tüzet, itt azonban hatástalanul, mert a régi ágyú csak közvetlen tüzelésre volt alkalmas. *Relkovic* őrnagy ezért úgy rendelkezett, hogy az ostromágyú a mélyedés előtti hegygerincet vegye célba. 400 lépéssel magasabb irányzékkal. Ilyen módon sikerült a régi mintájú ostromágyú „indirekt célzásra” kényszeríteni és szemmel látható volt, hogy az ellenségben nagy pusztítást visz végbe.

A 121-es magaslatról ezalatt hatalmas fegyvertűz hallatszott. A 85-ös magaslaton azonban egyre gyöngébb volt saját fegyvertűzünk, majd teljesen elhallgatott. Aggasztó volt a csend. Vájjon mit jelent? Telefonálni nem lehetett, miután a vezetéseket széjjellőtték, a szomszéd védőszakaszból járőrök nem érkeztek, semmi összeköttetés nem volt. Saját bátor járőreink még nem tértek vissza . . .

Vájjon mi történik a 85-ös magaslaton?

Relkovic őrnagy úgy látta a helyzetet, hogy a 85-ös magaslat védői egytől-egyig elestek és az olaszok benyomulva az állásba, ott gyülekeznek a magaslaton, hogy onnan intézzék ellenünk további támadásukat.

Ellentámadás a rendelkezésre álló nagyon csekély erővel egy ezred ellen kilátástalan volt, mert a nehéz olasz tüzérség oldalozó tüzebe került volna.

Nem volt más hátra, mint az ellenség további útját elzárni és megakadályozni őt abban, hogy a betörési pontot kibővíthesse. A 10. század azt a parancsot kapta, hogy a 9. század jobbszárnyától a tó felé rögtönzött elzáró állást a Pietra Rossa malomtól délig szállja meg és minden körülmények között tartsa. A 12. század a 10. század helyébe lépett és csak a 11. század egy szakasza maradt a Viadukt nál.

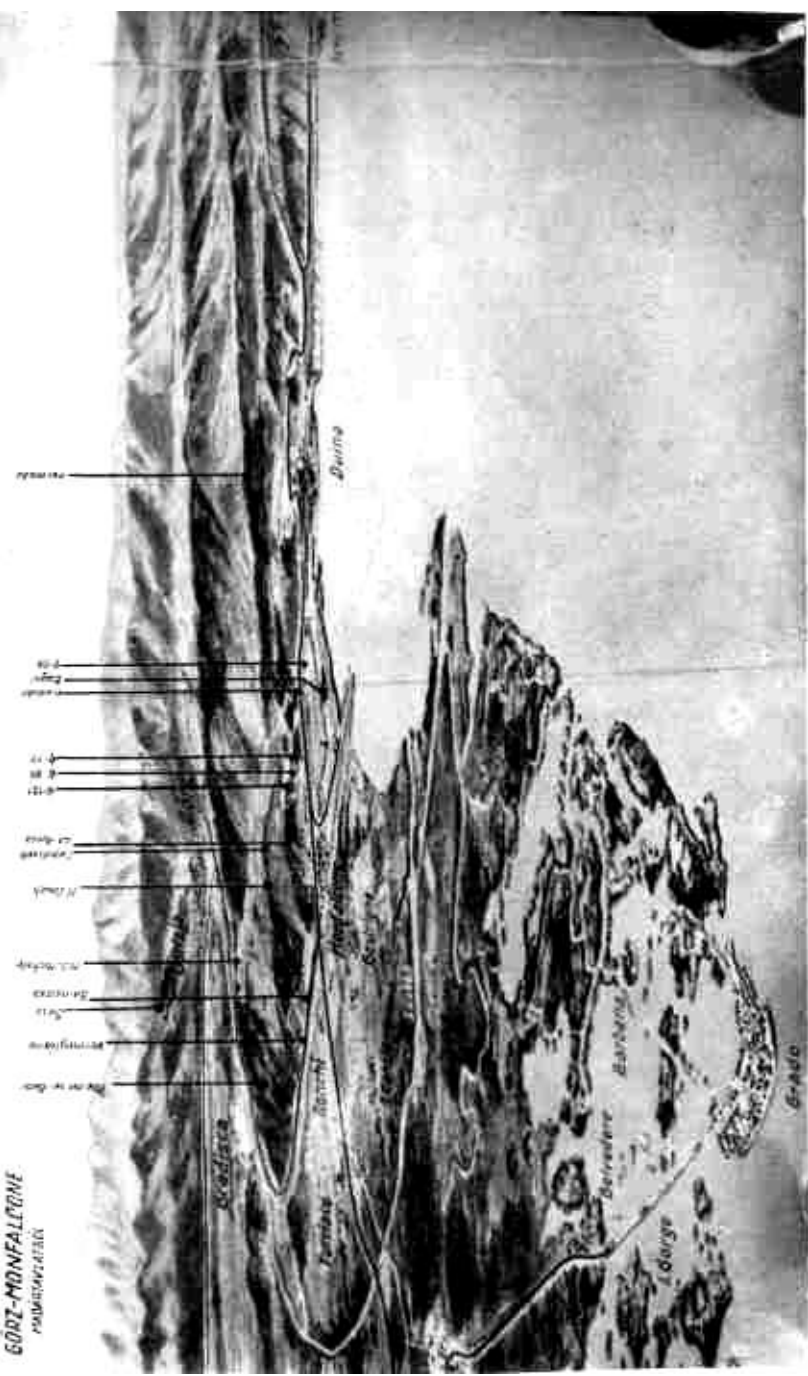
Úgy látszott, hogy az ellenség sok-sok veszteséget szenvedhetett és elhatározta, hogy a 85-ös magaslatot egyelőre csak tartja és majd csak a sötétség védelme alatt fogja kihasználni az eredményt. Fél 7 óra tájban aránylag csendes pauza állt be. *Tajber* zászlós, aki a nyeregben volt állásban, dacolt a veszéllyel és személyesen küszött az esti szürkületben a 85-ös magaslat felé. Ő alapította meg és jelentette azután egész bizonyossággal, hogy *Relkovic* őrnagynak igaza volt: az egész magaslat az ellenség kezében van.

Éjjel I és 2 óra között *Drenning* ezredes, dandárparancsnok a II/6 és a 11/12 zászlóaljok maradékával, a dandár utolsó tartalékával ellentámadást rendelt a 85-ös magaslat ellen, de az ellentámadás az ellenség vad puskatüzelésében megakadt. A dandárparancsnok gyilkos, pusztító golyózápokban maga állt a támadás élére, elől rohant, a bakákat buzdítva. A harcosok vad lelkesedéssel követték a brigadérost, akinek személyes bátorsága lelket öntött a félholtakba is: az ellentámadás újult erővel megindult, hatalmas lendülettel zúdult előre a maroknyi erő, mikor az emberek észrevették, hogy *Drenning* ezredes megtántorodik, megfordul és arca bukik...

A dandárparancsnokot, aki rohamra vezette csapatát, homlokra találta az ellenséges golyó. Rettenthetetlen hős volt, antik hősroshoz hasonló módon halt meg, a roham üvöltése, a golyók záporozása, a géppuskák kelepelése, a gránátok dobolása közben. Dicsőség emlékezetének!

A hadtestparancsnokság a 111/87. és a 11/47. zászlóaljat a magaslat mögé vezényelte. Először a III/87 zászlóalj egy része érkezett és hajnali négy óra után a dandártartalék utolsó maradványaival ellentámadásba indult. Kitűnően haladtak előre, már 50 lépésre megközelítették az állást, mely a 85. magaslat nyugati lejtőjén volt, mikor a sötét éjszakában saját tüzérségünk lőtt bele a támadásra in-

GÖRZ-MONFALCONE
MADARTÁVLAJZÁN

A vörös föld, madartávtájból.

dult zászlóaljakra. Nagy veszteséget okoztak a gránátok és srappellek és – sajnos! – nagyon nagy zűrzavart.

Ezt a második ellentámadást tehát nem lehetett végrehajtani!

Közben a 11/47. zászlóalj is megérkezett és 22-én reggél; 6 óra-kor a III. zászlóalj azt az értesítést kapta, hogy saját tüzérségünk a 85-ös magaslatot tűz alá veszi, mert harmadik ellentámadást követ-kezők. Az ellentámadás alatt a III. zászlóaljnak minden körülmények között tartania kell az elzáró állást, amelyet *Relkovic* őrnagy minden parancs nélkül foglalt el abban a percben, mikor sejtette, hogy a 85-ös állás már nem a miénk. A parancs tovább úgy szólt, hogy a 85-ös magaslat ellen meginduló harmadik ellentámadást tűzzel tá-támogatni kell. A 19. dandárparancsnokságot *Pilár* ezredes vette át.

Alig érkezett a parancs, ütegeink megszólaltak. A 85-ös magaslatnak az ellenség felé eső részét valóságos tűzfüggönnyel zárta el tüzérségünk, a magaslatra pedig megsemmisítő gránáttűzet zúdított az olasz tüzérség is. A hajnali szürkületben sűrű füst vette körül a magaslatot, ebből a fekete felhőből szinte égigcsapó lángok örvény-lettek, hatalmas sziklatömbök repültek szerteséjjel . . .

A világ vége lehet ilyen. Az apokalipszis borzalmas látomása . . .

Reggel 1/29-kor a 47. és 87. gyalogezredekben alakult, mind-össze 6 1/2 század erejű rohamosztatok hirtelen megjelentek a 85-ös magaslat déli része előtt és olyan gyorsan nyomultak előre, hogy a III. zászlóalj csak 1/2 óráig tudta támogatni támadásukat, nehogy beléjük lőjjön. Kézigránátok és csattanása hallatszott a gőzből, füstből, lángörvényből, majd vad hurrá-kiáltás, mint az elkárhozott lelkek üvöltése a mélységből . . .

Rövid harc után a 85-ös magaslat ismét birtokunkban volt. A hegy tetejét és lejtőjét sűrűn borították a halottak. Aki élve maradt az olaszok közül, az fogságba került.

Ezen a helyen, ahol magyar dicsőségről, bús és véres dicső-ségről szól az ének, emlékezzünk meg a 85-ös magaslat két ellen-séges katonájáról, akiknek tisztelet jár. A magaslat már a mi csa-pataink birtokában volt, aki olasz volt a hegyen, az halott, vagy fo-goly. És két 21-ik olasz királyi gyalogezredbeli vitéz még mindig hadakozott ... A mieink rájuk kiáltottak, hogy adják meg magukat, de a két olasz makacs módon védekezett. Már csak ők harcoltak a 85-ös magaslaton, amelyet előzőnlőtték a magyar bakák. Tűzeltek vadul, nem adták meg magukat. Egy kézigránát végzett velük . . .

Ezt a két olasz hőst külön temették el katonai tisztességgel, ami kijár a vitéz ellenségnek . . .

Óriási munkát végzett ezekben a napokban a zászlóalj főorvosa *Jobst* dr., aki 4 nap és 4 éjjel pihenés nélkül dolgozott, kötözte a sebesülteket, sőt operációkat is végzett és mindent elkövetett, hogy a sebesültek helyzetét enyhítse. Önfeláldozó, meleg bajtársi szeretettel dolgozott, amiért a legnagyobb dicséret illeti meg.

Október 28-án és november 2-án az ellenség még kísérletet tett, hogy Mandriánál és az Adria-Művek felől tért hódítson, de a két támadás már eredményes tűzérségi tűzünkben összeomlott.

Az ellenség támadó kedve nagyon ellanyhult, a *harmadik Isonzó-csata* is befejeződött – a világháború egyik legvéresebb ütközete...

Állásainkat az Alpeseektől a tengerig sikerült megtartani, de nagy ára volt ennek! Borzalmas volt a csatatér, ez a földült, széjelszagot, természetes mivoltából kiforgatott földterület, amelyen ezerszám feküdtek az oszladozó halottak. Csupán dandárunk drótakadályai előtt több mint 2000 ember hevert holtan. A brigád vesztesége 4000 emberből 1600.

Ebben a harmadik Isonzó-csatában 24 olasz hadosztály vett részt, 300,000 puskával, 1300 könnyű és 180 nehéz ágyúval. A mi részünkről összesen 10 hadosztály, 90–95.000 fegyverrel, 520 ágyúval, amiből csak 50 volt a nehéz ágyú.

A harmadik Isonzó-csata mindörökké emlékezetes marad mindenki előtt, aki abban résztvett. Zászlóaljunk hőiesen állta meg benne a helyét. Az ezred büszke lehet katonáira!

Drenning ezredes hősi halála után átmenetileg *Pilár* ezredes, azután *kisjolsvai Szabó Zoltán* vezérkari ezredes vette át a dandárparancsnokságot. *Pilár* ezredes a csata után íelkereste a zászlóaljt és a leghízelgőbb szavakban említette szerepét és dicsérte meg a tisztet és a legénységet.

A harmadik isonzói csata után mindnyájan azt reméltük, hogy most hosszabb nyugalomban lesz részünk- Ez a reményünk azonban nem valósult meg.

A negyedik Isonzó-csata.

Serényen hozzálátott a zászlóalj az elpusztított állások újraképzéséhez, ami azonban nagyrészt csak éjszakai munkával volt elérhető. Különös nehézséget okozott a 77-es magaslat exponált helyzete. Ezt a kiugró pontot az ellenség több oldalról támadhatta és

maga az ároképítés, folytonos ellenséges tűzben rendkívüli-szívósságot, bátorságot, halálmegvetést követelt. Arról szó sem lehetett hogy a teljesen belátható terepen, sziklás talajban futóárkot lehessen építeni a főállás és a 77-es magaslat között. Az éjszakai munkái sem ment könnyen. A fényszórók kutató sugárvékéi elől kellett bujkálnia a munkát végző századnak és az oda vezényelt műszaki csapatoknak. A 77-es magaslaton folytatott erődítési munkákat *ai* utászszakasz új parancsnoka, a tevékeny, ügyes és sokoldalú *Deutsch Adolf* hadnagy nagy szakértelemmel és körültekintéssel [^]vezette, olyan munkát produkálva, amelyre minden szakavatott műszaki tiszt büszke lehetne. Most már robbantó anyaghoz is hozzájutott a zászlóalj és az árkokat robbantás által mélyítette. Egy árkász tiszt tanította meg erre a munkára a zászlóalj legénységét és éjszakánként az olasz tüzérség pokoli pergőtüzébe a robbantások kemény döreje vegyült.

Egészen csodálatra méltó, hogy az olaszok a III. Isonzó-csata után milyen hamar kapták vissza akcióképességüket. November 3. után nagyon élénk volt a járőrtevékenység, egyre sűrűbben mutatkoztak az állások fölött repülőik és tüzérségük fáradhatatlanul pazarolta a muníciót.

A 85. és 77. magaslat közötti mélyedésben, melyet állásunkból nem lehetett belátni, állandóan gyanús zaj hallatszott és járőreink jelentése alapján megtudtuk, hogy az olaszok ott mindinkább előbbre hozzák állásaikat. November 7–8-ika között az olasz tüzérség újból ellenőrizte a távolságokat és új távolságokat állapított meg, amiből arra lehetett következtetni, hogy az ellenség új offenzívára készül.

November 10-én kezdődött a negyedik Isonzó-csata, Plavától egészen a tengerig. Az első támadásokat Plava ellen irányították, azután fordultak a doberdói fensík és a Viadukt ellen. Az olaszok nyilván azt hitték, hogy az osztrák-magyar védőerők már minden tartalékukat megemésztették és ezért hatalmas támadásokat indítottak a görzi hídfő, valamint a szomszédos védőszakaszok ellen, egymást követő, sűrű rohamhullámokban indultak védőállásaink felé, mert mindenáron el akarták foglalni *Görzöt*. Ez a küzdelem teljes hónapig, *november 10-től december 10-ig tartott*, páratlanul véres, elkeseredett viaskodás, éjjel és nappal minden talpalatnyi földért. Az ellenség többször elfoglalta állásainkat, azonban vakmerő és elszánt ellentámadásunk ismét kivetette őket onnan. Egyedül a görzi hídfőnél, *Oslaviánál* tudtak valami tért nyerni és itt a hadvezetőség kénytelen volt négy-ötszáz lépésnyire visszavonni vonalát. De az

oslavsai előnyt csak január 24-ig tartották meg az olaszok, mert akko. véres és ellenállhatatlan lendületű ellentámadásunk kiverte őket onnan is.

A negyedik Isonzó-csatának ez a rövid foglalata – általában. De most lássuk: mi rész jutott abból III. zászlóaljunknak?

November 9-én este *Monfalcone* felől vasúti közlekedés zaja volt hallható. A fényszórónk megvilágította a fől szálló füstoszlopokat, amelyek elárulták, hogy vonatok érkeznek gyors egymásutánban a monfalconei állomásra. 10-én hajnalban ellenséges tüzérség lőtte a III. zászlóalj állását, jobbra a 85-ös és 121-es magaslatot. Egészen a Monte *Dei Sei Busi*-ig felhőben úsztak az állások. Ám ezt a tüzérségi tüzet nem is lehetett összehasonlítani a harmadik offenzíva tombolásával. Az ellenség lassan gyülekezett az előterepen, *Szegő* főhadnagy géppuskás-osztag parancsnok megállapítása szerint azzal a szándékkal, hogy az úgynevezett „csörgőház” körül lévő kertekből támadja meg a 77-es magaslatot. Dél felé már észre lehetett venni a bokrok között előre kúszó gyalogságot, mire tüzérségünk *Relkovic* őrnagy utasítására heves zárótüzet zúdított rájuk, a vasútvonal és a mocsár közötti részen, *Szegő* főhadnagy pedig igen hatásos géppuskatűzzel fogadta az előremozgó vonalakat. Egy órai tűzharc után az ellenség támadása megtorpant és az olaszok futva menekültek állásaik felé. A 77-es magaslat ellen körülbelül *egy ezred erejű* gyalogság támadott. Hasonlóan eredménytelen volt a szomszéd 85-ös és 121-es magaslat ellen intézett támadás is.

A következő éjszaka heves tüzérségi tűzben állott a Viadukt és környéke, 12-én és 13-án pedig a doberdói fensík déli széle ellen intéztek heves támadásokat, de azokat minden alkalommal visszautasították. Így telt az idő egészen december elejéig, váltakozó tüzérségi tűzben, amely egyáltalán nem akadályozta meg a III. zászlóalj legénységét, hogy végezze tovább a munkáját: az állások emberfölötti szorgalommal való építését.

Miután a sziklás karszt területen a rendelkezésünkre álló csekély erővel és technikai eszközök híján futóárkokat nem lehetett építeni, a futóárkokat kőfalakkal helyettesítettük, amelyek cca IV2 méter magasak voltak. Tetejük földdel és bokrokkal volt leplezve, – az ilyen fal gyalogsági tűz ellen védte a legénységet és azok mentén az összeköttetés az állás egyes részei között könnyebben volt elérhető. Természetes, hogy ezek a kőfalak a futóárkokat nem tudták egészen helyettesíteni.

A harmadik Isonzó-csata után a 85-ös magaslattól nyugatra

fekvő mélyedésre és az ettől délre fekvő nagy vasúti átereszre Különös figyelmet kellett fordítani. Járőrök jelentették, hogy ott valami készül. Viharos, sötét éjszakán erős tisztí járőrt küldött ki *Relflpvic* őrnagy, hogy nézze meg: mi történik az áteresz és a mélyedés környékén? Mikor a tisztí patrull sikerrel előnyomult a zúgó széljben, a felleges éjszakában egészen az átereszig, ott *borzalmas látvány* fogadta: 50-60 olasz holttest feküdt össze-vissza, egymásra borulva, félig feloszlott állapotban, borzalmas szagot árasztva. Valószínű, hogy ezek a boldogtalanok még a *harmadik Isonzó-csatában* sebesültek meg súlyosan, azután ide vonszolták magukat, az áteresz alatt védelmet és segítséget keresve. És tűzérési tűzünkben elpusztultak, vagy előbb kapott sebükben véreztek el.

A járőr csak halottakat talált a környéken, semmi mást. Hajnali 2 óra tájban vissza is vonult. De a járőr emberei napokig nem tudtak enni, napokig a legsúlyosabb lelki depresszióban éltek a borzalmas éjszakai látomástól. . .

A zászlóalj külön *járőrosztagot* alakított. Úgy, mint a közös hadseregbeli ezredek a vadász-századokat. Ezek voltak a *későbbi rohamszázadok és rohamzászlóaljok előhírnökei*. A III. zászlóalj járőrosztagának parancsnoka *Bucsi* őrmester lett, igen bátor öreg harcos, vállalkozó kedvű, rettenthetetlen vén baka, aki már a szerbiai harctéren sokszor kitüntette magát. A járőrosztag nagyon bevált és bátorságával az egész dandáron belül vitézi hírnevet szerzett magának. Alig múlt éjszaka, hogy legalább az osztag fele ne járt volna künn az előterepen a legveszedelmesebb körülmények között. A példaadó parancsnok, *Bucsi* János őrmester később hősi halált is halt, gyászba borítva az egész zászlóaljat, amelynek életbenmaradt tisztjei és legénysége sohasem feledkeznek meg *Bucsi* őrmesterről, valahányszor kimondják ezt a szót „hős” . . .

A III. zászlóalj egyébként a 61. hadosztály kötelékében nagy becsületet szerzett kiváló hírszerző szolgálata révén. A *Doberdótól* délre harcoló csapatokra vonatkozó hírszerző akciók jelentékeny részben a III. zászlóaljtól származtak. A tiszték és a legénység megfigyelő szolgálata kifogástalan volt. Amint valaki észrevett valamit, arról azonnal jelentést tett, a jelentéseket a tiszték ellenőrizték és tovább juttatták a zászlóalj-parancsnokhoz. *Relkovic* őrnagy és segéd-tisztje, *Olgay* főhadnagy minden alkalommal személyesen ellenőrizték a jelentéseket és ebből a permanens megfigyelő-szolgálatból úgy a dandár, mint a hadosztályparancsnokság nagyon sok hasznot látott. Jóval azután, hogy a zászlóaljat más kötelékbe helyezték

át, úgy nyilatkoztak a 61. hadosztály vezérkari tisztjei, hogy nagyhiányát látták a III. zászlóalj rendkívül megbízható, intelligens és értékes megfigyelő szolgálatának.

V A csöndesebb napokon rendkívül élénk élet uralkodott az állásokban. Munka, munka, folytonos munka között telt el éj és nap. Nagyon érdekes volt a zászlóaljhoz beosztott fényszóró működése is. A zászlóalj-parancsnokság arra utasította a fényszóró-osztagot, hogy az előterepet és az ellenséges állásokat soha sem lassan mozgó fénykévével világítsa meg részletről-részletre, mert akkor alkalma van az ellenségnek éppen úgy védekezni a fény ellen, mint ahogyan a mi legénységünk védekezik, amely a közeledő fény elől a földre veti magát és mozdulatlan marad. A III. zászlóalj fényszórójának meglepetésszerűen, hirtelen kellett föl villanni és rácsapni egy-egy pontra, nagy gyorsasággal, valóságos *fény rajta-ütéseket* végezve. Hogy pedig ez a munka eredményes legyen, és a szükségszerűséghez igazodjék, külön vázlat készült a fényszóró osztag számára, megjelölve azokat a pontokat, ahová ilyen meglepetésszerűen oda kell világítani időnként. Az ellenségnek nagyon fáj a foga a kellemetlen reflektorra és srappelljeivel egyízben sikerült is eltörni a tükröt, amelyet másikkal pótoltak. Ez alkalommal a fényszórókhoz beosztott két III. zászlóaljbeli baka is megsebesült.

A zászlóalj „éjjeli élete”.

A III. zászlóalj élete egyébként az egész nyugalmas napokon is nagyon mozgalmassá volt.

Hajnali szürkületkor az előretolt állásokban dolgozó osztagok bevonultak a Viadukthoz; az előretolt állásban csupán egy szakasz maradt. Ugyanakkor megérkeztek hátulról a málhás állatok a meleg kávéval és hideg ételekkel. A tartalék lent a Viaduktnál fogyasztotta el a reggelijét, az állásban lévő századoknak pedig a kávé felvitték az állásba, hideg ételekkel, ivóvízzel együtt, úgyszintén cukrot, teát. A századok kölcsönös felváltása rendszerint este, a sötétség beálltával történt.

Ezen a szakaszon a reggeli és esti órákban aránylag csend uralkodott. Ezt az időt használta ki a legénység mosakodásra, ruházatának rendbe hozatalára. Amennyire csak lehetséges volt, a figyelmük kivételével a legénység többi része délelőtt pihent. A napnak ez a szakasza erre aránylag még a legalkalmasabb volt. Beosztása

az volt, hogy a század 24 órán át állásban volt, további 12 órát dolgozott és 12 órát pihent, amennyiben ez egyáltalában lehetséges volt.

Alig pirkadt, már hallani lehetett az ellenséges repülők megfigyelésére felállított örök sípjelzéseit és már is jöttek a repülők kettesével, hármásával. Sokszor egész rajok keringtek az álmok felett. Legénységünk azonban fegyelmezett volt, rögtön fedezte magát, úgy hogy a repülőktől veszteségünk aránylag nagyon kevés volt. Hogy ez mennyire fontos, bizonyítja az eset, amely a mögöttünk álló 10 cm-es ütegnél történt. A legénység itt fehérműjét mbsta és a kimosott fehérműt kitergették száradni. A repülő megállapította az üteget, az ellenséges tüzérség munkába fogott, az üteg két ágyúját szétrombolta. 24 halottja és sok sebesültje volt az ütegnak e könnyelműség folytán.

Saját frontunk nyugat felé nézett, az ellenségé kelet felé. Így saját tüzérségünknek a délelőtti, az ellenségnek pedig a délutáni órák voltak legkedvezőbbek a megfigyelésre.

Szó sem lehetett arról, hogy a legénységnek délben meleg ebédet lehessen adni. Az éjjel kapott ételeket faszénnel melegítették, amely füstöt nem adott. Teát főztek és a kapott hideg ételekkel együtt fogyasztották el azt. A tisztek ugyan így éltek.

A sötétség beálltával a századok helyzetjelentést küldtek, kiállították megfigyelőiket, elküldték járőreiket. Alig, hogy a vacsorát szállító málhás állatok visszamentek *Bresztovicára*, megérkeztek a lőszerszállító lovacskák és azok az emberek, akik az állás kiépítésére szolgáló anyagot hoztak. A fényszóró-parancsnok is megkapta telefonon át az éjszakai rendeleteket, azután a zászlóaljtartalék tisztjei valamelyik földözékbe bújtak be barátságos tereferére, egy kis szeretet adomány gramofon-hangversenyre. Persze, alvásról nem lehetett szó, mert az ellenséges tüzérség újra kezdte a munkát, valamelyik szomszéd szakaszból világító pisztoly rakétázott fel az égre, heves gyalogsági tűz hallatszott az előterepről, járőrök csatáztak egymással, majd a fényszórók kezdték meg a munkájukat, az olaszok lassan tapogatózó reflektorai és a mi ide-oda cikázó fényszórónk, amelyet az ellenség dühösen lőtt. Alig néhány perc múlva elkezdték lőni újra a Viaduktot és az állásokat. Egy 15 centiméteres lövedék a Viadukt pillére alatt lévő fedezékre esett, beszakította a tetejét, bezuhant a priccsre, amin az emberek aludtak, két ember közé és ott csendesesen fekvé maradt. Nem robbant fel, de a bakák nem valami kitörő lelkesedéssel fogadták. Gyorsan „kítették a szűrét.

Éjszakánként gyakran hoztak foglyokat, közöttük olyanokat,

akik önként jöttek át. Az egyik éjszaka két népfölkelő hat olaszt fogott el. Sötét éjszaka volt, a hat emberből álló ellenséges járőr elvesztette az irányt és a 111. zászlóalj drótakadályába ütődött. A két figyelő, – egyik jobbról, másik balról – rájuk rivallt, hogy adják meg magukat, mire a járőr emberei azt hitték, hogy körülvették őket és letették a fegyvert. Később nagyon röstelkedtek, hogy két embertől hagyták elfogni magukat.

Éjszakánként nagy telefonozás indult a dandár és a hadosztály felé ilyenkor adta a zászlóalj részletes helyzetjelentéseit. Gyakorta kérdezősködött a brigád, vagy a divízió: miért van az a puskázás odakünn? Hajnali 2 óra felé egymás után érkeztek vissza a járőrök fontos jelentésekkel. 4–5 óra volt, virradt, mire valami pihenéshez jutott a zászlóalj. De 7 órakor már újra kezdődött elülről a tánc . .

December hó 21-én a zászlóalj kapott egy menetszázadot a 12-es honvéd gyalogezredből, majdnem csupa 18–19 éves gyereket. Nagy szemeket meresztettek, amikor az állásba először kivitték őket, de az idősebb legénység bátorította, tanította őket és nemso-kára az idősebbek példáján felbuzdulva, kötelességtudó, bátor katonák lettek belőlük.

És közeledett a karácsony, a második háborús karácsony!

23-án megszűnt a tüzéségi tűz és 24-én teljes csönd volt a vonalon.

Hiszen ma nekik is karácsony-estéjük van odaát. . .

A fényt könnyező szelíd karácsonyfák ott ragyogtak a tartalék-állásokban. Minden század külön fenyőfát díszített és a gyertyácskák, a remegő mécsesek ezüst fénye beragyogta a barázdás, kemény barna arcokat . . .

A békés otthon hangulatát, a szeretet ünnepének szelíd báját idézte most hadban megviselt, tusákon edzett, viharvert lelkük elé a ragyogó fa, amelynek fényességébe merengve bámultak bele szegény számkivetett, otthontalan, balsorsú katonák . . .

A Viadukt „pokoli színjátéka”.

1916, január 9-én gyönyörűen sütött a nap és kellemes meleget árasztott. Délig csönd volt. 12 óra után *két ellenséges repülő* jelent meg a Viadukt felett. Fél 1-kor messziről tompa csattanást lehetett hallani, a nehéz ágyúk kilövésének jellegzetes hangját. Nemsokára erős bugással, süvöltéssel, vijjogással csapott be egy 30 ½-es gránát.

a Viaduktól északnyugatra 300 lépésre. A sziklás talajon olyan rettenetes volt a becsapódás csattanó, dörgő hangja, hogy a levegő iszonyúan megvonaglott. A Viadukt fölött keringő ellenséges repülők a becsapódás után *vékony füstjelzést* adtak és 10-12 perc elmúltával másik 30½ gránát érkezett, majd becsapódott a 68-as magasság közelében. A repülők ismét füstjelzést adtak, mire a harmadik nehéz gránát a Viadukt előtt csapódott le a vasúti sínekre és az egész töltést a levegőbe röpítette.

Borzalmas színjáték volt, az „Isteni színjáték” költőjének tollára méltó „pokoli színjáték”. Mintha az egész földgömb rázkódott volna meg és robbant volna széjjel a világűrben. Kábultan, süketen, félig elvakulva, szédülten vártuk: mi lesz? Nyilvánvaló volt, hogy az ellenség 30 ½-ei *a Viaduktot keresik* és a repülők irányítják a tüzet. Az ellenség nyilván tudta már, hogy a Viadukt alatt csapatok vannak, de messziről, indirekt célzással ezt a keskeny építményt nagyon nehéz volt eltalálni. A viaduktot elhagyni nem lehetett, mert a repülők azonnal jelentették volna, hogy srappnell és könnyebb gránát-tűzzel pusztítsanak bennünket. A Viadukt különben is elég erős építmény volt és így célszerűnek látszott, hogy a III. zászlóalj-tartalék ott húzza meg magát tovább. Sajnos, a saját tüzérség nem tudta fölfedezni az ellenséges nehéz ütegeket és nem is tudta azokat elhallgattatni. Az pedig egyenesen csodálatos, hogy a III. zászlóalj fölött keringő repülőket sem vették tűz alá és ezek nyugodtan adhatták füstjelzéseiket a Viadukt felett.

Az ellenséges nehéz lövedékek kiszámított pontossággal, tíz percenként csapódtak be óriási explózióval, hol jobbra, hol balra. A századparancsnokok a legénységet tartották együtt és bátorították. A két lövés közötti időt arra használták, hogy a sebesülteket, vagy a nagy zajtól és füsttől elkábult és idegsokkos embereket hátravonszolták a segélyhely felé. Amint a legközelebbi acélmammut bögve, vonítva, de láthatatlanul furakodott a Viadukt felé, mindenki rohant földözéket keresni a Viadukt alá. Vonítva, süvöltve és dübörögve zúgott felénk a szörnyeteg, mint a közeledő expressz vonat ropogása, amint a levegő láthatatlan sín pályáján száguld, elképesztő sebességgel, hogy azután rázuhanjon a Viaduktra, rávesse magát és eltiporja. A zúgás, vonítás és dübörgés egy pillanat tizedrésze alatt szűnt meg, mintha elvágták volna és ekkor a föld megrázkódott, a levegő forró, perzselő tűzzel telt meg, egészen rövid, éles detonáció reszkettette meg a dobhártyákat, valami cikkázott a szemek előtt vakítóan és a föld izzó tüzkévéket, sziklaszilánkokat, vasat és földet okádott az

ég felé. A földözékek ablakai összezúzódtak szilánkokra, az ajtók forgácsokra törtek, forró izzó légörvényben remegett meg a föld, a sziklák a földözékek, az emberek, a Viadukt tántorogni látszott, és az izzó ciklon sárgás, fullasztó, vastag füstöt söpört be a földözékbe. Az emberek fulladozva, elvakultan, süketen és bénán dőltek el a földön, eltompultan, nem látva és nem hallva. Negyven-ötven méter magas, fekete-szürke, széleskoronájú füstoszlop tört az ég felé, legyezőszerűen széjjelterülve odafönn, – olyan volt, mint a keskeny törzsű, hórihorgas, széles legyezőjű piniaia – és ebből a furcsa formájú felhőből a Viadukt mindkét oldalán sűrű kőzáró zúdult alá. Kicsiny és nagyobb kövek, fejnagyságúak, köbméteres tömbök, piciny szilánkok tízezrei összekeveredve, fűrész, hosszúka, reszelős, acélszilánkokkal, amelynek egyike-másika 40-50 kiló súlyú volt.

És ebben a pokolban, ebben a végpusztulásban figyelni kellett, dolgozni kellett, parancsokat osztogatni és azokat végrehajtani!

Egy lövés eltalálta a hid északi részét és leszakította a töltést. A töltés aljához ragasztva tisztí földözék állt, nagyon szilárd építésű. A töltésről alázódoló szikladarabok széjjel zúzták a dekkungot és eltemették a bent tartózkodó négy zászlóst és önkéntest. *Holczer* tizedes meglátta ezt és a veszett zúgásban, dübörgésben elkezdett üvölni:

– Hé, emberek! Tisztjeink el vannak temetve, segítsünk rajtuk!

A bátor altiszt néhány bakával odarohant, szétdobálták a követ, kihúzták *Emericzy*, *Fekete* és *Vértés* zászlósokat, akik kábultak voltak, meg is sebesültek, egyiknek a lába tört el, de nem halt meg egyik sem, mert a szilárd építésű földözék nem lapult össze egészen a rázúduló sziklák alatt. De ugyanakkor két fiatal baka az aláhulló törmelékek áldozata lett. Holtan húzták ki őket a szikladarabok alól.

Alighogy kiásták a földözék alá került zászlósokat, egy 30 ³/₂-es lövés derékba találta el a Viaduktot, nyugatról számítva a harmadik ívet és keresztülszakította azt. A lezuhanó törmelék ismét földözékre esett, amelynek egyik sarkát benyomta. 19 ember sebesült meg. De most már jelentette *Dusek* hadnagy, a rajvonalon álló ostromágyú parancsnoka, hogy fölfedezte az ellenséges Haubitz helyét: A 30 72-es és a 15-ösök, a rizsmalom mögött álló három kéménynél, azoktól valamivel balra állnak. Ment a jelentés *Dobner* ezredesnek, a hadosztálytűzértség parancsnokának, aki tűz alá vette az ellenséges ütegeket, de ugyanakkor újabb lövés találta a Viaduktot a nyugati hídfő mellett, majd néhány pillanat múlva gyalogsági tűz pattogását lehetett hallani, a Viadukt közelében. Mintha az ellenség keresztül-törte volna a vonalat és már a Viadukt előtt állna! Pedig korántsem

ez történt. Az olasz gránát a Viadukt fala mellé csapott be, ahol a földözéket építő munkásszázad parancsnokának, *Glaser* főhadnagynak a földözéke volt és e földözék mellett a zászlóalj muníció-készlete: körülbelül *százezer darab töltény*, amit a robbanás a levegőbe röpített. A töltények visszaestek a lángbaborult bokrokra és ott egymás után robbantak fel. Ez okozta a pattogást, amely a gépfegyver és a puska kattogásához hasonlított.

A robbanás széjjelrombolta a telefonvezetékeket is, a zászlóalj tehát minden összeköttetéstől el volt vágva. De német üteg tűz alá vette az ellenséges ágyúkat és mozsarakat, még pedig sikerrel, mert az ellenség egyelőre abbahagyta a tüzelést és félóráig nem *lotie* a Viaduktot. Az ellenséges repülők is gyorsan menekültek és mindenki föllélegzett, mert azt hitte, hogy már vége van a táncnak. Délután négy óra körül azonban az olasz nehéz tüzérség újra löni kezdte a Viaduktot. A nap állása azonban nem kedvezett az olaszoknak, a lövéseik nem voltak precízek, A Viaduktól távol zuhantak bele a sziklás talajba és senkiben sem tettek kárt. 5 órakor pedig a téli szürkület arra kényszerítette őket, hogy ne pazarolják tovább a Viaduktra nehéz lövegeiket. Nemsokára járőrök érkeztek a szomszéd védőszakaszokból, ahol azt hitték, hogy a Viadukt környékén kő kövön nem maradt és a II. zászlóalj helyén szörnyű temetőt találnak. A *négy és fél órán át* tartó legnehezebb gránáttűz azonban csak *harminc embernyi veszteséget* okozott, ami fájdalmas ugyan, de ilyen borzasztó órák után csekélynek mondható,

Másnap meglátogatta a zászlóaljat *Szabó* ezredes dandárparancsnok és a német nehéz üteg parancsnoka is, hogy megnézzék a szörnyű rombolás nyomait. A 30 V2-esek ezen a napon nem szóltak meg, de annál inkább a 21-es 15-ös kaliberű lövegek, amelyek a maguk borzalmas hatásukkal nem imponáltak a III. zászlóaljnak, amely az előző napon poklát élte át. Ennek a napnak volt egy különösen szomorú epizódja is. A malomban tisztiszolgák tanyáztak és amikor a délutáni órákban ismét örjöngeni kezdett az olasz pergőtűz, *Tojber* zászlós legénye annyira aggódott gazdájáért, hogy kirohant a malomból és nyílt terepen futott a *Viadukt* felé, ahol a zászlós tartózkodott. A futó tisztiszolga mellett nehéz gránát robbant fel és egy hatalmas, reszelős szélű szilánkjá *ízekre szaggatta* a boldogtalant, aki a hűség és kötelességtudás vértanúja lett. E helyen emlékezzünk meg kegyelettel és bajtársias melegséggel *a háborúnak ezekről az igénytelen, szürke közkatonáiról: a derék tisztiszolgákról*, akik nem fegyverrel a kezükben végezték munka-

jukat, de derekasan megálltak a helyüket. A maguk szerelvényén kívül cipelték a gazdájuk holmiját, nélkülöztek, szenvedtek, gyalogoltak, viselték a háborús élet minden viszontagságát és amikor emberfölöttien fárasztó marsok után a legénység többi része pihent, ők gazdájuknak hajlékot készítettek, fekvőhelyet, meleg ételt főztek, kiszolgálták és ápolták tisztjeiket.

Január második felében az időjárás megváltozott és gyakran sűrű köd ereszkedett az állásokra. Habár ennek az volt a hátránya, hogy fokozott járőrtevékenységet kellett kifejteni, azért előnnyel is járt. Az ellenséges tüzéség a sűrű ködben kevésbé lőtte állásainkat és a repülők látogatása is szünetelt. A zászlóalj-parancsnok segéd-tisztjével kiment az előretolt állás előtt fekvő terepre és onnan részletes utasításokat adott a járőrszolgálatra.

Egyik délelőtt már igen korán heves ellenséges tüzéségi tűz hallatszott a szomszédos Bagni felől, amelyet több órai tüzéségi tűz után az olaszok egy keskeny földnyelven előretörve, megtámadtak. Ha sikerül birtokba venni ezt az előretolt állást, onnan oldalozhatják és hátba löhetik a 77-es, 85-ös és 121-es magaslatokat, valamint a *Lizzert*-mocsár melletti előállásunkat. Az ismételt támadásokat keményen visszaverték a mieink és ebben része volt a III. zászlóalj géppuskás osztagának is, mert *Szegő* főhadnagy a 77-es magaslatról minden parancs nélkül oldalba fogta géppuskáival az ellenséges gyalogságot és így segítette a szomszéd védőszakaszt a támadás visszautasításában.

Egyik ködös délután, úgy január hó vége felé, hirtelen balról, hátulról kaptunk tüzet és a repesz darabokból láttuk, hogy az olasz ágyúk lőnek ránk. Nem tudtuk mire vélni a dolgot és csak másnap kaptuk meg ennek a magyarázatát: egy ellenséges flotta-osztag futott ki *Velencéből* és egészen *Sistiniánig* nyomult előre, ahonnan több lövést adott ránk, amíg *Triesztből* kifutó saját hadihajóink el nem kergették.

Midőn az idő kitisztult, az olaszok 30 Va ágyúkkal *Duinót* lőtték és közvetlenül utána a tenger partján fekvő pompás kastélyt, amely a harmadik lövés után romokban hevert. Később *Brestovizát* kereste fel az ellenség 30½-es ágyúival, hol a dandárparancsnokság volt elhelyezve. Itt is az ellenség harmadik lövése volt végzetes: teli találat ért egy házat, hol a 11/19 zászlóalj gépfegyver osztaga volt elhelyezve és azt teljesen megsemmisítette. Csupán két ember maradt életben.

Március hó elején az ellenség járőr-tevékenysége különösen

megélenkült. Sok olasz jött át, akik önként adták meg magukat. Éjjelente nagyobb mennyiségű robbantócsövet találtak járőreink a két állás között, az ellenséges tüzéség gyakran lőtte saját tüzéségünk állását. Az időjárás változó volt, inkább mindig esőre hajló. Később ismét kitisztult, és ezzel az ellenség tevékenysége is megélenkült.

Megkezdődött az *ötödik Isonzó-csata előjátéka*.

Március 13-án a doberdói fensík déli részét támadták eredménytelenül és ezalatt saját szakaszunk rendkívül heves pergőtűz alatt állt, amely délután három órakor kezdődött és a sötétség beálltaig tartott. Az ötödik isonzói csata meglepően rövid ideig, mindössze március 19-ig tartott és a III. zászlóalj védőszakasza ez alatt nem is kapott közvetlen támadást. A zászlóalj azonban nagyon erős járőrtevékenységet folytatott, amelynek során sokan tüntették ki magukat, de különösen *Polák* Béla zászlós, aki egyízben a „csörgőházig” közelítette meg az ellenséges állásokat, és amikor a drótakadályok előtt tüzet kapott, nem vonult vissza, hanem irányt változtatott és más oldalról férközött ismét az állás közelébe, hogy nagyon fontos megfigyelésekkel térjen vissza zászlóaljához. Bátor kitarással véghezvitt eredményes vállalkozásáért a kis ezüst vitézségi éremmel tüntették ki. Ezekben az időkben vezényelték el a hadügyminisztériumba *Mezőffy* Gusztáv főhadnagyot, a 11. század parancsnokát, aki válságos pillanatokban mindig nyugodtan és eredményesen vezette századát. Utána *Szungyi* Gábor főhadnagy vette át a századot, erélyes, elszánt, minden tekintetben megbízható és kitűnően dolgozó bátor tiszt, aki azonban rövidesen tifuszban megbetegedett. *Szungyi* főhadnagy napokon át negyvenfokos lázzal feküdt a földözékben és nem volt hajlandó elhagyni századát. Úgyhogy *Relkovic* alezredes parancsára kellett elvinni bakái közül a vitéz századparancsnokot, aki, sajnos, már nem tért vissza a zászlóaljhoz.

Általában ellehet mondani az oroszán bátorsággal küzdő zászlóaljról, hogy a kivívott eredményekben, a szerzett becsületben, a betöltött kötelességben nagyon sokat köszönhet példaadó, erős jellemű, legénységüket szerető vitéz tisztjeinek. A tisztek közül a legtöbb résztvevett már az első szerbiai hadjáratban és a harcok folyamán szerzett tapasztalataikat mindenkor tudták értékesíteni. Hasonlóan sok derék, kipróbált altiszt és közember, akik már a nehéz szerbiai hadszíntéren kitűntek bátor magatartásukkal és hadi tapasztalatokat szereztek és példaadásukkal, oktatásukkal a legénységet fegyelmeztet, derék harcosokká nevelték. A fáradhatatlan, puritán és becsü-

letes jellemű *Pesek* Lajos hadnagyot, a zászlóalj vonatparancsnokát is meg kell említeni, mert példás rendet tartott mindenfajta legénysége között és a legnehezebb körülmények között is gondoskodott a harcoló legénység szükségleteiről. A tisztek és a legénység között erős bajtársi szellem fejlődött ki. Abban, hogy a zászlóalj kebelében minden tekintetben ideális volt az egyetértés, nagy érdemei vannak *Olgyay* István főhadnagy zászlóaljsegédtisztnak, aki nobilis gondolkodásával, bajtársi érzésével és tapintatával összekötő kapocs volt a zászlóalj és parancsnoka között.

Április 6-án este a 11/12. zászlóalj váltotta fel a III. zászlóaljat, amely Bresztovicára menetelt. Menet közben a 68-as magaslatról még egy búcsúzó pillantást vetett a sokat próbált csapat a holdfényben szendergő Adriára és a Sablici tóra ... A 121-es, a 85-ös, a 77-es magaslat és a széjjelrombolt Viadukt lassan eltűnt az emberek szeme elől . . . Még egy sóhaj, még egy borús tekintet a nagy temetőre, ahol a bajtársak pihennek, a védőszakaszra, amelyben *nyolc hónapig* állt öldöklő küzdelmek középpontjában a bátor csapat – azután gondolatokba merülve, némán vonult tovább a fáradt menet, hogy éjjeltájban bevonuljon Bresztovicára.

Másnap *Relkovic* Dusán alezredes zászlóalj-parancsnok szabadságra ment. Az alezredes, amikor elbúcsúzott zászlóaljától, még nem tudta, hogy nem fogja többé viszontlátni a csapatot, amellyel őt csaknem két esztendő viszontagsága forrasztotta össze.

Relkovic Dusán egyike volt hadseregünk legképzettebb tisztjeinek. Barátságos, bajtársias a magánérintkezésben, de szolgálatban jól értette, hogyan kell tekintélyt és fegyelmet tartani. A helyzetet, a viszonyokat senki sem tudta olyan józan megfontoltsággal mérlegelni, mint ő. Óvatos és körültekintő parancsnok, de döntő pillanatokban elhatározott és bátor. Tisztjei nagyrabecsülték, legénysége a legtöbbet adta neki, amit háborúban egyszerű emberek parancsnoknak adhatnak: *Hitt* benne! Huszonegy hónapi frontszolgálat után indult első szabadságára. Nem akart addig szabadságára menni, amíg zászlóaljának minden embere nem részesült ebben a jótéteményben!

Relkovic Dusán alezredes nem volt a nagy szavak embere soha. Tisztjei és legénysége hálás szeretettel emlegetik, mert jól tudják, hogy előrelátása, a harcászati helyzetet helyesen mérlegelő kritikája nagyon sok ember életét mentette meg. Ha arról volt szó, hogy főlősleges, könnyelmű vérpazarlástól óvja meg zászlóalját, egy percig sem habozott önfeláldozóan síkraszállni, kockázatokat vállalni, *saját személyében* és férfiasan szembenézni a felelősséggel!

A zászlóaljparancsnokságot ideiglenesen *Przibislavski* Ferenc százados, egy, a harcokban már tapasztalt, elméletileg kiválóan képzett tiszt vette át. A pihenő nem sokáig tartott. Selz irányából 21-én a déli órákban nehéz tüzérségi tűz, majd kisebb szünetekkel gyalogsági és géppuskatüzelés hallatszott. Délután 3 órakor a hadosztály parancsára a zászlóalj menetkészen állott és a parancsnok századonként egy-egy tájékoztató tiszttel előre ment Bonetire, ahol *Bernatsky* ezredes, dandárparancsnok tájékoztatta a tiszteket arról: mi történik Selznél? A parancsnokot nemsokára követte az egész zászlóalj. Április 23-án éjjel háromnegyed kettőkor a zászlóalj erős tüzérségi és gyalogsági tűzben, amely úgy a tisztikarban, mint a legénységben súlyos veszteségeket okozott, elfoglalja a Selz községtől északkeletre levő harcállást, amely teljesen széjjel volt már rombolva és a pozdorjává zúzott állás előtt az előző harcok tetemei oszladoztak. Folytonos tüzérségi tűzben dolgozik a legénység tisztjei vezetésével, emberfölötti munkát végezve, hogy valahogyan újra védelemre alkalmassá tegye az új állásokat és eltakarítsa a halottakat, akik megfertőzték már a levegőt.

25-én este fél 7 órakor saját tüzérségünk megkezdte a tüzet, de ugyanakkor az olaszok minden kaliberű ágyúkkal és tarackokkal a leghevesebb zárótűz alá vették a III. zászlóalj állásai mögött elhúzódó terepet. Széjjellőtték a századokhoz és a csoportparancsnoksághoz vezető összes telefonvezetékeket, majd hirtelen *megindult az ellenség gyalogsági támadása*, amellyel megelőzték azt az ellenlökést, amire a szomszédos 1/6. zászlóalj készült. Az olaszok visszalökték állásukból az 1/6. népfölkelő zászlóalj 3. századát, amely kénytelen volt visszahúzódni a mi zászlóaljunk egyik dolimájába. A III. zászlóalj 10. századának két tartalék szakasza és két géppuskája erre futólépésben megszállta a védelemre már előzőleg berendezett futóárkot és a legnagyobb hevedéssel tüzelni kezdett az olasz támadó vonalakra. Ugyanekkor az akna és gránátvetők az olaszok által elfoglalt két védelmi szakaszra ontották tüzüket, a III. zászlóalj két százada pedig ellentámadásra indult. Az egyidejűleg foganatosított intézkedések katonáink öntudatos, bátor és határozott lököereje és az oldalozó gyalogsági, géppuska és aknavető tűz megtörték az olaszok támadását. Az ellenség 130 fogoly hátrahagyásával, menekülésszerűen rohant vissza.

E harcok vezetésében ki kell emelnünk a több nehéz vállalkozásban már Szerbiában kitűnően bevált és veszedelmet nem ismerő *Spannberger* Alajos főhadnagy, 12. századparancsnok nyu-

godt és hidegvérű magatartását, akinek a 14. század parancsnokával, *Bauer* Oszkár hadnaggyal együtt nagy érdemei voltak a sikeres küzdelemben. Ugyanezen harcokban tüntette ki magát *Békássy* Lajos tart. zászlós, akit később kitüntetése alapján vitézzé avattak.

26-án reggel a 9-ik század arcvonala előtti aknából az olaszok rohamjárőrökből alakított támadó csoportja tört előre, de az éber figyelők által fölrasztott század pillanatok alatt elfoglalta az állásokat, gyors tüzzel, majd kézigránatokkal visszaüzte az előretört ellenséget.

A napokon át tartó álmatlanságtól annyira kimerült a legénység, hogy pihenőre a Costanjevica melletti u. n. „szegedi” táborba vezényelték. De az út még messze volt odáig! A fölváltásra érkező, az olasz harctéri helyzetet még nem ismerő landwehr-zászlóalj lár-mája az ellenséges tüzéség figyelmét az állásra irányította és így zászlóaljunk nagyon küzdelmes módon és veszteségekkel tudott csak pihenőhelyére visszavonulni.

Április 29-én a zászlóaljat a Polazzo helységtől keletre fekvő védőszakaszba rendelik, ahol nagyobb harci tevékenység nem volt és a veszteség is csekély. Május 5-től a zászlóalj a Valloné-völgyben hadosztálytartalék, majd május 10-én ismét pihenőbe került, hogy 15-én hajnalban elfoglalja a Redipuglia helységtől keletre fekvő védőszakaszokat.

Az állásban nem folytak le nagyobb szabású harcok, de annál súlyosabb és idegfeszítőbb volt, úgy nappal, mint éjjel az állásszolgálat. A két ellenséges állás a köves hegylánc tetején párhuzamosan húzódott és folytonos aknavető gyalogsági és géppuskaharc folyt a két vonal között. Ezt a tűzharcot a két állás közötti csekély távolság provokálta. Állásunk védőszakaszában a 10-ik század vonalának egyik kiugró részénél az ellenséges állás nem volt távolabb, *mint 8 méterre*, ami egész különleges harcmódorra vezetett. A mi embereink két aknát fúrtak az ellenséges állás alá, annak felrobbantására. Ezzel egyidejűleg hallgatóműszerrel megállapítottuk, hogy az olaszok is ugyanilyen aknát fúrnak a mi állásunk felé. Szünet nélkül a legéberebb figyelemmel kellett kísérni az olaszok fúrás munkálatait, nehogy a robbantásban megelőzzenek minket. E szakaszban nem is volt állásunk megszállva, csak figyelők voltak annak csúcsában elhelyezve.

A két állás között elhelyezett drótakadály közös tulajdon volt. Kötélre akasztott horgokkal hol mi, hol az olaszok húzták azt állásaik tövébe. Hogy ezen a ponton milyen kölcsönös volt az éberség és érzékeny-

ség, bizonyítja az, hogy figyelőink és a szolgálatot teljesítő katonák homokzsákokkal kötözték át bakancsaikat a léptek zajának tompítására. Ha figyelőink az olaszoknál élénkebb mozgolódást, vagy zajt vettek észre, úgy az előreugró csücsökből a figyelőket és a dolgozó legénységet azonnal kivonták a szárnyak felé és az aknavetők néhány dobással rajtaütöttek az ellenségen.

Nagyon kritikus állás volt ez. Minden eshetőséggel számolva, szükségessé vált közvetlenül állásunk mögött mögöttes állás mielőbbi építése. Az állás megválasztása és kitűzése könnyen ment, de annál körülményesebb volt annak kiépítése. Nappal nem lehetett meg sem közelíteni, még kevésbé dolgozni rajta, mert az olaszok teljesen betekintették a terepet, amelyen végighúzódott. Az éjjeli munka zavarására pedig időszakonként géppuska és aknavetőtűzzel szórták végig a munkaterepet és ha véletlenül rajtunk ütöttek tüzükkel, érzékeny veszteségeket okoztak. A munkálatokat *Spannberger* főhadnagy vezette nagy körültekintéssel és a zászlóaljnak sikerült is az emberek lehető kímélése mellett, feladatának kötelességszerűen eleget tenni.

Május 29-én éjjel 2 órakor a zászlóaljat felváltották és nehéz idők után pár napig Mikoli mellett pihent, mint hadosztálytartalék. A zászlóalj-parancsnokságot ezalatt *Toronyi* Béla alezredes vette át. Június hó 2-án a hadosztályt a hadseregfőparancsnokság a Tirolban készülő nagy támadásokhoz Nabrezinán, Laibachon, Villachon. Franzensfesten, Bozenen és Trienten át Roncegnoba irányította, ahol június hó 7-én megérkezve, a tiroli hadsereg tartalékába lépett.

A hadsereg-főparancsnokság intézkedése szerint a 61-ik hadosztály, melyhez a 16. és 19. dandárok tartoznak, mintegy két heti pihenőt kap azért, hogy ezidő alatt a legénységet a hegyi harcok különleges követelményeinek megfelelően kiképezzék.

Június 9-ig minden percben várta a zászlóalj, hogy harcvozalba rendelik, de nem ez történt, hanem a 10-re virradó hajnalon újabb parancs érkezik: a hadosztály a Bruszilov-áttörés okozta helyzet miatt indul az orosz harctérre!

VI.
A CIVILIZÁCIÓ ELŐŐRSEI.

A malisszorok és mirditák ős-vadonában.

Még egy sóhajt, még egy könnyes tekintetet a dicső III. zászlóalj homályba vesző hősi sírjai felé – és térjünk vissza aztán az ezredhez. Hová vezetett a regényes vándorút, amely a második szerbiai támadó hadjárat végén vitte az 1. ezredet ismeretlen tájak felé . . .

Bejártuk a Szandzságot, macedón vidékeket, albán földet, voltunk Mitrovicán, Gyakován. Régi török építményeket csodáltunk meg, középkori török hidakat, amelyeknek sajátágos formáját csak képekről ismertük. Azután széjjeloszlott az ezred javarésze abban a beláthatatlan, veszedelmeket és titkokat rejtő őserdőben, amely Prizrendet, Gyakovát és Ipeket környékezi. A föladat az volt, hogy pacifikáljuk a zabolátlan vidéket, amely soha semmiféle rendet, törvényt nem ismert. Olyan érzésünk volt: ezer esztendő előtti időkben vándorlunk visszafelé, egyre visszafelé ... Az emberek viselete, beszéde, szokása, erkölcse éppen olyan, mint Szkender bég idejében. Rendes utak nincsenek erre, a falvak hét-nyolc „kulából” állnak, elrejtözve mocsarak, erdők mélyén, rohanó patakok mögé, sziklák zugaiba. Mi is az a kula? Több emelet magas, sokszáz esztendő, rengeteg terméskövekből összerótt ijesztő épület, várkony inkább, mint lakóház, ablak nincsen rajta, csak lőrés. Hasonlóan vastag, áttörhetetlen kőfal veszi körül a kulát. A zord építmény földszintjén tartják az állatokat, azután föl lehet mászni durván ácsolt létrán az első emeletre, ahol egyetlen nagy teremben laknak a férfiak, majd legfelül, együtt, az asszonyok. Mert az ilyen kulában egész törzs lakik együtt. Ha azután a kula nem áll egyedül, hanem hat-nyolc egy rakáson, az már falu, annak bírása is van, akit muktárnak hívnak. De ez a legnagyobb egység, amit ismernek, ezen túl nem engedelmeskednek senki emberfiának. Törtetlen ősi föld ez, a civilizációtól olyan messze van, mint Afrika szíve. Az embernek tökéletes az illúziója még hetek multán is, hogy messze messze van Európától . . .

Ebbe a zord világba, ahol napi járásra nincsen város, ahol e különös testvértelen albán nyelvet sem érti közülünk senki, a vérbosszúnak, a gyilkosságnak, a rablásnak ebbe az ősi kezdetleges világhoz küldtek bennünket. Egy-egy szakasz, vagy Jelszakasz, fiatal tiszt, vagy talán csak altiszt parancsnoksága alatt messze vidéken jelentette az uralkodó hatalmat, a rendet és a parancsot, amit ezek az albánok nagyon nehezen szoktak meg. A legnehezebb volt tőlük elszedni a fegyvereket. Pedig ez volt mindennek a kezdete. Amíg a puska náluk van, addig nemcsak egymást gyilkolták, de a mi életünk sem volt biztonságban. Mi ezt is véghezvittük: minden rejtéket kikutattunk és elszedtük e tincses, kopaszra nyírt fejű, marcona óriásoktól az istenségüket: a puskát. Hogy mekkora munka volt megfékezni ezt a népet, a közigazgatás primitív formáit rájuk erőszakolni, tekintélyt szerezni és közöttük rendet tartani, azt nyomtatott betű úgy sem tudja elmondani. Fegyverrel és jó szóval nyitottuk meg a művelődés számára ezt az országot: primitív, de szabályos gazdasági rendet, közigazgatást, törvénytiszteletet hagytunk magunk után. Bebizonyítottuk, hogy *nem* csak harcolni tudunk, de a civilizációt is tudjuk terjeszteni úgy, hogy mikor az ezredet Romániába vezényelték, a lakosság ünnepi ruhában könnyes szemekkel búcsúzott a derék népfelkelőktől és a falvak papjai áldották meg a távozókat.

Az ezred-parancsnokság Ipeken állomásozott, – vagy ahogyan az albánok mondják: *Peján*, ahol az ezred-parancsok egyben a közigazgatási kerület parancsnoka is volt. A mi fegyvereink uralkodtak azonban Rozájig és Beránéig, Gyakováig és Prizrendig.

Ipek ősrégi város, amelynek falai között sok kedves élményünk volt. Megbarátkoztunk a város és a környék tekintélyes polgáraival, akik még családi otthonukba is meghívtak, ami albán embernél a legnagyobb tisztesség. Eljártunk egy-egy pohár borra a ferencrendi kolostorba, ahol ősi albán családokból való páterekkel barátkoztunk. Ezek sem voltak éppen köznapi jelenségek: a barna barátcsuhához hatalmas, harcias bajuszt hordtak és a fejük búbján az albánok fehér sapkáját: a csulát. Ezen a vidéken gyakorta találkozott az ember csizmában, lóháton járó ferencrendi atyákkal, akiknek a csuhája csak térdig ért és alatta jól látszott a harcias sarkantyús csizma, nyakukba akasztva pedig ott lógott a puska.

Ipek városának határában, a vadregényes és félelmes Plav-i völgy kijáratánál, ahonnan a Bisztrica hegyi folyó tör kifelé sziklákra zuhanó harsogással, ősrégi ortodox kolostor áll: a Szent Száva.

Gyönyörű bizánci szentképek, ódon freskók, csillogó ichonosztáz díszítik? A 13. század és a Gillemot-géppuskás osztag lakott ebben a kolostorban, hogy figyelje a völgy kijáratát és oltalmazza a helyőrségei, ha netalántán eszükbe jutna a *cnagorc* bandáknak a Plav-i völgy rejtekeiből kifelé szivarogni. A század-parancsok, *Politzer* főhadnagy vendégszerető úriember volt és szerette a jó konyhát. Hasonlóképpen *Gillemot* hadnagy géppuskás-parancsnok. Esténként világosak voltak a „Sveti Sava” ablakai, Ipekről nagy vendégsereg járt ki hozzájuk. A módi az volt, hogy lóháton jártunk ki és holdvilágos éjszakákon, derűs, hangulatban, dalolva ügettünk visszafelé a holdsütötte úton. Ilyenkor a háztetőkön hűsülő fekete jeredzsés asszonyok babonás félelemmel menekültek. Mintha csak lovas kísértetek jönnének a feketén ásító Plav-i völgy felől . . .

Amíg azonban az ezred így elhelyezkedett, rengeteg, hosszú és küzdelmes vándorutat járt meg. Például a Lépes százados parancsnoksága alatt álló I. zászlóalj 1915 december hó 8-án érkezett Novibazárba, helyőrségi szolgálatra. Innen Tutinjébe, majd később Rozajba és Beranéba helyezték át és március 20-án a Zljeb hágón át vonult Ipekre. A menetelés a 2700 m. magas hegységen, melynek alig járt útja a hegyi patakok medrében vezetett, elképzelhetetlen nehézségekkel járt. 2000 méter magasságban, helyenként 4 méteres hórétegeket kellett áttaposni és ha az ember, vagy állat földre lépett, 100 méteres mélységbe zuhant. *Schöntheil* főhadnagy, zászlóalj-segédtszint kicsúszott lovát a hatalmaserejű Gillemot hadnagy az utolsó percben tudta a lezuhanástól visszatartani. Az út nagy részét rettenetes bűzben tették meg. A szétvert szerb hadsereg a Zljeb-hegységen át kísérelte meg a visszavonulást, de a meredek és járatlan úton ágyúival és lovaival megakadt. A lovak, ökrök és málhás állatok ezrei pusztultak el és sok helyen a tábornokok körül megfagyott emberhullák kerültek az olvadó hó nyomán napfényre. Ezek és az elhullott állatok ezrei mérföldekre pestisessé tették a levegőt.

A század-parancsnokok átvették a környék közigazgatását, a kereskedők eldugott élelmiszereit, elsősorban a cukrot kinyomozva és elkobozva, olcsó áron árusították. Bíraskodtak peres ügyekben. A népet, mely még az ősrégi négyszögletes fakeretbe dugott ekevassal munkálta meg a földjét, tanították magyar ekével szántani. Temetőket, utakat, hidakat létesítettek és javítottak. A szerb és montenegrói hadsereg által bemocskolt mecseteket kitisztították, és helyrehozták. Vízvezetőket készítettek, kerteket ültettek.

A „vat”.

Az ezred vidám tisztjei újságot is szerkesztettek, amelynek hasábjain senkinek sem volt kegyelem. Az ipeki török kaszárnyában, ahol az egész helyőrség tisztí étkezdéje volt, együtt ebédeltünk és vacsoráztunk tüzérek, huszárok, gyalogosak, hadbírák, utászok, mindenféle rend és rang – Wallenstein egész táborára. Az asztal közepe táján működött egy kíméletlen vesező asztaltársaság, amely mindenkit kikezdett, aki nem tartozott tagjai közé. Ez volt a *Vat*. „Vese Asztaltársaság”.

Ledniczer ezredes Budapesten kezdi meg a bölcs előrelátással az előmunkálatokat, amelyeknek eredménye ennek az ezred történetnek a megírása lett. Az alábbi főhívással földült az ezredhez és mindenkihez, akik a háború folyamán az ezredben szolgálatot teljesítettek:

Felhívás. Bajtársak! A háborús ténykedések és a dicső és vitézi tettek ide s tova 2 évi háttérre tekinthetünk vissza, s e hosszú idő alatt sok oly örökemlékre méltó esemény játszódott le, amelyeket szinte kötelességszerűen meg kell örökítenünk az utódok számára. Fiaink, unokáinknak, kik talán édes hazánknak egy nyugodtabb korszakában fognak élni s akik, ha apáik hősi tetteinek leírását olvassák, mindenkor büszke öntudattal fogják elmondhatni, hogy e korszak az ő véráldozatuk árán született.

Felhívlak mindnyájatokat, hogy járuljatok hozzá e magasztos munka terheinek megkönnyítéséhez, s ki-ki válasszon ki e nagy idők eseményeiből egy-egy részletet, melyet a megörökítésre legalkalmasabbnak talál, s azt leírva küldjétek ide be.

A megírandó ezredtörténet anyagának rendezéséről és csoportosításáról én fogok gondoskodni.

1916 április hó 4-én.

Ledniczer ezredes.

Ebben az időben az ezred kebelében zenekar is alakult, *Jochum* József őrmester vezetésével. Ünnepies alkalmakkor, tábori miséken munkába lépett az ezredbanda. Később, ünnepnapokon már térzenét is adtunk Ipeken, a város lakóinak nagy örömeire.

Egy ilyen ünnepen történt, hogy a város legelőkelőbb polgárai – de csak a keresztények, mert a mohamedánok ezt nem tehetők volna – kihozták az utcára asszonyaikat. Festői szép, arannyal hímzett bugyogóikban, drágakővel rakott zekéikben milyen gyönyörűek voltak ezek a fehérarcú albán asszonyok! A zenekar szépen játszott, a hangulat jó volt, az albánok körbe fogóztak asszonyaik-

kal együtt és elkezdtek táncolni. A tisztesség úgy kívánta, hogy a mi tisztjeink is részt vegyenek a táncban és így megtörtént, hogy őfelsége kardbotjának viselői, dandár-parancsnoktól lefelé, bensülött hölgyekkel táncoltak Ipek város közterén.

Ledniczer ezredes búcsúja.

Ipeken hagyott el bennünket az ezred annyira szeretett atyja, *Ledniczer* Sándor ezredes. Ő állította fel az ezredet a mozgósításkor, ő vezette harcba, ő nevelte kemény harci anyaggá ezt a százféle helyről, százféle társadalmi rétegből és foglalkozási ágból összeverődött, különféle korú és hajlamú tömeget. Ő vezetett bennünket diadalról-diadalra, ez a vitéz, körültekintő és atyai szívű öreg parancsnok, akihez oly végtelen hálával és vakbuzgó hittel ragaszkodott a legénység, hogy az már szinte legendába illett.

Mikor megkapta a távirati parancsot, amely őt a 81. honvéd gyalogdandár parancsnokává nevezte ki és elszólította *Monte San Michelére*, *Ledniczer* ezredes elbúcsúzott a tisztikartól és elbúcsúzott a legénységtől. Nem feledkezett meg a betegekről sem, akik a kórházban sínylődtek. Egyik tífuszos altiszt, akinek negyven fok láza volt, amikor meglátta az ágyánál búcsúszóra megjelent ezredest, zokogni kezdett és felnyögött:

– Jaj, mi lesz most már a legénységgel?

Ledniczer Sándor ezredes így búcsúzott el az ezredtől:

Peja, 1916 június 23-án

„A legfelsőbb szolgálat minden személyes kapcsolaton fölülemelkedő parancsa ezredem éléről elszólít.

Bajtársak! Egy katona megy el közületek, aki nem hagyhatja el az ezredet rövid Isten-hozzáddal, mert a búcsú pillanatában az emléket láthatatlan szellemhad veszi körül és eszébe jut az, hogy ennek az ezrednek nem csupán parancsnoka volt a Felsőleges Hadúr akaratából, de ő szervezte ezt a soha nem élt ezredet és nevelte dicső harcok eszközévé.

Borús tekintetem végighordozom most, én, távozó bajtársatok, az elmúlt események gazdag erejében. Látom az idős polgárokat, mint sietnek égő arccal a zászló alá, látom az első kettősrendeket a Rákos emlékkal szentelt mezején, hallom büszke esküvésteket, látom az első rajvonalat, az első ellenséges golyó ismét elsüvölt fülem mellett, a rohamra riadó kürt szavát újra hallom és könnyes

szemem ismét elsiratja első hős halottainkat. Veletek vagyok, bajtársak, a tenger szenvedésben, harcok viharában, veletek masírozok erdők sűrűjében, nyirkos mocsarak poklában, hegyek havas ormán és veletek örülök az első medáliák büszke csillogásának. Olvasom újra a péterváradai várparancsnok szép dicséretét, a 7. gyalog hadosztály halhatatlanságot ígérő búcsúparancsát, amely dicsőségben és küzdelemben ritkult soraitokra fon babérkoszorút.

Visszaemlékezem a válás percében azokra a szavakra, amelyeket 1914-ben a macsvai védőállásokban mondtam nektek: „Katonák, a biztos halál és a halhatatlan dicsőség között válasszatok”. Ti választottatok: a *halhatatlanságot!*

Bajtársak! 23 hónap véres viharai után, hálával és mély megilletődéssel gondolva drága halottainkra, a hősi sírokra a *Macsvában*, a *Kolubara* mocsaraiban, a *Kosmáj* alatt, *Belgrád* körül és a zimonyi *Száva*-sáncon, a mély hálámat, köszönetemet és elismerésemet fejezem ki nektek, tiszték és legénység, egész ezredem, azért amit cselekedtetek, a királyért, a magyar hazáért, a békés otthonért, a boldog jövődőért. Maradjatok vitéz, erőlelkű magyar katonák. Emlékezzetek rám és szolgáljátok szent ügyünket úgy, mint eddig. Vezéreljen és áldjon meg titeket az Isten, katonák! „

Az ezredes azzal a tudattal hagyhatta el annyi bajban próbált regimentjét, hogy csaták viharzása és viszontagságok közben ő teremtette meg, az ő nemes és meleg lelke azt a szellemet, bajtársi együttérzést, testvéri összetartást az ezredben, amely alapja volt későbbi nehéz harcok idején minden sikerünknek és minden dicsőségünknek. Az ő szelleme volt az, amely kísért bennünket még éztizedekkel a háború után is, összetartva a megtizedelt bajtársi kört, mely gyámolítja, segíti egymást a szomorú béke mostoha viszonyai között és évről-évre összehozza bajtársi találkozóira a megtépett ezred életben maradt tagjait.

Ledniczer ezredes kocsiját, amely elvitte őt ípekről, az ezred összes lovasított tisztjeinek díszőrsége kísérte, sok-sok kilométeren át. Ez a lovas díszőrség ott állt még az országúton akkor is, amikor elenyézett a porfelhő, mely a jó öreg óbester nyomában támadt.

Kevéssel előbb hagyta el az ezredet *Gyürke* Dezső őrnagy, a H. zászlóalj rettenthetlenszívű nemeslelkű és igazságos parancsnoka. E páratlan törzstiszt és eszményi úriember távozó alakja után meghatottan néz a krónikás. Olyan lélek és olyan jellem járt közöttünk az ő törékeny földi alakjában, aki a test gyarlóságait, az emésztő betegségét éppen úgy legyőzte néma, hősies akaraterejével, mint

ahogy legyőzött magában minden köznapi gyarlóságot tiszta, nemes lelke! Művelt, tanult katona volt, tökéletes ismeretekkel, a helyzetet nyugodtan mérlegelte. Harcászati érzéke helyes volt. Hidegvére megbabonázta a legénységet. Példája végsőkig való kitartásra korbácsolta a tiszték erkölcsiességét. *Gyürke* őrnagy több volt, mint *egy* ember, egy parancsnok. Ő *fogalom* volt, *eszmény* és hatalmas lendítő erő!

Az ezred-parancsnokságot néhány nap múlva átvette *Mihailic* Milivoj lovag alezredes, aki hadba indulásunk idején az I. zászlóalj, majd 1915-ben a IV. zászlóalj parancsoka volt és most, hónapokig tartó betegség után tért vissza nagy örömmel régi ezredéhez. Sajnálatos dolog, hogy e kitűnő szellemű és derék öreg katona néhány nap múlva ismét betegágyának dőlt: tüdőgyulladást kapott. Az ezred-parancsnokságot ideiglenesen *Vaszko* László százados vette át.

A zászló becsülete.

1916 augusztus 20-án, Szent István-napján a török kaszárnyában elhelyezkedett I. ezredbeli csapatrészek parancsnoka kitűzette a magyar nemzeti lobogót. Ebéd idején, mikor a kaszárnyában lévő tisztí étkezdében *Löbl* ezredes, dandár és kerületi parancsnok érkezését vártuk, egy szakaszvezető, a laktanyaőrség parancsnoka jelentette izgalomtól elfulladt hangon, hogy a brigadéros *Zabransky* őrnaggyal bejött a kapu alá, összesűgtak, azután az ezredes-dandárnok intett, hogy a zászlót azonnal le kell venni. A lépcsőn már jött akkor fölfelé *Löbl* ezredes és *Zabransky* őrnagy. Két úr, akiről köztudomású volt, hogy minden alkalmat megragadnak magyargyűlöletük őszinte kifejezésére. Az ebéd izgatott hangulatban telt el. A hír suttogva járt szájról-szájra az asztalnál és ugyancsak végig suttogott az üzenet:

– Ebéd után . . . Találkozó *Kerekes* alezredesnél. . . Minden magyar tiszt ott legyen!

Kerekes András honvéd huszáralezredes, az *Ipeken* állomásozó huszár-osztály parancsnoka nyakas, kemény magyar ember volt. . .

Alig vártuk, hogy lenyeljük az utolsó falatot és a brigadéros elhagyja a termet.

Rohantunk, nagyon izgatott hangulatban *Kerekes* alezredes szállására. Ott valóságos tisztí gyűlést tartottak a magyar tiszték,

akik a legkülönbözőbb fegyvernemekből kerültek ki. A Szolgálati Szabályzat a kezünkben volt és annak gondos átlapozása után világosan láttuk, hogy a tisztikar, mint testület nem tehet panaszt. Ez összebeszélés volna, amit keményen megtorolnának. A szabályzat azonban megengedi, hogy minden tiszt, aki magát sértve érzi, szolgálati úton panaszt tegyen. . .

Kérdően és tanácstalanul néztünk egymásra. És akkor megszólalt *Balassa* főhadnagy.

– Uraim, a szerepet vállalom! Panaszt teszek szolgálati úton a hadsereg-főparancsnokságnál, mert *egyénilag* sértve érzem magam. Engem, mint magyar tisztet és magyar állampolgárt legszentebb érzelmeimben sért a dandár-parancsnok úr eljárása. Ezen felül jogom van azt is megállapítani, hogy a legénység harckészségét károsan befolyásolja az, ami történt.

Azzal hazament az ezred-parancsnokságra és megfogalmazta följelentését a dandár-parancsnok ellen, aki Szent István-ünnepén levétette a nemzeti zászlót olyan épületről, amelyet a magyar királyi honvédség tart megszállva. Külön kifogásolta, hogy a zászló levétele *nem szolgálati úton* történt, ugyanannak a parancsnoknak az útján, aki kitűzette, – hanem egy altiszt útján. Ebben külön tiszteletlenséget és a szolgálati út megsértését látta.

A panaszt láttamoztatta *Vaszkó* századossal és külön küldönccel elküldötte a dandár-parancsnokságra. A szolgálati út ugyanis azt jelenti, hogy a dandár-parancsnok ellen beadott panaszt – *a dandár-parancsnokkal* is láttamoztatni kell!

Ezek után a főhadnagy elment a dandár-egészségügyi intézetbe, ahol meglátogatta egyik tifuszbeteg bajtársát. Alig volt a betegnél néhány percig, mikor egy egészségügyi katona jelentette, hogy az udvaron van *Majánovics* huszárfőhadnagy, a brigadéros úr parancsörtisztje és vele akar beszélni. A parancsörtiszt szörnyű izgalomban újságolta, hogy a dandár-parancsnok mennyire föl van háborodva és őt azért küldte, hogy magyarázza meg: *tévedésből* vetette le a zászlót, nem tudta, hogy Szent István- napja van, hanem azt hitte, hogy *Ferenc József király* születésnapja óta – ez augusztus 18-án volt, két nappal előbb – *künn felejtették* a zászlót. . .

Hiába volt minden kapacitálás, a főhadnagyot nem lehetett megpuhítani. Másnap reggel a dandár-parancsnok magához hívatta *Vaszkó* századost, aki visszatérve az ezred-parancsnokságra, sürgősen összehívatta az egész tisztikart. Közölte velük, hogy a dandár-parancsnok általa ugyanazt üzeni a tisztikarnak, amit tegnap már megüzent *Balassa* főhadnagynak.

– Én ezt kötelességszerűen közlöm az urakkal – mondotta Vaszkó százados – de *egyéb mondanivalóm nincsen. A főhadnagy úr szabad elhatározásától függ, fenntartja-e panaszát, vagy sem?*

A főhadnagy pedig – *fenntartotta a panaszát. . .*

A panasz azután megjárta a maga szolgálati útját és egy év múlva a honvédelmi minisztertől jött vissza az ezredhez. El volt mondva az épületes írásban, hogy a dandár-parancsnok igazolását el kellett fogadni, annál is inkább, mert „nem tehető fel egy császári es királyi ezredes-dandárparancsnokról, hogy meg akarná sérteni a magyar zászlót”. Ez azonban még nem elég! A honvédelmi miniszter – nyilván nem ő maga, hanem valamelyik *túlbugzó* referense – hozzátette a hadsereg-főparancsnokságról érkezett íráshoz azt, hogy B. főhadnagyot tulajdonképpen *meg kellene büntetni*, mert nem is volt joga panaszt tenni, de jóhiszeműsége miatt ez „mellőztetett”.

Nehogy tévedés legyen: ezt a záradékot nem a bécsi hadügy-minisztériumban, nem valami morva vagy cseh hatalmasság agyalta ki, hanem – *honvéd tiszt!*

Ipeken élte végig az 1. ezred a híres *Vesovics-féle összeesküvés* komoly napjait. *Vesovics* Radomir montenegrói tábornok, aki nagyon népszerű volt az albánok körében is, 1916 júniusában nagy összeesküvést szőtt, guerilla-csapatokat szervezett a fekete hegyekben és orvtámadásokat követett el kisebb katonai osztagok és az utakon átvonuló szállítmányok ellen. Az ő akciójának következménye volt több helyi lázadás, amelyeket azonban kiküldött osztagaink vérbefojtottak. *Vesovics* a Plav-i völgyben bujkált, mialatt hatalmas vérdíj volt kitűzve a fejére. A Plav-i völgy kijáratába épült *Ipek* heteken át várta a *Vesovics-bandák rajtaütését*, a rozaji és koritai helyőrségeket tábori őrsökkel biztosítottuk, valóságos ostromállapot volt, amely az ezred kikülönített részeinek éberségét nagyon próbára tette.

Milyen vadregényes portyázások emléke fűződik ehhez az időhöz! Magyar bakák járőrei bandukoltak és kapaszkodtak, civilizált embert soha nem látott vad sziklaösvényeken, zúgó vízesések, rohanó hegyipatakok, ásító szakadékok mentén, másztak át Istent kísértő függő hidakon, vándoroltak barlangokon és alagutakon át, álltak zord sziklaszálakon, mint a sas. Örökre emlékezetesek maradnak e kalandos járőrmenetek *Baca Selo, Suhodol, Uglo* vagy *Górni Korita* felé, a *Zljeb*-nyereggre, *Novo Selo, Studenice, Velki Istók, Dren, Zlokucan* felé, *Cernaluk, Banica, Dubovo* és *Radaoc* vidékére.

Fárasztó, nagy menetek után, sáros és sötét mezőkön, nyirkosán ásító völgyek mélyén, vagy elhagyatott, nyomorúságos kalyibák-

ból összevissza hányt falvak utcáin föllobogott a rőzseláng. A hidegtől dermedt, nedvességtől vacogó, szakállas és szennytől borított szegény vándor katonák ott guggoltak a tűz körül, melynek lángja rőt-vörösre festette meggyötört, kemény arcukat. Szívták a pipájukat, meséltek is közben, néha fölsírt az éjszakában – a ködös, esős, széltől sivalkodó zord idegen éjszakában – a hazai dal, az árva magyarok éneke ...

Milyen különös, bizarr látvány volt az ilyen pástortűz, e világgá kergetett, mostoha sorsra vetett magyar népekkel! . . .

Augusztus utolsó napjaiban hírek jönnek arról, hogy odahaza baj van. A románok mozgolódnak a határon . . .

A tisztikar és a legénység nyugtalanul fogadja a híreket. A hazai föld veszélyben van és mi itt vagyunk? Még senki sem tud semmi bizonyosat. Még csak suttogások járnak szájról-szájra, de már érezzük, hogy ég a lábunk alatt a föld és menni kell . . . menni, mert magunk is akarunk!

Búcsú a vadontól.

Augusztus 28-án megérkezik a parancs: *az ezred indul a veszélyeztetett hazai föld védelmére!* Mindenki föllélegzik. Hálaistennek! A lelkek nem bírták volna el a tétlenséget a messze idegenben, mialatt a házuk födele ég. Lázás készülődés kezdődik, forró izgalom vesz erőt a lelkeken, repülni, repülni akar mindegyik.

Az ezred az ipeki kerület hatalmas területén elszórva állomásoz. A menetre vonatkozó intézkedések rendkívül komplikáltak. Egy nap alatt kell összeszedni, koncentrálni az ezredet, átadni a szolgálatot, a teendőket és a legrövidebb úton Belgrád felé vonultatni a csapatokat. Ezen az éjszakán nem alszik senki az ezred-parancsnokságon: egy vezérkari iroda zsongása zajlik a falak között, szólnak a telefonok a tábori vonalakon, Morse-jelek sípolnak, lovas küldöncök vágatnak széjjel az éjszakában, mindenre gondolni kell, minden aprólékos részletre, hogy semmi hiba ne legyen, mikor a széjjel-szórt ezred ebből a többhónapos állapotából megmozdul, ismét ezreddé összpontosul és harcba indul, ismét nyílt harcba.

Ezen a földön nem voltunk soha nyílt harcban. És mégis mennyi sírkeresztet hagyunk itt, egész temetőket, jó magyarok hantjaival, hogy soha többé viszont ne lássuk és imát ne mondjunk fölöttük. Gyilkosok golyója, tífusz, malária, lázak, – mennyi ellenség puszt

tított bennünket e földön, ahol annyit dolgoztunk, oly sokat építettünk és olyan mélyre eresztettük le a vad őstalajba a civilizáció ekéjét.

A honi határ felé.

Augusztus 29-én, reggel 7 órakor búcsúznak el a zord albán vidéktől az ipeki laktanya udvarán. Ott van *Löbl* ezredes dandár és kerületi parancsnok is. Szeretett barátunk, a daliás *Trungel* Iván tábori lelkész, gyönyörű, átszellemült hangú beszédet mond és imával, áldással búcsúzik tőlünk. Fölzúg ajkainkon a Himnusz . . . hatalmas zengéssel száll az ég felé és az idegen tiszték – azok is, akik nem szeretnek bennünket, mert magyarok vagyunk – feszes vigyázzállásban, tisztelegve hallgatják.

Az ezredzenekar most rákezd az ezred indulójára és mi magasan lobogtatva a zászlót, kivonulunk a városból. Az ezredtörzzsel együtt lovagol az állomás minden lovasított tisztje a város határáig. Mikor kikanyarodunk a kerületi parancsnokság előtt lévő térségre, *Kerekes* alezredes kardot ránt, sarkantyúba kapja lovát, elugrat tőlünk és fölharsan ajkán a vezényszó:

– Egyes huszár-osztály, vigyázz!

Nem is vettük észre, hogy az épület mögött menetoszlopban áll a honvéd huszár-osztály, amelynek élére most ugratott oda a daliás alezredes. A huszárok ügetésbe kapnak, az ezred elé lovagolnak és vezetnek bennünket ki a városból, harsány tifombitaszóval. Így menetelnek előttünk a városon, így menetelnek előttünk nyolckilométeres úton, másfélóra hosszat, hogy bajtársias magyar szeretetüket kifejezzék.

A határban elbúcsúznak könnyes szemmel drága jó huszár-bajtársainktól, akik szapora ügetéssel térnek vissza a városba . . .

Végig vándoroltunk még egyszer a zord és vadregényes albán vidéken. Az első éjszakai tábor, ahol az ezredtörzs és a IV. zászlóalj megpihen, a klini erdő volt. Mialatt elértük ezt a kedves, árnyas ligetet, – valóságos oázis a naptól perzselt sivatagban – az ezred többi részei – az I. és II. zászlóalj – szorgalmas, megfeszített menetelésben voltak a fekete hegyek felől, hogy a vett parancs értelmében siessenek a gyülekező helyekre, ahol hosszú idő után viszontlátjuk egymást, kezet szorítunk és zárt ezred kötelékben masírozunk a haza védelmére.

Itt a klini erdőben lobbantak föl tábortüzeink. Vidám nótázás verte föl az alvó madarakat, a lapuló nyulat és a surranó rókát. Tréfa, tere-fere, lárma és ének riasztotta az erdő éjszakáját. Ezen az éjszakán nem aludt senki a klini erdőben. Az emberek a tüzek körül ültek – az éjszakák hűvösek e forró tartományban – az izgalom nem hagyta pihenni őket, a hazai földre gondoltak, amelyet nemsokára viszontlátnak. És aggódva mérlegelték: mi lesz, mi lehet? Sokan sóhajtva gondoltak a házuk födelére, a kis családjukra... Vájjon nem fenyegeti-e őket közvetlen veszedelem? Az elhagyott vidéken sötétlő klini erdő ezen az éjszakán egy darab nótás, sóhajos Magyarország volt, hogy azután napkeltekor kihunyjanak a tábortüzek, elnémuljon a magyar beszéd és átvegye birodalmát a kietlen vidék ura: a csönd.

Hegyi utakon, szakadékok fölött, zúgó folyam partján menetelt az ezred. Gyalog, tábori vasúton, gőzvasúton. A hegyeket és völgyeket fölverte az ezredinduló harsogó szava. Lelkesen énekelték *Jochum* örmester vérpezsdítő dallamára *Saller* segédorvos szövegét:

*Egyes honvédek előtt szól a banda,
Csillog, villog fényes fegyverünk.
Amerre elvezet az ezred útja,
Asszony, leány csókot hint nekünk.
„Hajrá” kiáltjuk, ha a trombita szól.
Nincs veszély, mitől megriadunk.
Hol van a világnak a büszke vára,
Melyet mi meg nem hódítunk?*

*Egyes honvéd ha tűzbe megy,
Szerb vagy tatár neki mindegy.
Minden ellent sorra lekaszál,
Nyomát kíséri ezernyi halál.
A királyért, a hazáért,
Győzni, vagy halni jelszava,
Óvja meg hősök angyala.*

Hosszú napok következtek, míg elértük Belgrádot. Hírek érkeztek eközben hozzánk, szomorú hírek: hogy az országon hirtelen rajta ütött a hűtlen oláh szomszéd és kitűnően fölszerelt hadserege nem talált maga előtt ellenállást.

Brassó és Fogaras már az ellenség kezén van . . .

Csőnd, a lelkek tikkadt csöndje fogadta a balhíreket. De a következő pillanatban dacosan, komoran, fenyegetően hangzott fel ajkunkon a Himnusz: „*Balsors akit régen tép . . . Hozz reá víg esztendőt ...*”

Szívünk megreszketett, átérezve a balsorsot, amely hazánk testét tépi és szívünk az égre fohászkodott, mintha nem is könyörögne, hanem követelné az egetől, hogy hozzon víg esztendőt e balsorsújtotta nemzetre. Attól kezdve, ha rossz hír futott elénk vándorutunkon, mi *a Himnusz szavával feleltünk* és a szívünk egyre keményebb, egyre elszántabb lett, amint közeledtünk veszélyben forgó honunk földjéhez, és amint egyre több gyászos hír dobolt a fülünkbe ...

VII.
A MOCSÁRSÍR.

A volhyniai mocsár.

De most – néhány futó percre – forduljunk meg és nézzünk észak-kelet felé: mi történt az orosz harctéren hős III. zászlóaljunkkal?

1916 június 11-én a III. zászlóaljat hadosztálykötelékben Bécs, Lemberg, Przemyśl útvonalon Stojanowba szállítják, ahova 15-én érkezett meg. Az általános harctéri helyzet, mely a 61-ik hadosztály sürgős bevetését szükségessé tette, az, hogy a Brusilow vezetése alatt álló orosz hadsereg védelmi vonalunkat Lucknál áttörte, az egyesült osztrák-magyar és német haderőt részben visszaszorította, részben pedig elfogta. Az áttörés helyétől északra álló német hadsereg már megtette előkészületeit arra, hogy a résbe beállítsa csapatait. Addig azonban, amíg a német haderőket átcsoportosítják és állásaikat elfoglalják, – szükséges volt más csapatok beállítása, hogy színlelt és tényleges támadásokkal az előrenyomulásban lévő orosz erőket magára vonja és ezzel őket az előnyomulásban feltartóztassa. Ezt a nehéz feladatot kapta a 61. hadosztály és annak kötelékében a III. zászlóalj. Azt a feladatot, amely a csapatoktól állandó előre-hátra menetelést, folytonos harcokat, nappal támadást, éjjel visszavonulást és a *győzelem teljes kizárásával*, állandó éjjel-nappali küzdelmet követelt.

A parancs szerint a dandár a Gorohov-Bozsew vonalon foglalt állást. Szakadó esőben menetelt a zászlóalj két teljes napig, elpusztult vidékeken, lakatlan tájakon, ahol sem födelet, sem élelmet nem kaptak az emberek. A legénység teljesen kimerült, mire elérte az állásokat, amelyeknek csak a nevük volt az, mert kiépített állásnak nevezni nem lehetett.

És előttük a volhyniai mocsár!

A hírhedt, szomorú nevezetességű volhyniai mocsár, amelynek gázlóit nem ismerik. De a lakosság annál jobban ismeri a rejtett utakat, a végtelen mocsár titkait. És az ellenséges gyalogság, amely a maga földjén harcol, a vele érző parasztok vezetésével úgy meg

tudja közelíteni állásainkat, hogy mi észre sem vehetjük. A mi csapataink számára a mocsárvilág járhatatlan, de az ellenség számára kitűnő búvóhely, nagyszerű terep az észrevétlen fölvonulásra és rajtaütésre.

Alig voltunk egy óra hosszát a volhyniai mocsár szélén, mikor a zászlóalj ismét előnyomulásra kapott parancsot.

A zászlóalj június 16-án dandárkötelékben, mint élzászlóalj megkezdte az előnyomulást Bozsewen keresztül Oszczew irányában. Az ellenség a jelentések szerint a Zwiniacze-Oszczew, Tereszkowicz, Pústomyty vonalon előkészített állásban van. Az ellenséges vonal előtt, annak csaknem egész kiterjedésében, mintegy 150-200 lépés átlagos szélességű mocsár, illetve mocsaras patak húzódik. Oszczew községe előtt 2 méter széles és cca 8-10 méter hosszú híd vezet át, egyenest a faluba. A zászlóalj erős tüzérségi tűzben Bozsew községen keresztül Oszczew felé vonul és a mocsár előtt, az út két oldalán íekvő és a faluba néző dombokon beássa magát, hogy addig is, amíg a támadás megindul, az ellenséges tüzérségi és gyalogsági tűz ellen valamely védelmet kaphasson.

Parancs szerint a támadás június 17-én hajnalban megindult. Pirkadáskor saját tüzérségünk megkezdte az Oszczewtől keletre húzódó ellenséges állások lövetését, de ez a tüzelés túl nagy hatással nem járt. Az ellenséges tüzérség ezzel szemben srappellőtűz alá vette állásainkat és gránáttal iparkodott a mocsáron át vezető hidat megsemmisíteni. Rövid tüzérségi előkészítés után megérkezett a parancs az előnyomulásra, melyet a *Kardos* főhadnagy vezetése alatt álló 9-ik század kezdett meg és utána sorban a többi századok. Erős ellenséges és gyalogsági tűzben, rajokban, ugrásszerűen haladt előre a közel 2 óráig tartó tűzharc után a zászlóalj. Nagy veszteséggel, de elfoglalta a falut és az orosz erőket onnét kiszorítva, az Oszczewtől északra fekvő 234-es magaslaton foglalt állást és rajvonalát északnyugatra az Oszczew-Tereszkowicz útvonalig kiterjesztette. A zászlóalj-parancsnokság a gépfegyver-osztaggal a 234. magaslaton, a jobbszárnyon foglalt állást. A védelmi vonal, amelyben a zászlóalj magát beásta, kedvezőnek mutatkozott, mert előtűnk könnyen áttekinthető síkság terült el, melyen az ellenséges erőknek a mi gyalogsági és gépfegyver-tűzünkben közel 1000 métert kellett haladnia. A zászlóalj balszárnya, ahol a 11-ik század volt' egy búzatábla és kukoricás szélén ásta be magát. Nem olyan jó kilövésrel, azonban jobban fedezve. Sem a bal, sem a jobbszárnyon összeköttetésünk nem volt, mert Zwiniacze, illetve Tereszkowicz

wiecznél saját csapataink még küzdelemben álltak az ellenséges erőkkel és előrenyomult zászlóaljunk még nem tudta helyreállítani velük az összeköttetést. Az Oszczewtól északra vezető útvonal baloldalán, mintegy 1500 lépésnyire tőlünk kis erdő terült el.

Zászlóaljunk minden erejével igyekezett állásait megerősíteni és összeköttetés hiányában jobb és balszárnyát kiküldött járőrökkel biztosította.

Kozákroham.

Délután 4 óra körül erős srappelltűz alá vették állásainkat az oroszok. Néhány perc múlva az erdőből – ez mintegy 1500 lépésnyire volt az állástól! – villámgyorsasággal fejlődött ki támadásra egy kozák lovasezred. Félelmetesen gyönyörű látvány volt, amint az erdőből kifelé vágatnak, hosszú sörényes lovaikon ezek a kucsmás óriások, hatalmas lándzsáikkal. Mintha szálerdő indult volna meg, hogy fölnyársaljon bennünket! Két-három perc alatt óriási ölelő karhoz hasonlított a félelmetes, démonikus carré, amely dobogva, mennydörögve, pikáját előreszőgezve száguldott felénk. Gépfegyverosztagunk, amely Nagy zászlós parancsnoksága alatt a 234. magaslaton volt beásva, jól célozott, hidegvérrel vezetett oldalozó tűz alá vette a rajta-rajtában előre robogó kozákságot és gyalogságunk is nyugodt, jól célozott arcvonaltűzeléssel fogadta az erdőből kibontakozó lovastámadást. A nyugodt, rendületlen, helytálló gyalogsági tűz nem tévesztette el hatását: alig jutottak néhány száz lépés közelségbe a kozákok, mikor már láttuk, hogy egyre-másra fordulnak le a nyeregből, a halottakon és sebesülteken keresztül-gázolnak a lovak, azután sebesült paripák ágaskodnak föl vad nyerítéssel, vágódnak hanyatt lovasukkal együtt, egyes osztagok rémülten megfordulnak, hogy visszafelé vágassanak, összekeverednek az előretörőkkel, nagy zavar támad, és az ordító zürzavarban káromkodások, kiáltások, egyre gyöngébben hangzó „Hurrá”, ostorcsattogatás, nyögés, jajgatás hangzik felénk.

A visszafelé vágató svadronok magukkal ragadják a többieket is. A lovasroham összeomlott, a félelmetes kozákhorda menekült vissza az erdőbe.

Vagy harminc halottat hagytak a mezőn!

Alig múlt el azonban félóra, mikor újra heves srappelltűz borította el állásainkat. Az oroszok különösen a balszárnyon lévő 11. századot lőtték. Láttuk, hogy az erdőből újra kibontakozik zárt

svadronokra oszolva a kozák lovasság és megindul eszeveszett rajta-rajtában, most már nem a zászlóalj jobbszárnya és közepe, hanem a balszárnyon lévő 11. század ellen! Úgy látszik, az orosz lovasság vezetői jobban szemügyre vették a terepet és vonalunkat. Észrevették, hogy a domblánc mélyedéses szélén balszárnyunkat úgy közelíthetik meg, hogy a gépfegyver-osztag nem tudja oldalozni a támadást. *Polák* Béla zászlós látta, hogy ha az állásban sikerül elérniök őt és századát, legázolják. Gyors elhatározással kipurancsolta a századot a beásott földözékből a szabad mezőre, pillanatok alatt futólépésben új arcvonalat foglalt el, csatáronként 6–8 lépés térközzel és ez a megnagyobbított, megváltoztatott, ritka rajvonal öldöklő gyorstűzzel fogadta a rohamot. Megparancsolta, hogy ne a kozákokra, hanem a lovakra célozzanak, bátorította és vadította az öreg csatárokat: hogy lovastámadás előtt nem kell sem lefeküdni, sem elszaladni, hanem a kifeszített pikával előrerohanó lovas előtt, az utolsó pillanatban ügyesen félreugrani és még mielőtt a roham erejétől elragadott lovas visszafordulhatna, hátulról rá-támadni ...

Polák zászlós jó példát adott a derék katonáknak vitéz magatartásával. Hiába volt a lovasroham lenyűgöző, félelmetes ereje, hiába az idegeket tépő zaj, a viharzó zúgás, amely megremegetti az agyvelőket, hiába a pikákkal előreszáguldó szilaj lovasroham félelmetes látványa – bátran, higgadtan, szilárdan helytálltak a vén bakák. A kozákok kétszer lovagoltak át a rajvonalon, de – hiába! Olyan súlyos veszteségeket szenvedtek, hogy kénytelenek voltak megfutamodni. Igaz, hogy derék 11. századunk legénysége közül nagyon sokan kaptak súlyos sebeket. A *Polák* Béla zászlós mellett álló *Schöberl* zászlós súlyos idegsokkot kapott. De bármilyen nagy volt a veszteség, a derék század példáját adta annak, hogyan kell a félelmetes túlerővel szemben vitézséggel és higgadtsággal helytállni.

Érdekes és megörökítést érdemlő momentuma volt a kozák támadásnak, hogy a század egyik *Schweiger* nevű sebesültvivője a nála lévő hordágy egyik rúdjával egy feléje vágató kozákot úgy vágott fejbe, hogy az szédülten esett le a lováról és több társával együtt hadifogságba esett.

A mocsárhíd Leonidászai.

A kozáktámadás gyönyörű visszaverése föllekesítette zászlóaljunkat, azonban örömünk csak rövid ideig tartott, mert az állan-

dóan tartó tüzérségi tűz védelme alatt északra, Tereszkowiec irányából nagyobb ellenséges gyalogsági tömegek fejlődtek és nyomultak előre szabadon iekvő balszárnyunk felé. *Toronyi* alezredes – látva azt, hogy a jobbszárnyunk szabadon lóg, a balszárnyon pedig erős ellenséges tömegek vannak ellenünk kifejlődőben – elrendelte a zászlóalj visszavonulását. A visszavonulás csak az Oszczewtól keletre fekvő, a mocsáron átvezető hídon volt keresztül vihető. Ennek a visszavonulásnak a fedezésére kapott parancsot az addig tartalékban lévő 9-ik század, a géppuskás-osztaggal megerősítve. A zászlóalj a parancs nyomán megkezdte a visszavonulást és amíg a létszámban erősen megfogyatkozott 9-ik század és a hozzá beosztott gépfegyver-osztag az ellenség erős tüzelése és ismétlődő támadásai ellenére a folytonosan támadó ellenséget az utolsó lehetőségig tartotta, a többi 3 század részben a hídon, részben a mellette fekvő gázlókon átkerült. Arra azonban, hogy zászlóaljunk megmaradt három százada az ellenség ellen kifejlődhessék és hogy tűztámogatásával az ő visszavonulását fedező 9-ik század visszavonulását is lehetővé tegye, már nem kerülhetett sor. – Az egymást követő, 8-10-es sorokban, rohamhullámokban támadó ellenséges tömegek a zászlóalj csekélyszámú utóvédét és az utolsó percekig hevesen tüzelő gépfegyver-osztagot elnyomták. Akik közülük a harcban el nem estek, fogságba kerültek. Zászlóaljunk megmaradt legénysége, melyhez időközben tájékozódás céljából a harcvonalba jött *Náday* István százados, dandár-vezérkari tiszt is csatlakozott, Bozsewen keresztül Gorohow irányába vonult vissza. Az oroszok, akiknek az oszczewi templom tornyában gépfegyver-osztaguk volt elrejtve, e gépfegyverek tüzével üldözte zászlóaljunk visszavonulását és a támadásban résztvett kozáklóvasság pedig a hídon átlovagolva iparkodott ismételt támadásaival a zászlóalj nyugodt visszavonulását megakadályozni. *Náday* százados a zászlóalj tisztjeit és altisztjeit és még egy pár önként csatlakozó katonát maga mellé véve, minden 100 lépésnél megállt és a közeledő kozák lovasság ellen harcbaszállva, visszaüzte azt és az amúgy is erősen megtépázott zászlóaljnak nyugodt visszavonulását biztosította.

E harcban esett fogságba *Kardos* Ernő főhadnagy, aki a 9-ik századot 1914 november óta három harctéren eredményesen és becsületesen vezette és *Nagy* Béla zászlós, gépfegyver-osztagunknak már az olasz harctéren helyettes parancsnoka. Vitéz magatartásának és megbízhatóságának ez utolsó alkalommal is tanújelét adta. Ugyan-ezen harcok során, a visszavonulás alkalmával kapott sebet és

hagyta el a zászlóalját *Berger* Henrik főhadnagy, egy jókedélyű, tevékeny, bátor tiszt, aki a legnehezebb időkben is megőrzött nyugalomával mindig bizakodó hangulatban tudta tartani legénységét. A megtépázott zászlóalj Gorohowban, egy piszkos kis lengyelvidéki faluban gyülekezett, ahol a parancsnokság az egyedül elfoglalható kápolnában szállásolta be magát. *Toronyi* alezredest a nap izgalmai és a testi fájdalmak teljesen kimerítették. Régi sérve kiújulván, pár napi pihenőre beteget jelentett. A zászlóalj-parancsnokságot ez időre *Olgay* főhadnagy vette át, aki, miután a zászlóaljnál tiszt alig volt, *Minay* Lajos önkéntes szakaszvezetőt vette maga mellé zászlóaljsegédtisztnak.

A dandár zászlóaljai folytatták a támadásokat az oroszok által megszállott Bozsew felé, zászlóaljunk ezalatt Gorohow községben dandártartalék volt. A dandár állandó támadásai minden zászlóaljnál, különösen a tisztek között nagy veszteségeket okoztak, úgy, hogy volt zászlóalj, ahol csak egy század-parancsnok maradt. A csapatok vitézsége és a tisztek önfeláldozása ellenére ismétlődő sikertelenségek lehangolólag hatottak a legénységre. Ehhez még testi fáradtság és kimerültség is járult. Az állandó esőzés és az esőben előre-hátra való menetelések, a szabadban való éjjelzés és az állandó harcok úgy a legénységet, mint a tisztikart teljesen kimerítették. Zászlóaljunk e napokban menetszázadot kapott ugyan, de az új tisztek és a gyakorlatlan legénység csak látszólagos erőgyarapodást jelentettek, mert a nagyobbrészt fiatal tisztek a velük még össze nem szokott legénységet nem tudták kézbe tartani. Szerencse volt, hogy a rossz időjárás és az állandó harcok a túlerőben lévő elleniséget is kimerítették. Az *Oszczew* ellen irányuló támadásainkat visszaverve, visszavonuló csapatainkat Bozsewen túl már nem üldözték, hanem a Bozsewtől keletre eső dombokon foglaltak állást, mely az előtte húzódó mocsár által fokozott mértékben volt biztosítva. Saját dandárunk Gorohow vonalán, zászlóaljunk Gorohowtól délkeletre foglalt állást.

A hadosztályunktól északra küzdő saját csapataink az orosz frontot valamennyire visszanyomták, aminek következtében a velünk szemben álló orosz csapatok, kiküldött felderítő járőreink szerint Bozsewet június hó 21-én éjjel kiürítették. A dandár-parancsnokság az előnyomulást másnap reggel 9 órára rendelte el. Zászlóaljunk a parancs értelmében előrenyomulva 11 órakor megszállta a Bozsewtől északra eső magaslatot. Az ellenség *Oszczew* községbe vonult vissza, a hidat maga után felégette. Délután zászlóaljunk folytatja

az előrenyomulást az Oszczew ielé vezető út mindkét oldalán és este 7 órakor az Oszczew előtti dombokon lévő régi állásait szállta meg, ahonnét a 17-iki szerencsétlen támadás kiindult. A községbe a mocsáron keresztül vezető hidat a visszavonuló oroszok lerombolták. A dandár utasította az utász-osztagot, hogy a hidat az éj folyamán állítsa helyre és a zászlóalj parancsot kapott, hogy június 23-án hajnalban dandár kötelékben megfelelő tüzérségi előkészítés után Oszczew ellen a támadást indítsa meg.

Június 22-én reggel 8 órakor tüzérségi előkészítés után a zászlóalj felderítő járőrei az éj folyamán helyreállított hídon át Oszczewbe benyomulnak. A község már üres, a hátvédnek hátrahagyott orosz lovasság észak irányban menekül. Zászlóaljunk a Kol Szofieuka irányában visszavonuló ellenség után nyomul, azonban parancsot kap, hogy az előnyomulást szüntesse be és Bludow irányában az erdőszegélyhez vonuljon, ahol a Bludow ellen támadó 48. hadosztálynak lesz a tartaléka. Ugyanis erős ellenséges erők megszállták a Bludow előtt körben fekvő magaslaton előkészített és megerősített kész állást, melyet saját csapataink Pustomyty irányából támadtak. A *Bernatsky* ezredes vezetése alatt álló dandár a 254. magaslaton át Bludowig előrenyomult, azonban az oroszok erős ellentámadása a dandárt a 254. magaslatig visszavetette.

Délelőtt 9 órakor a zászlóalj *Náday* százados, dandár-vezérkari tiszt vezetésével előrenyomult, hogy a 16-ik dandár kötelékében küzdő és szorongatott Pope/fea-zászlóaljat támogassa. Mire elérik Pusztomyty északi szegélyét, az oroszok a szomszéd dandár e legvitézebb zászlóalját már elfogták és a dandár összes tartalékai bevetésével sem tudta a 254-es magaslatot visszaszerezni. E harc-téri helyzetnek megfelelően a zászlóalj a II./3 és IV./19-es zászlóaljakkal együtt parancsot kapott, hogy Pusztomyty északi szegélyét szállja meg és minden erővel tartsa addig, amíg a bennünket újból átvett 61-ik hadosztály kötelékében az összeköttetés az egész vonalon biztosítva nincsen.

Június 24-én reggel 8 órakor dandárunk a 61-ik hadosztály kötelékében támad a Bludow előtt lévő megerősített állások ellen. A támadás az ellenség erős gyalogsági, gépfegyver- és ágyútüzében összeomlik. Hadosztály-parancsra a támadást a dandár a csatlakozó német csapatokkal együtt megismétli. Az ellenség erős ágyú- és gépfegyver-tüzében előrenyomuló oszlopok betörnek az ellenséges állásokba és a 254. magaslatot, az oroszok ismételt támadásai ellenére csaknem egy óra hosszágig tartják, mikor az egymást követő

tömegekkel ellentámadásra induló orosz gyalogság csapatainkat visszaszorítja. Este 8 óra 20 perckor érkezik a hadosztály parancsa, mely szerint a 19-ik dandárunk eddig tartalékban volt zászlóaljai, – közöttük saját zászlóaljunk, – az ismételt támadásokban visszavetett és nagy veszteségeket szenvedett saját csapatainkat Pusztomyty északi szegélyén még az éj beállta előtt felváltja. A zászlóalj minden akadály nélkül elfoglalja a részére kijelölt frontszakaszt, ahol beássa magát.

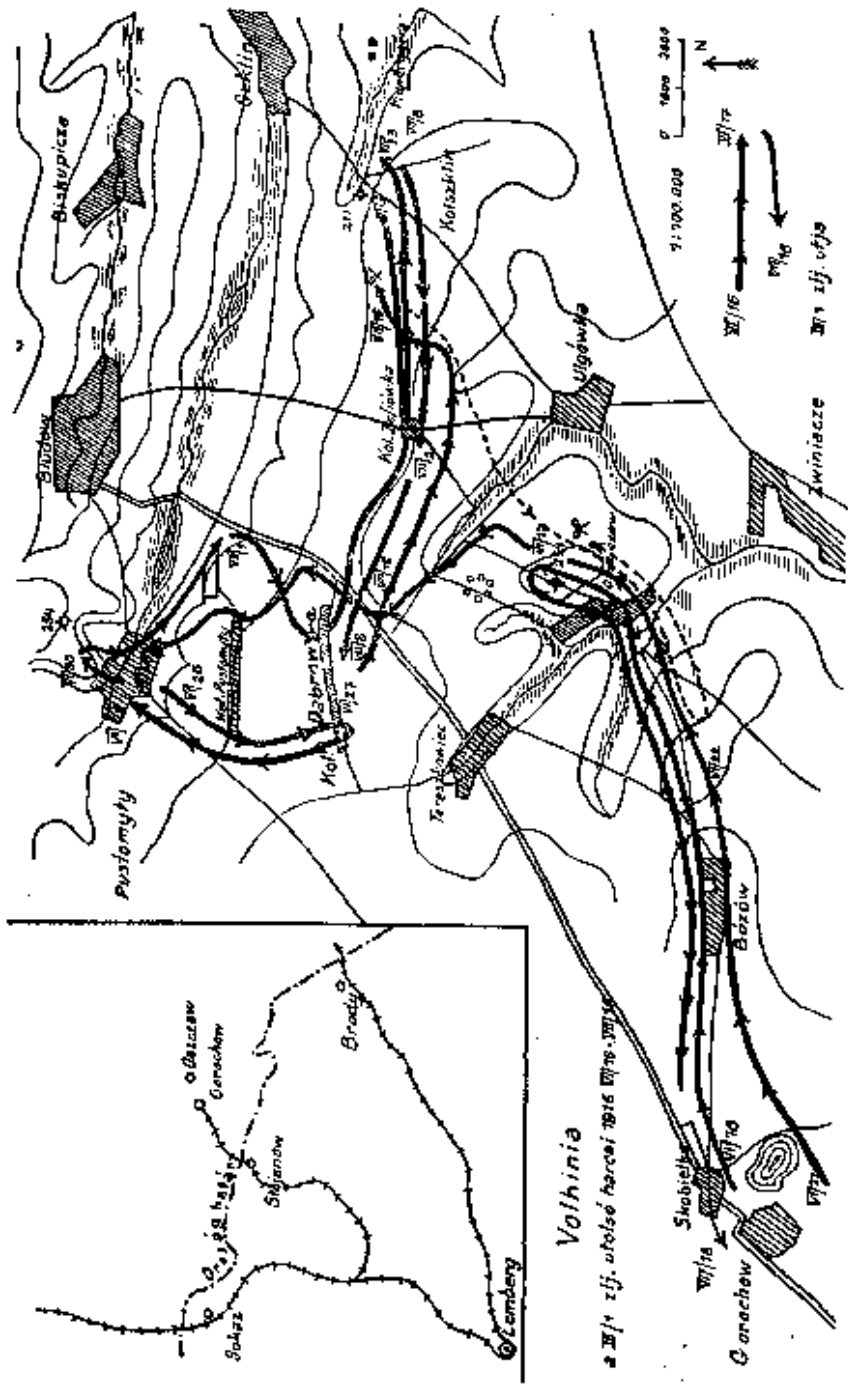
Két napi állóharc után a zászlóaljat fölváltják és éjjel 3 óraker dandár-kötelékben Kol Dobrovára menetel, ahol a megérkezett menet századdal reggel 9 óraker létszámát 500-ra egészítik ki.

Különös parancsok.

Június 28-án a 61-ik hadosztály és annak kötélékében zászlóaljunk a *Falkenhayn*-hadsereg kötélékébe lép. A hadseregparancsnokság az oroszoknak Bludow előtt fekvő állásai ellen támadást tervez és a csapatok állapotáról jelentést kér. A dandár hivatkozik a legénység teljesen kimerült voltára és kéri a támadás elhalasztását. A hadosztály a jelentést nem hogy nem veszi tudomásul, de a hadsereg-parancsnokhoz való felterjesztés céljára újabb jelentést kíván, amely nemcsak a legénység harckészségét, de „*harci vágyát is kifejezésre juttassa*”. A zászlóalj dandár kötélékben, szakadó esőben elindul Pusztomyty felé, hogy a támadásra előkészüljön.

A zászlóalj június 29-én reggel 6 óraker Pusztomyty északi kijáratához megérkezik és a 254. magaslattal szemben dandár kötélékben támadásra készül. Miután az ellenséges állások erőssége, a támadási iram, illetve az ellenséges állások megközelítésének lehetősége nem volt még tisztázható, a hadsereg-parancsnokság a támadás megindítását 24 órával elhalasztja. A két dandár-vezérkari tiszt a hadosztály támadási intézkedései alapján a terepet tanulmányozza és ennek alapján június 30-án reggel 1 óraker a dandár megkapja a támadási utasításokat, melyeknek értelmében az ellenséges állásokba való betörés időpontja délelőtt 11 óra.

Reggel 4 óraker nehéz tüzérségünk lövi az ellenséges állásokat és könnyebb srapszelekkal a betörési szakaszt. A lövések azonban rövidek, úgyhogy saját előre haladásunkat veszélyeztetik. 11 óraker a parancs értelmében a századok kisebb csapatokban előnyomulnak és az ellenséges állásokat 50-60 lépés rohamtávolságra megközelítve, magukat beássák. Az ellenséges drótakadályok, amelyeket a

A III. záradékát utolsó harctere.

szappöröknek föl kellett volna robbantania, érintetlenül állnak és saját nehéz tüzérségünk sem tudta azokat elpusztítani. Vitéz katonáink ennek ellenére vakmerő bátorsággal vetik magukat az ellenséges állásokra, az előttük lévő drót akadályokat ollókkal próbálják átvágni, azonban az ellenség gyalogsági és gépfegyver-tüze a rohamot megtöri és a zászlóaljok óriási veszteséggel kénytelenek visszavonulni. Egy-egy zászlóaljnál 150-200 emberre tehető a sebesültek és a halottak száma!

A roham olyan haláltmegvető volt, hogy megfelelő tüzérségi előkészítés esetén az ellenséges állásokat elsöpörte volna, annak hiányában azonban csak pusztította a kiváló emberanyagot.

Délután 4 órakor a hadosztálytól parancs érkezik, mely szerint a támadást 6 óra 30 perckor meg kell ismételni. Figyelemmel a délelőtti roham sikertelenségére és annak nagy erkölcsi hatására, a dandár kéri a parancs visszavonását, azonban *Winkler* hadosztályparancsnok *személyesen ad utasítást*, hogy a roham az összes dandár-tartalékok bevonásával feltétlenül megismételtessék. Este 6 órakor a hadsereg-parancsnok közbelépésére a hadosztály a támadásra vonatkozó parancsot mégis visszavonja és az éj folyamán parancs érkezik, hogy a zászlóaljat fölváltják és dandár-kötelékben a Bludowntól délre fekvő mocsáron átvezető hídnál foglal állást. Még az éj folyamán megkezdjük felderítő járőrökkel az ellenséges állások erejének kipuhatólását. Megállapítjuk, hogy az állandóan erős ellenséges erőkkel van megszállva. Egyes járőrök erős gépfegyvertűben szenvedett veszteséggel visszatérnek, mások az ellenség drótakadályai előtt rohamtávolságban beássák magukat.

Július 2-án reggel 2 órakor a dandárt fölváltják és a zászlóalj, mint hadosztály-tartalék a II/3. zászlóaljjal együtt Kol Dobrovára menetel, ahova 3 órakor érkezik. Délelőtt 9 órakor jelentés érkezik, hogy az ellenség Kol Sofienkától északra a 231. magaslaton megerősített hídfő-állást foglalt el. A két zászlóaljból álló hadosztály-tartalékot, közöttük a mi zászlóaljunkat is, Kol Sofienkához tolják el, hogy ott esetleges támadásra készen legyen. Itt azonban beavatkozásra nem kerül sor, mert a hadosztályt tovább tolják keletre, azal a feladattal, hogy a Mezygarien keresztül Sklin irányában támadjon. A zászlóaljat a II/4. és IV/19. zászlóaljakkal együtt, mint külön csoportot *Toronyi* alezredes alá rendelik és hadrendileg a í6-ik *Bernátsky*-dandár kötelékébe osztják be. A zászlóalj vezetését *Kuletsky* Árpád főhadnagy veszi át. Július 3-án reggel a zászlóalj parancsot kap, hogy Kol Sklintől keletre elfoglalt állásokban lévő saját gya-

logságunkat váltsa fel és annak megtörténte után délelőtt 9 órakor a támadást M. H. Mezygarien át, Sklin irányában indítsa meg. Saját állásunk a M. H. Mezygarie előtt elhúzódó, mintegy 100 150 lépés széles mocsár innenső oldalán vonult végig. A mögötte fekvő erdőből kiérve a zászlóaljnak közel 1000 lépést szabad terepen, búzaföldön kellett megtennie, hogy a mocsarat elérhesse. Az ellenséges állás a mocsáron túl húzódó domboldalon erősen megszállva, megerősítve négy soros drótakadállyal.

Július 3-án reggel 9 órakor zászlóaljunk világos nappal, nyitott terepen, erős ellenséges gyalogsági, ágyú- és gépfegyver-tűzben előrenyomul és még a mocsár elérése előtt csaknem 25% veszteséget szenved, itt esett el *Schnittchen* őrmester, a 12-ik század szolgálatvezetője és *Pálffy* 11-ik századbéli szakaszvezető, akik a háború kezdete óta szakadatlan szolgálatot teljesítettek és mint járőr-parancsnokok ismételtelen adták nyugodtságuk és vitézségük tanújelét.

Legtöbb helyen járhatatlan mocsáron át kellett előnyomulni és a mocsár túlsó szélétől még további 200 lépés távolságban fekvő ellenséges állásokat megrohmozni. De a földadata nagy veszteséget szenvedett, kimerült zászlóalj részéről teljesen kilátástalan volt. A zászlóalj tehát a mocsárt szegélyező magaslaton beásta magát. A szomszédos Fritz-csoport a támadást megkísérelte, azonban még mielőtt rohamtávolságra érkezett volna, súlyos veszteséggel visszaverték. Délután 2 órakor, bár megfelelő tüzérségi előkészítés nem volt és az ellenséges állás csaknem sértetlen erőben várta meggyöngyült saját erőinknek a rendkívül nehéz terepen való előnyomulását – a hadosztály mégis elrendelte az új támadást, ez azonban, még mielőtt a csapatok a mocsár szegélyét elérték volna, oly súlyos veszteséggel járt, hogy a csapatok kénytelenek voltak visszavonulni állásaikba. A hadosztály este 8 órára a támadás megismétlését rendelte el.

Pazarlás a magyar vérrel.

A dandár-parancsnokság jelentéseit figyelembe nem vették. A 8 órára elrendelt és megkísérelt támadást csapataink súlyos vesztesége mellett ismét visszaverték, amire megérkezett a hadosztály parancsa, hogy július hó 4-én reggel 9 órakor a támadást meg kell ismételni. Másnap reggel 9 órakor és ismételt parancsra délután 5 órakor a zászlóalj újabb két támadást kísérelt meg, azonban ezek a teljesen kilátástalan támadások olyan veszteségeket okoznak, melyek a zászlóalj tartalékait is teljesen felemészítik és az előnyomu-

lás, úgy a csekély fegyverlétszám, mint a legénység morális erejének csökkenése következtében lehetetlené válik. A hadosztályparancsnok e jelentések alapján végre hozzájárul a további támadások beszüntetéséhez, azonban a zászlóalj létszámának 80%-át holtakban és sebesültekben már ekkor elvesztette. A csapatok állapotát személyesen ellenőrző dandár-vezérkari tisztek megállapítják, hogy az áldozatkész odaadás és a legvitézebb kitartás ellenére egymásután sikertelenül végződő támadások és rohamok a legénység bizalmát a sikerekben teljesen megingatták. Megállapították a nagy terepnehézségeket és a fizikailag teljesen kimerült legénység akaraterjének csökkenését. Az erősen kiépített állásokban nyugodtan dolgozó gyalogsági és gépfegyver és a Biudow felől oldalozó ellenséges ágyútűz pusztító hatása a mocsáron való áthatolás és egy eredményes roham lehetőségét teljesen kizárta.

Jelentések és a viszonyok ellenére *Winkler* hadosztályparancsnok július 5-én hajnalkor a támadás folytatását rendeli el. A dandár jelenti, hogy a támadás teljesen kilátástalan, az új beosztott csoportok is már teljesen ki vannak merülve, terepnehézségek, az oldalozó tűz, a tiszthiány és az eddigi rohamok sikertelensége kívánatossá teszi a támadás egy nappal való elhalasztását. A hadosztályparancsnokság hajthatatlan. Elrendeli a támadást, amely az ellenséges gyalogsági és tüzérségi tűzben 60%-os veszteséget okozva, teljesen összeomlott.

Ugyanaznap este 8 órakor egy átszökött orosz katona hozza a hírt, hogy az ellenséges orosz erők támadásra készülnek. Ennek meg volt az a jótékony hatása, hogy a hadosztályparancsnok hozzájárult a további támadások beszüntetéséhez és utasítást adott, hogy az állásokban lévő csapatok az állások megerősítésén dolgozzanak. A legénység szorgalmasan és boldogan ássa be magát és erősíti az előtte lévő akadályokat. Részükre most a legfontosabb, hogy ne támadjanak, mert tudják, hogy minden támadás kilátástalan és egy támadási parancs nem jelent mást, mint a zászlóalj legénységének és tisztjeinek további pusztulását.

Július 8-án éjjel parancs érkezik, hogy a zászlóalj a Toronyics csoport kötelékében mint hadosztály-tartalék a rajvonalból kivonul és pihenőre Kol Dobrovára megy ahol két menet-századot kap. A következő héten a zászlóalj éjjelenként a hadosztály állásainak és a tartalék állásoknak kiépítésén és megerősítésén dolgozik.

Összeomlás a mocsárvilágban.

Július 15-én délelőtt 12 óra felé az ellenséges tüzérség vonalainkat erős tűz alá vette. A Toronyi-csoportot, melynek kötelékében zászlóaljunk is tartozott, dandárunk a 7-ik lovas-hadosztályhoz osztotta be és parancsot adott, hogy a csoport a sötétség beálltával előre nyomuljon és a 7-ik lovas-hadosztály által elfoglalt rajvonal balszárnyát hosszabbítsa, illetve erősítse meg az éjjelre várható ellenséges támadás feltartóztatására. Saját zászlóaljunk, mint csoport-tartalék a 21 l-es magaslat mögött, a csoport-parancsnokság Kol Sofienkától nyugatra az erdőben az útkeresztezésnél foglalt állást. Éjjel 1 órakor a 61-ik hadosztálytól értesítés érkezett, hogy Sklin ellen megindított támadást túlnyomó ellenséges erők súlyos veszteségeket okozva visszaverték és, hogy e harcok keretében erős ellenséges erők Kol Sklintől északra a frontot áttörve, Kol Sofienka irányában előre nyomulnak. A 19-ik dandár, amely az ellenséges támadások feltartóztatása céljából a Bludow előtt álló ellenséges erők ellen előnyomulóban volt, 16-án reggel Tereszkowicz előtt az úton kapta a hadosztály sürgős parancsát, hogy az előnyomulás beszüntetésével Gorohowba vonuljon vissza. A helyzet az egész vonalon kritikussá vált. A dandár-parancsnok beteget jelentett és Druskopolba eltávozott. Sem a hadosztállyal, sem a saját csapatainkhoz kapcsolódó 7-ik és 3-ik lovas-hadosztályokkal az összeköttetést, sem telefonon sem lovasok útján helyreállítani nem sikerült. A küldött jelentő lovasok nem tértek vissza.

Július 16-án délben az ellenség a Toronyi-csoport parancsnoksága alatt álló rajvonalat és attól balra a 7-ik lovas-hadosztály által megszállott állásokat erős ellenséges tűz alá vette, mely délután 4 óráig tartott és folyton fokozódott. Az első vonalban lévő állások sem kiépítve, sem megerősítve nem voltak és így a vonalban fekvő zászlóaljak a tüzérségi tüztől nagy veszteségeket szenvedtek. 4 órakor az ellenséges gyalogság a tüzérségi tűz által meggyöngült állásaink ellen rohamra indult és több helyen betört állásainkba, ahol kézitusára került a sor. A *Kaletsky* főhadnagy parancsnoksága alatt álló saját tartalék-zászlóaljunk a csoport-parancsnokság intézkedése folytán, ellentámadással a rajvonalba benyomult és heves harc után az ellenséget elnyomta és részben az állásokból kiszorította. A visszavonult ellenség azonban tartalékkal megerősítve, sűrű sorokban megismételte a rohamot, melyet a zászlóaljsörös gyalogsági tüzzel iparkodott megállítani. Ebben az időben azom-

ban már ellenséges erők, amelyek a Kol Sklin irányában frontunkat áttörték, Kol Sofienka irányából bekanyarodva, zászlóaljunk jobbszárnyát oldalról és hátulról támadták meg. Ugyanekkor az áttört fronton keresztül előnyomuló orosz lovas osztagok a csapataink mögött lévő saját tüzérségi állásokat foglalták már el. Ezzel egyidejűleg erős ellenséges erők a Tereszkowiecz-Bludowi országút két oldalán előnyomulva áttörték a tőlünk balra álló 7-ik *Leonhardy*-lovas-hadosztály állásait és a Toronyi-csoport által védett frontszakasz balszárnya ellen támadtak. Csoportunk 3 zászlóalja, közötté saját zászlóaljunk, túlnyomó ellenséges erők által megtámadva, oldalról és hátulról bekerítve, a további teljesen eredménytelen küzdelmet feladta. Ezen a napon nemcsak a mi zászlóaljunk, hanem a teljes 61-ik hadosztály és a hozzá csatlakozó 7, 4, és 8. lovas-hadosztályok a túlnyomó orosz erők ellen harcolva két oldalról bekerítve veszték el. A tisztek és a legénység közül az, aki az utolsó percig folytatott küzdelemben el nem esett, orosz fogságba került. A 19-ik hegyi-dandár, a vezérkari tiszteket és a trénlegénységet is számításba véve, 8 tisztet és 60 embert tudott ebből a rettenetes katalizmából megmenteni.

A Toronyi-csoport parancsnoksága, amely a Kol Sofienkától keletre az útkereszteződésnél állott, a zászlóaljak és a 7-ik lovas-hadosztály telefonjelentéseiből látta kifejlődni az egyre kritikusabbá váló harctéri helyzetet. Délután 4 óra felé, amikor saját csapataink még erős harcban álltak az egymást követő sorokban rohamozó ellenséggel, gyalog menekülő lovasok tűntek fel a parancsnokság előtt, jelentve, hogy az oroszok benyomultak az állásokba, amit a túlerő ellen tartani nem voltak képesek. *Toronyi* alezredes, látva a helyzet elveszett voltát, a zászlóalj-küldöncökkel elindult Oszczew irányába, ahol a hadosztály-parancsnokságot tudta. *Olgyay* főhadnagy csoport-segédtsit a még működő néhány telefonvonalon kiadta a harctéri helyzetjelentést, azután leszerelve a telefont, Tereszkowieczen át Gorohow felé lovagolt, mert a két oldalról már bekanyarodott és előrenyomuló ellenséges erők között csak egy keskeny rés volt még, amelyen *Sudár* kürtös társaságában el tudott menekülni.

Az utolsó emberig!

Toronyi alezredes Oszczewen áthaladva maga köré gyűjtötte azokat az embereket, akik az áttört front minden részéből fejvesztetten menekültek. Amikor az Oszczewtől keletre húzódó domb vonalat

elérte, mintegy 40 puska felett rendelkezett. *Winkler* altábornagy, a 61-ik hadosztály parancsnoka, aki a harctéri helyzet megváltozásáról akkor még értesülve nem volt, néhány vezérkari tisztjével és a törzs-századdal ezen a dombvonalon tartózkodott. *Toronyi* jelentette neki az oroszok áttörését, amire azt a parancsot kapta, hogy 40 emberrel vonuljon át a mocsáron és *Oszczewen* keresztül haladva szállja meg a 234. magaslaton a zászlóalj által éppen egy hónappal azelőtt védett állást és pár órával ezelőtt előnyomult német század felett is átvéve a parancsnokságot, tartóztassa fel az előnyomuló orosz haderőt, amíg a nyugat felől előnyomulóban lévő német erők a mögöttük lévő tartalékállásokat meg nem szállják. *Olgyay* főhadnagy, aki időközben megérkezett *Toronyihoz*, arra kérte a hadosztályparancsnokot, hogy legalább a teljesen intakt, pihent és munícióval ellátott törzs-századot is bocsássa rendelkezésre ennek az amúgy is lehetetlennek látszó feladatnak a megoldására. Csak egy magas elutasításban lehetett része!

Megindult hát 40 rongyos, halálra fáradt, agyonhajszolt emberével a két tiszt. Át a hídon és át a mocsáron, hogy tartóztassa fel azt a győzelemittas tömeget, amely elfogta már az egész hadosztályt. Akik e parancs teljesítésére elindultak, tisztában voltak azzal, hogy utolsó útjuk ez, mely ha nem a halálba, Szibériába vezet . . .

Winkler altábornagy, miután kiadta ezt az utolsó parancsát, törzs-századával sürgősen visszavonult és az első nyugodt helyen – beteget jelentett.

A halálraszánt kis csapat – oh hányszor vetették oda ennek az ezrednek az osztagait haszontalan áldozatul, olcsó martalékul! – áthaladt a hídon és *Oszczew* községben megtalálta a német századot. A derék német bakák hidegen és elszántan tekintettek maguk elé és várták a végzetet. A negyven magyar bakát, akik becsülettel tisztjeik mellett maradtak és nem szaladtak széjjel a mocsárban, hogy mentsék a bőrüket, *Toronyi* alezredes beosztotta a német század jobbszárnyára és átvéve a parancsnokságot a maroknyi erő fölött, ott állt az özönvíz szigetén, segédtisztjével együtt, várva a pusztulást.

Délután 4 órakor az orosz tüzéség heves ágyúzásba kezdett. Bőségesen pazarolta a löszert, nem tudta, hogy mekkora „haderő” áll vele szemben. Rövid tüzéségi előkészítés után megindultak az ellenséges osztagok. A mi derék katonáink kilőtték utolsó töltényüket is . . . Zordonan néztek maguk elé, látták, tudták, hogy nincs többé mentség . . . Dühödten tengerek zúdult rájuk: egyik oldalon az

éhes mocsár, amely zsákmányra vár, másik oldalon a szuronyerdő, a tízes sorokban feléjük hömpölygő rohamhullámok, amelyek vad tenger módjára törnek e hajótöröttekre, hogy elnyeljék őket.

Kilőtték utolsó töltényüket, azután fölesattantották a puska csövére a szuronyt. Keményen megmarkolták a puskát, utolsó markolással – és szuronytszegezve, szikrázó elszántsággal, sötét arccal néztek szembe a férfias halállal.

– Hurrá, hurrá! – üvöltött a bőszült orosz tenger és mintha a mocsár, a nádas, – minden, minden visszazengené és még a nádi buzogányok is az oroszok hurráját üvölténék! . . .

Rájuk rohantak, eltaposták őket. Kevesen maradtak életben. A zászlóaljnak ez a néhány utolsó mohikánja, muszka szuronyok között indult el a hadifogság kálváriaútján.

Utoljára *Toronyi* alezredest és *Olgyay* főhadnagyot rohanták meg a muszkák . . . Még egy pillanat és szuronyok fúrják át a két haláltmegvető szívet . . . De egy muszka altiszt észreveszi az alezredest piros paroliját . . . Azt hiszi, tábornok és elkezd üvöltöni:

– Genyerál, genyerál . . . – azzal félretaszítja az embereit, széjjelrúgja őket, nehogy kárt tegyenek az elfogott magasrangú tisztben.

A muszkák ugyanis nagy pénzjutalmat adtak minden elfogott tábornokért.

Minay Lajos szakaszvezető nehezen átküzdvé magát a minden oldalon előnyomuló orosz csapatok között, jelentkezett *Náday* százados dandár-vezérkari tisztnél, kérdezve, hol találhatja meg *Toronyi* alezredest vagy *Olgyay* főhadnagyot? . . . *Náday* István százados, aki már akkor tisztában volt a zászlóalj és parancsnokságának sorsával, szomorú mosollyal mondta a derék szakaszvezetőnek:

– Ne keresd, fiam, a zászlóaljat, meg a régi parancsnokaidat, hanem addig, amíg más idők nem jönnek, szedd össze a zászlóalj embereit, ott, ahol találsz és vedd át felettük a parancsnokságot.

Ez a keserű pár szó volt ennek a sok szenvedésen átment, de helyét mindenütt becsületesen betöltő, derék magyar népöfklélő-zászlóaljnak a nekrológja . . .

A zászlóalj megsemmisülésével egyidőben esett orosz hadifogságba *Toronyi* Béla alezredest, aki a zászlóalj-parancsnokságot az olasz harctéren töltött utolsó napokban vette át és a zászlóaljat annak legnehezebb napjaiban, mindig túlnyomó orosz haderők ellen, emberfeletti fáradtságok és nélkülözések közepette, kilátástalan harcokban szeretettel, megértéssel és mindig bátor nyugalommal, a

veszélyt soha nem kerülve vezette. Vele ment a fogságba segéd-tisztje, *Olgyay* István főhadnagy, aki a zászlóalj-segéd-tiszt teendőket tetet-lelket ölö, emberföltöti küzdelmek között töltötte be és sokszor személyes érdekei ellenére is mindent megtett a tiszt és a legénység nehéz helyzetének könnyítésére. Vitéz, bátor tiszt volt, aki a háború kezdete óta lelke a III. zászlóaljnak és akinek nevéhez annyi hősi cselekedet, férfias próbatétel fűződik. Résztvett a mozgósítás alkalmával a zászlóalj megszervezésében, mindvégig mozgató energiája, példaképe volt e csapatnak és most, a zászlóalj sírja szélén ő állt utolsónak, mint e páratlan hősiességű csapat élő íjéje.

Kaletsy Árpád, *Pogány* Zsigmond főhadnagyk, *Zalán* Gyula hadnagy is fogságba estek. A legsúlyosabb időkben és a legnagyobb lelki kietlenkedésben küzdelmekben becsülettel és vitézen küzdöttek akkor is, amikor látták, hogy minden áldozat hiábavaló. Fogoly lett végül *Emericzy* Gyözö hadnagy, akit a Doberdo poklából csak az isteni Gondviselés mentett meg a Viadukt alatt a borzalmas január hó 9-én és aki becsületos kötelességteljesítéssel egyik legmegbízhatóbb tisztje volt a zászlóaljnak,

A zászlóalj, ez a dicsőségesen küzdö csapat tehát megsemmisült a volhyniai mocsarak között, a szürke kietlenségben. A hadisors az ő számára szép, örömteljes napokból, gyözelmes előnyomulásból messze idegenben, gyözelmes ütközetekből, kényelmes megszálló szolgálatból, fokozottan élvezhető, nyugalmas, szép katonaeletből alig juttatott valamit. Megsemmisült, – de nem a maga hibájából! Nem ellenséges túlerő, nem az ellenség vitézsége pusztították el hanem hozzá nem értő és lelkiismeretlen intézkedések gyöngítették, végre pedig árulás pusztította el.

A töredék, amely a kelepceből megmenekült, egy ideig *Szegő* Lajos főhadnagy, később *Baróthy* Jenő százados és végül *Márkus* Hugó őrnagy parancsnoksága alatt viselte a III/1. zászlóalj dicső nevét és elvitte a tépett zászlót a megtámadott Erdély védelmére. De ebben a zászlóaljnban már csak az emléke élt a Budapestről 1914 nyarán elindult öreg népfölkelőknek, akikből a nehéz, küzdelmes évek alatt hírmondó is alig maradt. 1916. év őszén a 19-ik dandárral együtt ez a név is megszűnt és a zászlóalj kerete beleolvadt a 17-ik népfölkelő gyalogezredbe.

VIII.
ERDÉLY VÉDŐI.

Útközben.

Borús képek, süllyedő mocsársír, lehanyatló zászló – most Isten veletek! Térjünk vissza ismét a menetelő ezredhez, amely még mitsem tud a III. zászlóalj tragikus sorsáról és bizakodó kedvvel siet új tettek felé.

Viszontagságos út végén értünk *Belgrádba*, ahol már a normális élet kibontakozását láttuk. A lakosság visszatért, az üzletek nyitva voltak, rend és békesség honolt a városban, csak a *Kalimegdán* rommálőtt palotái emlékeztettek a múlt év őszére. Katonát azonban nagyon keveset láttunk. Előző éjszaka riadószerűen hagyta el a helyőrség a meghódított szerb fővárost, hogy a veszélyeztetett erdélyi föld védelmére siessen.

Belgrádból Zimonyba keltünk át, ahol a *Laudon*-laktanyában helyezték el az ezredet, hogy fölszerelését a harcszerű igények szerint kiegyéssze. Már másnap hajnalban tovább szállították csapatainkat. A vasúti állomásokon kitűnő ezredmuzsikánk igyekezett kitenni magáért, mintha érezné, hogy néhány napon belül az indulók és a friss ütemű kedves harci dalok helyett ágyúk dobolják fülünkbe halálos muzsikájukat és – ki tudja? – e derűsen éneklő trombiták, oboák és klarinétok legtöbbször örökre elnémul, muzsikás-szívű gazdájával együtt. . .

Sorsunk még bizonytalan volt. Maga az ezred-parancsnokság sem tudta, hová visznek bennünket.

Állomásról-állomásra, cél és bizonyosság nélkül. . . Éjjel és nappal. . . parancsok jönnek. . . titokzatos tartalmúak. Azután új parancsok, ellenkezők. . .

Mikor *Vinkovcra* érünk, új irányítást kapunk, *Szeged* relé. Mindenki föllélegzik, a szemek újra ragyogni kezdenek, a bajuszkat harciasan pödörgetik az emberek és kezdik tologatni a puskájuk závarzatát, vajjon rendben van-e.

Tehát a *Tisza* felé. . .

Hazai föld, drága, véráztatta, búzakaralásztermő édes hazai föld, üdvözlégy! Hú fiaid mostoha idegenségből térnek meg hozzád, áldó kebeledre. Hazajönnek a fenyegetett édesanyát védelmezni, kitarják a szívüket és örömet odaadják érted a vérüket...

Haloványan derengő hajnalon pillantjuk meg a magyar mezőt. Könnyes szemmel nézünk ki a virradatban bólogató kalászos rónára. Ezt akarják? Ezt akarják elvenni tőlünk?

No, majd megmutatjuk!

A szeged-rókusai állomáson két óra hosszat állt a vonat. Izgatottan rohantak az emberek a telefonhoz, közelharc fejlődött ki az apparátusért... jaj, hogy csak két masina van az egész épületben!... Hiszen oly sokan vannak az ezredben szegediek, akik most haza szólnak: „itt vagyok. . . nem tudom meddig. . . Talán csak néhány percig, mindenki jól van? Csókollak, csókollak benneteket!” Autókon, szekereken, – ki hogy bírta, kinek milyen a módja, – rohantak ki asszonyok, gyermekek, úri dámák és tarkarokolyás, papucsos szegedi menyecskek az állomásra, ahol a viszontlátás könnyei között ölelték át a férjet, a fiút, az apát, a vőlegényt. . . Milyen szívetszorító és mégis szép, könnyeken át mosolygó családi kép volt az a nevető-síró szeged-rókusai pályaudvar akkor délben!

Azután fölharsan a trombitákon a sorakozójel. . .

Leszakadtak egymásról a csókoló szájak, bénultan lehanyatlottak az ölelő karok. Úgy váltak egymástól, mint ama másik nagy indulási napon . . . Emlékeztek, bajtársak?. . . Mikor a regiment elindult *Budapestről*, sorsa felé.

Vajjon hányan vagyunk még *abból* az ezredből? És hányan maradunk néhány hét múlva *ebből* az ezredből?

A vonat ment velünk éjjel és nappal. Néha megálltunk órákra, félnapokra. A szomszéd vágányokon menekülő vonatai ácsorogtak. Ezek velünk szembe jöttek. A kietlen marhakocsikból hamuarcú asszonyok, fehér aggok és vacogó gyermekek bámultak ránk. Együtt utazott velük a motyójuk, minden földi javukból az a néhány darab, amit a menekülés éjszakáján magukkal tudtak ragadni. Néhány bútordarab, koffer, töröttlábú ágy. . . Egyik vagonban téhen bög és egy öreg néni úggy feji, mintha odahaza volna az istállóban. Néznek ránk a vagonok nyitott ajtajából, összekulcsolt kézzel. Álmatlan szemük, lázas szemük a téboly lobogásával tapad ránk, mintha kérnének tőlünk valamit.

Védelmet!

Az emberek nem szólnak egy szót sem. Már megfagyott az ajkukon a tréfa, és abba hagyták a nótát. . . Pedig idáig úgy daloltak, hogy a vonat kerekeinek dübörgését túlzengette a ringó rónák felé szálló énekük. Most már nem énekelnek, csak egymásra néznek sötétben, komoran és nehéz kezük a puska után nyúl.

Temesvár. . . Térzene . . . kedves hölgyek a pályaudvaron. *Aradon* is derűs délutáni és esti órákat töltünk. A pályaudvaron fehér főkötős, önkéntes ápoló hölgyek fogadnak bennünket: a város előkelő asszonyai, leányai. Milyen hosszú ideje nem töltöttük már az időnkét finom női társaságban! A kedvesen osztogatott cigaretta füstje mellett milyen jól esik a beszélgetés. Mikor leszállt az este és ezeknek a bájos leánykáknak és menyecskéknek illendőség szerint haza kell menni a városba, érzékeny búcsúzkodás következik. De a mi vonatunk ott vesztegel az állomáson egész éjszaka. A fiatalok nyugtalanul merednek bele a sötétbe és arra gondolnak, hogy pár száz méternyire innen város van, kávéházak vannak. . . emberek vannak. . . kedves, szép asszonyok, lányok... és nekünk nem szabad innen moccanni. Ez a vasúti kocsi és ez a vágány harctér. Aki elhagyná engedelem nélkül, azt föbelövik. És reggel, mikor még mindig az aradi állomáson süt bennünket a nap, sokan szaladnak a telefonhoz, hogy tegnapi kedves és ártatlan flörtjüket folytassák: „Igen, még itt vagyok. . . Igen. . . és maga már fölébredt? Siessen, még itt talál bennünket!” De bizony ebből már nem lett semmi. Hirtelen jött a távirati parancs: Előre! A trombita belezúgott a zsongó pályaudvarba és mialatt a városban izgatott öltözködés folyt különböző leányszobákban, az 1. ezred tovább indult oda, ahová a férfiak Istene rendelte.

Tovább, tovább! A *Maros* völgyének népe agyonetet bennünket kaláccsal, gyümölcssel. Látjuk a marosmenti lövészárkokat. Ezeket előre megépítették. Merengve nézünk hunyt dicsőségünk szép emlékére, *Déva* várára. . . Tovább, tovább. . . Most már türelmetlenek vagyunk. Már unjuk a vasúti kocsi rabságát, ezt a mozgó ketrecet. . . A halántékunk lázasan lüktet, forró az agyunk és görcsösen szorítjuk a puskát. Vad harci láz és véres bosszúszomjúság gyötör bennünket, egyre jobban, amint érezzük, hogyan közeledünk a helyhez, ahol üt a mi óránk. . .

A Sztrigy völgyében.

Szeptember 8-án reggel kiszállítanak bennünket *Puj* hunyad-megyei község kis vasúti állomásán. Nagy hegyek néznek le ránk, erdőborította bércek, regényesen szép erdélyi táj. A *Sztrigy* völgyében vagyunk hát, a Maros-völgyből elágazó sztrigyvölgyi vasút mentén, amely a *Zsil*-menti szénbánya-vidék felé vezet. Csakhogy a zsilmenti bányák itt a közvetlen szomszédságunkban, e kincses völgy mélységei, ahonnan szénnel táplálják a békés otthont és a háború nagy kazánját – már az ellenség kezén vannak. A *Zsil-völgy* közvetlen a határmagaslatok alatt fekszik, ezt rohanta meg az ellenség a nagy árulás első éjszakáján. Könnyű sora volt: katonaságot nem talált maga előtt, csak néhány fináncot, csendőrt és bányamunkásokat. A bányászokat, akik papiroson népfölkelő zászlóaljakra voltak beosztva, de javarészüket soha sem volt katona és aki volt, az is elfelejtette már, – a föld alatt érte az éjszakai riadó, a bányalámpa lángja mellett vájták a föld gyomrának kincseit, mikor levegőre hajszolták őket, puskát nyomtak a kezükbe és – előre!

Ez volt minden szervezettség és fegyveres erő, amely a határt és az ország nagy szénkincsét védte. Most hoznak bennünket lóhalálban messze földekről, távoli vidékekről ide, hogy mentjük, ami menthető. Az erő, amit ennek a rendkívül fontos és kiterjedt területnek a védelmére és talán a visszafoglalására ide tudott hajtani a hadvezetőség, szálanalmasan kevés: a mi ezredünk, néhány hadtáp-zászlóalj és 1-2 árva üteg. Mindez hiányos felszereléssel, zavaros parancsnoklási viszonyok között... Az ellenség lent van már a hegyek alján, a vasútvonal mentén, friss, töretlen erejű, kitűnően felszerelt, pihent hadseregével. Körülöttünk, amerre látunk, sunyi, alattomos, vesztünket kívánó oláhok...

A központi hatalmak egyesült hadereje harmadik éve állja már az egész ellenséges világ támadását. A német haderő, a hatalmas kiterjedésű nyugati fronton áll szemben az egyesült ellenséges hadseregekkel és vívja harcait a távol keleten, *Palesztinában* is. Az osztrák-magyar haderő végig az orosz-lengyel, az olasz és a balkáni fronton verekszik, ahol a bolgár és a török hadseregek csatlakoznak hozzá. A román hadsereg *Erdély* ellen megindított általános támadásával egyidejűen tombol a harc az *Isonzón* és az orosz-lengyel fronton is. Kétségtelen, hogy az entente-haderők közös stratégia alapján operálnak és azért indítottak támadást úgy az olasz, mint az orosz-lengyel és francia fronton, hogy lekössék haderőinket és

megakadályozzák nagyobb osztrák-magyar, vagy német erők elvonását ezekről a régi frontszakaszokról. Ez sikerült is nekik. A román armádia, amelynek harci értékében az entente-haderők főparancsnoksága számbeli fölényük és jó felszerelésük ellenére sem bízott, „elsöprő győzelemmel” vehette birtokába Erdély határmenti területeit, mert nem kellett mást elsöpörnie, mint néhány fináncot, bányászt és csendőrt.

Mivel nagyobb erők nem álltak rendelkezésre, az osztrák-magyar hadsereg-főparancsnokság hadászati elgondolása az volt, hogy a *Maros vonaláig* engedje előnyomulni a románokat és a lényegesen rövidebb, tehát kevesebb erőt követelő Maros-vonalra koncentrálni annyi csapatot, amennyit a többi frontokról eltud vonni. Az osztrák-magyar hadsereg-főparancsnokságnak ez az elgondolása hatalmas magyar területeket dobott volna oda a mohó oláh rablási ösztönnek tehetetlen martalékul. Kétségtelen, hogyha ez a terv megvalósul, annak olyan katasztrofális politikai hatása lett volna, amely talán a monarchia egész politikai ellenálló-képességét időelőtt megtöri.

A mi ezredünknek dicsőséges szerep jutott abban, hogy a főhadi-szállás terve nem valósult meg és a *Maros* mentén kiépített állásokat nem kellett védelmi állapotba helyezni.

Pujon laktáborba szállt az ezred és a 144. megerősített dandár parancsnoka, *Berger* ezredes – hatalmastermetű, impozáns vén katona, tősgyökeres erdélyi szász, híres medvevadász – azt mondotta, hogy néhány napig tartalékban pihenteti az egyhetes utazástól kimerült csapatot.

Az í. zászlóalj azonban a kényszerítő szükség folytán minden pihenő nélkül azonnal elmenetelt *Mezőlivádia* irányában, ahol erősebb ellenséges erők érkezését jelentették. A románok, sajnos, még a zászlóalj érkezése előtt áttörték a bányászok vonalát. A zászlóalj *Úrik* és *Hobica* községek között szállta meg a védelmi vonalat és magát teljes hadi készületben, biztosította támadása ellen.

Szeptember 9-én a zászlóalj előnyomult és visszaszorítva az ellenséget, megszállta a *Cleantul Cozmi-Lancitul* hegyvonalat, azzal a feladattal, hogy a vonalat biztosítva, portyázó járőrökkel tartsa fenn az összeköttetést és nyugtalanítsa a szemben fel-fel tűnő ellenséget.

Az ezred törzse, II. és IV. zászlóaljai *Pujban* elfoglalták a kijelölt szállásokat és a legénység, amely már több mint egy hete nem aludt emberhez méltó fekhelyen, mély álomba merült.

Riadó! . . .

A pihenés nem tartott soká. Délután 4 órakor erős ágyúzás hallatszott a hegyek felől. Alig múlt néhány perc, amikor *Lichteneckert* vezérkari kapitány, a dandár vezérkari tisztje az ezred-segédtszert kereste. Csak ennyit mondott, kissé sápadt arccal:

– *Riadó . . .*

A riadóparancs percek alatt végigfutott a községen, bezörgettek a házakba, a szobákba, a pajtákba, fölmásztak a küldöncök a szénapadlásokra, ahol mindenütt kimerült emberek aludtak és hangzott a kiáltás, dörömbölt az ajtón a parancs: „Riadó! Riadó! Riadó”!

Az történt, hogy az ellenség elfoglalta a *D. Branu* (758) magaslatot, amely ide látszik és uralkodik a sztrigyvölgyi vasúton. Akinek a kezében van a *D. Branu*, az végiglövi ágyúival a sztrigyvölgyi vasutat és megghiúsít minden kísérletet, a *Zsil-völgy* visszafoglalására. Csakhogy ez még nem elég! A *D. Branu* elfoglalása azt jelentette, hogy a románok áttörték a laza frontot, amit a bányász-zászlóalj és néhány előző nap odaérkezett hadtáp-zászlóalj tartott. Veszélyes helyen törték át, mert ha a *D. Branuról* leereszkednek a *Sztrigy* völgyébe, tovább masírozhatnak akadály nélkül a Maros-völgyig. Az már gyerekjáték lesz, hogy felgöngyöljék a laza és nagyon problematikus értékű harci frontot, amelynek a háta mögé kerültek.

A *D. Branu*t tehát vissza kell foglalni minden áron és főként gyorsan! Ez *életkérdés*. Egyszer, 1849-ben *Bem* tábornok mondta a piski híd előtt – azért jut eszünkbe, mert *Piski* itt van a közelben – „Brücke verloren, Siebenbürgen verloren” ... Es a székely honvédek megértették a tört németiséggel kiabáló kis lengyel tábornokot. A mi honvédeink és népfölkelőink is megértették hosszás magyarázat nélkül, hogy a *D. Branu* birtoka jelenti most nem csak a zsilvölgyi bányákat, hanem jelenti végig ezt a kies, szép Sz/n^y-völgyét, amely a *Zsil* völgyétől merőlegesen halad a *Maros* völgye – az ország szíve felé.

Percek alatt harcra készen állt az ezred IV. zászlóalja és fél II. zászlóalja. Az ágyúk toroka bögött és a századok elindultak a leszálló éjszakában *Petros* község felé, amely közvetlenül a *D. Branu* lábánál fekszik, mély völgyben.

A dandár laza védelmi vonala ebben az esti órában a következő volt: *Ptr. Tinului*, – *D. Branu*, – *D. Angros*, – *Cimpul*, *Lupeilor*, *Vrf. Muncelului*, – *Oboroaca*, – *D. Cornetul*.

Azzal a különbséggel, hogy a *D. Angros* már nem volt a

miénk. Ott keresztültörték az oláhok, éppen a legrosszabb helyen.

Éjjel 2 óra volt – sötét, felleges éj – mikor a legnagyobb csöndben surranó századaink elhelyezkedtek a *puj-nagybári* műúttól jobbra és balra. Jobbra a IV. zászlóalj, balra a fél II. zászlóalj, amelytől balra, ugyancsak a mezőn akkor ásta be magát a IV./18. zászlóalj.

A vak sötétben mit sem láttunk és szorongó érzéssel töltötte el a parancsnokokat az a tudat, hogy a terepet nem ismerik, soha ezen a vidéken nem jártak, éjszaka pedig a térképnek is vajmi kevés hasznát fogják venni. Rendkívül szaggatott, változatos, fődött, hegyes-völgyes, szakadékos terület ez, ahol idegen embernek éjjel tájékozódni lehetetlenség. Egyelőre nem volt más fix pontunk, mint egy égő ház, amely pár-száz méterre előttünk *lobogott*. És mi mentünk előre, patakon, árkon, szakadékon keresztül. Csodálatos erőfeszítések közben tartottuk fenn az összeköttetést a századok és szakaszok között. Pirkadt már és az ellenség még nem vett észre bennünket. Csak jóval később kezdett el puskázni, de azzal mi nem sokat törődtünk.

A 16. század támadott és tört előre a *D. Branu* gerince felé. A 14. és 15. század tartalékban maradt, majd amikor a szuronyt szegezve és vérszomjasán „rajtát” üvöltő 16. század már a gerinc felé közeledett, ez a két század jobbfelé meghosszabbította az előre mozgó rajvonalat. A II. zászlóaljból a 8. század nyomult előre a balszárnyon, a 7. század és a géppuskás-osztag pedig tartalékban maradt. A támadás a nehéz terepen csak lassan mozgott előre. A románok ugyan rosszul lőttek, de rendkívül gyors tüzeléssel igyekeztek a támadást föltartóztatni. Délfelé egy bányász-zászlóalj érkezett segítségünkre, és 1 órakor a IV. zászlóalj rendkívül heves ellenséges tűzben elérte a *D. Branu* tetejét. Az ellenség egy hátrább húzódó gerincre vonult vissza, de onnan és az oldal-magaslatokról pusztító tüzelést kezdett rajvonalunkra, amely a *D. Branu* csaknem csupasz tetején akkor kezdte beásni magát. Estefelé a bányász-zászlóalj és a tőlünk balra ugyancsak előnyomult IV./18. zászlóalj egyes részei érthetetlen módon elhagyták állásaikat. Így a IV. zászlóalj nagyon kellemetlen oldalazó tűzbe került, a súlyos tűzhatást azonban az emberek hősiiesen állták. Makacs, szívós legények voltak ezek. mindegyikben benne élt a tudat, hogy a *D. Branu*t tartani kell . . .

Viaskodás a Sztrigy-völgyért.

Hogy közben az általános helyzet változott, arról mit sem tudunk. A mi ezredünknek már ismételtén jutott az a szerep a világháború során, hogy fogcsikorgatva hajtson végre visszavonulási parancsot olyankor, amikor győzelmes előnyomulásban van. A késő esti órákban *visszavonulási parancs* érkezett és mialatt csöndben, lehúzódtunk a *D. Branuról Puj* felé, megérkezett a fél II. zászlóalj, a IV. zászlóaljból kikülönítve volt 13. század és az utász osztag. A dandár-parancsnokság az 5. századot a *Stinghii*, a 6. századot *Mezőlivádia* védelmére rendelte, az I. zászlóalj pedig – mint már fentebb mondtuk, – a *Cleantul–Cozmi–Vrf. Mare–Lancitul* vonalon helyezkedett el. *Barsy* József őrnagy is, aki időközben átvette az ezred-parancsnokságot, rendkívüli erőfeszítésekkel igyekezett az összevissza irányított, különböző ideiglenes kötelékekben harcoló ezred széjelszakított részeit az ezredkötelékbe bevonni. Az ezredparancsnokság *Borhátvíz* keleti szegélyén helyezkedik el és úgy a II. mint a IV. zászlóalj szeptember 11-én ideiglenesen a 187. porosz királyi gyalogezred rendelkezése alá került. Ezen az estén érintkeztünk először a német császári hadsereggel, amelynek egyes részeivel a jövőben olyan szoros bajtársi együttélésben, váll a váll mellett fogunk küzdeni. *Scheuermann* őrnagy a 187. porosz ezred parancsnoka keménykülsejű, higgadt, okos német katona, nyugodt, értelmes hangon adja ki egy kis petróleumlámpa világánál, alacsony falusi szobában az intézkedést az ezred-segédtsiztnak: A porosz ezred két csoportban támadt. Az északi csoport *D. Blidariul – Ptr. Tinului* felé, a déli csoport *Kisbár – Ptr. Barului* felé. Az északi csoport parancsnoka *Biehl* kapitány – nagybajúszú, tipikus, marcona német tiszt – a déli csoporté *Thomsen* kapitány. *Biehl* kapitány alá rendeli a IV., *Thomsen* kapitány alá a II. zászlóaljat. I. zászlóaljunk megmarad hegyi állásaiban, ahol időközben *Cser Sándor* 10. honvéd gyalogezredben őrnagy csoportparancsnoksága alá került.

Hajnali szürkületkor fog először kezét *Scheuermann* őrnagy és *Barsy* őrnagy *Mezőlivádia* szélén. Csak néhány szó . . . Nincsen idő most bőséges társalgásra . . . A *Vogézekből* jöttek, a nyugati frontról ... Ez a nap még csöndesen múlik el. Nézzük a nagybári és petrosi oláh lakosságot, amint vándorolnak hátrafelé az úton. Ezeket a községeket kiürítettük, mert beleesnek a harci zónába. Az ellenség közéjük ereszt néhány gránátot. Az asszonyok bögve, sívalkodva futnak széjjel és igyekeznek összeteretelni marháikat és disznóikat.

13-án reggel 8 órakor 40 ágyú szólal meg egyszerre és önti a tüzet a *Branu* felé, amelynek ormáról most szállt föl a reggeli köd. A *Branuról* hatalmas fekete füstfellegek szállnak föl, mialatt a levegő reszket, vonaglik, sivalkodik. Már megérkeztek a német 21-es mozsarak és küldik a halált a *Branu* tetejére, ahol néhány nappal ezelőtt mi voltunk az urak. Amint becsapódnak a 21-es gránátok, szinte megrázkódik a *Branu*, mint egy iszonytató nagy állat, azután fölcsap a láng, a vér, a fekete föld és a füst a mély sebekből, amelyeket hátán szakít az acél. De jut belőle a szomszédos *D. Angrosnak* és a *Petrozsény* felé vezető völgynek, amely reszket és visszhangzik az ágyúszótól. Sűrű felhő ereszkedik az ellenséges árokra, beborítja, mint a pokol köde.

Csodálkozunk, hogy az ellenség még meg sem szólalt. Körülbelül egy óráig van időnk a csodálkozásra, mert akkor ők is elkezdenek „köpködni” – kis kaliberű ágyúikat „köpködőnek” nevezte el a legénység” – és különös szeretettel tüzelnek a Tinului felé. A tüzérségi párbaj egyre hevesebb lesz. Feleselnek az ágyúk irtóztató ugatással, köpködik a tüzet egymás felé, színes füst és köd borítja a völgyet . . . Sebesültek hörögnek már a sziklákon, széjjeltépett lovak fetrengenek az úton. Kisbár felől lassan közeledik egy páncélvonatunk. Amint a völgy torkához ér, megáll. Négy hosszú kocsijának a szeme egyszerre nyílik ki tüzes fénnel, azután mintha leszakadt volna az ég, akkorát dördül nyolc ágyú. Megvadult acélszörnyeteg ez, amely egyre gyorsabban, egyre vadabban, bömbölve küldi kénköves lángját az ellenség felé.

Alkonyodik, A D. Branun tüzekígyó szalad a magasba . . .

A jel! Világító pisztollyal lőnek a mieink. Már *fönn vagyunk újra a Branun.*

Besötétedik és a D. Angros felől trombitaszó hallatszik.

Talán a németek rohamoznak?

Össze-vissza hangzavar. Egy német katona rohan el az ezredparancsnok mellett és azt mondja: „Rückzug”. Nem hisszük el neki. Csak az a furcsa, hogy a Tinului kiugró sziklacsúcsáról a sötétben puskák torkolattüze villan felénk és füttyülnek a golyók: ziu, ziu, ziu... Érthetetlen!

Csak fél óra múlva világosodik a helyzet: balszárnnyunkon áttörték a frontot. A *Biehl-csoportnál* A németek 16 halott tisztet és 400 halott közembert vesztek.

Elesett a mi derék *Fetter* kapitányunk is, aki a háború kezdete óta harcol sorainkban, ez a hű lélek és hős férfi és *László* főhad-

nagyunk is. Elesett több mint 100 emberünk, akik hősiesen vetették magukat a beözönlő csapatok elé. *Fetter* százados hősi halála mélyen megrázza a II. zászlóalj legénységét és az ezred tisztikarát. Szilárd jellemű, kitartó, rettenthetlen tiszt volt. Maga a kötelességteljesítés volt. Soha meg nem rendülő lélek. Pillanatig sem ingadozó katona és igazlelkű bajtárs. *László* főhadnagy bátor, hű, kötelességtudó tiszt volt. Az ő emléke is élni fog lelkünkben. Tiszta-szívű hős volt és igaz ember! Megsebesült *Adler* főhadnagy is, a derűsszívű, okos, bátor bajtárs.

Olyan hirtelen történt az áttörés, óriás túlerővel, hogy nem is akartuk elhinni. Különösen a német őrnagy dühöngött, hogy ő még soha az életben nem vonult vissza. Már közvetlen közelből puskáztak rá az oláhok, amikor végre rászánta magát, hogy lehúzódik Kisbár felé a völgybe és visszavonul. Odalenn a völgyi úton visszavonuló csapatrészek, sebesültek, géppuskák, málhás állatok, ütközetvonatok torlódtak össze, nagy zsvajjjal húzódtak vissza Mezőlivádia felé. Ha a románok valóban vérbeli katonák és van bennük igazi támadó szellem, most jó fogást csinálhatnának! Az éj azonban leszáll és ők a magaslatokon maradnak. Még járőreik sem merészkednek le a völgybe, nemhogy üldözni próbálnának.

Azt mondják egyébként, hogy a románok egyenruhája volt mindennek az oka. A sapkájuk nagyon hasonlít a miénkhez és a sötétben későn vették észre a mieink, hogy románok rohanták meg őket.

A Biehl-csoport balszárnyán, az első vonalban *Grofi* főhadnagy volt századával. Ő foglalta el a D. Branun az ellenség előretolt állását két szakasszal, de a német tüzérség erről semmit sem tudott és tovább lőtte az állást. Két 21-es gránát robbant fel a szerencsétlen félszázad közepén és *Groff* főhadnagy embereinek fele ottveszett. Tizenkilencen maradtak, mikor rájuk esteledett. De azért *három támadást* vertek vissza!

Amikor megkezdődött a visszavonulás, *Groff* főhadnagy alatt a szakadékos völgyben már oláhok voltak és oldalról is ellenséges géppuska-tűzet kapott. Azt az előretolt szakaszát, amely a völgyet zárta el, parancsnokával, *Serényi* főhadnaggal, ezzel a bátor, kötelességtudó tiszttel együtt elfogták. Ok maguk *tizenkilencen* egyenkint lopóztak át a fával borított szakadékokon, az oláh vonalon keresztül. Iszonyú bolyongással, halálos veszedelmek közben jutottak ki a nagybári útra.

Áttörjük a frontot.

Az éjszakai vereség rövid életű dicsőséget hozott a románokra. A *Biehl-csoport* másnap visszafoglalta eredeti állásait. A Branu és az Angros ismét a kezünkben volt. Az utóbbit Vas Károly főhadnagy foglalta el a II. zászlóaljjal, amelyet *Fetter* százados hősi-halála után vett át. Zsákmányolt 3 ágyút, 12 rakasz tüzérségi löszert, 12 főzöládát és több szekér fölszerelést.

A D. Branut a 189. német gyalogezred I. zászlóalja és ezredünk 2 százada foglalták el, áttörve az ellenséges vonal centrumát.

Ebben a támadásban a vakmerő, férfias, acélszívű *Boros* főhadnagy vezetése alatt résztvevő 2-ik századunk és a 4-ik század két szakasza, egyesülve a vitéz német bajtársakkal vad rohammal törtek előre, magukkal rántva a jobb és balszárnyon állásban lévő csapatokat. – Az ellenség üldözése közben különösen kitüntette magát *Jagodics* tizedes, aki *Pál* István és *Balogh* József népfelkelőkből álló kis járőrrel 2 román tisztet, 1 orvost, 40 gyalogost, 5 lovat és 4 kosár orvosi szert zsákmányolt, világos bizonyítékául annak a pániknak, amely a hatalmas rohammal elsöpört román csapatokon erőt vett. – Őrjöngő ordítással, a félelem állati üvöltésével menekültek a krivádiai műút felé, özönlöttek le a hegyekről megbomlott, rendetlen csorda módjára, fegyvereiket elszórva és így még inkább a biztos pusztulásba rohantak, mert valósággal beleszaladtak a bátran előre törő *Solti* főhadnagy félszázadának a karjaiba. A helyett, hogy a magaslatokon lépésről-lépésre, magaslati vonalról magaslati vonalra vonultak volna vissza, harcolva és meg-megállva, leözönlöttek az útra, ahol a fogság, vagy a halál várta őket. Magán a D. Branu gerincén 400 halottat hagytak, rengeteg sebesültet, foglyot, 2 ágyút és 4 gépfegyvert. A fegyverek, különböző fölszerelési tárgyak, lovak, kocsik, fehérnemű-készletek, élelmiszer pazar bőségben jutottak birtokunkban. Első percben nem is értettük, miért volt fölhalmozva ez a rengeteg készlet az állások mögött? Röviddel utóbb azonban megpillantottuk a mintaszerűen megépített földzékeket, az egymás után következő erős védő-állásokat és akkor már tudtuk, hogy a románok ebben a vonalban *tartós harcra*, hosszabb védekezésre rendezkedtek be. Még azokat a hidakat is helyreállították, amelyeket derék bányamérnökeink a román betörés percében fölrobbantottak.

A krivádiai műút a pusztulás és fejvesztett menekülés képét mutatta. Rengeteg sok a halott az árkokban és az út közepén. Tört

tengelyű ágyúk, félrebillent szekerek, megrakva ruhával, főszereléssel és szemben velünk alattomosan, gyáván mosolygó, hízelgő arcú foglyok, akiket a mi katonáink kísérek hátrafelé. De azért van itt megcsodálni való is: a krivádiai völgy mentén készült oláh védővonal. Gyeptéglákkal van befödve, hogy ne lehessen látni, drótsővények és Legyezett karók védik előlről, látszik, hogy szakavatott kéz és nagy igyekezet munkája. Több védővonal van a völgy felé lehúzódo hegyoldalakon, egymás után. Látszik, hogy a románok ezt a völgyet és általában a Tinului-D. Branu-D. Angros vonalat *minden áron tartani akarták.*

Ennek az áttörésnek a hősei *Boros, Solti, Vágó* főhadnagyok és embereik, nagyszerű tisztek, bátor férfiak, gyors elhatározású parancsnokok, akikben olyan elsőprő lendület volt, hogy a honvédek vakon bízva, semmitől sem rettenve követték őket.

Az ezred természetesen megkezdte a fejvesztetten visszaözönlő ellenség üldözését. Szeptember hó 18-án az I. zászlóalj Pilugul irányában nyomul előre, *Gyökér* Imre főhadnagy parancsnoksága alatt erős oldal védet küldve ki, mely a hegygerincén át menetelt, hogy harc esetén az ellenséget oldalról támadhassa. Pilugulon, ahol a zászlóalj éjjelezett, az ellenséges csapatok égő konyhái világítottak még a sötét éjszakában . . .

Szeptember 20-án a zászlóalj Lupényba érkezett, ahol a magyar lakosság a felmentő csapatot kitörő örömmel és nagy lelkesedéssel fogadta. Két napi tartózkodása után szeptember hó 22-én a zászlóalj az 1800 méter magas Tulisáig nyomul előre és ott védőállásokat kezd építeni. A mindenkor tevékeny, örökké harci szellemű és vakmerően bátor *Gillemot* hadnagy 27 önként jelentkező emberrel önkéntes portyázásra indul Románia felé. A zászlóalj erősítésül alig kiképzett bányászokat kap, akiket az előző harcokban erősen lefogyott létszámú zászlóalj kiegészítésére beosztunk.

Az ezred egyéb részei ezalatt erős oldalbiztosítással menetelnek Petrozsény felé. Banica előtt még megállunk a magaslati vonalon, mert az erdőborította hegyek és völgyek, a festőién szép táj nagy veszélyeket rejt. Gondos földérintéssel és biztosítással vonulunk tovább előre Petrozsény felé. Még puskázás hallatszik, az ellenség utóvédjei itt-ott ellenállanak, ámde ezek már csak kétségbeesett utóvédharcok, a maradék becsület kedvéért. Nem lehet már föltartóztatni gyors előretörésünket a Zsil völgye, a dús bányavidék felé!

Szeptember 19-én pillantjuk meg Petrozsényt, a vágyva-vágyott bányavárost. Mikor elővédünk a völgy nyilasában megjelenik, olyan

határtalan öröm száll meg bennünket, hogy sapkánkat lengetve, torkunk szakadtából kiabálni kezdünk. Süt a nap, pazarul önti kincsét az ég, mikor az első házakat elérjük. A bányamunkás asszonyok zokogva rohannak oda hozzánk, őszirózsákkal tűzdelik tele a lovak kantárját és amikor az apácázárda elé érünk, kijönnek élénk a kedves nővérek is, könnyes szemmel, meghatott arccal. Egy öreg úr sántikálva közeledik az első lovasok elé, tálcán hoz valamit. Szép színű óbor.

– Tessék, igya meg a főhadnagy úr. Az Isten hozta magukat...

Berger ezredes, a dandár-parancsnok is megérkezett már törzsével. Körülveszik a város polgárai, szorongatják a kezét, hiszen ismerik jól a derék erdélyi katonát. Azután poros fiáker gördül a térre, testes, idős népfölkelő hadnagy száll ki belőle, mire a munkás-asszonyok odarohannak és csókolgatják a kezét.

– Nini, megjött az igazgató úr!

A petroszényi bányai igazgató ez, aki egyenruhát öltött azon az emlékezetes riadó-éjszakán és derekasan harcolt vitéz bányászai élén.

Petroszényt kirabolva, fölfordultan találtuk. A CSÍLOS, tiszta bányatelepet, a szép villasort, a munkásházak negyedét, szennyes ázsiai faluvá züllesztették a románok. A házakból elcipeltek a bútorokat, vagy összezüzták. Láttunk zongorát, amelynek kitépték a húrjait, beszennyezték a falakat, összetörték az edényeket – valószínűs istálló volt minden egyes ház. A lakosságnak az a része, amelyik itthon húzta meg magát – az öregek, a betegek és az asszonyok – zokogva panaszták szenvedéseiket: hogy vezették házról házra a zsákmányoló oláh katonákat helybeli fajtestvéreik, osztozkodva azon, ami nem az övék. Ami pedig a legszörnyűbb és minden hadijog ellen való: azokat az előkelő öreg polgárokat, akiket túsökként cipeltek el, nem bocsájtották szabadon, amikor a városból kivonultak, hanem a visszavonuló csapatok magukkal hurcolták őket. Ennek nagy része a borzalmas emlékü fogolytáborban gyalázatos módon pusztult el és névtelen tömegsírokban porlad.

A szent határ.

Szeptember 21-én este 7 órakor dandárintézkedés szerint az 1. népfölkelő gyalogezred megszállja a következő védelmi vonalat: ri-lugul-Tulisa-D.

Mare-959.--827-828-788-752-898-1092-1440

-1733. D. Mutu–1870 Sztraja. Az állásokat tartós védővonallá kell kiépíteni és sűrű járőrmeneteket küldeni egészen az ellenségig. A parancs szerint: „apró vállalkozások az ellenséges országban növelik a saját önbizalmat”.

Az ezred-parancsnokság a vonalhoz rendelt I. és IV. zászlóaljnak részletes intézkedést adott ki, amelyet azért ismertetünk, mert a fent idézett paranccsal kezdődik meg *csodálatos guerilla-harcunk az erdélyi határért*, ez a példátlan viszontagságokkal, fizikai fáradtsággal járó, halálos önfeláldozást, gyilkos elszántságot és fáradhatatlanságot követelő küzdelem e hősköltemény, amelynek minden napja, minden órája a férfierény, a halált megvető bátorság, a fantasztikus fizikai erőpróbák mesékbe illő, legendákban kívánczó példáit adta.

A védelmi vonal kiépítését azonnal meg kellett kezdeni és sűrű járőr-meneteket küldeni – bár milyen messze, de egészen az ellenségig, – hogy az ellenségben felkeltsük a támadási szándék látszatát. A közlekedési lehetőségeket, hidakat, távíró-berendezéseket és vonalakat meg kellett rongálni és az előttünk lévő falvakat állandóan nyugtalanítani. A kijelölt védelmi vonalat óriási kiterjedése miatt folytatólagosan megszállani nem lehetett. A veszélyeztetett pontokat, az átjárókat, az ellenség lehető bef.őrő pontjait szállták meg, a térközöket sűrű járőrmenetekkel biztosító íták. Az egyes zászlóaljak részére az ezred-parancsnokság egyenként 75 drb. csákányt és 30 drb. ásót szerzett és szöges drótot is igyekezett szerezni. A szöges drót, ez a védelmi eszköz, fontosabb volt e napokban, mint a kenyér.

Az ezred egymástól széjjelszakított részei olyan kiterjedésben foglalták el a magaslatokat, hogy védővonalunk jobbszánya csaknem a Retyezátnál volt, a balszárnny pedig a Szurdukszoros környékén. Aki a térképre néz, kettővel mindjárt tisztában van: hogy ez a vonal kiterjedésben *egy hadsereg védővonalának* felel meg és olyan félelmetes hegyvidéken, szaggatott, át nem tekinthető, rendkívül tagolt tájakon vonul végig, ahol másféle védelemről beszélni sem lehet, mint *guerillaszerű harcról*. A hadi tudomány még abban az időben nagyon keveset tud a hegyi „Klein-Krieg”-ről, de mi teóriák nélkül is vívtuk ezt a kis háborút, ahol ember ember ellen küzdött páratlan szívósággal, elkeseredéssel és leleményességgel. A vad, különös vidéken rövid idő alatt otthon voltak vén katonáink, akiknek javarésze az alföldi szántásokból, vagy a budapesti irodákból került ide. Úgy ismerték már a vidéket, mint a csempészek, vagy a havasi pásztorok. Az úgynevezett védővonal körülbelül

úgy festett, hogy egy-egy kiugró csúcsot, fontosabb pontot megszállott fél század, egy szakasz, esetleg csak egy raj. Némelyik olyan szerencsés volt, hogy egy géppuskát is kapott. A völgyeket, a fontosabb közlekedési utakat hasonló maroknyi erő zárta le és ezek a kis védelmi csoportok sok-sok kilométer távolságra voltak egymástól. A közöket sűrű járőrmenetekkel töltötték ki. Tartalék? Az nem volt sehol ... A laza védelmi vonal mögött semmiféle erő sem állt. A járőrök emberfölötti fáradtsággal küzdöttek, mert azok a hegycsúcsok, amelyeken bajtársaik tanyáztak, félelmetes, 800-1000 méteres szakadékokkal voltak elválasztva egymástól. Es a rejtett hegyi utakon, az ösvényeken, amelyek patakok medrében, alagutakon át, vad erdőkben, ember-nem-járta völgyek mélyén vezettek, a környék áruló lakói vitték a híreket az ellenség felé. Joggal tarthattunk tőle, hogy ezek az ellenséges érzelmű hegyi mócok ilyen ismeretlen ösvényeken át vezetik *háttunk mögé* az ellenséges erőket.

Megrendülve és álmélkodva nézünk vissza e rég nem látott hegyek, e hóval borított bércek, e zúgó erdők és félelmetes szakadékok világára. Amikor a sötétlő térképet nézzük, újra kiemelkednek a múlt kődeből a zord fenségükben oly titokzatos csúcsok, újra halljuk a hegyi patakok mormolását, látjuk a hófürgeteget odafönn a magasban, megreszket az agyunk a havasi vihar csattogásától, dübörgő zúgásától . . .

Hogyan lehetséges, hogy megálltuk a helyünket ebben a világban? Mekkora lelkielő, leleményesség, vakmerőség, az idegeknek és a fizikumnak milyen végső megfeszítése kellett hozzá!

A petrosényi házak ablakát trombitaszó rezegtette meg: a német csapatok vonultak ki a városból, más harcterek felé. Embereink egymásra néztek és tudták már, hogy mit jelent ez: magunkra maradunk, néhány zászlóalj, néhány üteg és egy-két huszárszázad és megkezdődik éjjel-nappal tartó veszett küzdelmünk a haza földjéért, váltakozó szerencséivel, hol előre, hol hátra.

22-én reggel az ezred csaknem 300 főnyi legénységet és 3 tisztet kap a feloszlott bányász zászlóaljból. Gyorsan beosztják őket az egyes zászlóaljakra, amelyek már menetelnek is új védő-vonalukba. Ez a reggel egyébként fontos szervezeti változtatást is hoz: dandárunk a kilencedik hadsereg, *Falkenhayn* német tábornok parancsnoksága alá lép.

A dandár-parancsnokság újabb intézkedése szerint saját I. és IV. zászlóaljunk a 71. cs. és kir. gyalogezred V. zászlóaljával, a 231. német tábori ágyús ezred IV. ütegével és a *Meraviglia-tüzér-*

csoport egy hegyi ütegevel mint „jobb védőszakasz” szerepel, *Barsy* őrnagy parancsnoksága alatt. Védő szakaszunk a Fagetel-től egészen az 1543. magassági pontig terjed, a Sztrajától keletre.

A védő-vonalat a zászlóaljoknak és a századoknak olyan föltevés alapján kellett megválasztani, hogy a román Zsil délnyugat-északkeleti irányban haladó völgyében íog megpróbálkozni az ellenség minden valószínűség szerint a támadással, mert egyéb szakaszokon igen magas hegygerincek és csúcsok állják útját. E hegyek vidékén alig járható gyalogösvények és öszvér-utak vezetnek át. A 752. magassági ponttól merőleges déli irányban halad a védővonal, amely lehetővé teszi, hogy ha akár a román Zsil völgyén át, akár a hegyeken át délről északra irányuló támadás történnék, ez a védő-szakasz oldalhatást tud kifejteni. A 685. a 898. magassági pontig terjedő szakasz, amely a román Zsil völgyét lezárja, igen erős támpontul kiépíthető és három irányú tűzhatással pásztázza nemcsak a völgyet, de a völgygel egy irányban haladó gyalogösvényeket és gerinceket is. A majdnem derékszögben megtörő védővonal lehetővé teszi azt, hogy a derékszög két ágán elhelyezkedett erők egymást oldalozó tűzzel támogassák. A rendelkezésre álló csekély erőkre való tekintettel csak egyes pontokat lehet megszállni: olyan csúcsokat, amelyek uralkodnak a völgyrendszereken, amelyekről a völgyek beláthatók és tűzzel eláraszthatók. Ilyenek voltak a Pilugul, a Fagetel, a Tulisa a EX Mare, a 685-898-ig terjedő patkó-vonal, a Mutu és a Sztraja. A térközökben az utakat, ösvényeket kisebb egységek zárták el és állandó járőrmenetek biztosították.

Ahogy leírjuk itt e hegyek nevét és e magassági pontok számait, azután lehunyjuk a szemünket, véres és hősi emlékek rajzanak elő bennünk. Újra emlékezünk a zord és kegyetlen sziklákra, az ezer veszélyt rejtegető szakadékokra és erdőkre, ahol az éj és nap minden órájában harc, harc és újra harc, leselkedés, rajtaütés, vér, árulás tépte sorainkat, ahol az egyéni bátorságnak és önfeláldozásnak ezernyi példáját adták embereink, ahol a leleményesség, az intelligencia, a tájékozóképesség, a hidegvér, a fáradhatatlanság olyan heroikus cselekedetei tették félelmetessé és dicsővé ezredünk nevét, amelyeket ha külön-külön megírnánk, vajjon hány kötetre volna szükség?

Micsoda munka volt az összeköttetés, a földerítés ezen a terepen, ilyen csekély erővel! Milyen fáradtságos volt az élelmezés, mikor a konyha, az ezred-vonat, az élelmiszer és a muníció a völgyekben tanyázott, az emberek pedig, akiket élelemmel és muní-

Román hadjárata

III/4 → ezred utja 1916-17

→ nagyobb harcok

○ Cséssa

Ország

Nagyobb
Ütközetek:

Holca, Branu 1916 7/8-10

Branu 7/8-10

A Vulkan város közel

1914-1915

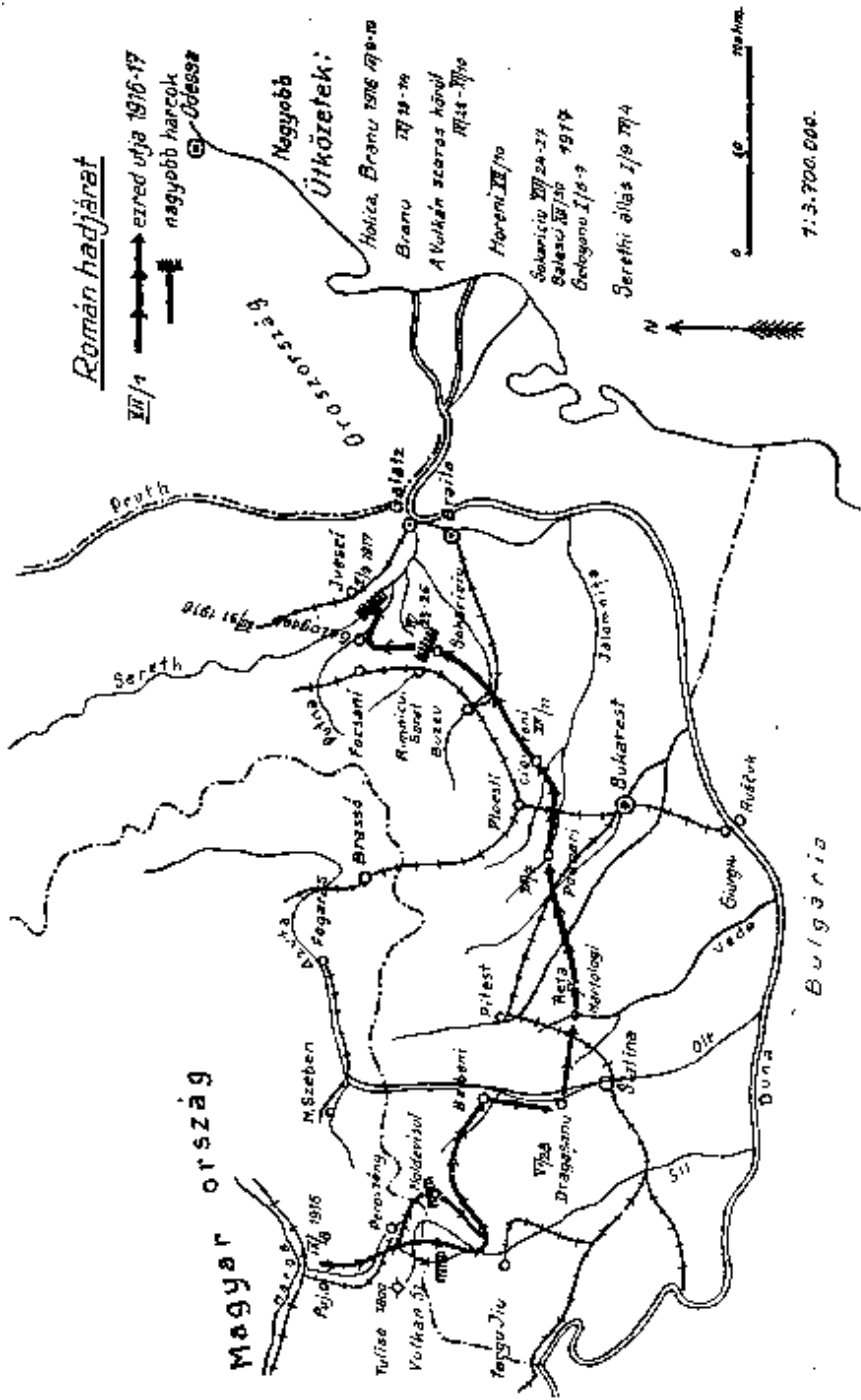
Horeni 1916

Solnicu 7/8-20-27

Solnicu 10/30-1917

Bucuresti 1/18-9

Sereethi állás 1/19 1914

Az erdélyi és román hadazintér.

cióval kellett ellátni, szédítő magasságokban, szakadékok mélyén. És ezek az állások nem voltak állandóak. A harc szeszélye, a váltakozó hadi szerencse napról napra, óráról órára hányt-vetett bennünket. A helyzet folytonosan változott, egyik óráról a másikra egészen más viszonyok közé kerültünk, új meg új töladatok elé. Percek alatt kellett intézkedni és azokat az intézkedéseket e mérhetetlen akadályokon keresztül a széjjelszórt csapatrészekhez eljuttatni, azoknak a munícióval való ellátását és élelmezését újra meg újra, mindig másképp változtatni. Seregeknek Ura, micsoda antik hősköltevénybe való vállalkozás volt jelentéseket vinni és parancsokat küldeni ezen a területen, ilyen viszonyok között! A hadi szerencse ilyen gyors forgása közben!

És a mi embereink ezeknek a föladatoknak mégis megfeleltek.

A 661. magassági ponton van a sohodoli kis román templomcska, mellette korcsma. Ebben a korcsmában helyezkedett el az ezred-parancsnokság, amelynek hivatalos elnevezése e percben *védőszakasz-parancsnokság* volt. A korcsma ivójában hosszú, kecskelábú asztalokon terítettük ki a térképet – a legkülönbözőbb mértékű térképet – ugyancsak itt szóltak, dudáltak, vinnyogtak örökösen a tábori telefon-apparátusok: szám szerint hét. A zászlóaljok, tüzérségi megfigyelők, a dandár – mindegyiknek külön apparátusa volt, mindegyiknek más-más hangja, más-más hívőjele. Percről percre kellett intézkedni, nem volt halasztás, nem volt tétovázás és a felelősség irtóztató ... A felelősség a Zsil-völgyi bányák kincséért, a felelősség a Sztrigyvölgyi vasútért, amelynek mentén órák alatt rohanhatnak le a román erők a Marosig.

Fönn a csúcsokon mint kőszáli sasok tanyáztak öreg bakáink és lenn a völgyekben, alatt a szakadékokban, rejtett csempészutakon és vad-csapásokon surrantak járőreink.

Mögöttünk semmi, de semmi erő . . .

Szeptember 23-án két parancs érkezik a 187. német gyaloghadosztály-parancsnokságtól. A német hadtest parancsnoka, *von Staabs* altábornagy fejezi ki elismerését a csapatoknak és parancsnokaiknak az elmúlt napok hősiességéért.

Sunkel altábornagy pedig elbúcsúzik tőlünk, mert hadosztályát más frontra rendeli a hadvezetőség. Mielőtt magunkra maradnánk e kétségbeejtő helyzetben, még egyszer megmelegíti szívünket a dicsérettel nem nagyon pazarló német generális elismerő búcsúszava, amellyel a parancsnokoknak és csapatoknak *még egyszer ki fejezi elismerését és háláját a kiváló és rendkívüli szolgálatokért.*

Ezen a napon délután 2 óra tájban sűrű köd ereszkedik a hegyekre és az ellenségnek sikerül a 14. század állásait csaknem *30 lépésre megközelíteni*. A D. Mutun az ellenség körülbelül *két zászlóaljnyi erővel támad erre az egy árva századra*, amely úgy vonja magára az ellenség figyelmét, hogy heves oldalozó tűzzel támogatja a déli órákban *Orosz kapitányt*, a 71-esek vitéz parancsnokát, aki a Sztráján védekezik. A D. Mutu csúcsa alatt közvetlenül olyan terület van, ahová nincsen a csúcsot megszálló erőnek semmi kilövésük, így volt lehetséges, hogy amikor a köd is az oláhok segítségére sietett, azok közvetlen közelből meg tudták támadni a századot. A derék bakák azonban nem vesztették el a lélekjelenlétüket és amikor a ködből előbukkantak a hegyes sapkák, közvetlen közelből olyan heves tüzet kapott az ellenség, hogy *pánikszerűen menekült*. A meredek hegyoldalban lefelé zuhanó halottak és sebesültek úgy sodorták magukkal a rémült élőket, mint a görgeteg, a feneketlennek látszó mélység felé. A mieink pedig a sziklák mögül gyilkos tűzzel üldözték a futó ellenséget, amely veszett félelemben, *megbomlottan*, hanyatt-homlok menekült lefelé.

Szeptember hó 25-én *Fuszek* István főhadnagy parancsot kap, hogy századával és a hozzá beosztott huszárosztaggal nyomuljon előre Kinpolunyág hegyi községig, mely közvetlenül a román határon fekszik. A cél a község körül mutatkozó ellenséges erők nyugtalanítása. A század délelőtt 9 órakor elindul Urikány és Felsőbarbatyen községek között rövid pihenőt tart, hogy a nagy hőségben elmaradt legénységet összeszedje. A század előtt, mintegy 800 lépésnyi távolságban fekvő fensíkon egyenruhás alakok mutatkoztak. Hogy ellenség-e, vagy saját csapat, nem lehetett megállapítani. *Fuszek* főhadnagy erős járőrt küldött előre, harcalakzatba fejlődött és úgy folytatta útját. Rövid menetelés után egyszerre három oldalról rajtaütésszerű erős gépfegyver és gyalogsági tűz zúdult a századra, majd jobbról és balról egy-egy zászlóalj erősségű ellenséges erő nyomult elő. A derék honvédek a túlnyomó erőkkel szemben példás bátorsággal és kitartással vívták meg az egyenlőtlen küzdelmet. Az erdőborította, szűk területen, két ellenséges zászlóalj harapófogójába beszorulva, viaskodtak férfiak módjára, rettenthetetlen szívvel, halálra készen. A század-parancsnok dum-dum lövedéktől súlyosan megsebesült. De ők mégis híven kitartottak a reménytelen küzdelemben mindaddig, míg a mindkét szárnyon nagy tömegben előre nyomuló ellenséges haderők láttára a súlyosan megsebesült századparancsnok a visszavonulást elrendelte. A visszavonulás maga is nagy

veszteségekkel járt. A századból csak *Kovács* János főhadnagy tudott 30 emberrel a zászlóaljhoz visszajutni. *Fuszek* István főhadnagyot, aki sebesülten fogságba került, csak *Lontai* András sebesültvivő önfeláldozó segítsége mentette meg az elvérzéstől. Vele együtt *Gyökér* Imre és *Kazár* István dr. főhadnagyok estek román hadifogságba. A század 25 halottat és 131 súlyos sebesültet veszített, az egy órai véres küzdelem alatt.

De az ellenség vesztesége e harc alatt több mint 800 ember.

Fuszek és *Gyökér* főhadnagyok a háború kezdete óta harcoltak az ezred sorában. Két haláltmegvető, hősielelkű tiszt volt, akik a fáradhatatlan kötelességtudásban, az önfeláldozásban és a legénység szeretetében példakép volt. Nagy intelligenciájuk, kiváló harcászati érzékük külön veszteség az ezredre.

Amikor e gyászos esemény zavarja lelkünk nyugalmit, már egyre nehezebb a helyzetünk, Szinte percről-percre jelentik a védő alszakaszok parancsnokai, hogy az ellenség nagy erővel általános támadásra csoportosul. A Negruluj-magaslattól keletre és nyugatra nyomulnak előre és már meg is szállották a Negrile mellett lévő nyeret. A sűrű erdőségek miatt az ellenséget nagyon nehéz megfigyelni, de azért a Sztraja és Mutu felől jól látható, milyen hatalmas erők ereszkednek lassan, nyugodt tempóban a Zsil-völgy felé. A kora délutáni órákban a D. Marét és a Coasta Latureit egyre hevesebben támadja a 14 századból álló ellenség. Velük szemben a megsemmisített 1. század helyén küzd a 4-ik század három szakasza. Tartalékerők nincsenek és az I. zászlóalj, – amely a D. Mare és a Coasta Laturei között védekezik, – 25 kilométeres hegyi arcvonalat foglal el, amely egy hadtestnek is elegendő volna. Hiába minden hősie védekezés, hiába a D. Mare vakmerő védőinek halálraszántása, hiába harcol géppuskáival a D. Mare szikláin az orosz-lánlelkű *Gillemot* Ferenc hadnagy, aki egyik lőállásból a másikba rohanva, viszi hátán a géppuskát, tüzel néhány percig, majd egy perc múlva megint máshol szólal meg a gépfegyver ... és újra máshol, hogy a megzavarodott ellenség azt higgye; tíz-tizenkét géppuska okádja rájuk a halált a D. Mare szikláin mögül. Ha nincsen jó kilövésük, *Gillemot* hadnagy és *Lovászy* őrmester a levegőben tartják a géppuskát és úgy kaszálják az ellenséget. Félelmetes, vakmerő hősök, szédülten néznek rájuk bajtársaik.

Éjjel a hegyen át.

De hiába, minden hiába! Háromnegyed ötkor a D. Mare már az ellenség birtokában van és hősiezen küzdő csapataink kénytelenek a Coasta Laturei-re visszahúzódni, ahol *Hlatky* hadnagy félé századával a túlerőben levő ellenség öt egymást követő támadását veri vissza. Ezzel az ellenség *áttörte laza védelmi vonalunkat*, a hátunk mögé került és talán egy-két óra kérdése, hogy megsemmisítse egész védővonalunkat. Hogy a pillanatnyi veszélyt föltartóztassa, az ezred-parancsnok a 3-ik és 4-ik századot a Tulisa Δ 1795 pontra, a 2-ik századot a Fagetelre rendeli, de ez már csak kétségbeesett, percekre szóló mozdulat. Nincs más mentség, mint a széjjel-szórt védelmi erők visszavonása, még mielőtt frontunkat {elgöngyölnék és a hátunk mögött lerohanna az ellenség a Sztrigy-völgy felé. Este 8 órakor a telefonösszeköttetés teljesen megszakad és *Schöntheil* főhadnagy ellenséges járőrök között bujkálva tudja csak nagynehezen helyreállítani. Vak sötétség van és a helyzet teljesen bizonytalan. A tűzéség az ágyúkat fogatolja, hogy minden percben indulhasson, erős járőrök mennek elszántan, a soha vissza nem térés gondolatával bele az éjszakába, mialatt tudjuk, hogy az ellenség már a hátunk mögött van és az éj félelmetes mélységeiben nagy erők mozognak körülöttünk, kerítenek bennünket és furakodnék egyre mélyebben közénk. Vulkán bánya városkában kigyulladnak az ablakokban a lámpások, sírás, jajveszékelés tölti be az utcákat, ajtók csapódnak, lovak nyerítenek, az emberek lázasan pakolják a kis motyójukat. Az éjszaka rájuk fognak törni a környék, irgalmat nem ismerő, vad mócai! Menekülni kell, menekülni kell ... És mialatt megindul körülöttünk a menekülők görnyedt menete, be a hegyek közé, a nyirkos és ködös éjszakába, mi állunk a helyünkön, szorítva a puskánkat. A katona hanyatt-homlok nem menekül soha. Az ezred-parancsnok nem hagyhatja cserben csapatait.

A dandár-parancsnoksággal megszakadt az összeköttetés. Kiküldött járőrök jelentik, hogy a dandár-parancsnokság *visszavonult*, nem tudni hová, parancsot nem hagytak és *a telefonvonalat is lebontották*.

A meglepetés nem túlságosan nagy: megszoktuk az ilyesmit. Sokszor hagytak bennünket az ellenség torkában, mint végső utóvédet, vagy martalékot, amelynek az a föladata, hogy meghaljon, de harcolva haljon meg és ezzel föltartóztassa az ellenséget. Egyik-másik tiszt vagy derék közkatona visszaemlékezett 1914 decembérére, amikor éppen így felejtettek bennünket az Avalán.

Az ezred-parancsnokság ott kuporgott egy füstös petróleumlámpa bizonytalan világa mellett, az elhagyott sohodoli korcsmában. Ott idegeskedett *Ritter* kapitány, a derék német tüzér, aki az ágyúit feltette és néhány tiszt, akik folyton az éjszakát kémlelték. Néha kelepelt valahol a géppuska, azután újra elhallgatott. Csak úgy találhattuk, hogy honnan szól . . . Járőrök már nem érkeztek.

Végre éjjel Va 11 körül motorbúgás hallatszott az országot felől, két tüzes reflektorszem fúródott bele a feketeségbe, és a zihálva megálló autóban egy mérnök-kapitány hozta a visszavonult dandár-parancsnokság írásbeli parancsát, amely szerint a védőcsoport új vonala: Custuria Vacaria–Fagetel–Tulisa–Cornetul–Oboroca–Munceluluj.

Most azután gyorsan megírni a parancsokat a hegyeken szerte-széjjel küzdő alcsoportoknak! Néhány futó pillantás a térképre és a kéz – a kéznek nem szabad reszketni – írja halálos bizonyossággal a rendelkezéseket, hogy melyik század és melyik szakasz és melyik félszakasz, üteg, milyen útvonalon és hová vonuljon vissza. A parancsokat megbízható járőrök viszik széjjel a vak és borzalmas éjbe. Azután megkezdődik a visszavonulás hegyi utakon, míg a katonákkal mindenütt jajgató, siránkozó polgári lakosság bukdácsol tova. Az anya hátára kötve viszi két kicsinyét, mellette mezítláb szalad a kisfiú, akinek véresre sebzi lábát a hegyes kő, de nem lehet megállni, nem lehet. . . Az ásító szakadékokból rémek integetnek a menekülő felé, az erdők mélyén fejszés oláhok leselkednek, hogy nem marad-e el valaki a csapatból? Egy öreg ember leül az árok szélére, nem bír tovább menni. Ha néha fölremlik egy-egy arc a közelünkben, egy-egy sápadt lárva, látjuk a szemekben a kétségbeesést, azt a kietlen, sötét szomorúságot, amely csak a menekülők szemében bágyadozik . . .

A bányák felől fojtó füst, nyomasztó szénzag, szemet kínzó kénes levegő özönlött felénk. A tárnák torkában kísérteties lidérc-lángok lobogtak.

A hetek óta bezárt bányák mélyén lángralobbant a bányalég!

Mintha a pokol toroka nyílt volna meg a szerencsétlen menekülők előtt, hogy elnyelje őket . . .

Az általános visszavonulás iránya D. Babin és Merisoron át vezetett. Milyen szörnyű volt a ködös és nyirkos reggel derengésében a menekülők didergő, félig öltözött, hamuszín arcú csapata! Aki látta, nem fogja elfelejteni sohasem.

Szeptember 27-én hajnalban a IV. zászlóalj foglalta el a Tu-

lisán lévő állásokat, azonban már déli 1 órakor a 69-ik ezred egy zászlóalj váltja iel. Az I. zászlóalj a *Fagetel és Pilugul* közötti nyergesen megszállja az 1398–1591 – 1544 vonalakat. Ezzel egyidejűleg az ellenség két zászlóaljjal megszállja a Pilugult és este 8 órakor az óriási túlerővel támadó ellenséges erők megrohanják a *csapatáinktól megszállt Oborocát* és azt *elfoglalják*. A következő napon csapataink az ismétlődő ellenséges támadásokkal szemben *hősiesen tartják védővonalukat*, tüzéségünk pedig tüzellel borítja be az erős ellenséges erőktől megszállt Pilugult.

Szeptember hó 29-én vonul be védőszakaszunkhoz a Ili/18. zászlóalj. Másnap reggel a III/18. és saját I. zászlóaljunk megkezdí a támadást a Pilugul ellen, ahová ellenállás nélkül nyomulunk fel, mert az ellenség az éj leple alatt már kiürítette állásait.

Szeptember hó 30-án sűrű, átláthatatlan köd borítja védőszakaszunk vonalát. A sűrű köd leple alatt a Pilugulról visszavonult két román zászlóalj megtámadja a 3-ik századunknak Fagetel között lévő megerősített állásait. A *Dietzgen* Imre főhadnagy parancsnoksága alatt álló század a 25–30 lépésnyire felbukkanó ellenséges rohamosztagokat gyors tüzeléssel tartotta vissza. A tűzharcba beleavatkozott *Gillemot* hadnagy géppuskaosztaga és a túlerőben lévő ellenség meglepetésszerű támadását a század nyugodt magatartása elhárította, A visszavonult ellenséges erők, tartalékaik bevonásával a támadást ugyan újból megismételték – de mindhiába! A parancsnokok és a legénység hősies magatartása és kitartása az éjfélig meg-megújuló támadásokat visszaverte, súlyos veszteségeket okozva az ellenségnek. A küzdelemben sokat vesztett a század is, amelyet a 70. gyalogezred egy zászlóalj váltott fel még az éj folyamán.

A támadás visszaverésében nagy érdemei voltak a komoly, megfontolt, szilárdan kitartó *Dietzgen* Imre főhadnagy, század parancsnoknak, a férfi és katona, a hős és a jellemes ember mintaképének, a vitéz *Lovas* János hadnagynak és *Veries* zászlósnak, valamint *Gillemot* hadnagy géppuskaosztagának. Egyetlen géppuska helyét – nem lévén idő annak beépítésére – a négykézláb mozgó *Friedmann* tizedes hátán változtatta a parancsnok. A tizedes volt a géppuskaállvány!

E visszavonulás során a vakmerő hősiesség új, meg új példáit látták a hegyek. Nem lehet valamennyit elmondani, nem lehet beleírni a történelem könyvébe minden egyes ember nevét. A visszavonuló védő csoportrészek folytonos harcok közben foglal-

ják el helyeiket. Lázasan munka kezdődik, hogy a visszafelé kanyarodó védővonallal elzárjuk az ellenség útját és minden áron megakadályozzuk őt a Sztrigy-völgy felé vezető útjában. Az ellen nem tehetünk semmit, hogy a mintaszerű kémszolgálat révén meg ne tudják az oláhok: milyen gyöngye ez a védővonal. Várjuk újra, meg újra a támadást a Tulisa-Pilugul szakaszon. Itt vagyunk a leggyöngébbek és valószínű, hogy az ellenség minden erejével itt akar lerohanni Mezőlivádia felé, hogy hátunkba kerüljön és széjjelszórva csekély erőinket, folytassa előnyomulását a Maros völgye felé.

Az ezred ebben a percben jobban széjjel van már tagolva, mint valaha. A parancsnoklási viszonyok egészen zavarosak. A széjjelszakított ezredrészek különböző, nagyrészt német parancsnokságok alá kerülnek. Az ezred egységes vezetéséről szó sem lehet. De hogy ezek a széjjeltagolt zászlóaljok, századok és szakaszok milyen heroikus küzdelmeket folytattak, azt emberi fantázia utói nem érheti, emberi toll leírni és visszaadni nem tudja! Az ősznek ebben a szakában vad szélviharok száguldanak végig a magas hegységekben, eső esik, majd megered a hó és a viszontagságoktól lesoványodott testre ráfagy a vékony hadiszövetből készült köpönyeg. Fagyban, hóban, esőben, szélviharban, ködben strázsálnak a haza árva hátán ezek a szakállas, sápadt hősök, akikre az idő foga, az ellenség golyója, az ágyúk tüzet okádó torka, a kémek, árulók csapdája les. Harcolnak. Nem panaszkodnak, nem siránkoznak: az ezrednek soha ilyen kevés „maródija” nem volt. Becsület kérdése lett, hogy a végső lehelletig állják a helyüket, hiszen a haza földjét védelmezték. Magyar anyák, aggok és gyermekek siránkozását hallgatták odalenn a völgyekben, magyar otthonok födelét látták maguk mögött a községekben és bányatelepeken . . .

A Piatra Rosie hősei.

A Tulisa és Oboroca nehéz napjai után az I. zászlóalj az első vonalból kivonva, október hó 2-kán Úrikon sorakozott és Nagy bár községben laktáborban szállott, hogy a viszontagságos, nehéz napok után néhány napra megpihenjen. Ugyanezen a napon a szomszédos német Bauernschmidf-védőszakaszban egy cseh zászlóalj elhagyta állásait és az ellenség a védőszakaszt oldalazó Piatra Rosie kiugrópontot nagy erővel megszállotta, ami a saját védőszakaszunkat is fenyegető oldaltámadásra adott lehetőséget. A laktáborba alig beérkezett zászlóaljat még ezen az éjszakán, az október

hó 3-ára virradón fölriasztották és hirtelen rekvirált parasztszekereken Cetátye Bouluira szállították. Az volt a parancs, hogy a Piatra Rosiet vissza kell foglalni!

Bauernschmidt őrnagy védőszakasz-parancsnoknál való jelentkezés után a zászlóalj azonnal megkezdte előnyomulását. Elöl haladt a *Dietzgen* Imre főhadnagytól vezetett 3. század, mint elővéd és utána a többi századok. Az oldalmenetben fölvonult zászlóalj erős ellenséges tüzérségi tűzben haladt előre anélkül, hogy az állásaik erősítésén dolgozó ellenséges osztagok az éjszaka csöndjében óvatosan előnyomuló csapatot észrevették volna. Az ellenséges állások közelében *Dietzgen* főhadnagy villámgyorsan fölfejlődött századát, megfúvatja a trombitákat és a sötétben elkiáltja magát: – Előre, magyarok!

A parancsnok hangjára vad „Rajta! Rajta!” – kiáltással, szuronyt szegezve rohan előre a század, eltíporja a négyszeres román túlerőt és az állásokból kivette, az 1250. magaslati pontig üldözi a nálánál oly sokkal erősebb ellenséges csapatot. Saját csapataink is veszteségeket szenvedtek, azonban ez alig volt számbavehető amellett, amit az ellenség halottban, sebesültben és hadifogolyban szenvedett.

A csehek árulása miatt csapatainkat óvatos tartózkodással fogadó német védőszakasz-parancsnok magánkívül volt lelkesedésben és csodálkozásában, hogy az öreg népfölkelők milyen erővel és lendülettel (Draufgáhen) hajtották végre a veszélyes támadást!

A *Piatra Rosie* elfoglalása megingatta a román frontot. Az ellenséges csapatok *Petrozsényt* még az éjjel kiürítették és másnap, október hó 4-én derék I. zászlóaljunk már *Petrozsényen* keresztül *Chiciórára* nyomult előre és a községtől keletre elfoglalta a 925.–*Moldovisul*-vonalat, amelyet azután október hó 7-ig megszállva tartott.

Október hó 7-én a 4. század a *D. Isvorul* gerincet és a *Cárja* 2406 magaslatot, a 3. század pedig a *Stoinita* gerincét szállja meg. Járőreink és egy átszökött bolgár nemzetiségű román katona vallo-mása szerint a szemben lévő, két ágyúval és négy géppuskával felszerelt román ezred erősítésre vár és támadásra készül. Október hó 10-én a zászlóalj pótlást kap. Újra megalakul a veszteségei miatt megszűnt 1. század *Herfort* Ferenc főhadnagy, az ezred alakulása óta harcoló bátor tisztjének parancsnoksága alatt. Ugyanezen a napon *Szabó* János tizedest – híres hegymászó turistát – az I. század egy szakaszával az *hvorulon* álló 4. századhoz küldik ki

erősítésre. A feladatot elvégezve, visszatértében megmássza az előtte meredező 2406 méter magas *Cárja* hegycsúcsot és amikor arra felér, látja hogy a másik oldalon oláhok kapaszkodnak fel. A tüzelést azonnal megindítja, az oláhok pedig nem tudva, mekkora erő áll velük szemben, visszavonulnak. Másnap nagy erővel nyomultak elő a csúcs felé, azonban *Szabó* tizedes jelentése alapján a csúcsot időközben megszállotta a 4. század két szakasza és az ellenség támadását visszaverte.

A következő napokban a zászlóalj állásai fegyver- és ágyútűzben vannak, azonban nagyobb veszteség nincsen. Meg nem szűnnek a járőrmenetek az ellenség nyugtalanítására, állásaik és szándékuk kipuhítására. Éjjel és nappal osonnak előre a csúcson és lejtőkön a járőrök, pedig rettentő hóviharak dúlnak és olyan vadhideg az idő, hogy október hó 18-án, egyetlen napon az 1. század legénységéből 40 beteg jelentkezett fagyással és szemgyulladásal. Október hó 21-én az I. zászlóalj ismét előnyomult és heves harcok után elfoglalta a *Stoinita-Ogrinul-Cárja* vonalat, melyet az állandó ellenséges támadásokkal szemben négy napig tartott. Október 25-én az állásokból kivetett ellenség után tovább nyomult előre az I. zászlóalj a *Gemenári* vonalába, melyet 26-án elfoglalt. 27-én elérte és megszállta a *Mandrei* 2529.-2324. vonalat, mely máig az ország határán fekszik. Ez a zászlóalj, amely a *Tulisán* fagyban-hóban annyit szenvedett, oly sokáig verte vissza az ellenség meg-megújuló rohamait, majd az *Oborocán* véres harcokban olyan antik eposzba illő hősiességgel állta meg a helyét, most sem tagadta meg magát.

Folytatjuk a harcot hegyről-hegyre, hol támadva, hol védekezve. Ej és nap minden órája más-más helyzetet teremt, más-más viszonyt jelent. Október 10-én az ezred-parancsnokságot *Leöchey* Kálmán alezredes vette át. Egyre élénkebb, egyre szilajabb és sűrűbb a harci tevékenység: új hegycsúcsok neve íródik be örökre ezredünk történetébe: *Murgile* . . . *Candetul* . . . *Zanoagei* . . . 1350-es magassági pont.

Ezekben a napokban egymás után érdemeljük ki a német parancsnokok elismerését. *Falkenhayn* gyalogsági tábornok, hadseregparancsnok úgy beszél rólunk, mint „a *Tulisa* és *Oboroca* hősei” akik előtt meghajtja zászlaját a világszerte dicsőített és rettegett német hadvezér!

Az ezred-parancsnokság erről az „Armeebefehrlről” így emlékezik meg 203. számú eligazításában:

„A 9. hadsereg parancsnoka, von Falkenhayn gyalogsági tábornok hadseregpárancsot adott ki, amelyben dicsérő elismeréssel adózik Erdély védőinek. A Tulisa és Oboroca védőiről is megemlékezik. Mi katonák vagyunk és nem szónokok, több a tettünk, mint a szavunk. Az Oboroca és Tulisa hőseinek csak annyit mondom: mi magyar katonák tudjuk, hogy Erdély félelmes hegyein, a vigasztalan szélviharban, a korai fagyban és golyókkal záporozó fekete éjszakában mit védünk, miért szenvedünk, miért harcolunk az utolsó patronig, az utolsó tört puskatusig, az utolsó ökölcsapásig.”

Mialatt az ellenséget ismét visszavetettük a határmagaslatokig és a kis bányavárosok újra birtokunkba kerülnek, nem csak a határmenti védőszakaszokat foglaljuk el, de vakmerő járőreink egymásután törnek be Románia területére, ahonnan dús zsákmánnyal térnek vissza. A leghíresebb, legrettegettebb közöttük a géppuskás *Gillemot* főhadnagy, aki csaknem minden portyázásból jelentékeny zsákmánnyal tér meg. Most már erősítéseket kapunk, bajor és porosz csapatok érkeznak, élénk sürgés-forgás tapasztalható egész vonalunkon, míg az ellenség szemmel láthatólag védelemre rendezkedik be. A harci tevékenység egy percre sem szünetel. Támpontjaink, amelyeket serény munkával építettünk ki, az ellenséges tüzérség tüzeiben állnak. Napi járőr-meneteinket lázas buzgalommal folytatjuk. A jelentésekből megállapítható, hogy az ellenség összefüggő vonalban, nagy erővel tartja megszállva a *Vrf Dragoiul–Murgile–Candetul* vonalat. A *Straja* csúcsától északra és a *Strajától* a *Mutuig* húzódó gerincen lövészárkok és lövészteknők vannak. Sűrűn meg van szállva a *Strajától* nyugat felé eső rész és a *Piscul-Rusesc* is. Sűrűn következnek egymás után az ellenség hatalmasan kiépített támpontjai is, a *Pris/op-nyereg* sűrűn meg van rakva csapattal és annak északi részén többsoros földőzekek készülnek.

Az ellenség tehát készülődött az elszánt védelemre. Mi is készültünk az elszánt támadásra. Ezekről a napokról puritán szűkszavúsággal emlékeznek meg az ezred, a zászlóalj és a századok naplói. Egy-egy mondat mögött mennyi hősiesség, mennyi vérdíjat, mennyi erőfeszítés – és ezek a mondatok mégis milyen egyszerűek! Az egyszerű, száraz, szűken mért szavak, a tipikus katonai kifejezések mégis lángolnak, véreznek, hurrát kiáltanak a mi emlékezésünkben. „Dut. 6 h. újabb támadás a balszárnny 1028. pont ellen. Félórai küzdelem után visszaverve. Két sebesült. Változatlan helyzet. Rossz kilátóviszonyok. Esős, ködös idő. 999-ről ellenséges csoportok a völgybe igyekeznek. Az ellenség nyilván a középszázad ellen támad. Tartalék nincs.”

Csak az Isten tudja és mi emlékezünk rá, mit jelent egy-egy ssürke szó: „Megtámad tátik . . .” „visszaveretik. . .” Ezek a hadit naplók nem kedvelik az ékesszólást, nem a regényíró színes stílusában vannak írva, nincsen bennük költői szépség és retorika.

És így megy ez óráról-órára, fél óráról fél órára!

A folytonos harc és a lázas készüllet napjaiban érkezik *Falkenhayn* tábornok hadseregparancsa, amelyből megtudjuk, hogy mialatt a mi arcvonalunkon elkeseredett hegyi harcok folytak, fölötté csekély erővel, azalatt *Falkenhayn* tábornok egyesített erői megsemmisítő győzelemben pusztították el a román ármádia színe-virágát *Nagyszebennél, Brassónál* és a vöröstoronyi szorosnál.

Elfoglaljuk a Vulkán-hágót.

Elérkezik október 21-ike, a nagy támadás előestéje. Az ezredparancsnok harcintézkedése szerint a Barsy-zászlóalj három századdal és hat géppuskával északi irányból támad a *D. Mutu* ellen, a nyugati irányból előnyomuló 22. bajor gyalogezreddel együtt. Ha az ellenség *D. Mutu*t kiűríténé, a Barsy-zászlóalj azt birtokba veszi, majd tovább előnyomul kelet felé. *Kiss Miklós* főhadnagy a 14-ik századdal, vele összeköttetésben a *Straja* ellen támad és annak elfoglalása után a *Tutetului* és az erdőszegély felé földerítést végez. A Barsy-zászlóalj a *Vulkán*-szoros magaslatain csatlakozik a II. zászlóaljhoz, amellyel egyesülve megkezdí az előnyomulást *Buliga* felé.

A *Vaszko*- (II.) zászlóalj 3 századdal és 2 géppuskás osztaggal északról támad a *Vulkán* szoros ellen. Célja az 1539. támpont, majd az 1621. *Vulkán magaslat elfoglalása*, ahol a zászlóalj beássa magát az esetleges ellentámadás visszaverésére. Itt várja be a IV. zászlóaljat, amellyel egyesülve *Buligáig* fog előnyomulni. Kötelessége, hogy az 1477-ről *Dragoiul* felé előnyomuló bajor oszloppal fönntartsa az összeköttetést.

„Ütött az óra, – mondja az ezredparancs – hogy a mi drága hazánkba betört rablóbandát kikergessük őseink földjéről és saját hazájában messze üldözzük. A 20 hónap harcaiban kipróbált derék ezred minden tagja tudta eddig kötelességét. Elvárom, hogy most is, a híres 11. bajor hadtest kötelékében harcolva, mindenki tudni fogja kötelességét és azt meg is teszi”.

A *Vulkán-hágó* felé vezető úton emlékoszlop állítja meg az embert. Arra emlékezteti a vándort, hogy e hágón véreztek hazájukért és verték vissza a rabló ellenséget, öt évszázaddal előbb

Kendeffy Miklós vitéz magyarjai. Akik fegyverrel a kezükben a hágó felé indultak az október 23-ára virradó éjszakán, egy pillanatra meg-megálltak a régi dicsőséget hirdető és régi hűségre emlékeztető oszlop előtt. Nem szóltak egy szót sem, nem fogadkoztak, csak megszorították jobban a fegyvert és némán mentek a hágó felé . . .

A ködös, zimankós éjszakán csapatok mozogtak csöndben és láthatatlanul. Várakozással teljes éjszaka volt. Mire virradni kezdett, az ezred és a szomszédos csapattestek már támadásra csoportosultak. Az ezred-parancsnokság az 1417-es magaslati ponttól délre lévő kis csendőr-blokkházban volt, a II. zászlóalj parancsnoksága az 1350-en, ugyanott a 7. század, a 11./1. géppuskás-osztag első vonalban, a 8. század és a II./5. géppuskás-osztag a második vonalban. A IV. zászlóalj törzse a *Braia* 1440-en, ugyanott első vonalban a 13. és 16. század, a IV./1. géppuskás-osztag, az ezredhez beosztott Bergmarm-rendszerű géppuskás osztag, a második vonalban pedig a 14. század. A 15. század az 1537-en foglalt állást, az utász osztag az ezredtörzsnél maradt. A löszertartalék az 1417-en, az ezred-parancsnokságnál, eleségonat *Petrozsényben*. A katonák 250 drb. patront kaptak fegyverenként.

Fölkészültünk hát jól a nagy támadásra!

Virradt, de sűrű, áthatolhatatlan köd borította a hegyeket és a szakadékokat. A kis gyalogösvényen, amely a csendőr-blokkház mellett kanyargott a hágó felé, e vérrel áztatott, tusákkal, viaskodásokkal megtartott úton néha föltűnt a sűrűn gomolygó ködben egy sötét alak: küldöncök jelentést hoztak . . . A félhomályban halk és kemény szavak, parancsok, rendelkezések, jelentések . . . Jönnek, mennek a köd néma fiai, elénk dobbanak és újra eltűnnek a szürke mélységben.

Nyolc óra felé tisztulni kezdett az idő és akkor csodálatos látványban gyönyörködött a szem. Az ég már tiszta volt fölöttünk, de odalenn, a völgyet sűrű felhők fődtek. Felhők, a lábunk alatt. Hófehér óriásoknak látszottak, amint elnyúlnak a levegőben, majd gomolyogni, görögni, hullámozni kezdett az ezüstös fehérség, azután rózsaszínűre változott, mikor rásütött a nap. És e vakító fehér tengerből kevélyen emelték föl a fejüket a bércek, az ormok, a szikla-óriások, mintha most bukkannának föl a tenger mélyéből elsülyedt ismeretlen világok. Egy percre megfélekedtünk róla, hol vagyunk és miért vagyunk itt . . . A gond, a felelőség, amely ránk nehezedett, a közvetlen veszedelem érzése, az idegeinket és agyunkat fogva

tartó feszültség fölengedett és gyönyörűséggel szemléltük a tündéri látványt, amely annyira szép volt és oly valószínűtlen, hogy ha festő pingálja, nem hisszük el neki.

A kora délutáni órákban kezdődött a nagy támadás. *Barsy* őrnagy csoportja megindult a *Mutu* ellen, *Vaszkó* százados pedig hevesen megtámadta az 1532-es magassági pontot. Nem volt gyerekjáték sem az egyik, sem a másik. A *Mutu* meredek fala fenyegetően tornyosodott bakáink elé és odafönt a sziklák mögött hónapok óta épített állásokban várták az oláh géppuskák a verejtékezve fölkapaszkodó magyar bakát. Az 1539. magaslati ponton háromszoros etege szerű állás meredt a támadókra, még pedig olyan erőd, amelynek géppuskái és lőrései végigköpködték tüzellel az egyedül lehetséges utat, a támadás egyedüli területét.

Már sötétedni kezdett, délután 5 óra 35 perc volt, amikor a *Mutu* lejtőjéről *fölhangzott bakáink rajta-kiáltása*. Az üvöltő hang végigzúgott a hegyeken, visszaverték a komor sziklafalak és megsokszorozták tragikus echóban: „Rajta, . . . rajta ...” A géppuskák fönn vad kelepelésbe kezdtek, ropogó gyorstűz zúgott lefelé a lejtőre, ólomzapor borította el a szuronyt szegezve fölfelé dobogó, szakállas bajnokokat, de a „rajta!” egyre követelőbb, egyre szilajabb, egyre vérszomjasabb zengésben remegtette meg a szívet és a szirtet: és néhány perc múlva a felhős égen derengő félhold-sarló magyar szuronyokat villantott meg a *D. Mutu* tetején.

A legények megálltak, megtörülték a homlokukat, nézték egy pillanatig a szuronyuk hegyét, amelyről vér csurgott alá: az állások körül száz és száz oláh halott feküdt. A többi? Örjögő futással özönlött alá a *Mutu* túlsó lejtőjén, az oláh erdőségek felé. A saját géppuskáikat fordították meg gyorskezü és acélszívű legényeink, hogy azoknak ugató toroka küldje utánuk az ólomesőt

Ebben az órában kapja végzetes sebeit – karján és tüdején ment át az ólomgolyó – *Politzer* Ignác főhadnagy, a 23. század csodálatosan nyugodt, higgadt, tétovázást nem ismerő, rettenthetetlen, kiváló parancsnoka. Második sebesülése ez! És ebben fog hősihalált halni 12 év után. Addig hordozza keresztjét. Addig szenved majd, járva városról városra, kórházzal kórházra, operációs asztalról operációs asztalra, e felejthetetlen, nagylelkű, igaz bajtárs, kiváló parancsnok és derék tiszt. . .

De mi történt ezalatt a *Straja* környékén, amelyre a 14. század feni a fogát? A jó 14. századnak villogószemű székely fiú, *Kiss* Miklós főhadnagy a parancsnoka. Az ő százada idős pesti

emberekből és a pestkörnyéki falvak derék parasztjaiból áll. Bankhivatalnok és kispaszta, műszerész és zsellér egymás mellett. De van most huszonhat újonca is, néhány nappal előbb érkeztek a századhoz: 19-20 esztendősek és székelyek! Ezeket a fiúkat széjjelosztotta a négy szakaszba a főhadnagy. Jutott belőlük 8 a negyedik szakaszba is. Ezt a negyedik szakaszt *Kiss* főhadnagy tartalékban hagyta a támadás alkalmával, de a 8 fiatal székely sorra jelentkezett, hogy ők nem akarnak „rezorvába” maradni, hátha kimaradnak a becsületből, hogy ők is segítettek lehányi *Székelyország* határáról a rumunyokat.

Kiss főhadnagy egy téves hadosztály-jelentés folytán délután 4 órakor már abban a hiszemben lehet, hogy a Mutu a mi kezünkbe van. Megindul hát a Straja nyugati oldalán támadásra. Alig indul azonban, öldöklő puskatűz fogadja, nemcsak a Strajáról, de jobbfelől, a Muturól is. Így tudja meg, hogy a Mutu bizony még az ellenség kezébe van . . . Benne volt a kutyaszorítóban: segítséget nem kaphatott a Muturól és vissza sem mehetett, mert az most már retentő emberáldozatba került volna. Nem volt más megoldás: folytatni kellett a támadást, bármibe kerül is! Egy szakaszát a Mutu ellen fordítja, hogy az vonja magára az ellenség figyelmét, három szakasszal pedig tartalék nélkül folytatja a támadást, A ezredparancsnokság egyik küldöncöt a másik után küldi *Kiss* főhadnagyhoz, hogy visszatartsa – de már késő! A küldöncök egymás után hullanak el a gyilkos tüzelésben, *Kiss* főhadnagy nem kapja meg az értesítést és öldöklő golyózáporban, teljesen magára hagyatva folytatja az eszeveszett támadást a meredek Straja halált okádó sziklafala ellen. A Straja északi oldala olyan meredek, hogy négykézláb tudnak csak kapaszkodni rajta az öreg bakák, De talán ez volt a szerencsájük is. Mert amint megközelítették az ellenséget, a meredek sziklafalon eltűntek a szeme elől, holt térbe kerültek, ahová az oláhoknak nem volt többé kilövésük. Mint a ragadozó vadak kapaszkodtak fölfelé a körmükkel, szikláról sziklára kúsztak előre, összeszorított foggal, csurgó verejtéssel, a szuronyos puskát a nyakukba akasztva. A fiatal székelyek voltak különösen vérszomjasak. Meg-megálltak, megkapaszkodtak egy kiugróban, célbavettek egy-egy alakot odafönn a gerincen és lelőtték. Kalimpálva zuhantak alá az ellenséges katonák, egyik-másik csaknem magával sodort néhány embert a támadásra indult századból. Mikor már hallani lehetett odafönn az oláhok össze-vissza kiabálását, amely belevegyült a géppuskák hiábavaló feleselésébe, végigzúgott a századon:

– Rajta!

A szuronyos puskák előre feszültek az izmos férfikezekben, vége volt a csúszás-mászásnak, fölugrottak, talpra pattantak, előre lódultak.

– Rajta! Rajta! – zúgott a kiáltás és rohantak, lihegve, zihálva, szinte a fogukat csattogatva.

Egy perc múlva megálltak a tetőn ... Az oláhok nem voltak sehol. Hanyatt-homlok menekültek a vérszomjasán rájuk törő magyar század elől. Gurultak lefelé a lejtőn, mint hatalmas szürke görgeteg. A század heves puskatűzzel üldözte őket ...

Ez délután 6 óra körül volt. Pár perccel előbb foglalta el *Vaszkó* százados a lépcsőzetesen kiépített 1539-es támpontot.

Alig hogy lélegzetet veszünk, érkezik a német hadosztályparancsnokság parancsa, hogy előre . . . Előre a Vulkán-hágó felé. „A Merisor kezünkben van – mondja *Kalkreuth* kapitány, a hadosztályvezérkari főnöke – a támadásnak nincsen nagyobb akadályá”.

A támadást megkezdjük nagy erővel, de érthetetlen módon heves oldalozó tüzet kapunk Merisor és Tutelului felől. A német hadosztályparancsnokság értesülése tehát ismét hamis: – a támadás nagyon korai volt. De most már visszafordulni nem lehetett. *Vaszkó* százados ugyanolyan kényszerhelyzetbe került, mint *Kiss* főhadnagy a Straján: hátrálnia már nem lehetett. De nem is akart hátrálni itt senkit. Hazánk határáért harcoltunk, ezekről a határhegyekről minden áron el kellett üzni az áruló és aljas ellenséget, a legénység és a tiszték izzó gyűlölettel harcoltak, még a *haldoklók* is a fogukat csikorgatták és utolsó sóhajtásuk az volt: „rajta”. Soha ennyi ökölbe szorult kezet nem láttunk a halottak között! Görcsösen összeszorított markokat, amelyek nem akarták kiengedni halálukban sem a puskát! Odalenn, mögöttünk a völgyekben füstöltek a kémények, a tűzhelyeken . . . Magyar vidékek lakossága imádkozott értünk, az otthonunkat védtük, az apáink sírját, az asszonyainkat, a gyermekeinket, az öregeinket, – rabló, martalóc ellenségtől, amely nem kímélte az ártatlanok életét, a lányok tisztaságát, a szegény ember utolsó falat kenyerét . . .

Az éjszaka terhes, nehéz volt. *Vaszkó* százados zászlóalja minden oldalról állandó tüzet kapott. Sokat, nagyon sokat veszített. A hajnali órákban a zászlóalj géppuskás-osztaga és a 4. század előre kúszik a Vulkán-hágó oláh drótakadályáig. Mint a macskák, olyan hang nélkül csúsznak az emberek, dolgozzák előre magukat a sziszegő ólomzaporban, amely minden oldalról mardossa és gyil-

kolja őket. Mikor elérik a drótakadályt és virradni kezd, *saját tüzéségünk robbanó gránátjai csapnak közékük* és széjjellövik az egész osztagot. A tévedést az okozta, hogy az éj folyamán hamis *jelentést* kapott a tüzéség: azt jelentették, hogy a 7. századot *elfogták*. Pedig a 7. század ott volt a drót előtt . . . Reggel 5 órakor a IV. zászlóalj a 22. bajor ezredhez csatlakozva a Vulkán-hágó ellen fordul; felgöngyölik az ellenséget és úgy nyomulnak a Vulkán felé, mialatt a II. zászlóalj folytatja arcvonal-támadását, egyenest a hágó ellen.

Reggel hat órakor, amint egyre jobban világosodik, az oláhok észreveszik, hogy drótakadályaik közé szorulva vérzik egy maroknyi ember: a II. zászlóalj géppuskás-osztaga és a 7. század, amelyeket saját tüzéségünk lőtt össze. Az erejét vesztett, tüzéségi tűztől megtépett maroknyi hadat oldalba támadják és szörnyű kézitusaiban *csaknem az utolsó emberig lemészárolják*. Aki megmaradt közülük az fogságba került. Így kerül fogságba a bátor, kötelességű, hátrálni sohasem akaró *Balázs* Simon főhadnagy. Ez a nagyszerű, komoly, hőslélkű tiszt. De mindegy, hátrálni nem lehet, a zászlóalj többi századai *Vaszkó* százados személyes vezetésével folytatják a támadást. A 8. század is teljesen megsemmisült és az egész zászlóaljból alig van már harminc ember. Ez a harminc ember kanyargó út mentén foglal állást és elzárja azt. Az ellenséges tüzéség hevesen lövi az utat és a Merisort, amely közben saját csapataink kezébe került. A IV. zászlóalj a Tutetului felé támad.

Mire delet harangoznak odalenn Vulkánban, a kutyaszoritóba került ellenség hanyatt-homlok menekül a Vulkán hágóról.

Sírhalom a hágón.

A déli harangszó volt a gálád ellenség búcsúztatója. Orvul ránk támadt oláh hordák utolsó maradékai takarodtak le a határmagaslatokról és mi nézzük a menekülő rablókat, véres arccal, véres kézzel, körülöttünk bajtársaink tetemei hevernek, azoké, akik ott hullottak el a haza határmesgyéjén.

Odalenn delet harangoznak . . .

Ide látszanak a pirostetejű házak, a templomtornyok, a kémények békésen füstölnek . . . A kis füstfellegek fölfelé szállnak az égre, mintha áldozati tüzek gyulladnának odalenn és hálaadó imák szállnának az Egek Urához. És mi, a megpróbáltatás fiai itt állunk, bánatosan és büszkén s búcsúzunk a kedves arcoktól, amelyek ég

felé fordítva fekszenek itt a haza határán, sápadtan és véresen, vagy ráborulva a földre, kiterjesztett karral, átölelve a szent honi határt. Mély sírt ásunk a hágón és eltemetjük bajtársainkat. Gyors munka ez, mert a harcos katona meg nem állhat bánatában, nincsen ideje a gyászra és nem szabad könnyeznie.

Előttünk sötétlenek Oláhország erdei, tele a menekülő hadsereg roncsaival és nekünk még dolgunk van velük.

A sírt ott ássuk meg, fönn a hágón. A *határon* . . . Még egy pillantás a megdicsőült arcokba, e vértől és sártól szennyezett, halálra vált arcokra.

Odalenn harangoznak. Szólnak a harangok, búsan . . . Temetésre . . . Hull a göröngy, hull a kő föléjük. Gorombán ácsolt, hevenyében elkészített fakereszt, rajta kis deszkadarab, történelmi fájából és az 1-ső ezred segédtisztjének, Balassa főhadnagynak a tintaceruzája írja a deszkadarabra az epitáfiumot; „Elestek ők, dicsőn, hős harcban, a szent haza határán, nevük legyen áldott és boldog emlékezetük”.

Később, 1917 május havában sírjuk gondozására és megjelölésére kérte az ezred-parancsnokság Hunyad vármegye alispánját. Rámutatott arra, hogy Hunyad vármegye felszabadításában a budapesti népfölkelőknek oroszlánrészük volt. A megye alispánja június 6-án kelt válasziratában értesítette ezredünket, hogy a petrozsényi járás főszolgabíróját utasította hősihalottaink sírjának karbantartására és emlékkal való megjelölésére. Ezzel kapcsolatban terve vette azt is, hogy a megye területén lévő harctereken emlékeket állítson fel, melyek az ott folyt küzdelmet fogják megörökíteni. Ennek kapcsán kötelességének fogja ismerni a budapesti öreg népfölkelők hősitetteinek minden időkre szóló megörökítését is.

Az idők vihara, sajnos, eltemette ezt a szép szándékot is! A drága magyar csontok elfelejtve porladnak Hunyad bércein és völgyeiben.

De várják e föld föltámadását!

Az ellenség földjén.

A Schela felé vezető úton másnap ellenséges ágyútűz fogad. A vaj deei-i völgyben nagyobb ellenséges erő kerül a hátunk mögé, de *Groff* főhadnagy „barátságosan” elfogja őket. Utóbb kiderül, hogy négy napja nem ettek – úgylátszik, a románoknál a tábori konyhát is ellopják – a nagy köd is megzavarta őket és így

nem sokat teketóriáztak, amikor a Groff-század fülönfogta őket. Schela utcáin tömérdek hadi fölszerelés hever. Francia ágyúk . . . alaposan készültek ellenünk! *Október 26-án* az ezredtörzs, és a IV. zászlóalj, a IV/1. géppuskás-osztag és a Bergmann géppuskás-osztag Curpenelben laktáborba száll. Az emberek a napok óta tartó viszontagságok, harcok és álmatlanság folytán el vannak csigázva és azt remélik, hogy most legalább egy éjszaka nyugalomuk lesz. Leőchey alezredes elrendeli, hogy minden ember süssön-főzzön, lakjék jól, egyék amennyi belefér, igyék is rá – koplaltak, kínlódtak eleget.

Hiszen van itt miből, akkora gazdaság terpeszkedik, annyi a marha, a disznó, a szárnyas, az ital, a kenyér, hogy a háború eleje óta nem láttak a mi szegény embereink ilyen bőséget.

Alig száll le azonban az este, mikor fölriasztják ismét a zászlóaljat. Még el sem készült a finom disznópaprikás és már menni kell, vaksötét éjszakában Stanesti felé. Leőchey alezredes halasztgatja az indulást, hogy legalább elkészüljön a lakoma. Akkor aztán beleöntötték az ételt a sajkákba, vitték magukkal és menet közben falatoztak. Az egyik kertben, amely a dandár-parancsnokság szállása mögött van, a tűz körül ülnek, igen széles jókedvben falatoznak Groff főhadnagy kiéhezett foglyai. Több mint 300 ember, közöttük 4 tiszt. Bár szurok-sötétség van, alig őrzi őket néhány német katona. Nem fog megszökni egy sem, örülnek, hogy befejezték a háborút.

Október 27-én esős, ködös reggel virrad. A hosszú Stanesti község déli kijáratánál állunk, riadó-készültségben. Az ezrednek egy töredéke van itt, mert egyéb részei német kötelékben vannak. Tábori őrsszerű biztosítást tolunk előre dél felé. Előttünk földérintetlen a terep, a köd-borította területen ismeretlen veszélyek várnak reánk. Mögöttünk a hatalmas határhegyek, előttünk dombok és síkság, erdők, nagy kukoricások, szőlők.

És köd. Sűrű köd ... A ködben a visszavert ellenség csapatrészei kószálnak és talán ellentámadásra készülnek. Azt mindenki természetesnek tartja, hogy a Romániába betört német és magyar erők közül éppen a mi elcsigázott ezredünknek ezt a töredékét küldik ennyire előre. A ködből néha ágyú, majd géppuska-tűz hallatszik. A kiküldött járőrök ellentmondó híreket hoznak. A dandárunkba tartozó 12. vadász-zászlóaljnak még ma el kell érni Targu Jiut.

Csak az a baj, hogy az előretolt csapatrészek között *nagy űr tátong*. Kevés, átkozottul kevés az erő, amivel a Vulkán-hágón

átjöttünk. És a románok tudják, hogy mögöttünk csaknem járhatatlan hegyvidék emelkedik, utánpótlásunk nehéz és a tartalékok is vajmi körülményesen fognak utánunk jönni. Megérkezik a hír, hogy a 12-es vadászok frontját Turcinestinél áttörték. A fél IV. zászlóalj rohamlépésben indul el *Groff* főhadnagy parancsnoksága alatt a derék jágerok segítségével. Járóreink a ködben csaknem Targu Jiuig merészkednek előre . . . Kisebb csete-paték vannak, a ködben föl-fölhangzik a harci zaj. Megszólal a telefon és ugyanabban a percben éles trombitaszó, „rajta”-, majd „hurrá”-üvöltés hallatszik zavaros hangkáoszban felénk a ködből. *Lichtneckert* kapitány, a dandár kitűnő vezérkari tisztje parancsot ad, hogy azonnal rendeljük vissza *Groff* főhadnagy félzászlóalját, mert baj van, nagy baj . . . Egy századot pedig géppuskákkal, futólépésben Leiestire, ahol a bajorokat szorongatják.

Nyilvánvaló, hogy jobbról-balról támadnak. *Túlságosan előre szaladtunk*, túl-gyors volt az iram, beékelődtünk az ellenségbe, még mielőtt tőlünk jobbra és balra megfelelő módon tért nyertek volna a támadó csoportok. Most azután az oldalunkban vannak jobbról és balról és ki tudja, nem kerülnek-e egy órán belül a hátunk mögé.

Cspadában.

A dandár-parancsnoksággal nem tudunk telefonon beszélni, mert már visszahúzódott Cuipenel felé. Gyanakodva nézzük a hosszasan elnyúló dombvonulatot. Abból az irányból halljuk állandóan a harci zajt, de nem látunk semmit a sűrű ködben. A több kilométer hosszú domb gerincén fekszik az egy utcából álló hosszú-hosszú falu, Rugii.

Néhány perc múlva már bandukolunk visszafelé az öt kilométer hosszú Stanestin keresztül Curpenel felé. Stanesti déli szegélyén *Barsy* őrnagy marad fél zászlóaljjal, az ezred többi, széjjelszakított részei a 11. és IV. zlj. bajor kötelékben küzdenek szanaszéjjel a ködben, az ezred-parancsnokság pedig öt kilométerrel hátrább, Stanesti északi kijáratánál állapodik meg. A dandártól lovasküldönc érkezik, Leóchey alezredes, ezred-parancsnokért, aki hamarosan ellovagol. A zúgó esőben az út mentén áll az ezredtörzs és *Herczeg* főhadnagy, a telefonostiszt, bekapcsolja a masináját, találomra az út mentén kifeszített drótokba, és az ezred-segédtsit meghallja *Lichtneckert* százados, vezérkari tiszt hangját aki éppen őt keresi:

– A69-es, 22-es és 12-es zászlóaljkat széjjelszórták . . . Nincsenek már zárt kötelékek . . . Mindenki fejvesztetten menekül a ködbe, össze-vissza. Vedd magadhoz a lovasokat és előre Turcinesti felé ... Rendezd a széjjelvert csapatokat . . . Hozzál vissza belőlük amennyit lehet, Rugi-Stanesti vonalába. És tartóztasd föl az ellenséget ebben a vonalban . . .

Balassa főhadnagy és a hat lovas gyors ügetéssel tűnik el a ködben, karabélyaikat elől, a nyeregben keresztbe fektetve, Rugi irányában. A község teljesen kihalt. Főnt fekszik a gerincen, egyetlen házsorból áll, amely végtelennek látszik és a házak mögött, jobbra és balra a domb lejtőjén karók tízezrei. Aki ebbe a négy kilométeres faluba, ebbe a végeláthatatlan utcába beszorul, annak nincsen útja se jobbra, se balra . . . Mikor már bent lovagolnak az utcában, menekülőkkel találkoznak. 12-es vadászok . . . bajorok . . . tüzerek, – össze-vissza. Eszelősen néznek az előre ügető lovasokra. Megőrültek ezek? Ok az irhájukat mentik, ezek pedig előre lovagolnak.

A kis lovasjárőr parancsnoka gorombán rájuk szól, hogy a község kijáratánál várják meg. Magyarul, németül káromkodik, ordít. Azután tovább, előre!

A ködben elérik a hosszú község déli kijáratát. Ebben a pillanatban közvetlen közelből, alig néhány lépésről heves puska-tűzet kapnak. Dühösen vijjogva röpülnek az ólomdarazsak ... A lovasok leugráltak a nyeregből, lovaikat berántották a legközelebbi udvarba a palánk mögé, és vaktában viszonozták a tüzelést. Össze-vissza lövöldöztek, hiszen az ellenfelek nem látták egymást. A főhadnagy és egyik embere a ház másik oldalán előre csúsztak, amíg észre nem vették, hogy Rugi déli szegélyét elérte már az üldöző ellenség. Veszteni való idő tehát nincsen. A főhadnagy és öt vakmerő lovas legénye nyeregbe pattantak és vágásban igyekeztek a község északi kijáratához, ahol a főhadnagy fenyegetésekkel és káromkodásokkal összeszedett két hegyi ágyút, két géppuskát, a hozzájuk való legénységgel és hatvan vadászt.

De meddig tartott, amíg elérték a község kijáratát! E hosszú községen végig üldözte őket az ellenség könnyű tüzérsége, amely lőtte visszavonulásuk egyetlen útját: a több kilométer hosszú, egyetlen utcát. Jobbra és balra házak, azokon túl szőlőkarókkal fődött lejtők . . . Miután *Balassa* főhadnagy elzárta a község északi kijáratát, és azt az útelágazást, amely a völgybe vezetett, ahol összetorlódott a visszavonuló dandár minden tüzérségével, vonatával és

egészségügyi intézetével együtt, belovagolt a faluba. Az eső zuhogott. Mindenki bőrig ázott. Alig jelentette a helyzetet Lichtneckert századosnak, a 144. dandár vezérkari tisztjének, mikor újabb parancsot kapott. És úgy, holtra fáradtan, csurom vizesen – most már csak másodmagával: Mayer Ádám ezredkürtössel – visszalovagolt a vaksötét éjszakába. Meg kellett keresnie egy bajor gyalogos századot, hogy az erősítse meg az útelágazásnál hagyott erőket. A további parancs pedig úgy szólt, hogy lovagoljon be ismét Rugiba és állapítsa meg, hogy a községet megszállta-e már az ellenség?

A főhadnagy és az ezredtrombitás hosszú kóborlás után, egy pajtában és két házban megtalálták a keresett bajor századot és átadták a parancsot. Azután előre, a veszedelmes útra: Óvatosan ügettek előre a vaksötét, elhagyatott faluban. Egyszerre, mintha a földből nőttek volna ki, hegyes prémsüvegek állták az útjukat. A főhadnagy és a trombitás egy pillanat tizedrésze alatt tisztában voltak vele, hogy román járőrbe lovagoltak bele. A főhadnagy kantárszárát már el is kapták, egy szurony dőött feléje a sötétben, de a főhadnagy fölemelte lovagló ostorát, arcába vágott a kucsmás alaknak, sarkantyúba kapta lovát, megfordult és a trombitástól követve kivágtatott a faluból. Néhány golyó süvített utána, de minden eredmény nélkül. A község kijáratánál ismertette a helyzetet a vadászfőhadnaggyal, akit az út lezárásával bízott meg, bement abba a kis házba is, ahol a bajor tisztek tanyáztak, hogy nekik „Situationsberichtet” adjon, azután visszalovagolt Schelára és tájékoztatta a dandár-parancsnokot a helyzetről.

A románok nem merték megtámadni a Rugi kijáratát elzáró maroknyi erőt. Az éjszaka most már nyugodtan telt el. Virradatkor csuromvizes, holtra fáradt csapatok vánszorognak a hegyek felé. A nap kisüt és mi az előterepet kémleljük. Néhány ember lézeng csak ott: a mieink. . . Puskalövés alig hallatszik. De hátunk mögött a hegyeket és a hegyi utakat hevesen ágyúzza az ellenség. Nyilvánvaló tehát, hogy a visszavonulásunkat akarja elvágni, itt akar marasztalni a csapatában.

Elérjük a Vai de Ei völgyet. Undorító bűz terjeng a levegőben, a halottak százai fekszenek itt félig feloszlott állapotban, puffadt arccal, megfeketedve. Ezeket *Groff* főhadnagy kaszálta le, mikor a ködben a hátunk mögé kerültek. Betekintünk a házakba. Tele vannak sebesültekkel, akik rimánkodnak egy falat eledelért, egy kis vízért. Azóta vannak itt, mióta mi előnyomultunk, és senki sem törődik velük. Az asszonyok otthon vannak, nem menekültek

el, de nem adtak a saját, fajtájuknak egy korty vizet. Mindenütt rengeteg elhányt fegyvert találunk, a patakmederből hatalmas bőrtáskákban hegyi ágyúk lövedékeit halásszuk ki.

Ezen a napon Buliga felé gyülekezik az ezred. Ha lehet még annak nevezni.

Vaszkó századosnak a Vulkán-hágón annyira megfogyatkozott zászlóaljja ide már csak utolsó roncsait hozta el. A szerencsétlen II. zászlóalj az előnyomulás alatt bajor parancsnokság alá került és Bumbesti Jiu elfoglalására indult, azzal az eligazítással, hogy saját erőink már kifejlődtek a Szurduk-szorosból, a románok pedig a Zsil mögé vonultak vissza, Már megkezdte a támadást, mikor a szurduki kijárat és a Zsil partja felől erős tűzérzési tűz zúdult rá, amit követett a román gyalogság túlerejű támadása. Egy órai harc, véres, iszonyú, végsőkéig feszült harc után verte vissza az elsorvadt II. zászlóalj ezt a támadást, mire az ellenség csakugyan visszavonult a Zsil mögé, két vonalban kiépült erős állásokba. *Vaszkó* százados ekkor az előnyomulást beszüntette. Erre meg is volt az ok, mert a szurduki csoport nagyon elmaradt: híre-hamva nem volt saját csapatainknak a szoros felől. És ott volt a zászlóalj előtt Bumbesti Jiu városa, látták, amint egyre érkeznek az erősítések és nem volt sehol a saját tűzérzésünk, amely ezeket a szállító vonatokat tönkre lötte volna! A Vaszfeó-zászlóaljnak már csak kétszáz puskája volt, amikor két újonnan érkezett, pihent, friss román zászlóalj, körülbelül kétezer puska fejlődött harcvonalba vele szemben. A bajorok mindössze egy gyöngye századot tudtak segítségére küldeni. A helyzet egyre fenyegetőbb volt, mert közben Sambotinnál áttörték a németek frontját.

Másnap, amikor kiadták az általános visszavonulási parancsot, ennek az *alig kétszáz puskának* kellett lődöznie a visszavonulást, ezt vetették oda az ellenség martalékául. Harcolva vonult vissza azután a II. zászlóalj, miközben föl kellett kapaszkodnia meredek hegyoldalakon a Varna Veche felé, ahol olyan ellenséges tűzérzési zárótűz tombolt két óra hosszat, olyan agytépő, idegszagató pergőtűz, amelytől megzavarodtak az emberek, elvesztették félig az eszüket.

Az egy hete tartó álmatlanság után még ez hiányzott!

Vaszkó százados nagyszerű képességei, szilárdsága, hősiessége, derült és nyugodt kedélye, valamint a II. zászlóalj tisztjeinek kiváló katona-tulajdonságai nélkül még ez a pompás, viharedzett legénység sem állta volna a harcot oly példaadóan ennyi ideig.

Most Buligára megérkezve, 400 méterre a tenger színe fölött,

jeges esőben, kegyetlen szélben kuporognak ezek a szerencsétlen bakák a rőzsetűz körül. Várják, hogy valami meleg eledelhez juszanak, mert már négy napja alig ettek. Összeaszott arccal, kidülledt szemmel, vacogva bámulnak bele az éjszakába.

A IV. zászlóalj még mindig kint van. Mint utóvéd. Ez a mi sorsunk, a mi örök sorsunk. Támadásnál elől, az élen, visszavonulásnál utóvéd ... Az 1040-es magassági ponton dideregnek és harcolnak éjjel-nappal. *Barsy* őrnagy testben betegen, de lélekben rendületlenül vezeti a zászlóaljat. A nyugodt, soha meg nem ingó, fölényes, okos és szilárdan hősiességtől szinte átönti a lelkét az agyongyötört emberekbe.

Itt történik meg az a hallatlan eset, hogy a németek egyszerűen faképnél hagyják az ő bőrüket védő IV. zászlóaljat. *Barsy* őrnagy arról tudja meg ezt, hogy pokoli puskatűzet kap *hátról, balról és előlről egyszerre*. Alig tudnak kiszabadulni a szörnyű helyzetből. A fele ott marad, hogy idegen föld vetését érlelje a csontjával, az agyvelejével, – a másik fele szétugrasztva, kis csoportokban bujdosva bandukol most a hegyek felé és mire estefelé megérkeznek Buligára, a táborba, a II. és a IV. zászlóaljból nem lehet már összeállítani ötszáz fegyverest. Az ezred-parancsnokság el is rendeli a II. és IV. zászlóalj egyesülését II. zászlóalj elnevezés alatt.

Október utolsó napján Vulkán felé menetel az ezredtörzs és ennek a két zászlóaljnak a töredéke. *8 nap alatt több mint 600 embert veszített ez a két zászlóalj* és amint az ezrednapló mondja: „Emberfölötti hősiességgel harcolt, elviselhetetlen időjárás mellett, két hónap óta szabad ég alatt, ködben, hóban, esőben, viharban megviselt, megtört, fizikai erővel, tönkrement fegyverekkel. A teljes végkimerülés, fizikai és lelki harcképtelenség állapotában vannak az ezred romjai”.

A 11. bajor gyalog-hadosztály parancsnoka, *von Kneussl* altábornagy napiparancsában e küzdelmes napokról így emlékezik meg: „*A nekem alárendelt német és osztrák-magyar csapatok október 23-án és a következő napokon ragyogóan keresztülvitt támadással törték át a Vulkán-hegységben lévő ellenséges állást és az ellenséget nehéz veszteségekkel messze visszavetették. Gyorsan érkező erősítések, sajnos, lehetetlenné tették, hogy teljesen megtartsuk a meghódított területeket. Mégis sikerült a legélesebb támadások és a kedvezőtlen idő ellenére megtartani a Vulkán-út és a Szurduk-szoros kijáratát, a román síkság felé vezető két betörési kaput, ame-*

lyeket meghódítottunk. Legteljesebb elismerésemet fejezem ki a csapatoknak, legforróbb hálámat hű odaadásukért, áldozatkészségükért, amellyel elviselték a példátlan fáradoalmakat, viszontagságokat. Ha sikerül hamarosan teljes győzelmet aratnunk a hitszegő románokon, úgy a parancsnokságom alatt álló vitéz csapatok ennek a győzelemnek a kivívásához hatalmas résszel járultak hozzá a Vulkán-hegységben folytatott harcaikkal”.

A helyzet az volt e fájdalmas visszavonulás után is, hogy a *határhegyeket mindenütt birtokunkban tartjuk*, csupán a román síkságról kellett visszavonulnunk, mert támadásunk kissé elhamarkodott volt, túlságos nagy lendülettel vetettük rá magunkat a menekülő románokra, amikor még kellő tüzérségi erők nem álltak rendelkezésünkre és a feneketlen sárban a lőszerutánpótlás, az élelmezés és a sebesültek szállítása nagyon gyatrán sikerült. A csorbát azonban ki fogjuk köszörülni néhány napon belül. Hatalmas készülődés folyik a határhegyek védelme alatt, csapatok jönnek-mennek, óriási teherautó-oszlopok szállítják a hadianyagot, forr, zúg, sistereg a hatalmas katlan, amelynek gazdája most már a félelmetes híru német hadvezér: *Mackensen* tábornagy.

Tragédia a Moldovisulon.

Amíg a II. és IV. zászlóalj a Vulkán-hágón és a Szurduk-szorosban vívta nehéz harcait, az I. zászlóalj a Mutius-csoport kötelékében a Vrf. Mandrei magaslaton, a haza határán állt őrt. Október hó 29-én az 1. század parancsot kap az elől emelkedő Moldovisul-csúcs kikutatására és – ha lehet – annak megszállására. A Moldovisul zordon hegyvidéken emelkedő kúp, előretolt állás Románia testében, 1840 méter magasságban uralkodik a vidéken. A kiküldött tiszti járőr a nagy ködben és méteres hóban nem tudta elérni a magaslatot. Másnap a 2-ik századot, melynek a parancsnoka betegség miatt eltávozott, a vitézségéről, találékonyságáról és vakmerőségéről legendás híru *Gillemot* főhadnagy veszi át. Kiegészítve a századot saját géppuskásosztagával, elindul a Moldovisul megszállására. A század szörnyű orkánszerű hózivatarban indul el és a retentő idő ellenére is végrehajtja a parancsot. Azután földérítő járőrt küld Stana Florina Alba irányában. A járőrök akkor még nem találtak ellenséges erőket, a század pedig beásta magát a Moldovisul magaslatán. Géppuska-állásokat épített, mert az orkánszerű viharos időben előre küldött járőrök hamarosan jelentették, hogy ellenséges

erők közelednek Urma Bouluj és Muncselul irányából. A kiküldött járőrök megállapítják, hogy a Moldovisullal szemben álló Fontana és Florina Alba magaslatokat két zászlóalj erősségű ellenséges erők szállották meg és hogy november 6-án az ellenség tüzéséget és géppuskás osztagot állít fel Urma Bouluj körül.

November 7-én *Lépes* százados, zászlóalj-parancsnok az 1-ső századot és 8-án a 3-ik század egy szakaszát és még egy géppuskás osztagot előre tolt a Moldovisulra. November 7-én már meg is kezdődtek a gyalogsági támadások, amelyeket csapataink könnyen visszavertek. November 9-ére virradó éjjelen az ellenség erős tüzéségi előkészítés után teljesen körülzárja minden oldalról a Moldovisult és általános rohamra indul.

Ezen a szigeten áll a két század és négy géppuska. Az ellenség minden oldalról körülkeríti a csúcstól és óráról-órára eszeveszett támadásokat intéz ellene. Tudják jól, hogy a maroknyi erő el van vágva minden segítségtől és a saját ezredétől két napi járásra harcol. A legénység két hónap harcaiban teljesen kimerült; két hónapja tanyázik fenn a magasban és beteg. De az ezrednapló szerint: „két hónap hegyi harcaiban tönkrement szervezetüket dicső lélek tüze fűtötte. Kitarítottak és az ádáz támadásokat visszaverték”.

Az ellenség egyre több halottat veszít. Már félóránként támadnak sűrű rohamhullámokban, a levegő a géppuskák kepelésétől és az elkeseredett, ádáz hurrá-kiáltástól viharzik. A maroknyi csapat tudja jól, hogy vagy győz, vagy meghal. Segítségre nem számíthat, a maga erejére, a maga elszánt szívére van utalva. A Moldovisulon örjögő tűzharc közepén nem tudhatják a mi derék katonáink, nem tudhatják parancsnokaik, *Herfort* és *Gillemot* főhadnagyok, *Pernesz*, *Berényi* és *Laczkó* hadnagyok, hogy a tűzharc hangját elvitte a szél a völgyek felé és hogy a II. zászlóalj november 8-án hajnalban már megkapta a parancsot, hogy *siessen a Moldovisul* felé, a tigrislélekkel harcoló bajtársak segítségére. A II. zászlóalj el is indult, rettentő fáradtsággal mászta meg a hegyeket. De az út két napig tart. . . Elképzelhetetlen akadályok tornyosulnak itt a hegymászók elé: vad, sziklás, alpesi vidék ez, ahol zerge módjára kell előre jutni. A Moldovisul 1840 méter magasban van a tenger színe fölött, az út feléje hasonló magas hegyeken, szakadékos völgyeken, majd megint hegyeken vezet át . . . A legközelebbi magaslatokon, a 2406 méter magas Cárján és a 2529 méter magas Vrf Mandrein az I. zászlóalj töredékei tanyáznak *Lépes* százados parancsnoksága alatt. Ám ezek olyan kis számmal vannak, hogy se-

gítségét nem küldhetnek a szorongatott csoportnak, amely egyre fogy.

A 9-re virradó éjszaka negyven ember esett el ezen a ponton, közöttük ezredünk egyik büszkesége, a sebezhetetlennek hitt, halállal komázó, óriási termetű, legendás hírű *Gillemot* Ferenc főhadnagy. Utolsó tartalékát akarta bevetni az előnyomuló ellenséges erők ellen, vakmerően példát akarva mutatni, kiugrott a fedezékből és ott érte a halálos golyó. Páratlan géppuskás, nemes bajtárs veszett el benne. Hősi halála mély gyásza az ezrednek, de dicsőséges példa, amely a dacos kitartás, a rendíthetetlen akarat és lángoló honszereget csodálatos energiáját fenntartja bennünk és győzelmekre vezeti a megmaradtakat.

Gillemot főhadnagy tetemét két napig cipelték hordágyon bajtársai, hogy a völgyben temethessék el. Utána vitték és vele temették el két összelőtt géppuskáját, „Pistát” és „Miklóst”. E két sok vihart látott fegyvert hősi halált halt sógorairól nevezte el. Harc közben az volt a szokása, hogy biztatta őket: „Rajta Pista!” „Tüzelj, Miklós!” Halála után példaadó, vitéz és eredményes magatartásáért a III. osztályú vaskoronarenddel tüntették ki a hőst.

A Moldovisult pedig ez a megfogyott csapat megtartotta! A románoknak teljes ezrede vérzett el a Moldovisul körül, ahol 150 rozsdás puská, 150 megrokkant, végsőkéig kifáradt férfitest – de 150 égisz erő, hatalmas leiek állta a harcot.

A Moldovisul megtartásáért vívott nehéz küzdelmekben az 1. zászlóalj, mely a Mutius-csoport kötelékében küzdött, biztosította ennek a csoportnak az egyetlen Romániába vivő utat. A zászlóalj aranybetűkkel írta be nevét a magyar vitézség történetében.

A német 54. hadtest parancsnoka, *Kühne* altábornagy külön hadtestparancsot adott ki, hogy megtisztelje vele a Moldovisul hőseit.

„A m. kir. I. népfölkelő gyalogezred I. zászlóalja túlnyomó erővel végrehajtott román támadásokat vert vissza a Moldovisulon, példaképpül szolgáló hősiességgel, állásait súlyos veszteségek árán is megtartotta és az ellenségnek nehéz veszteségeket okozott. A zászlóaljnak kemény helytállásáért és tüzesvérű támadó kedvéért köszönetemet és elismerésemet fejezem ki.”

A hadtestelgazításakor az ezred segédtisztjének *Kühne* hadtestparancsnok már messziről nyújtotta kezét és így szólt megindult hangon:

– Gratulálok Önnek és bajtársainak! Dicsőséges szerep, ha valaki *ebben az ezredben* szolgálhat.

A Moldovisulon küzdő hőseink fölmentésére *Groff* főhadnagy

parancsnoksága alatt a II. zászlóalj roncsaiból alakult alig századnyi erő indult útra. Csak géppuskával és töltenytáskával volt felszerelve a kis hegyi csapat, amely az erőltetett menetelés ellenére akkor érte csak el a Gemenárin keresztül a Moldovisult, amikor a küzdelem már be volt fejezve és az I. zászlóalj hősei a román hordát visszavetették. Résztvett azonban eredményesen az ellenség üldözésében.

November hó 9-én az I. zászlóalj a visszavert ellenség nyomán, minden pihenő nélkül megkezdi előnyomulását és éjjel a Givolt-patak völgyében táborozik. 10-én csatlakozik a tőle jobbra, Mutius őrnagy vezetése alatt előnyomuló porosz gránátosokhoz, akikkel elfoglalja az Urma Boulujt, ahol ellenállásra találnak, de az ellenséget rövid egyórás harc után itt is eltapossák. Az ezred-parancsnokság telefonösszeköttetésben van az I. zászlóaljjal, fantasztikus nehézségek árán, mert a tábori távbeszélő vonalat a pokol tájainhoz hasonló szakadékokon át kell megépíteni.

November 10-én az ezred-parancsnokság is elindul a Moldovisul felé, mert regimentünknek az a nehéz föladat jutott, hogy a 109. német hadosztály balszárnyát biztosítsa. A végsőkéig kifáradt, kimerült, nagyrészt negyven év körül járó népfelkelőknek az a küldetésük, hogy ebben a zord, téli időszakban a Déli Kárpátok magas hegyláncain harcolva keresztülörjék magukat, veszedelmes expedícióban, elemekkel és ellenséggel csatázva.

Szörnyű út vezet keresztül a román határon, kétnapos hegyiút. Ezekon a völgyeken, szakadékokon, meredekeken át kell élelmezni a Moldovisulon, a Cárján és a Mandrein viharral, fõrgeteggel, alpesi faggyal és ellenséges golyóval küzködõ csapatrészeket és kell visszahozni e két napig tartó embertelenül fáradtságos úton a vérbefagyott sebesülteket. Oláh hadifoglyok cipelik a hordágyakat, amelyeken alélt, félig elvérzett, szennyes kötések alatt vacogó emberek gubbasztanak. Igen sokan nem érik már el a völgyet, nem jutnak a hadikórházig ... Itt másznak lefelé, itt botorkálnak, szédülten a gránátlégnyomástól félig tébolyodott emberek, amíg egyik-másik le nem szédül a mélységbe és örökre el nem némul. Csupán a D. Gemenari magaslatig olyan viszontagságos az út, hogy mire fölérnek a katonák, ájultan dõlnek végig a földön.

De ez még az út könnyebbik fele!

Az 1447-es határmagaslaton drótsövények és jólépített tartós földzékék húzódnak végig: a románok ugyancsak jól készültek a védelemre. Az út innen festői szép és félelmetes vidékeken vezet. A szédítõen mély

Sadu völgybe nem is lehet lenézni, mert elszédülünk. Majdnem derék-szögben emelkedő, meredek sziklafüggöny oldalába vajt ösvényen baktat az ezredtörzs, rogyásig rakott málhás állatokkal, géppuskákai. Valaha régen rabszolgák csákánya vághatta a hegyoldalba ezt a keskeny utat, ezer és ezer ember vére és kínja van benne. Talán ők átkozták meg mindazokat az utasokat, akik valaha erre fognak járni. Nem lehet föltekinteni, mert elszédül és megborxad az ember, ha látja a meredek sziklafalat, amelynek az oldalába lapulva osonunk tova – és nem lehet lenézni a mélységbe, mert hasonló volna a sorsunk. Tapogatózva, szinte a körmünkkel a sziklába kapaszkodva, szédülten és irtózva vánszorgunk tova ezen a halálösvényen.

A Tatareulon megállapodunk egy rövid éjszakára és tábori őrökkel biztosítjuk magunkat. De az embereink olyan kimerültek, hogy iélóránként tiszteknek kell végigjárni az öröket, nehogy elnyomja őket az álom. Az ellenség rajtaütésére bátran lehet itt számítani, mert balkézről, a Vöröstorony-szorosig nincsen semmi, de semmi erőnk. Miénk tehát a dicsőséges és példátlan elszántságra, erőfeszítésre, önmegtagadásra váró feladat, hogy a Szurduk-szoroson áthaladó hadsereg szélső balszárnyát idefönn biztosítsuk, ebben a sziklapokolban, 2000-2500 méter magasan a tenger színe fölött, ahol szakadékok, csapdák, szédítő sziklaszálak, sötét völgyek és a viharban, ézengésben dübörgő bércek között törünk előre, csatázva az elemek dühével, a természetnek egy Dante képzeletére méltó félelmetes képeivel és a leselkedő ellenséggel. A német kommandáns úgy küldött el bennünket e felelősséges, veszedelmes és a testi-lelki erőket végsőig megpróbáló küldetésbe, hogy azt írta a harcintézkedésben: „A budapesti 1. népfőlkelő ezred *ez az elit hegyi csapat*”. Majdnem mosolyogtunk, mikor olvastuk: „elit hegyi csapat”. A mi embereink javarésze 40 esztendős, két és fél esztendeje harcol és szenved, budapesti műhelyekből, irodákból, vagy a nagy magyar Alföld rónáiról került ide, a hegyek poklába. Soha azelőtt ilyen magas hegyvilágot nem láttak és most annyira kitüntették magukat a hegyi harcokban, hogy a dicséretben, a katonai erények elismerésében szűkszavú német parancsnok azt írja róluk: őket kell kiszemelni a félelmetes föladratra, mert nincsen több ily elit hegyi csapat...

November 12-én az ezredtörzs az utászosztaggal és egy századdal a Moldovisul közelében, a Stana Fontana Untuluinál táboroz, mély szakadék szélén. Ezen az estén a Szurduk-csoport már kibontakozott az oláh síkság felé és Bumbesti Jiu csapataink kezében van.

Ez a magyarázata annak, hogy az éjszaka folyamán az ellenség visszavonult és kiűritette az 1580-as magaslatot, amelyet a II. zászlóalj azonnal megszállott. De a Florina Albán és a Piasetelen még körülbelül két-három század ellenség van, három géppuskával. Az I. zászlóalj 13-án bevonult az ezredhez, úgy, hogy annak most együtt van mind a három zászlóalja. Csak az emberek hiányoznak, azokban rettenetes pusztítást végzett az előző hónapok nehéz vihara. Az ezred ebben a pillanatban Vrf Mandrein, a Moldovisulon, a Stana Fontana Untuluin, az 1580-as magaslaton, a Muncelulon és az Urma Bouluin van széjjeltagozva, mint a hadsereg szélső balszárnya. Közvetlen közelében Florile Alba és Plasetel között van az ellenség, – két és fél század – három géppuskával – valamint az 1850-es magaslattól délre körülbelül két század.

A Moldovisul hőseit az ezred-parancsnok jelenlétében tesszük a vérükkel itatott sziklás földbe. Tíz méteres óriási fenyőből ácsolunk hatalmas sírkeresztet tetemük fölé és a nagy sír négy sarkára állítjuk a merev kezükből kihullott fegyvereket, négy gúlában ...

A fürgeteg rabjai.

November 14-én délelőtt 11 órakor baljóslatú felhők tornyosulnak a sziklacsúcsok fölött, egyre erősödő zúgás hallatszik, majd hirtelen, néhány perc alatt lecsap ránk a hóvihar. A vihar ereje olyan nagy, hogy le kell rendelni a 6. századot a Mandreiről, abba a nyeregbe, amely a Tatareutól északra van, mert a Mandrein talán félóra alatt megfagynának, elpusztulnának. Ezen a viharos éjszakán, amelyhez hasonló félelmes órákat a természet erőinek dühöngése közben soha át nem éltünk, az ellenség megszökik a Plasetelről. Járőreink pedig leereszkednek a völgyek aljáig, ahol Monastir Crasnát már üresen találják. Az ellenség futva vonult vissza annak a nyomásnak a hatása alatt, amelyet a Szurduk-szorosból kibontakozó hatalmas erő és a mi átkaroló előnyomulásunk gyakorolt rájuk. A dandár-parancsnokság rendelete az előző nap kivonult I. zászlóalj elvonul Monastir Crasna felé, mint hadosztálytartó, míg az ezred II. zászlóaljának és az ezred-parancsnokságnak az a íroladata, hogy a Plasetel-magaslaton keresztül ereszkedjen le az oláh alföldre és igyekezzen minél előbb elérni Novaci helységet, ahol bal oldalt véd szerepe befejeződik.

November 15-én, délben indul el az ezredtörzs, az utászosztág és a II. zászlóalj emlékezetes útjára. A hófürgeteg előttünk jár és

sűrű köd ereszkedik. Alig látunk tovább az orrunknál. Az ellenség-
gel, mely tisztí járőrünk jelentése szerint sehol sem található, már
nem törődünk. Harc-alakzatban különben sem tudnánk előnyomulni,
olyan keskeny a lejtő hegyhát, amelyen útirányunk vezet. Apró hó-
pihéket vág arcunkba, szemünkbe a szél, ám ezek csak előhírnö-
kei annak, ami jönni fog, mert északkelet felől üvöltve, kavargva,
dühödten közeledik a hóföregteg, óriási fehér hótölcéseket kergetve
maga előtt, mint tébolyítóan félelmetes, agg óriásokat, akik fehér
szakállukat lengetve, mérföldes léptekkel rohannak felénk, azután
széjjelomlanak a levegőben és ránk zúdul szerteszahánó fehér hó-
testük, hogy félig betemessen bennünket. Minden oldalról zúg ránk
a hó, üvölt a szél, elfeketedik a világ, már a hó sem világít és az
élen, amely felé libasorban kígyózik a zászlóalj, tanácstalanul áll-
nak a tiszték, akik között mérnökök is vannak, nézik az iránytűt,
a híres Bézard-féle tájolót, a térképet, miközben a kezük, az arcuk,
a szemük, a szájuk tele van hóval és az üvöltő viharban nekik is
ordítani kell, ha meg akarják érteni egymás szavát. A hóréteg,
amelyben fáradtan gázolunk, percek alatt méteresre növekszik. Már
térdig süppedünk belé, az emberek alig vonszolják magukat, hátu-
kon a megrakott bőrönddel, vállukon a puskával – és vállukon a
kor, és a sokhónapos fáradalmak terhével.

Talán az ment meg bennünket, hogy véletlenül védettebb
völgybe jutunk, ahol óriás fenyők állnak. A levegő itt valamivel
enyhébb, a szél zúgása most messzebről hallatszik. Gyalogolunk,
gyalogolunk céltalanul, nem tudjuk, merre vezet az erdő, nem lá-
tunk és nem hallunk. Végre az ezred-parancsnok megsokalja a kó-
borlást és táborba szállunk. Óriási máglyákat gyújt a legénység, le-
kuporodunk a tűz köré és bámuljuk egymás ábrázatát. Találgatjuk,
vájjon ki ez a hóember itt velünk szemben? A vastag hóréteg, a
szemünkre, bajuszunkra és szakállunkra rakódott jégcsapok a fel-
ismerhetetlenségig elváltoztattak bennünket.

Mire megvirrad, a nagy fehér világban valóságos haditanácsot
kell tartani: hol is vagyunk? Megindul újra a libasor, bandukolnak
az emberek és a kis hegyi lovak fáradhatatlanul, az egyre hulló hó-
ban, a végtelen fehérségben és a szürke ködben. Tévelygünk, cél-
talanul, mert tájékozódni teljes lehetetlenség. Beleütközünk egy sza-
kadék szélébe, a nagy ködben járőröket küldünk előre és azok je-
lentik, hogy tovább menni nem lehet, úttalan szakadék tátong előt-
tünk és vágja el az utunkat, elpusztulna abban ember és állat.

Végre *Leóchey* alezredes kiadja a parancsot, hogy: Hátra arc!

Vissza! És megindul a csüggedt, fáradt menet az örvénylő hóban, kapaszkodunk ismét följebb-följebb. Amint így vándorolunk éhesen és elgyöttrötten, céltalanul, nem tudva merre, – balra a ködből görnyedt emberi alakok vánszorognak felénk. Mindenki megáll és nézi: mi lesz. Egy perc múlva látjuk már, hogy *Widder* hadnagy járőrez, amelyet még tegnapelőtt küldött ki az ezred-parancsnok Aniniszul felé. Eltévedtek . . . Két napja nem ettek! Ha most véletlenül meg nem fordulunk, soha sem találkozunk velünk, megfagynak, vagy éhenvesznek a hegyi hóvilágban!

Nagysokára elérjük az erdőt, ahol éjszakáztunk. Lovak ficákolnak a fák között, egy kedves, kipirult, jól ismert arc mosolyog az érkezőkre: *Melczer* főhadnagy van itt az eleség-vonattal, amely két napja keres bennünket. *Melczer* főhadnagy, aki élelmezőtisztnek éppen olyan jeles, mint géppuskásnak. A vidám, derűs bajtárs, aki soha nem veszti el a bölcs optimizmusát és akitől nem lehet semmit sem kérni, hogy azt nem felelné, a kezét dörzsölve: „Megglesz . . .hogyne. . . Majd megpróbáljuk”. És ha ő mondja, akkor – meg is lesz!

Dühöngő havas szél vágódik az arcunkba. Csüggedten feszülünk neki a szélnek, a hónak és tapossuk tovább, egyre reszketőbb inakkal, egyre rogyantabb térddel a méteres havat. Biztos irányt találni most már emberileg lehetetlen. Az elemek dühöngve dobálnak bennünket, játszanak velünk, kergetnek a hó, a jég, a seél és a sziklák világában, szegény árva teremtményeket, akik eltévedtünk reménytelenül.

Az emberek alig-alig vannak már öntudatnál, a szemhéjak lecsukódnak, a lábakat gépiesen, akarat és öntudat nélkül húzzák ki a hóból és süpessztik bele újra. Megyünk, megyünk, valami halovány ösztön hajt még bennünket céltalanul, hiszen azt sem tudjuk, merre megyünk, hová érünk? Féktelen orkán tép, mar, ráncigál bennünket, mintha kegyetlen kéz ütögetné a fejünket, a tarkónkat és pofozna bennünket a hóban, hogy maradjunk ott . . . Egy-egy ember bágyadtan kidől a sorból, beleesik a hóba, mint a zsák. A tisztek ugranak oda és rántják föl az aléltat, mert aki most itt marad és elalszik, az nem fog fölébredni soha többé . . .

A halál bágyadtsága van már a tagjainkban.

Es a ködben, előttünk, hirtelen hatalmas keresztfa emelkedik föl. Az irgalmas Jézus Krisztus keresztje . . .

Káprázat ez?..

A Moldovisulon eltemetett bajtársaink sírkeresztjét látjuk, amit

két napja ácsoltunk. A sír küszöbén, a megfagyás küszöbén, e halott negyven bajtárs siet a segítségünkre, az ő keresztjük dereng a ködben felénk, hogy mutassa az utat a Stana Fontana Untului szakadéka felé, ahol talán meghúzzhatjuk magunkat éjszakára ismét. Néhány perc múlva ott vagyunk a gigantikus kereszt tövében és hótól, jégtől, széltől mart szemünk könnyezve olvassa a sírföliíratot, amit két nappal előbb égetett bele tüzes szuronnyal a deszkába *Balassa főhadnagy*:

*Békén nyugodjatok idegen földben, drága halottak:
Véretek hullása szentelte honi röggé . . .
Ki porotok némán köszönti, legyen áldott, –
Átkozott, ki álmotok zavarja:*

A hősi tömegsír, amint kibontakozott látomásszerűen a hóviharból, az élők útmutatója lett. Már tudtuk, merre kell tartani. Délután 4 órakor a csapat elérte a Stana Fontana Untuluit, ahol tábort ütött a szakadék partja alatt, a széltől védett helyen.

Az életünket mentette meg bajtársaink utat mutató sírkeresztje!

Reggelre kissé megenyhül a levegő. Számbavesszük embereinket: csodálatos, hogy nem pusztult el senki az éjszaka.

A Muncelul felé megyünk, nagyon nehezen, mert sok helyen olyan többméteres hóhegyeket fujt össze a szél, hogy a *Benkert* Dezső főhadnagy parancsnoksága alatt lévő utászosztagnak keli utat törni. Már vidám a legénység, tudják, hogy meglettük az utat a völgy, az élet felé. Gyönyörű téli idő, a köd eloszlik, a felhők közül kibukkan a nap, vastag hóréteg fűdi a fenyőfákat és e szűz fehérségbe öltözködött álomerdőt aranyporral hinti be a szelíd mosolyú téli nap.

Ezen a helyen néztünk vissza egy perccig az utászok derék parancsnokára: az örökké mosolygó, mégis olyan komoly, elszánt, céltudatos *Benkert* főhadnagra. A mozgósítás óta szakadatlanul harcol és masíroz az ezreddel. Nincsen olyan veszélyes és válságos helyzet, amelyben az ő szakértelme, szívóssága és nyugalma föl ne találná magát. Példátlan nehézségeket, természeti akadályokat győzött már le és munkájával az emberek ezreit mentette meg!

Az Urma Boului után kiérünk a rengetegből és déli irányban ránk mosolyog a dús alföld. A nap színeket önt végig a hófehérbe öltözött román síkságon. Előttünk az aranyban fürdő fehérség, derűs ég, mögöttünk sűrű ködökbe burkolózva a Déli Kárpátok zord ormai.

IX.

TÁMADÓ HADJÁRAT ROMÁNIA ELLEN.

A Leóchey-különítmény.

Lenn voltunk a dús román *Alföldön*, hogy megkezdjük diadalmas harcainkat, a felejtethetlen romániai offenzívát.

Küzdelmes, kalandos időszak következett. Az ellenség gyors üldözése, erőltetett menetek, változatos élet. A mozgó harc sok alkalmat adott egyéni bravúrokra, amelyeknek se szeri, se száma. Az ellenséggel néha találkozunk, az utóvédeket elkergetjük, azután előre, megint csak előre, száguldó iramban . . .

Az I. zászlóalj, mely kiküldönítve *Curpinisul, Baja de Fier* és *Schelán* keresztül nyomult a visszavonuló ellenség után, *Polovráci*-ban november 23-án újból csatlakozott az ezred-parancsnoksághoz, illetve a két félüteggel megerősített Leóchey-különítményhez. November 24-én ez a különítmény *Genueni* felé menetel. A földérintésre előre küldött lovasok ellenséges tüzet kapnak *Tabachii* szegélyen, mire az elővéd-század rajvonalba fejlődik, a tüzérség pedig lövéseket ad a délnyugati irányban lévő magaslatokra, ahol ellenséges figyelők mutatkoznak. Egy szakasz a jobb szárnyat biztosítja, egy szakasz a balszárnyat, míg a *Bisztrita* folyó mentén egy szakasz már kora reggel óta önállóan menetel, mint bal oldal-véd. Ebben a szűk völgyben különös elővigyázat szükséges. Magas hegyvonulatok között vezet az út, erdők, falvak, tanyák – mindannyi kitűnő búvóhely a rajtaütésre készülő ellenség számára – szegélyezik veszélyes utunkat.

A helyzet egyáltalán nem világos. Be vagyunk zárva ebbe a szűk völgybe, amely a tájékozódást és a kilátást megnehezíti, el vagyunk vágva a főcsapatunktól, az általános helyzetet nem ismerjük, a mozgó harc szeszélyei amúgy is változók, a lakosság pedig zavarosan beszél. Általában azt mondják, hogy az ellenség *Babeni* felé vonult vissza. A menetet tehát terepszakaszról-tereszakaszra folytatjuk nagy óvatossággal: az előjárórt a főcsapat egy és fél kilométerre követi.

Genuenit éjszakára érjük el. Még bent van a *Bisztrita* völgyé-

ben és ezért laktáborozásunkat erős tábori őrökkel biztosítjuk. Reggel 7 órakor a 2. század két géppuskával folytatja a menetet, mint hírszerző különítmény, 9 órakor pedig utána indul az ezredtörzs az utászosztaggal, három századdal és két fél-üteggel. Ez a íőoszlop is erős biztosítással halad: félszázadot előjárőrbe küld, egy szakaszt pedig utóvédnek. Az oldalakon lovas járőrök követik az úton menetelő oszlopot.

A terep egyre szűkebb, hegyesebb és erősebb. A menetet terepszakaszonként meg kell szakítani, nehogy csapdába kerüljön az oszlop.

Az Olt völgyében.

Babenin a vasúti állomáson éjszakázunk, az *Olt*-völgy kijáratánál. *Ramnicul Valcea* város, tőlünk balra az Olt völgyben, még a román csapatok birtokában van. A tájékozódás az általános hadászati helyzetről semmiképpen sem lehetséges, mert el vagyunk vágva főcsapatunktól. Járőröket küldünk tehát ki minden irányba és reggel 7 órakor a 3. századot, mint hírszerző különítményt ismét előre küldjük.

Ezen az estén magyar huszárjárőr érkezik a vöröstornyi csoporttól: *Krafft von Delmentsingen* tábornok német hadtestétől. Meg van az összeköttetés a *Vöröstoronynál* és *Szurduknál* betört hadoszlopok között! Most már déli irányba fordulunk és az *Olt* folyóval párhuzamos műúton menetelünk tovább, kibontakozva a szűk Biszfrifa-völgyből.

Délután $\frac{1}{2}$ 1 tájban német tisztí huszárjárőr parancsnoka szólítja meg a feléje lovagló ezredsegédtisztet:

– Herr Kamerad, az ön királya meghalt!

Így tudjuk meg, hogy öreg hadurunk, *L Ferenc József* nincs többé ... Az ezrednapló, amelynek az a hivatása, hogy a hadi eseményeket szinte percről-percre följegyezze, minden szín, lendület és hozzáadás nélkül, egy pillanatra mégis megáll és tiszteleg az ősz fejedelem tovatűnő alakja után.

„Megtudjuk, hogy legfelsőbb Hadurunk az Úrban elhunyt. Mély gyásszal a szívünkben búcsúzunk a magyar király nemes alakjától. Utolsó percéig lelke velünk volt, hú katonáival. Vele egy korszak száll sírba és hálás lelkünk szeretete néz dicső alakja után”.

November 27-én *Zavidenit* éri el a különítmény, amelynek parancsnokságát szép kastélyba szállásolják. A ház ura – előkelően öltözött, hófehér bajuszú ember – kalaplevéve, görnyedt félelemmel

fogadja az *Olt* völgyében eddig soha nem látott ellenséges lovasokat. A kastély pazarul berendezett szalonjában – a román király és királyné életnagyságú arcképe a falon – szolgálták föl a vacsoránkat. *Filipescu*, akinek francia szakácsa volt, följánlotta a maga konyháját, de ezt nem fogadtuk el. A pezsgőjét azonban nem utasítottuk vissza. Sem a gramofónlemezeit, amelyek még magyar nótát is tudtak és kifogástalanul eljátszották a *Prinz Eugen*-marsot. Kora hajnalban, amikor lámpafényénél útra készülődtünk, az öreg könyvek között vett búcsút tőlünk. Úgy látszik, nagyon megváltozott a véleménye tegnap óta!

November utolsó napjaiban hagyja el az ezredet betegsége miatt az I. zászlóalj mindannyiunk által szeretet segédtszjtje, *Schöntheil* Rihárd főhadnagy, aki teljes esztendőn keresztül megszokás nélkül végezte felelősségteljes, nehéz szolgálatát és nagy érdemeket szerzett zászlóaljának erdélyi harcaiban.

Az előnyomulás most már, az *Oltón* történt átkelés után, olyan száguldó iramban történik, hogy a képzelet alig tudja utólni. Félig földerített viszonyok között menetünk előre, gyors földerítéssel, közvetlen biztosítással. Menet közben változik a helyzet, új meg új diszpozíciók követik egymást, beleütközünk egy-egy utóvédbe, széjelkergetjük, a fáradt emberek testét és lelkét a győzelem, az előretörés izgalma, öröme, ujjongó érzése fűti, a hegyek közül, az alpesi viszontagságokból, nélkülözésekből kiszabadulva, az *Alföldön* már jól táplált, jó hangulatú, erőteljes csapat követi a futó ellenséget. Felejthetetlenek ezek a napok, a bátor, harcias támadó, üldöző előnyomulás napjai, amikor csak kisebbfajta csatározásaink voltak, és föladatunk az volt, hogy a rohamosan hátráló ellenség nyomában legyünk.

Előre!

Harcintézkedéseink mindig így végződtek: „a hadosztály ebben és ebben a vonalban éjszakázik”.

Az nem volt kétséges, hogy ha „ebben és ebben a vonalban akartunk éjszakázni, sőt földél alatt éjszakázni úgy „ezt és ezt a vonalat” még meg is kellett tisztítanunk az ellenségtől ... Es a porosz 304. hadosztály parancsnoka, a vitéz von *Busse* tábornok soha sem csalatkozott bennünk!

Tipikus esete volt ennek a receai laktáborozás. December 1-én délben 12 órakor az ezredsegédtiszt saját jelentő lovasainkkal – csupa nagybajuszú, viharvert volt huszár – valamint a különítmény

szálláscsináló tisztjeivel *Recea* felé lovagolt. Azért törtek előre, hogy a különítmény elszállásolásáról gondoskodjanak és ahogy ez már a romániai előnyomulás alatt szokásban volt, a lasabban mozgó gyalogság előtt kissé széjjelnézzenek . . . Útközben tizenegy német huszár csatlakozott és most már 25 lovassal ügettek *Recea* felé.

Recea község több részből áll, kies völgyben fekszik, mellette *Vai de Ei* és *Izvoru* községek. Két német huszár lovagolt a kis lovasoztag előtt, mint annak éle. Jelentték, hogy odalenn a völgyben nagyszámú román lovasság van. *Balassa* főhadnagy és lovasai azonnal leszálltak a nyeregből, fölrohantak a dombra, ahonnan karabélyaikkal rendkívül heves és gyors tüzet zúdítottak a völgy felé. Látszott, hogy odalenn nagy pánik keletkezik, a román lovasság azt hiszi, hogy nagyobb erők ütöttek rajta, lóra kapnak, összevissza vágtatnak és kiabálnak. A következő percben lovasaink nyeregben voltak és széles carréban megrohmozták a községet. Szörnyű hatást tettek a német huszárok, akik előre szegzett háromméteres dárdáikkal vágtattak, míg a tiszték és altiszték kirántották a nyereg mögé szíjjazott kardjaikat. A román rosiorik eszeveszetten menekültek.

Tíz perc alatt a völgyben fekvő községek tiszták voltak és megkezdődhetett a szálláscsinálás. Mire a csapatok megérkeztek és begördültek az ütegszakaszok is, az ezredsegédtszjt jelenthette, hogy a szállás készen van. Azt csak mellékesen jelentette, hogy a szálláscsinálás némi nehézségekbe ütközött. . .

Álljunk meg most a gyors üldözésben és nézzük: mi történt az elmúlt hetekben a román hadszíntéren?

November 3-án *Predeáltól* délre erős román állást foglaltak el csapataink. Másnap, 4-én honvédek rohanták meg és foglalták el a *Clabucetu Baiului*, elfogva 1500 embert, 8 ágyút és 20 gépfegyvert. 6-án már megindult a támadás a Vorösforony szoroson és a *Vulkán* hágón keresztül és 8-án a *Vöröstorony* szorostól keletre levő *Sardoiiut* elfoglaltuk. 10-én megindult az általános offenzíva és 11-én a dunai hadsereg elfoglalta *Orsovát*. 10-, és 14-ike között zajlott le azután a *szurduki csata*, amely kinyitotta újra a *Szurduk* szoros és a *Vulkán* hágó kapuját. Ennek az ütközetnek a sikerét mozdította elő oly rendkívüli módon a mi ezredünk, a *Moldovisulon* és a környező magaslatokon.

16-án és 17-én zajlott le a *targu-jiui* ütközet, amely kikényszerítése saját erőink teljes kibontakozását a szorosokból, a hegyvidékről, az oláh síkság felé. Ebben a nagy csatában hatalmas

román erőket törtünk át, szokatlanul súlyos veszteségeket okozva az ellenségnek. Csupán november 1-től 18-ig 189 tisztet, 19.388 embert, 26 ágyút, 17 lőszerkocsit és 72 géppuskát veszített a román hadsereg ezen a frontszakaszon.

A receai laktábor után a különítmény *Negrásiba*, onnan *Obislován* keresztül *Contesti la Susba* nyomul előre. Itt a visszavonuló ellenség nagyobb erőket tömörít és csökönyös ellenállást íéjt ki, azonban ismételt támadásaink megtörik ellenállását és a románok futva menekülnek. E harcokban sebesült meg *Simay* Béla főhadnagy, az ezred egyik komoly, kötelességtudó, megfontolt és bátor tisztje, aki 2 esztendőt töltött a regimentben, bajtársai és legénysége becsülésében.

Kezdődnek a végnélküli hajszolt menetek, a csapateltolások, a parancsok és ellenparancsok, amelyeket a változó hadi helyzet, az ellenség menekülése indokol. Két nap múlva a különítmény megerősödik, mert saját II. zászlóaljunk is bevonul. A csoport most már két zászlóaljból, két útegből, két huszárszázadból, egy utász és egy árkász századból áll. Ez a különítmény a következő napokban mint a hadosztály elővédje teljesíti a maga nehéz és felelősségteljes feladatát.

Ötödikén reggel egyre erősbödő harci zajt hallunk, miközben *Gerdáni* és *Colacu* között az úton a 41. hadosztály parancsnoka úgy rendelkezik, hogy a különítmény azonnal nyomuljon előre *Balanestin* át és támogassa a harcban álló hadosztályt. Azonnal teljesítjük a parancsot és igen heves tüzérségi tűzben tartunk *Balanesti* felé. *Meréniben* a különítmény fölveszi a harcalakzatot: az I. zászlóalj mint első vonal, a II. zászlóalj mint második vonal balra lépcsőben fejlődik ki, a *Merénitől* észak-északkeleti irányban húzódó erdőben. A két zászlóalj a bosnyák zászlóaljat követi két vonalban, mert a 3. bosnyák ezred I. zászlóalja közben elfoglalta *Cocosit*.

De itt mintha komoly ellenállásra készülének a románok! Mennydörgő gránátűzben, sziszegő shrapnellielhők alatt megyünk át *Merénin*, majd érjük el *Cocosit*, ahol rengeteg csapat torlódott össze a sáros, zajos, tábortüzeztől lobogó és minden nemzetbeli káromkodástól ropogó éjszakában. Ez a torlódás csalhatatlan jele annak a villámgyors előnyomulásnak, amelyre a hadvezetőség nem is számított. Az általános támadási irány, – mióta *Mackensen* két helyen is átkelt a *Dunán*, mi pedig átléptük az *Oltót* – *Bukarest* Ebben a koncentrikus támadásban egymástól egészen távol eső seregtestek és csapatok szorultak most össze, aránylag szűk területre.

December 7-én riadóval összpontosítják a 304-ik hadosztály összes csapatait *Poenáriba*, ahol 8-án tesszük le az ünnepélyes hűség-esküt IV. *Károly* királynak.

Az ellenség erkölcsileg teljesen züllött állapotban menekül. Nem szokatlan látvány, hogy amikor előjárőrünk, vagy szálláscsináló lovasaink beérkeznek egy elhagyatottnak látszó faluba, a házakat zsúfolva találják román katonákkal, akiknek eszük ágában sine* ellenállni. Sőt: esznek-isznak, dorbézolnak, nagy részük részeg-, kenyeret és bort kínálnak, minden áron ölelkezni, koccintgatni akarnak a mi bakáinkkal. Örülnek, hogy ők már a maguk részéről befejezték a háborút.

Az úton, szembe velünk, nagy csapatokban jönnek a hadifoglyok, minden kíséret nélkül. Egy-egy értelmesebb ember vezeti őket – egy ízben a tábori pópa, térképpel a kezében. Kérdezősködtek, hová kell menniök, hol veszik őket őrizetbe? Találkozunk egész század román katonával, amelyik a fegyverét is magával vitte. Már el sem szedtük tőlük a puskát, nem volt szükség rá. Izgatottan érdeklődtek, merre van a mi hadosztály-parancsnokságunk?

December 7-én, kora reggel jelentik, hogy *csapataink elfoglalták Bukarestet*. A hadjárat most már olyan fordulóhoz érkezett, hogy szükségesnek tartom *az általános hadi helyzet* ismertetését.

Az oláh alföldön folytatott harcok lassanként hatalmas ütközetté fejlődtek ki, amelyben csaknem az egész román hadsereg egyesült ereje vett már részt, hogy az utolsó nagy csapást, a főváros elfoglalását megakadályozza. A felső *Arges* mentén, délkeletre *Pitestitől*, a román 1. hadsereget többszörösen keresztül törtük és teljesen megvertük, gyors visszavonulásra kényszerítve. Az alsó *Arges* mentén, közvetlen *Bukarest* kapui előtt egy másik román hadsereget semmisítettek meg erőink. Itt 6000 fogoly és 49 ágyú volt a zsákmányunk.

Mialatt december első három napján ez a nagy *Arges*-csata dúlt és két román hadsereg semmivé lett, 3-án elfoglaltuk *Targovistét* is, ahol 8000 fogoly és 35 ágyú került a kezünkbe. 4-én az ellenség üldözése közben az egyesült szövetséges hadseregek átlépték a *Bukarest–Targoviste–Pietrosita* vasutvonalat, miközben a románok ismét 450 foglyot veszítettek, 5-én pedig a miénk volt már *Sinaja*, 6-án *Bukarest* és *Ploesti*. Ugyanezen a napon az *Olt* mentén került kezünkbe az orsovai román hadsereg maradéka: 8000 ember, 26 ágyúval. Ezen a napon különböző helyeken még 9000 fogoly jutott a kezünkbe, a következő napon, december 7-én pedig 10.000.

14-én a romániai határhegyek alján is végleg megtört az oláhok ellenállása: *Buzeut* elfoglaltuk és 4000 foglyot ejtettünk. 15-én 2000, 16-án 1100 fogoly az eredmény, 19 lokomotívval és 400, nagyrészt áruval telt vasúti kocsival.

Bukarest elfoglalásának híre leírhatatlan örömet keltett legénységünkben. Valóságos diadalmámorban folytattuk a fásztó menetelést.

A legénység fáradt már a hosszú menetelésektől és napról napra biztatjuk, hogy most jön a több napos pihenő. Csakhogy, amit mi tervezünk – azt a románok végzik. Úgy rohannak, hogy nem lehet őket utólérni. *Ploesti* elfoglalása után este látjuk a petróleumforrások lángját a messzeségből. A fölgyűjtött forráskutak vérvörösre festik az éjszakai eget. Átkelünk az *Argesul* folyón, amelynek a színe egészen fekete az olajtól és a petróleumtól. Óriási készleteket öntöttek ki az oláhok a vízbe, nehogy a kezünkbe kerüljön.

Végnélküli menetek következnek *Bukarest* és *Ploesti* között, kietlen síkságon, zuhogó esőben és ködben. Már dühösek vagyunk, lessük az ellenséget, az unalmas, hosszú marsok közben kellene egy kis verekedés. Ezredünk december hó 9-én *Netesestbe*, másnap *Meripetelibe* nyomult előre és december 11-én *Cióráni*-ban érintkezésbe került a visszavonuló ellenséggel, amely fölfejlődött ellene, azonban első támadásunkra megfutamodott. Az ütközet után embereink egy napi pihenőt kaptak és *Cióráni*-ban laktáboroztak. Utászosztagunk ezalatt *Benkert* főhadnagy vezetése alatt helyreállítja a *Prohová* folyó megrongált hídjait. A pihenő nap után *Gradisteába* érkezünk, ahol a dandár-parancsnok betegsége miatt *Leőchey* alezredes a dandár-parancsnokságot, *Lépes* százados az ezred és *Herfort* főhadnagy az I. zászlóalj parancsnokságát vette át. Itt kapjuk a hírt, hogy trónra lépett ifjú királyunk *békeajánlatot* tett az egyesült entente-hatalmaknak. A legénység örömmel és bizakodással veszi ezt tudomásul. Ki ne vágyódnék a békére, a tisztességes békére, amely visszasegíti őt élve és ép bőrrel otthonába?

Végre december 18-án az a ritka szerencse ér bennünket, hogy megpihenünk *Tintestin*. Az ezred összes részei együtt vannak, és alkalmunk van a szerelvényt, ruházatot és a fegyverzetet rendbehozni. Két napunk van erre, mert 20-án ismét folytatjuk a menetet, sárban, esőben és ködben.

Megkapjuk *Falkenhayn* gyalogsági tábornok parancsát, amely megemlékezik a hadsereg példátlan teljesítményeiről. 200 kilomé-

ternyi utat tett meg tizenhét nap alatt, elfoglalta Krajovát, megnyitotta a Vöröstorony szorosát, betört az ország szívébe, elfoglalta Bukarestet, a campinai és ploestii olajvidéket, a románok Orsova-csoportját megadásra kényszerítette és 70.000 foglyot ejtett, 125 ágyút, 142 gépfegyvert zsákmányolt. A nagyszebeni és vulkáni napok óta a hadsereg foglyainak száma 115.000, a zsákmányolt ágyúké 295, az ellenségtől elvett gépfegyvereké 297.

Az idő egyre mostohább és a hadi helyzet most már komolyabb. A szétugrasztott, szerteüzlesztett román hadsereg helyét *nagyobb orosz erők* foglalták el, különösen pedig a háború folyamán soha nem látott hatalmas *lovasseregek*, amelyek ezen a moldovai síkságon kitűnően tudtak mozogni.

A „Weihnachtsschlacht”

Érezzük, hogy nagy ütközet kezdődik. Nagy viaskodás, a világháború folyamán első komoly összecsapásunk az oroszokkal.

Arra senki sem gondolt, hogy békekészes szép ünnepünk, karácsony estéje közeledik. Hiszen az oroszoknak és a románoknak most nincsen ünnepük, az ő szívükben nem gyulladnak szelíd fények és a mi legszebb és legszentebb ünnepünket ugyan nem fogják respektálni.

22-én délelőtt tizenegy órakor Cochirleancán pihenőt tartunk! Délután 4 órakor érkezik a parancs, hogy az ezred az erős ellenséges erők által megszállt és kiépített állásokkal és drótkadályokkal megerősített Socariciul községet az ellenségtől tisztítsa meg. Egy újabb Bergmann-osztagot is alárendelnek az ezrednek és ezzel gépkocsikaink száma 20-ra emelkedik.

Másnap reggel az 1. és 2. századok megkezdik az előnyomulást és jelentős veszteségek mellett több mint 2 kilométert mennek előre. A II. zászlóalj mint tartalék Socariciul irányban előbbre vonul, majd a hadosztály-parancsnokság rendeletére Socariciultól délkeletre foglal állást. Feladata, hogy az esetleges bekövetkező orosz ellentámadást visszautasítsa. Mialatt a zászlóalj elfoglalja ezt a fölállítást, az orosz tüzérség igen heves és jól irányzott tűz alá veszi. Nehéz lövegek is tüzelnek ránk gránáttal.

Ez a különös fölállítás azzal magyarázható, hogy mozgó harcban vagyunk, óriási területen elszórt csapatok. Zárt vonal, mint az állásharcban, egyáltalán nincsen. A harc izgató esélyei percről percre változnak, a játék egyre különösebb. Ahogyan a hegyekben még soha

nem látott különleges „Kleinkrieget” vívtunk, sajátságos viszonyok között, izgalmas és regényes guerilla-taktikával, – úgy most a végtelennek látszó síkságon, az egymástól nagy távolságra mozgó hatalmas lovas és gyalog seregtestek új és nem kevésbé romantikus harcmodorba kényszerítenek bennünket.

A déli órákban a szomszéd dandár támadása – látszólag már elérte Balaceanult. Balra tőlünk az első német tartalék-hadtest támad, egyenesen Rimnicul – Sarat felé. Socariciult I. zászlóaljunk támadja. Az ellenség tisztában van vele, hogy nem babra megy a játék, szeretne elszigetelni bennünket tartalékainktól és sűrű tűzért segí tüz alatt tartja a hátsó terepet.

Mikor az estszürkület beáll, az előretolt II. zászlóalj a község előtt sajátságos alakzatot vesz föl, idomulva ahhoz a különös helyzethez, amelybe jutottunk. Két szakasz fejlődött vonalban táborozik, ugyanennek a századnak másik két szakasza jobbra, illetve balra lépcsőben, ugyancsak fejlődött vonalban, jobbra további lépcsőkben két század, balra pedig egy század.

Másnap *Lükő* kapitány kitűnő ütege szórja a gránátot és a srappellt az oroszokra. A zömök, ősz bajuszú kapitány lóháton nyargal ágyútól-ágyúig. Már a hatvanadik éve felé halad, nem kellett volna háborúba vonulnia, de ott hagyta békés hivatalszobáját, lóra ült és derekasan küzd a vén tüzér, aki úgy simogatja ágyúit, mintha a legkedvesebb gyermekei volnának. A kapitány most elől volt a gyalogsági rajvonalban, majd vágatva érkezik az ágyúihoz. Az ágyúk hirtelen megszólalnak. Socariciultól nyugatra irgalmatlanul szórják a gránátot és srappellt. Az ok nyilvánvaló: orosz *tartalék gyalogság nyomul előre*. De a sorok megbomlanak, az emberek széjjelfutnak, *Lükő* kapitány gránátjai elvégzik a munkát. A következő percben lovasság indul rohamra. Zárt rendben, hatalmas dárdáikat előre szegezve próbálkoznak a sík terepen felénk vágatni, de a gránátok széjjelmorzsolják őket. Az orosz tüzérség megharagszik és vijjogva szántják a levegőt a gránátok, sísteregve pukkannak széjjel fölöttünk a srappellek. De *Lükő* nem hagyja magát! Válaszol.

Félelmetes ez a tüzérségi párbaj a két üteg között!

A földet már hó borítja, a moldvai síkság fehér végtelenségbe vész. Alkonyodik. A háború harmadik karácsonya ez . . . A sík terepen rendkívül nehéz a mozgás, minden egyes alakra gránátot és srappellt pazarolnak az orosz tüzérek. Tőlünk balra rettentő harc dúl: Rimnicul-Saratért folyik a karácsonyi nagy csata. A We-

inachtsschlacht, ahogy el fogják nevezni majd a németek. A mi csapataink Socariciulért küzdenek. Így várjuk a karácsony estét. És karácsony estéjén az alábbi eligazítást adja ki az ezredparancsnokság.

Tábori posta 211. 1916. December 24.

Bajtársak! Ezredünk harmadik karácsony estéje ez a harcmezőn. Ha fekete karácsony esténk van, ha nincsen csillogó fenyőfánk, meleg szobánk és nincsen ragyogó templomunk, jusson eszetekbe árva családok. – Mert azért vagyunk itt bajtársak, azért nincsen karácsony esténk, hogy otthonunk békéjét őrizzük álnok rablók ellen, akik gyilkos és kaján dühükben reánk törtek s megakarják ölni a világ békéjét. Harcos katonák! Ha fáztok, akkor szorítsátok ökölbe becsületes kezeteiket és gondolatokat arra, hogyha mi ezen a hideg és árva estén nem volnánk itt, a durva és barbár ellenség reá törne ünneplő karácsonyi otthonunkra és szelíd asszonyainkat, ártatlan gyermekeinket ezen a szent estén gyilkolná le, mert neki nincsen ünnepe és nincsen lelke. Ezért a szent estén szívetek legyen elszántabb, szemetek éberebb, hallásotok tisztább, fegyveretek biztosabb. Mert családot, otthont, eljövendő békés karácsonyt védelmezték. Legyen dicsőség, dicsőség mennyben az Istennek és harc, harc földön az embernek, azért, hogy egy eljövendő szent ünnepen legyen békesség földön az embernek!

Isten áldjon meg benneteket, szegény fázó, szenvedő magyar katonák e fekete ünnepen s adjon nektek erőt, kitartást, szeretetet hazánk, otthonunk és gyűlöletet az ő ellenség ellen. Ez a szeretettel és gyűlölettel teljes lélek a mi karácsonyi lelkünk, katonánk!

Eligazítás dut. 1-kor.

Lépes szds.

Balassa fhdgy.

Másnap *Leőchey* alezredes, ezred-parancsnokunk súlyos betegen kórházba került. Az ezred-parancsnokság most már néhány napja a vitéz, rettenthetetlen *Lépes* százados kezében van.

December 26-án, megalakul *Pechmann* tábornok parancsára a *Lépes-Gruppe*, a saját II. zászlóaljából, a IV./18. zászlóaljából, a fél V./71. zászlóaljából, az utász menetszázadból, és az árkász riadó szakaszból és még aznap délelőtt 10 órakor ez a csoport támadásra csoportosul: I. zászlóaljunk folytatja kitartó támadásait Socariciul ellen, II. zászlóaljunk egyidejűleg a Balaceanul mellett lévő major ellen készül, míg magát a községet a 41. hadosztály rohammal fogja elfoglalni. Az ellenséges tüzérség föltűnően jól belőtt és kiválóan vezetett tüzérségi tűzzel árasztja el gyalogságunkat, amely

azonban a pusztító, rettenetes erejű, eget-földet rázó gránátúzben, a lecsapódó nehéz gránátok fekete füst és föld-tölcserei között például fegyelmettségben rohan előre. Reng a föld, vijjog, zúg, sikong a levegő, fülrepszto robbanással szakadnak közénk a nehéz gránátok, föltúrják, fölkavarják a földet, amely hóval vegyesen, fekete-fehér óriás tölcselekben szökik a magasba, hogy azután visszahulljon ránk, tüzzel és vassal keverve, halált okádva. Széjjeltépett emberi testek röpködnek a levegőben, ebben a halálszökökútban, véres fejek, karok és lábak, hatalmas göröngyökkel és hórákásokkal vegyesen. Es a vén bakák, akik mellől darabokra tépve ragadja magasba a gránátrobbanás a legjobb bajtársukat, akivel az imént még beszéltek, szilárdan szorítják a puskát, és előre, előre, előre...

Socariciul felől balszárnyunk heves oldalozó gyalogsági tüzet kap és a major előtt, ahová igyekszünk, drótakadállyal körülvevett erős ellenséges állások vannak. Előnyomulásunk most már csak lépésről-lépésre haladhat, szökellésszerűen a hóval borított sík területen, amelyet végig lát és kényelmesen eláraszt tüzzel az orosz gyalogság.

Közben leszáll a téli este, a támadás abba marad, csönd terpszkedik a hóban heverő rajvonalak fölött. Az ég felhői széjjelszakadoznak, mosolyogva és biztatva ragyognak le ránk a karácsonyi csillagok.

Reggel 7 órakor folytatjuk a támadást, mialatt a 41. hadosztály már elérte Balaceanult, ahol véres utcai harcokat vív és I. zászlóaljunk véres rohammal, nagy veszteségek árán bevette Socarioiult. 11 óra van, délelőtt, mikor a 6. század eléri a majort. Az állásokból az ellenség röviddel előbb futásszerűen visszavonult.

Csata-napok.

Izgalmas napok kezdődnek, folytonos átcsoportosítások jobbszárnyról balszárnyra, a rossz időben késő éjszakába nyúló menetek, izgalmas járőrharcok . . . Eső, hó, feneketlen sár, a rossz utakon összetorlódo szekerek, ágyúk, azután meglepő puskázás közvetlen közelből, orosz utóvédek ütköznek össze járőreinkkel . . .

Az ég alja piros a fölgújtott falvak fényétől. Az oroszok ugyan saját szövetségüket földjén vonulnak vissza, de azért hívek maradtak régi taktikájukhoz: fölgújtanak mindent, amit maguk után hagynak.

December 30-án délben a dandár parancsot ad, hogy a *Lépes-*

csoport támadja meg Balestit délnyugati irányból. Az ezredsegédtiszt megállapítja, hogy Balestitől nyugat felé vezető úton erős elleneséges állások vannak, amelyek oldalazni fogják a támadást, mert a tőlünk balra harcoló 216. hadosztály egy magasságban van balszárnyunkkal, nagyon heves tűzharcban. A hadosztály vezérkari főnöke ezzel szemben azt állítja, hogy a szomszéd 216. hadosztály már több kilométerrel *előbbre* van, mint a mi balszárnyunk és ezért *elrendeli a támadást*. $\frac{1}{3}$ -kor a támadás meg is indul az egész vonalon, és az első vonalba állított I. zászlóalj nyolc órai kemény küzdelem után végül is szuronyrohammal verte ki állásaikból a makacsul verekedő ellenséget. Az oroszok a sík terepen *közel engedték magukhoz*, és amikor zászlóaljunk már csak kétszáz lépésre van a falu szegélyétől az úton lévő állásokból kapja az oldalozó tüzet. Az állásokból amelyeket az ezredsegédtiszt délben jelentett. Balra tőlünk zöld és piros világító rakéták cikáznak föl az égre: a 216. hadosztály jelzései, *balszárnyunk mögött*. Mert a vezérkari főnök *tévedett* abban, hogy a 216. hadosztály már jóval előbbre van, mint a mi balszárnyunk. Az ilyen tévedés harc közben megtörténik, mert a helyzet folytonos változása, az ismeretlen terep, járőr-parancsnokok megbízhatatlansága, hibás térképolvasás a gyors és izgatott atmoszférában zavart okozhat. De annyi bizonyos, hogy az ilyen tévedéseknek végzetes hatásuk lehet! Most is az történt, hogy saját csoportunkat túl-korán előre hajszolták. Ennek a következménye, hogy *nagyon erős veszteségeink vannak. Lépes százados becsületes józansággal parancsot ad, hogy az egész vonal ássa be magát*. Sajnos, a támadás alatt 10 halottunk volt. Közöttük *Gurki Sándor* 3-ik sz. *Sallay Lajos* 4 sz. őrmesterek, *Szabó* és *Izmael* örvezetők – mindannyian régi, vitéz harcosok. 2 tisztünk *Korbácska* József főhadnagy és *Krausz* Hugó hadnagy és 51 derék harcosunk sebesült meg.

Mindezt elkerülhettük volna, ha jelentéseinknek hitelt adnak!

Ezekben a napokban különösen kitünteti magát *Káspár* Lajos főhadnagy, rettenthetlen bátor tiszt, aki már a második szerbiai hadjárat idején egyik legjobb, legvitézebb tisztje volt az ezrednek.

A támadást reggel már nem kellett folytatni, mert hajnali 5 órakor járőrök jelentették, hogy a major és a község üres. Azonnal előnyomulunk és elfoglaljuk mind a kettőt. Balestiben újra rendezük a kötelékeket, a *Lépes-csoport* megszűnik és az ezred egyesül. Balestiben riadószállásszerűen helyezkedik el az ezred, mert a helyzet még egyáltalában nincsen tisztázva és a község körül a

visszavonuló Oroszok lovas osztagai portyáznak. Balestiben veszi át az ezred-parancsnokságot nagymegyeri *Raics* Károly alezredes. Itt kapjuk Őfelsége hadsereg és flottaparancsát, amelyben átveszi a hadsereg és a hajóhad főparancsnokságát.

Mielőtt az ezred krónikása átlépné az új esztendő mesgyéjét, meg akar emlékezni azokról a derék tisztokról, akik az elmúlt küzdelmes év harcaiban, viszontagságaiban nagyon kitűntették magukat, de nevükkel eddig nem találkozott az olvasó. *Csernátay* Aladár, *Piltz* Mihály, *Doktorics* Sándor, *Radó* Alajos, *Kenéz* József, *Barna* Lajos főhadnagyk és *Vidákovich* Béla hadnagy nagyon megérdemlik, hogy nevük e lapokon fényeskedjék! *Maksa* Lajos hadnagy egyike volt a legvitézebb, harcban leginkább fáradhatatlan tisztnek és derék bajtársaknak. *Werner* Lajos főhadnagy nyugodt, szilárd jellemű, harcban rendületlenül bátor tiszt, akit emberségéért rajongásig szerettek a katonái. Kitűnő taktikai érzékéről volt ismert. *Stark* Jenő hadnagy elszánt, támadó kedvű, vitéz géppuskás, *Hock* László hadnagy bátor, derék – tiszt, *Óz* János hadapród pedig kiválóan kitartó, hősies szakasz-parancsnok volt.

Az ezred az új esztendőt végnélküli marsokban kezdte meg. Egyre rosszabb, elhagyatottabb vidék felé, messze elkerülve a meghódított városokat. A sár feneketlen, lehúzza a bakancsot az emberek lábáról, beletapad a kocsiküllők közé, szarvig szennyezi, kegyetlen, fájó páncéllal borítja a szekereket húzó ökröket, elkínozza didergő, lefogyott szegény lovainkat. A beszállásolás is egyre nehezebb. Megtörténik, hogy havas esőben, elcsigázva, megérkezünk egy községbe, ahová a parancs rendelt bennünket, de a falut már elfoglalták a szomszéd hadosztály csapatai és a késő éjfélel órákig tart, amíg a dermesztő hidegben, a csontig ható havas esőben álldogáló álmos és gémberedett embereket, leroskadó lovakat, valahogyan földel alá juttatjuk.

Az év utolsó napján az ezred *Bolestiből Gologánuba* menetelt, ahol az I. zászlóalj négy napon át táborozik. Kiküldött járőrei állandó érintkezésben és tűzharcban állnak az előttünk lévő orosz csapattal, azonban komolyabb összetűzésre nem kerül a sor. Ugyan ezen idő alatt az ezred II. zászlóalja a község északi részénél kiépített állásokban van, ugyancsak állandó érintkezésben az ellenséges csapatokkal. Január 5-én az I. zászlóalj falváltja a II.-at és folytonos erős tiszti járőrök kiküldésével nyugtalanítja az ellenséget. E járőrtevékenységben különösen *Herfort* főhadnagy tünteti ki magát, önként jelentkezőkből összeállított osztagaival. Január hó 6-7 napján az

ellenség erős tüzérségi előkészítés után tömeges gyalogsági és kozák rohamokat intéz az ezred állásai ellen. E félelmetes hatású rohamokat katonáink az ellenség súlyos veszteségével visszaverik.

Mialatt mi *Cochirleanca* előtt harcoltunk és ezzel bekapcsolódtunk a *rinnicul-sarati* nagy karácsonyi csatába, nézzünk körül: hogyan zajlott le az öt napos öldöklő ütközet?

22-én *Rinnicul-Sarat* előtt az első állást törik át saját erőink, de az ellenség szívósan védekezik és csak 26-án sikerül a hadseregnek a rendkívül elszántan védelmezett állásokat *Rinnicul-Sarattól* délnyugatra, 17 kilométer szélességben áttörni. 27-én a hadsereg betetőzi győzelmét az orosz segítő csapatok fölött és minden ellentámadást visszaver. Porosz és bajor hadosztályok – ezeknek kötelességében *magyar csapatok, közöttük a mi ezredünk – Rinnicul-Sarattól* északra törnek előre és 10.500 embert fognak el. Azután folytatjuk az üldözést a front teljes szélességében, az erdélyi *Kárpátok* és a *Duna* között söpörve magunk előtt az ellenséges front utolsó töredékeit. A hó utolsó napján a hadsereg centrumának sikerül *Rinnicul-Sarattól* északra és keletre a kiépített ellenséges állásokba betörni és minden ellentámadást visszautasítani.

Január 4-én II. zászlóaljunk főlváltja támpont-szerű védőállásaiban a 18. bajor ezredet. Az ellenség sokkal lassabban vonul vissza, mint ahogy a románoktól megszoktuk. Az oroszok katonák és nem nyulak. Mialatt *Vladuleasca* községben saját huszárszakszunk van előretolva, azt éjjel megtámadják és ennek a támadásnak a hatását magunk is megérezzük, mert *Vladuleascára* telefon járórt küldtünk előre és annak is van vesztesége. Hatodikán a fél II. zászlóaljat, mint hírszerző különítményt *Vladuleascára* küldik, ahonnan *Botarlau*, *Rastoaco* és az erdőségek felé igyekszik a helyzetet földríteni, amiben támogatja a vele menetelő fél huszárszászad is.

Ez reggel $\frac{1}{4}$ 4-kor történik, vak sötétben. 8 órakor az ezredparancsnokság már megkapja a jelentést, hogy *Botarlau* felől *nagyobb ellenséges erő közeledik*. Egy kozákszászadot, amely ennek a nagyobb lovas tömegnek elővédje lehetett, a fél II. zászlóalj már vissza is vert. *Kuttner* főhadnagy a hőse ennek a vladuleascai kirándulásnak, az ő ébersége és bátorsága, ennek a szerény, mindig mosolygó, tréfás kedvű tisztnek a kiválósága hárítja el egyenlőre a nagyobb vészedelemet és tartóztatja fel az oroszok támadását. *Pechmann* bajor tábornok személyesen kereste meg *Kuttner* főhadnagyot, hogy kezet szorítson vele!

A jelek azt mutatják, hogy az oroszok megemberelték magukat,

nagyobb erősítéseket is kaptak és általános ellentámadásra indulnak az egész kiterjedt vonal ellen. Egész nap szakadatlan heves ágyútűzben állunk, amit saját tüzérségünk erőteljesen viszonzoz. Gyalogsági megfigyelőink, mozgékony és szemfüles járőreink elől vannak a védővonalban. Ezeket a védővonalakat az elmúlt napokban építettük. Az I. zászlóalj a támpontokban, az 5. és 7. századok kétfelé osztva, mint zászlóaljtartalék, a 6. és 8. századok a közép mögött, mint ezredtartalék. A. és B. alvédőszakaszokat alakítunk; az előbbinek *Lépes* százados, az utóbbinak *Vaszkó* százados a parancsnoka. Az ágyútűz egész reggel változatlan hevességgel tart. Reggel 9 óra 20 perckor kétezer lépés kiterjedésű, rendkívül sűrű ellenséges gyalogsági vonal támad a B. alvédőszakasz balszárnya és a szomszéd 216. hadosztály ellen. Tüzérségünk jól belőtt tűzzel fogadja, míg saját géppuskáink és gyalogságunk kitűnően célzott csatártűzzel üdvözli a muszkákat, akiknek szemmel láthatóan nagyon nagy a vesztségük. A támadásuk meg is akad, azután teljesen eltűnik a támadó vonal, mert a terepen kisebb dombhullámok vannak, amelyek mögött nagyon jól elrejtőzhetnek.

Délután 3 óráig csönd van, de akkor *nagyon erős támadó oszlopok* bontakoznak ki Vladuleasca felől és megindulnak egész vonalunk ellen. Saját tüzérségünk hamar belövi magát és a támadás megint megakad. Az oroszok kétségbeesett taktikáját jellemzi, hogy a gyalogság mögül most erős lovas osztagok bontakoznak ki és csillogó pikáikkal megindulnak állásaink felé vad rajta-rajtában, mint egy megvadult szálerdő. Géppuskásaink jól célzott tüze azonban pillanatok alatt úgy elsöpri őket, hogy a maradék széjjelugrik és hanyatt-homlok menekül vissza.

Eközben balra tőlünk a 216. hadosztályt már háromszáz lépésnyire megközelítette az ellenség, és jobbra, a 144. dandár jobbszárnyán is nagyon kritikus a helyzet. 4 óra körül már besötétedik és ez véget vet aznapra az oroszok támadó kedvének. Nehogy azonban éjszakai vállalkozásra gondolhassanak, a zászlóaljtartalékok éjszakára bevonulnak az első vonalba és kitöltik a réseket, a vonalak elé pedig fülelő őrszemeket tolunk előre. Minden ilyen fülelő mellett nagy szalmarakás, hogyha az ellenség támadna, ezek a kicsi máglyák hirtelen fellobbanjanak és megvilágítsák a felénk kúszó ellenséges vonalat. A támpontokból ezalatt ügyes altisztek vezetésével járőrök osonnak előre egészen az ellenségig és figyelik minden mozdulatát.

Az esti órákban *Pechmann* báró, bajor tábornok, a 15. dandár

parancsnoka, akinek még csak rövid ideje vagyunk alárendelve, tábori telefonon meleg elismerését fejezi ki a tiszteknek és a legénységnek, az éber, harcias és szívós viselkedésért. Különösen kiemeli a generális az elsőrangú földterítő és a tökéletesen megbízható jelentőszolgálatot. Ez a melegszívű, bátor, kiváló képességű tábornok nagyon becsülte ezredünket és őszinte szeretet vette őt körül a tiszték és legénység körében.

Ezen az éjszakán senki sem alszik a vonalban. A dermesztő hidegben úgy sem lehetne szunnyadni. De nem is szabad. Hajnalban erős támadást várunk.

A járőrök jelentik, hogy az ellenség ütközet-előrrszerűen biztosította magát és ugyancsak járőröket küld felénk, de a mi éber járőreink tűzharccal visszakergették őket. Így aztán foglyokat is ejtettünk ezen az éjszakán.

A hajnali támadás azonban elmaradt. Elénk járőrtevékenység van mind a két részről, de az oroszok támadó kedve mintha lelohadna.

Január 3-án foglalták el csapataink az oroszok állásait Focsanitól nyugatra és délkeletre, majd 4-e és 7-e között zajlott le a *három napos csata Putna mentén*, ahol egy német ezred elfoglalta rohammal Sloboziát és Rotestit, majd elfoglaltuk a Tatarutól Rimniceniig terjedő állásokat és egészen a Szeret folyóig törtünk előre.

Január 6-án csapataink elfoglalták a hegyek alján Odocbestit, 7-én pedig mienk már Focsani.

Az ellenség 8-án visszavonul és 9-én az ezred Vladuleascán át Botarlauba ér, ahol laktáborba száll. Az oroszok már átkeltek a Szeret folyón, de még portyázó lovas különítményeik kószálnak a folyó innenső partján és ezekkel szemben a hadosztály biztonságát *az ezrednek kell megvédenie*.

**X.
KÜZDELEM A SZERET ÉS PUTRA MENTÉN.**

A föld alatt.

Január 9-én adja ki a 15. bajor dandár-parancsnokság az intézkedést a Szeret és Putnamenti védőállások elfoglalására. Ezzel új korszak kezdődik ezredünk hadi történetében: a szívós munkát, az éber harci tevékenységet, a rendkívüli fizikai erőfeszítéseket, intelligenciát és pontosságot követelő állásharc időszaka. A partviszonyokat, az átkelési lehetőségeket kell most tanulmányozni, hatalmas technikai tervet kidolgozni és azt végrehajtani, egész télre berendezkedni az állásokban, amelyek még nincsenek, amelyeket nekünk kell majd megépíteni. Mindezt a munkát az ellenséges tüzéség állandó, gyilkos tűzhatása közben kell majd elvégezni, egyik kezünkben fegyverrel, másik kezünkben csákánnyal. Az első napok átcsoportosítással telnek el, azután megkezdődik a munka. A hóval borított, jéggé fagyott rögöket feltörni a Putna folyó mentén és megépíteni a fő-védővonalat, míg a Putna előtt, a Szeret folyó nagy kanyarulatában, amely hurokszerű formát mutat, rendkívüli gondossággal építjük az előőrs-vonalat. A fővonal mögött második és harmadik vonalat kell kiásni és mindezeket a vonalakat, valamint az előőrsök támpontszerű helyét futóárkokkal összekötni. Egész árokváros, árokbirodalom keletkezik néhány hét alatt a Putna folyó mentén. A jéggé fagyott földet derék népfölkelőink csákányai a műszaki tervekhez igazodva feltörik, elkészülnek a gyönyörű támpontok, a rókalyukak, a gránátbiztos szakasz- és rajfödözékek, a zászlóalj-parancsnokságok és ezred-parancsnokság álláshelye, a töltényraktárak, a nagy elővigyázatossággal elhelyezett traverzek. Hatalmas munka folyik itt, amely számításba vesz minden eshetőséget.

Elöl, a Szeret-hurokban, amely a túlsó oldalról félkör alakban keresztűz alatt tartható, csak tábori őrsök vannak. Mögöttük húzódik a Putna mentén a fővonal. A hóval borított, jéggé fagyott föld alatt vidám élet folyik. Tűz lobog a rajkályhákban, sütnék-főznek

az öreg bakák, tréfában sincs hiány. Közben pedig megdördülnek az ágyúk innen is, onnan is, riadó riadót követ és ilyenkor sok tréfás száz némul el örökre. A géppuskaállásokban, amelyeket rendkívüli gonddal szemeltünk ki, hogy minden oldalra kilövés legyen és a támadásra induló ellenséget oldalozni lehessen, táblák vannak, pontosan lemért távolságokkal. A géppuskairányzó erről olvashatja le, hogy a jobbkéz felől lévő bokor, vagy a balkéz felől lévő facsoport hány lépésre van. Az ezred-parancsnokság éjjel-nappal dofgozik, minden eshetőségre parancsokat, intézkedéseket készít. A lát szölag békés, téli álmát alvó végtelen moldovai hősivatag alatt forró élet, lüktető munka izzik, magyar szívek lángja lobog hazájukért, magyar férfiak karaktere, szívóssága, szorgalma alkot.

Önként jelentkező járőreink éjszakánként átmerészkednek a befagyott Szeret jegén. Fehér vászonköntöst húznak köpönyegükre, fehér nemezből készült botosokat a csizmájukra és ezek a kísérteties fehér alakok kúsznak át a fehér jégen, a fehér havon az ellenség felé, mialatt a fagyott nádasokba belekap a szél és zúg, zeng, csilingel, szomorú dalt muzsikál a nádas, mint a jégcimbalom. A fehér járőrök gyakorta hoznak fontos híreket és hoznak még más is: orosz gépfegyvereket és puskákat. A Szeret jegén átmerészkedő kísértetjárőrök parancsnoka igen gyakran *Szabó* Péter makói születésű szakaszvezető, az ezred egyik legvitézebb katonája.

Az ezred kiválik a 301. német hadosztály kötelékéből és a 7. cs. és kir. lovashadosztály és a 20. cs. és kir. lovasdandár parancsnoksága alá lép. A dragonyosok és ulánusok, akik állásainktól balra foglalják el a lövészárkokat, csudájára járnak annak, amit a budapesti ezred ezen a helyen már alkotott. Parancsnokai különös elismeréssel vannak munkánk és vállalkozó kedvünk iránt, amelyet sem az ellenség puskái, ágyúi, sem az időjárás mostohasága nem lankasztanak.

Különösen kiemelkedik lovas parancsnokaink közül *Bleyleben* báró ezredes, a 20. lovasdandár parancsnoka, aki hosszú hónapokon át volt előjárónk. Rendkívül megszerette az ezredet, állandóan érintkezett a tisztikarral és minden alkalmat megragadott, hogy szimpátiáját, nagyrabecsülését kifejezze. Ennek az osztrák tisztnek a gondolkozására jellemző volt a következő eset: Egy tábori mise alkalomával a fölállított zászlóalj parancsnoka, *Baróthy* Jenő őrnagy németül adta a jelentést neki. *Baróthy* őrnagy ezt nyilván azért tette, mert ő maga császári és királyi vadásztiszt volt, az ezredes dandárparancsnok pedig ugyancsak cs. és kir. ulánustiszt, aki nem tud magyarul. A brigadéros azonban így szólt;

– Bitte, Herr Major . . . Ön jelenleg a m. kir. honvédségnél teljesít szolgálatot és én is a m. kir. honvédség egyik csapata előtt jelentem meg, mint előjáró. A m. kir. honvédség szolgálati nyelve magyar. Kérem a jelentést magyarul! . . .

Mikor a 7. lovashadosztály elvonult erről a harcterről és el kellett búcsúznunk Báró *Bleyleben* ezredestől, a kiváló képzettségű, előkelő gondolkozású vezérkari tisztjétől, *Oti* kapitánytól, – kevéssel utóbb hírt hallatott magáról! Már más karctéren volt a hadosztály, mikor egy dragonyosaltiszt érkezett ezredünkhöz, aki levelet és csomagot hozott *Bleyleben* ezredestől. A csomagban színezüstből készült tál és ámpolnák voltak, a tábori misék céljaira. Az ezredes kiegészítette korábbi ajándékát: egy szép, ezüst templomi csöngetyűt. Meghatottan fogadtuk a bőkezű ajándékot, amellyel nemcsak tábori oltárunk gyarapodott, de az a hála és tisztelet is, amellyel brigadérosunk messze túnt alakja után néztünk.

Drótakadályok, később elektromos drótakadályok épülnek. Tábori őrsök támpontjai, amelyeket közvetlenül az ellenség orra előtt, belátható terepen, állandó ágyú és géppuskatűzben kell építeni. Valóságos erődök. Aki utóbb megnézi ezeket a modern erődítéseket, nem tudja elképzelni, hogy ilyen viszonyok között, az ellenség torakában, állandó keresztűzben, hogyan lehetett nyugalom az embereknek ilyen tökéletes munkát végezni!

Egymást követik a tábori munkákra, az erődítésekre vonatkozó intézkedések, a harc, a riadó, a gázriadó-rendelkezések. Bevonulnak az állásokba a nehéz aknavető és a fényszórók. Éjszakánként a vak sötétségben sietve szállnak föl innen is, onnan is a kék, zöld és sárga tűzkigyók, a világító rakéták, amelyeknek titkos jelbeszédét csak az érti, akit illet. A fényszórók lángoló szeme fűrkészve forog a sötétségben. Mikor a természet alszik, mély csönd üli meg a hómezőket, és alig kattann egy-egy lövés – mintha csak az álmából fölriadó géppuska vakkantana egyet, hogy azután tovább aludjon – az izzó ciklopszeme belefűrődik a sötétbe, fényszórókat hasít az éj renetegéből, majd nyugtalan forgásában megáll, merően rászögeződik egy irányra, mintha mondaná: „Ahá, látlak! Ellenséges járőr, most surransz át a nádas jég-alagútján . . . Látlak! ...” ilyenkor parázs kis csetepaté támad, fölriad szendergéséből mindenki, a rókaljukból és rajfödözékekből kirohannak az emberek és elfoglalják állásaikat. De máskülönbén csak az egyes figyelők vannak elől, éberem, kézben tartott puskával, mert arra lehet számítani, hogy a befagyott Szeret folyón átsurrannó ellenség

közvetlen közelről támad ránk és akkor egyetlen jel van az alarmra:
a lövés!

„Elénk harci tevékenység”.

A tábori őrsökön napirenden vannak a kisebb-nagyobb ütközetek. Vagy az oroszok támadják meg a mi tábori őrsünket, vagy a mieink indulnak támadásra az oroszok ellen. Az ezred hadnaplója már csak szüksézávan, egy-két sorban említi meg, hogy „élénk harci tevékenység a 4. számú tábori őrsön”. Olyan mindennaposak, olyan gyakoriak ezek a kis vállalkozások, különösen az ellenség hiábavaló áttörési kísérletei, visszavert rajtaütései, hogy már különösebb izgalmat nem keltenek. Február 5-én az egyik tábori őrsöt, amelynek parancsnoka *Czakó* Károly őrmester, egy behavazott kis erdőparcella felől, amely a Szeret partján van és kitűnően leplezi úgy az oroszok, mint a mi készülődéseinket, félkör alakban háromszázfőnyi gyalogság támadja meg. Az erdő védelme alatt az ellenség mintegy háromszáz lépésre közelíti meg a tábori őrsöt, mire saját tüzérségünk olyan jól belövött srápnelltűz alá veszi, hogy kissé nyugati irányba húzódik el. Ugyanakkor a tábori őrs jól célzott, nyugodt és erős gyalogsági és géppuskatűzzel fogadja, amiben a szomszédos tábori őrsök eredményesen támogatják. A Szeret folyó merész könyök-alakú kanyarulata ezen a helyen lehetetlenné tette a fővonal megépítését, mert az aránylag rövid vonalat az ellenség állandó keresztűz alatt tarthatta volna = Ezért épült fővonalunk hátrább, a Putna mentén, míg a Szeret partján csak tábori őrsöket állítottunk fel. A tábori őrsök kihasználták ugyanazt a szeszélyes folyamkanyarulatot, amely a fővonalra nézve hátrányos lett volna: úgy épültek, hogy egymás kilövését soha sem akadályozzák, egymás visszavonulását ne veszélyeztessék tüzükkel, ugyanakkor pedig bármely oldalról átkelt ellenséget egyszerre két-három tábori őrs tudjon keresztűzű tűzzel fogadni.

A tábori őrsön az ütközet ötven percre tartott. Az ellenség heves gépfegyver és gyalogsági tüzűnkűtől szorongatva visszavonult, mikűben egyik ütegűnk erős zárűtűzet adott a háta mögű és nagy pusztítást végzett benne. Közben elindult a tábori őrs támogatására fél tartalékszázad is, amelynek beavatkozására már nem került sor. Az ütkűzetnek mindűssze két sebesűltje volt, míg az ellenség hatottjai halmokban fekűdtek a tábori őrs drűtakadályai elűtt és az lerdű fái között.

A kis ütközetet tulajdonképen tizenöt ember vívta meg háromszázzal szemben. *Czakó* őrmester meg is kapta utóbb ezért a haditényéért az arany vitézségi érmet, míg bátor, rettenthetetlen szívű és biztoskezü harcosai szintén kitüntetésben részesültek.

A befagyott Szeret jege szinte csábította a vállalkozásra mind a két felet. Állandó nyugtalan harci tevékenység folyt kölcsönösen, ködben, fagyban, zimankóban, szélviharban. Ha pedig kiderült az idő, megjelentek állásaink fölött a repülők. Alig csillant meg azonban a téli napsütésben az orosz, vagy francia repülőgép szárnya odafönt, alig lettünk figyelmesek a berregésre, már megszólaltak repülő-elhárító ütegeink, majd felrepült nagy dongassál, mérgesen egyikét saját repülőnk és ilyenkor parázs repülőpárbajnak lettünk tanúi odafönt. A jó alföldi magyarok pipázgatva nézték az ilyen mindennapi látványt, mintha színházban lettek volna. Igaz, hogy a színelőadást gyakorta zavarta meg egy kis kellemetlen incidens: a repülők nem csak azért jöttek, hogy állásainkat fürkésszék, felülről lefotografálják és lerajzolják, – mint ahogy a mieink is megtették az övékkel – hanem az udvariassági látogatás alkalmával leadták a névjegyüket: két-három iszonyú zajjal explodáló bombát, amely hol az állásokra, hol a Putna-hídra esett.

Élet a hó alatt.

Vitéz és kitartó volt ez az ezred, mikor harcolni kellett, – kötelességtudó, leleményes, tanulékony és szorgalmas, ha építeni kellett. Nem volt a hadi életnek olyan területe, olyan vonatkozása, olyan viszonya, amelyben meg ne állta volna a helyét! És amikor írjuk annyi év után e dicsőséges múltú regiment történetét, amikor újra elének lépnek a naplók, a hadműveleti iratok, a napiparancsok, diszpozíciók, jelentések lapjairól, fakult betűiből az események, félnék néznek régi arcok, megelevenednek a múltak árnyai – mély meghatottsággal, hódolattal emlékezünk a férfiakra, akik hazájuktól oly messze űzve, ezernyi viszontagsággal küzködve, az emberi szenvedések poklaiban jártak odalent és a lelki föntség étheri magasságaiban szálltak odafönn.

Aki vissza akarja idézni tetteiket és becsületesen akar beszámolni életükről, vagy jellemezni akarja őket, annak nem is kellene mást tenni, mint a hadilevéltár irattartóiból kiszedni és időrendben összeállítani mindazt az elismerő parancsot, írásban kifejezett tisztelegést, amivel magas parancsnokok, idegen kötelékek vezetői, más

nemzetből való előjárók fölékesítették valaha is a múlt kódében eltűnt ezredet.

E nehéz állásharcok idején ideálisabb parancsnokot nem is találhatott volna az ezred, mint *Raics* Károly ezredest. Páratlan tudása, képzettsége, szívós munkabírása, állandó feszültségben lévő harciassága átömlött minden emberbe, idealizmusa lángragyújtotta a tiszteket és a legénységet. Mindenki erőinek, erkölcsi, szellemi és testi képességeinek teljességét öntötte bele a munkába és a harcba.

Milyen különös élet volt ez a hó alatt! Az emberek berendezkedtek a fűtött fődözekekben, a duruzsoló tűz mellett pipáztak, tisztogattak, levelet írtak, kártyáztak, meséltek és énekeltek, mi alatt a figyelők odakünn néztek farkasszemet a hófúvással, a sivalkodó éjszakai széllel és a sötétben felénk kúszó ellenséggel. Egyik-másik földalatti otthon valóban azzá változott: folyóiratokból kivágott képek, rajzok, karrikatúrák, féltett családi arcképek kerültek a falra, az ágyülövedékektől szétdúlt, bitangra maradt környékbeli házakból bútorok, pokrócok, lámpák, háziszerszámok tették lakályossá a nagy ürgelyukakat és a hatalmas földalatti vakondvárosnak, amelynek megvoltak a maga utcái, mellékutcai, alagutai, terei, – meg volt a maga vasfegyelme, rendje, közigazgatása – meg volt a maga szabályos társadalmi élete is. Micsoda zsúrokat rendeztünk csendesebb napokon ezekben a fődözekekben! A kártyapartikat és a szelíd pityizálást természetesen riadók, gázriadók, repülőtámadások, ellenséges bombák robbanása zavarta meg és gyakorta megtörtént, hogy amikor a félbemaradt kártyapartit folytatni akartuk, a partnerek közül valaki már hiányzott... A kényelem, a fizikai jólét netovábbja volt, amikor hóföregetes éjszakán behúzódhattak az emberek ezekbe a nedves, földalatti lyukakba és barátságos tűz mellett hallgathatták, amint odakünn a hósivatagon velőket rázó farkasüvöltés zúg végig. „A kutyák – mondogatták ilyenkor – szegény kutyák...” Mert a fődözekek között, a nagy hóban és kietlenségben nyolevan–száz kutyából álló elvadult csordák csatangoltak. A környékbeli falvak házai félig rombadőltek, a lakosság elmenekült, de a kutya nem hagyja ott a tűzhelyet, a kutyák itt kóboroltak a vidéken, majd a közös nyomorúság csordába hajtotta össze őket és attól fogva lomposan megnőtt, csatagos szőrrel, csontig lesóványodva, vérbenforgó szemmel kóboroltak a határban, a külsejük és üvöltő hangjuk mi-ben sem különbözött az ordasokétól.

Egy derült napon két ilyen elvadult kutya merészkedett egészen az állásokig. Nem volt csoda, az egyik árokban jókora csa-

pat baka sütkérezett és ette a jó gulyást a csajkából. Ennek a mámorító szaga hozta oda a szerencsétlen kiéhezett állatokat. Sártól borított, lompos szőrűk a földet érte, szemük kopogott az éhségtől. A jó bakaszív, amely odaadta az utolsó falat kenyerét az éhes ellenségnek, mikor fogságba került, most gulyásra invitálta a csúf, züllött állatokat. Azok fölfalták, amit kaptak, azután farkcsóválva csúsztak oda egymás után az emberekhez hízelegni és ismerkedni. Valamelyik jótét-lélek megmosdatta, megkefélte őket – persze benn. a jó meleg rajkályha mellett, csajkában melegített vízzel – mire a szerencsétlen állatok levetették nyomor-inkognitójukat és kitűnt, hogy nagyon szép fehérszőrű, nemesített juhászkutya mind a kető. Ezek után megtartották a kutyaavatást és elnevezték a nőtényt Putnának, a hímet Szeretnek, a két folyóról, amelynek a mentén állásaink voltak. Szeret és Putna ettől kezdve az ezred fogadott gyermekei voltak, az ezred-parancsnokság is elkönyvelte őket, mint ezredkutyákat, az ezredélelmező tiszt, *Melczer* főhadnagy, szabályszerűen „élelmezésbe vette” a két állatot, akik ettől kezdve hozzátartoztak az élelmezési létszámhoz és megkapták a porciójukat. Erre ugyan nem volt nekik szükségük, mert a végsőkéig elkényeztettek mind a kettőt a bakák: a legjobb falatokat dugták oda nekik a szolgálati út megkerülésével is . . . Szeret és Putna ettől kezdve bajtársaink voltak, jóban és rosszban velünk tartottak és semmiféle pergőtűzzel, gázriadóval, harci zajjal nem lehetett őket elriasztani a lövészárokból. Mikor az orosz tüzéség nagyon lőtte az árkokat és egyik-másik mellvéd beomlott, maga alá temetve néhány embert, az ágyúk dübörgésébe, a gránátok dobbanásába, a srappellek sziszegésébe, a golyók vijjogásába és a géppuskák kemény kelepelésébe belevegült Putna és Szeret harcias vad ugatása.

Hiába, ők is megtették a magukét!

Elkényeztetett, ápolt, agyontáplált két fehérszőrű kutyus lett belőlük, mire kitavaszkodott. Azt az örömet pedig nem lehet leírni, amikor a Putna-Szeret családban – családi esemény történt. Összesen hat darab kis fehér kutya vinnyogott a tűz mellett a földözékben, ahol aggódó szakállas és pipás bajtársaik vigyáztak, hogy a családi esemény lehetőleg a higiénia minden szabályának betartásával történjék. A kutyusokat, amint néhány hetesek lettek, széjjel osztották a zászlóaljok között. Ez nem ment minden belső villongás nélkül. Afférek, veszekedések támadtak a kutyák miatt, a tisztek bölcsességének és nyugalmanak kellett a zavaros kutya-ügyekben és kutya-érzékenységben valahogyan rendet teremteni.

A szegény jó öreg katonák, messze az otthonuktól, a családjuktól, a gyermekeiktől – hányan nem látták még az újszülött kisfiúkat! – kerestek maguknak valakit, vagy valamit, hogy a szívkben meggyülekezett gyöngédséget kiáraszthassák . . .

Március elején páratlanul heves havazás zúdul a moldvai vidékre. A műszaki munka szünetel, a legénység azzal van elfoglalva, hogy az árkokból és a drótakadályok közül éjjel-nappal takarítja a havat, mert ha csak két óra hosszát szünetel ez a munka, nem tudnának többé kibújni a menedékeikből, örökre betemetné őket a fehér szemfedő. Március harmadikán rendkívül heves északi szél járul hozzá a havazáshoz, látni egyáltalán csak pár lépésre lehet. Óriási hőtömegek emelkednek a síkságon, az állások mögött közlekedni még szánkóval is alig lehet. Szibériai kép ez: a kétméteres hó hátán zihálva erőlködő kócos, hosszúszerű lovak, amint négyen húznak egy kis szánkót és a szánkón gubancos subába bújt emberi alak, akinek a bajusza és a szakálla jégcsapokból van. Mikor azután a szánkó megáll valahol az állások mögött és lekaszalódik róla a subás, nagy nehezen megismerik: *Gergely* Sándor ezredorvos. A hűséges bajtárs, aki a háború kezdete óta járja velünk a harctereket és gyógyítja a sebeket. Most útitársat is hozott magával, aki ugyancsak subából és lábzsákból bontakozik ki: a dandár új tábori lelkésze *P. Szabó* Piusz, a kolozsváriak népszerű ierencrendi gvárdiánja, aki eljött az állásokba, hogy a legénységgel foglalkozzék.

Március vége felé vízióitok jelennek meg a Szeret jegén: az olvadás első jelei. Azután megindul a jég a folyón, erősen zajlik a Szeret, abba is maradnak a kölcsönös csatározások, csak a tüzéség felesel egymással.

Hát szükség is volt erre a kis harc-szünetre, mert az óriási hőtömegek most egyszerre kezdenek olvadni, árvíz borítja el árkaikat, elsöpréssel fenyegetve mindazt, amit január első napjaitól kezdve építettünk. De a kitűnő műszaki vezetés, a legénység rendkívüli szorgalma és munkában való jártassága elhárítja a vészt, a kiöntött ürgék legyőzik a vizárt és emberfölötti igyekezettel tisztítják meg a víztömegektől földalatti városukat. A munkában buzgón részt vesznek a porosz „cseretisztek” is. Jobbszárnyunkon németek vannak állásban és a hadsereg-parancsnokság rendelkezésére német tiszteket osztanak be a mi századainkban. – a mi tisztjeinket a német századokba, hogy kölcsönösen megtanuljuk egymást szeretni és – sok minden újat is lássunk egymás körében.

Tavaszdodik, a fű zölden zsendül az árkok szélén, a fák bontogatják rügyeiket, az égen báránfelhők úsznak, mint odahaza a kedves birkanyájak a honi mezőkön. Az árkok szélén üldögélnek és pipáznak az emberek. Arról beszélnek, hogy most odahaza is zsendül a határ. És nézik a vadvizeket, a kiöntéseket, a nádasokat. Mintha otthon volnának...

E nagy kiterjedésű víztükrök szélén megkapó látvány fogadja az embert: száz-százötven gólyából álló csapatok álldogálnak a vízben fél lábon, nyújtogatják a nyakukat az idegenek felé, nagyon szelídek, eszük ágában nincsen elmenekülni.

Már tudjuk, hogy Szentpétervárott kiütött a forradalom, az emberek két hét óta nagyon izgatottak és csak orosz belpolitikai kérdésekkel foglalkoznak. „Mi lesz most? Talán vége a háborúnak?”... A forradalom híre elérkezik a szemben lévőkhöz is. Kibújnak a földözékekből, előre jönnek a Szeret partjái, barátságosan integetnek, mire a mi embereink is elhagyják a tábori őrsök támpontjait, fogyatékos muszka tudományukkal átkiabálnak és folyik a barátkozás. „Vége lesz a háborúnak, brat – kiabál át a muszka. – Orültök-e neki?” „Örülünk hát – felelnek – Tyüh de nagy dinom-dánom lesz! Együtt járjuk a kállai kettőt”. Az egyszerű hadi népek, akik egyáltalán nem haragusznak egymásra, csak úgy parancsszóra gyilkolják egymást, a nép gyermekei, együtt sütkéreznek a tavaszi napsütésben, és barátkoznak, mialatt még egyáltalán nincsen béke, sőt a tűzérési tevékenység egyre hevesebb. Van valami megrázó abban, ahogyan az orosz és a magyar paraszt átbeszélget pipaszó mellett, mint ahogy a kerítésen szoktak átbeszélgetni a szomszédok – és azalatt az ő ágyúik és a mi ágyúink szórják a halált!

Március végén a 2. számú őrsöt minden védekezés ellenére kiönti a víz. Az úgynevezett *rövidített vonal* is, amely a fővonal előtt van és csak általános támadás esetén jutna szerephez, víz alá kerül. A következő napokban a munka a vízveszedelem elhárítására szorítkozik. A tábori őrsök is a helyükön maradnak, a 2. számút kivéve és harcolnak, most már nemcsak a muszkával, de a vízzel is.

De elhárítjuk ezt a veszedelmet is. Elmúlik a nagy víz, kisüt a nap és most már végérvényesen itt a tavasz.

Mióta a gyalogsági vállalkozások szünetelnek, az ellenséges tűzérés sokkal tevékenyebb. Állandóan végigszórja állásainkat, és sok veszteséget okoz, de a mi tűzérésünk is megfizet neki.

Április 15-én az oroszok ismét kijönnek a Szeret partjára, fehér kendőket lobogtatva. Ezen a napon van az ő húsvét vásár-

napjuk. Néhányan meg is fürödnek a folyóban és barátságos szavakat kiáltanak át a tábori őrsre. Mivel a dandár-parancsnokság megtiltotta az ellenséggel való barátkozást, embereink nem mernek nekik felelni, de nem lönek rájuk, nem zavarják meg vallásos ünnepi hangulatukat. És az oroszok még sokáig ott állnak kis csoportokban a parton, lobogtatva fehér zsebkendőiket, lapos tányérsapkájukat és kórusban kiáltják át üdvözlétül az innenső partra: „Krisztus föltámadott!”

Forrón zuhan reánk a nyár, épp oly kegyetlen tüzeseivel, mint amilyen kemény szibériai tél hasogatta a csontjainkat. A legénységet el kell látni vászonruhákkal és részben angol tropikus sisakokkal. A rengeteg szúnyog, amely a Szeret és a Putna nádasából jön, mocsárlázat, maláriát és egyéb megbetegedéseket okoz. A tiszték és a legénység igyekszik zöld szúnyogháló-anyaghoz jutni, szúnyogkesztyűkben és lefátyolozva járkálnak a napon. Az ezred ezekben a forró hetekben megváltoztatja az állását, a szép, nagy gonddal épített földalatti városból kivonul és a bal szárnyra húzódik át, a Putna medre előtt épített német állásokba. Ettől kezdve könnyebb az élelmezés, mert a Putna rendkívül meredek és mély medrében történik.

Ebben az évszakban tart szemlét a hadosztály felett *Frigyes* kir. herceg, Ófelsége helyettese a hadsereg főparancsnokságban. Nagy megelégedését fejezi ki csapatunk katonás magatartása fölött.

A nyári hónapokban elvonul a 7. lovas hadosztály és mi meghatottan búcsúzunk derék dragonyos és ulánus bajtársainktól, valamint az osztrák landwehr-lövészektől. Előkelő gondolkozású, lovagias bajtársakat ismertünk meg bennük és különösen nagyon nehéz elszakadni a nemes *Bleyleben* ezredestől, dandár-parancsnokunktól, aki annyiszor tüntetett ki bennünket szeretetével. Vasárnap tartott tábori miséinkről soha sem maradt el és bajtársias szimpátiáját, az ezred vitézsége fölött érzett bámulatát, az elegáns ulánus-ezredes kifogyhatatlan bőségben nyilvánította.

A tábori misék.

Meg kell emlékezni ezekről a *tábori misékről* is. Az ezrednek ezekben a hónapokban már van új tábori papja, *Surányi* Ferenc Ödön, győregyházmegyei fiatal lelkész személyében, aki lelkes, bátor ember, igazi katona-pap és igazi apostol. Majdnem minden idejét a lövészárokban töltötte, vigasztalta a kesergőket, olvasgatta a pana-

szos leveleket és ha volt analfabéta az ezredben, annak megírta ő a levelét, a hazavágyó szív szavával: „Kívánom, hogy ezen pár sor írásom jó egészségben találjon . . .”

Ebben az időben kaptuk meg *Fetser* Antal győri püspök fejedelmi ajándékát: a teljes tábori oltár-fölszerelést, miseruhákkal együtt. A bőkezű ajándék olyan lelkesedést váltott ki legénységünk-ből, hogy a tábori misék céljára fenyőfából ízléses, állandó oltársátrat építettek, amely a maga nemében gyönyörű volt. *Hurm* Jenő őrmester pedig hártypapirosra színes templomi ablakokat utánzó képeket festett. Ha átsütött a nap ezeken a művészi hártyaképeken, üvegablakos, gót kápolnának látszott a legénység buzgalmából erölt templom-kunyhó.

A tábori misék zenei programja igen gondos volt. A legszebb régi magyar Egyházi énekeket adta elő megkapóan az ezred új énekkara, amelyet *Szöllősy* Ferenc népfőlkelő tanított be és vezényelt. *Szöllősy* ugyanis karmester volt a polgári életben. A háború után ő lett a megalakult új rendőr-zenekar első karnagya. Az ezred énekkarának munkáját szeretettel ellenőrizte és könnyítette meg *Raies* ezredes.

Augusztus utolsóelőtti napján a 144. dandár vezérkari tisztje rövid úton közölte az ezred-parancsnoksággal, hogy minden percben várja a távirati parancsot, amely ezredünket kiragadja mostani beosztásából és az olasz harctérre szólítja. Izgatott készülődés kezdődött, mindenki érezte, hogy most érjük meg hadi pályánk legnehezebb napjait, most érjük meg mindannak a veszedelemnek, viszontagságnak teljes betetőzését, amelyben eddig is annyi részünk volt. Szeptember 4. napján megérkezett az indulási parancs és az ezred búcsút vett a 144. dandár parancsnokától, *Bacila* Traján tábornoktól. Nem gondoltuk még, hogy a bátor és kitűnő tábornok, aki hűséggel harcolt román fajtestvérei ellen, – mint osztrák-magyar dandár-parancsnok itt a romániai fronton, – kevéssel utóbb a román megszállás alá kerülő *Temesváron* fog szolgálni, mint román altábornagy és hadtestparancsnok!

XI.
A KARSZTON.

Bainsizza.

Viszi már a vonat a viszontagságos ezredet új sors, új nyomorúság és a férfias bátorság új próbái felé. Mikor több napos utazás után a katonavonatok lassan közelednek a harc-terület felé, alkonyodik éppen a nyárvégi nap és megzendül a levegő. Mintha a kopár *Karszt* morajlana, elátkozott kőtenger mélységeiből hörögnének a tengerfenék szörnyei és őrjögve szidalmaznák az elátkozottak új csapatát. Zúg, bömböl, vonaglik a levegő... Az olasz pokol, a szikla-alvilág hangjai üdvözlik az érkezőket.

A *Ba insizza*-fönsík szörnyű toroka hívja embereinket. Kietlen sziklák, szakadékok, kőszálak és az olasz tűzéréség halált okádó acél-szörnyetegei. Különleges veszedelmek és különleges harcmodor várt ezen a területen. Itt nem lehet puha földből fedezéket ásni, kemény, kietlen sziklákon folyik a harc, a srappellszilánk, vagy az egyes golyó nem egy embert sebez meg, hanem talán tízet, mert ha ólom, vagy acél belevágódik a sziklába, széjjelfröccsen az éles, kicsiny kőszilánk, a legszörnyűbb sebeket ejtve a körülállókon. Óriási túlerővel, az ellenség rendkívüli technikai fölényével kell majd szembeszállnunk, soha nem látott erejű, koncentrált tűzérésegi aknavetőket és sűrű repülőrajok gyilkos támadásával.

Szegény öreg katonáink megismerkednek mindjárt az első napokban az olasz tűzéréség pontosan belőtt pergőtüzével, ezzel az idegtépő hangzavarral, amely hosszú órákon át nem enyhül, tépi az agyat, megzavarja az öntudatot, süketté, vakká, szédültté teszi az embert és tömegesen szedi áldozatait. Olyan szörnyű sebesüléseket láttunk, az első napokban, már – vékony kőszilánkok által leszakított kezeket, füleket – amilyenekre eddigi harcterületünkön nem is gondoltunk. Az ellenség repülőtevékenysége is igen nagy. Sűrű *Caproni*-rajok szállnak el a sziklakráterek fölött, géppuskatűzzel és mennydörgésszerűen robbanó bombákkal pusztítva és nyugtalanítva a gyalogságot. Nagy a vízhiány, mert az egész vidéken

alig lehet ivóvízre akadni és a nehezen megközelíthető sziklaiönsíkra csak igen körülményesen, verejtékes kapaszkodó úton tudják föl-szállítani a vizet, de az élelmi szert és a lőszert is a *Cepovani* völgyből, ahol az ezred vonata áll. A vonat is állandóan ki van téve az ellenséges repülők pusztításának.

Szeptember 29-én a kora reggeli órákban az ellenség elfoglalja a 22-es vadászok által védett 897. magaslatot, és nehéz ütegeivel egyre hevesebben lövi a 801. és 833. magaslatokat, amelyeken a mi századaink védekeznek. 7 órakor az olasz gyalogság heves támadást kísérel meg 8. századunk balszárnya ellen. A gyalogság támadását megsemmisítő tüzérségi tűz előzi meg, fél óráig tombol, őrzöng, tépi-zúzza, dönti halomra szikla-állásainkat és szaggatja széjjel a légénységet az olasz ütegek tüze. Olyan nagy az ember-vesztés, hogy széles rések támadnak a védőállásban és a déli órákban az ellenség áttöri ezt a laza védővonalat, behatol a tüzérség-ütötte térközökön. Szívós védelem után a II. zászlóalj géppuskás századának egyik puskáját is hatalmába keríti.

Ez délután 2 órakor történt. *Kuttner* főhadnagy, az 5. század parancsnoka, aki sohasem vesztette el sem a hidegvérét, sem a derús kedvét, előre látta a veszélyt és a balszárnyat idejekorán visszavonta. A 3. század ellentámadásra indul, ám ez nem sikerül, mire a zászlóalj és ezredtartalék zúdul hatalmas ellentámadásban délután az ellenségre és 4 órakor visszafoglalja a 833. magaslaton az egész állást. A II. zászlóalj tartaléka és a rohamszakasz pedig délután 5 óra 20 perckor indul ellentámadásra az ellenség erős osztagai ellen, amelyek az 5. század állásaiba benyomultak. A rohamszakasznak sikerül az ellenség hátába kerülni és amikor a zászlóalj tartaléka – a 7. század egy része – nekitámad az ellenségnek, a rohamszakasz elvágja a visszavonulás útját, és *szörnyű öldöklés után* foglyul ejtünk 1 kapitányt, 2 hadnagyot, 36 embert és visszavesszük a déli órákban zsákmányolt géppuskánkat is.

Ez volt az *első nagyobb ütközet*, amelyet az olasz harctéren megvívott az ezred. A légénység önbizalmát rendkívüli mértékben növelte a siker és most már bizonyos volt, hogy e szokatlan új terepen, e különösen veszélyes viszonyok között is ugyanazok maradunk, akik eddig voltunk.

Ennek a napnak csupán ezen az egy kis ponton 14 halottja, 43 sebesültje és 43 eltűntje van! . . . Hogy a 43 eltűnt közül hányan haltak meg, – csak éppen a holttestüket nem találják – és hányan estek olasz fogságba, azt egyelőre nem tudjuk. Ezen a napon esik

el a soha meg nem rettenő hős *Dávid* törzsőrmester, a legbátrabb katonák és a leghiggadtabb altisztek egyike.

Éjjel-nappal folytonos harctevékenységben telik az idő. Az ellenség előredolgozza magát, állásait akarja kijavítani, aknatámadásokra indul, nyugtalanítja vonalunkat, folytonos izgalom, harc, kölcsönös megfigyelések, sűrű járőrtevékenység, pillanatra sem pihenő harc, harc, és harc . . . Különösen *Podlaka* és *Mokrini* között a II. zászlóaljat háborgatják állandóan. De ha nem is támadnak, az ellenséges tüzérség soha sem tart szünetet. Okádja ránk a halált éjjel és nappal. Az olasz tüzérség lövedékei fölszakgatják a sírokat is: halottaink tetemét újra meg újra tépik – tapossák a gránátok. Szegény megdicsőült bajtársainkat újra eltemetjük.

Október 13-ról 14-re virradó éjszaka *Hangay* százados az I. és II. zászlóaljak rohamszakaszaival roham járőr-vállalkozást hajt végre. Sikerül az ellenség első drótakadályát keresztülvágni, majd a második akadályig, az úgynevezett spanyol lovasokig hatol előre a járőr, ahonnan kézigránátokat dob az ellenség állásába és annak nagy károkat okoz. Október 24-én egyik rohamvállalkozás a másikat követi a mi oldalunkon. Ám ez a nap sok halottat és sok sebesültet jelent az ezred veszteséglistáján. A kölcsönös járőrtevékenység ezekben a napokban rendkívül heves, mert az ellenség is értesült arról, hogy az osztrák-magyar hadsereg mögé nagy német erők érkeznek és valami készül a megingathatatlannak vélt olasz Jsonzó-vonal ellen.

Hatalmas készülődések napjai ezek. Német tiszték érkeznek az állásokba, akik mielőtt a *Karszt* meredek útjaira lépnének, az osztrák-magyar hadsereg tábori sapkáját nyomják a fejükbe a jellegzetes német sisak helyett, nehogy az ellenséges repülők meg állapítsák a német csapatok és a német vezérkar jelenlétét. Csapatok menetelnek a völgyekben, katonavonatok robognak a vaspályákon, ütegek változtatják a helyüket, 3072-es lövegeket építenek be rejtett szakadékokban új tüzelőállásba, hatalmas készleteket halmoznak fel tüzérségi anyagból, gyalogsági lőszerből, kórházi felszerelésből és élelemből. Készülődünk a hatalmas ökölcsapásra!

Karfreit előtt.

Hogy megértsük a *Tolmein-karheiti* áttörés előzményeit és hadászati körülményeit, jól vessük emlékezetünkbe az alábbiakat. Ez a hadászati rész *Greiner* Béla alezredesnek a magyar Katonai Szemlében megjelent tanulmányából való kivonat.

Az entente-hatalmak 1917 nyarán minden hadszíntéren támadásba mentek át. Ebben az időben az olasz hadszíntéren 20 és fél osztrák-magyar hadosztály állott szemben 44 olasz hadosztállal. 20 és fél erejében megfogyatkozott, rosszul táplált, fogyatékos fölszerelésű, folytonos harcokban végsőkig kimerült, soha föl nem váltott hadosztály, 44 kiválóan fölszerelt, a legmodernebb ruházattal és fegyverzettel ellátott, kitűnően táplált és a folytonos fölváltás következtében pihent olasz hadosztállal.

Az *Isonzo*-hadseregnél, ahol az arány a mi hátrányunkra 1:2 volt, rendkívül szívóssággal ismételték támadásaikat, hogy az *Isonzónaljai* áttörve elérjék *Triesztet*. A tíz *Isonzó*-csatában minden erőfeszítésük ellenére sem voltak képesek áttörni a vonalat, és egyetlen eredményük 1916 augusztus havában *GÖRZ* elfoglalása volt, aminek következtében az osztrák-magyar hadvezetőség kénytelen volt visszavonni a *Monte San Michèle* vonalat, amelynek *Görz* a hátában volt. *Cadorna* tábornok, az olasz hadsereg vezérkari főnöke, akit a vicclapok állandóan csigaháton ülve rajzoltak, *harcmodort változtatott*: az *Isonzó*-arcvonal erősen megszállt és megerősített déli szakaszáról az évek óta csöndes *Tolmein–Salcano* szakaszra tette át a súlypontot, ahol a kietlen Karszi-vidéken nagyon csekély erők tartották megszállva az arcvonalat. Így azután sikerült is az olaszoknak a 11-ik *Isonzó*-csatában gondosan előkészített éjjeli támadással az osztrák-magyar védőövet visszanyomni és megvetni lábukat a *Bainsizza*-fensíkon, – ahová ezekután vezényelték át a *mi ezredünket*, az új arcvonalba, amely a *Bainsizza–Heiligengeist* vonalban volt. Az ellenség folytatta ezen a szakaszon is áttörési kísérleteit, amelyek azonban megghiúsultak. Sajnos, azt elérték, hogy a legkedvezőtlenebb Karszterületre szorultak szakaszaink, ahol a gyalogosok is alig tudnak közlekedni, víz nincsen, rendkívül kietlen, vad, sziklacráterekben kénytelenek tanyázni a szomjúságtól eltikkadt, éhségtől sanyargatott emberek, akiket az ellenség folytonos pergőtüze szörnyen elkínoz. Nemcsak az idegeiket teszi tönkre, de a becsapódó gránátok a kőszilánkok ezreit fröccsentik széjjel, fantasztikusan szörnyű sebesüléseket okozva.

Az olasz haderő *innen akarta megnyitni az utat Trieszt felé* a most következő 12-ik *Isonzó*-csatában. Ha a *Bainsizza–Heiligengeist* vonalra és a *Monte San Gábrielére* ráteszik a kezüket – amely már a 11. *Isonzó*-csatában ismételtlen gazdát cserélt – a Wippach-völgy tarthatatlan és az egész állást föl tudják sodorítani az Adria-i tengerig.

És akkor szabad az út Triesztig!

Az osztrák-magyar hadvezetőség elhatározta, hogy a készülő új olasz tömegtámadást *megelőzi* és támadással fogja a helyzetet javítani. Legkedvezőbbnek ítélte a támadás végrehajtásához az *Isonzó* legészakibb *flitsch-tolmeini* szakaszát, mert ezen a csöndes arcvonlárészen aránylag gyöngébb olasz erők álltak velünk szemben. Augusztus 29-én el is határozta hadvezetőségünk a támadást, mivel azonban annak végrehajtásához az előzetes számítás szerint 13 hadosztályra volt szükség és csak 5 hadosztály állott rendelkezésre, a németektől kellett még 8 hadosztály segítséget kérni. Szükséges volt továbbá az *Isonzó*-arcvonl 1800 ágyúját megkészszerezni, a 150 aknavetőt megháromszorozni. A hadsereg 3 osztrák-magyar és 2 német, összesen tehát 5 hadtestből alakul, 15 hadosztállyal, 161 zászlóaljjal, 1688 ágyúval, 359 közepes és nehéz aknavetővel. A támadás kezdetét október 22-re határozták meg. A támadó hadsereg felállításával egyidejűleg a támadáshoz csatlakozó I. és II. *Isonzó*-hadsereget is 12 osztrák-magyar hadosztállyal kellett megerősíteni.

Még ezeknek a hatalmas erőknek a felvonulása után is így alakult az *Isonzó*-arcvonl erőaránya: 37 osztrák-magyar-német hadosztály, 41 olasz hadosztállyal szemben.

Megkezdődött az óriási szervezkedés, csapatszállítás, kiképzés, hatalmas repülőtevékenység, kémiszolgálat, kémelhárítás, élelmezés és lőszerpótlás biztosítása. Az a gigászi munka, amelynek százezernyi részlete van s amely az ilyen óriási seregtetek összpontosítását és támadásra csoportosítását megelőzi.

Amint közeledett a támadás időpontja, egyre több volt a cseh, morva és délszláv szökevény. Tisztek szöktek meg fontos parancsokkal, térképekkel, intézkedésekkel. Az olaszok tehát pontosan értesültek a támadási szándékról, körülbelül képük volt a tolmeini medencében gyülekező erők nagyságáról is. De *a támadás időpontjával* nem voltak tisztában!

A központi hatalmak hadereje minden energiáját koncentrálja most, hogy hatalmas lökéssel lerázza magáról a *Flitschtól* az *Adriai* tengerig acélpántként szorosan álló, csaknem három esztendeje mozdulatlan és sebezhetetlen, egységes olasz front szorítását.

Október 19-én szigorúan titkos parancsot kap az ezred, „zur Eigenhändigen Eröffnung durch die Kommandanten!”

A parancs ezzel a jelentős, szükszavúságában is sokatmondó mondattal kezdődik:

„Die 2. Isonzó Armée greift den gegenüberstehenden Feind mit starkem rechten Flügel an und geht mit der Hauptkraft vorerst auf die Höhen bei Vrh, so dann auf die Höhen zwischen Isonzó und Judrio und auf die Corada vor”

Az Isonzó-hadsereg tehát a szembenálló ellenséget erős jobbszárnyal megtámadja. . .

Ez a szürkébe öltöztetett egyszerű mondat jelentette be a világháború egyik leghatalmasabb „császármetszését”: a tolmein-karíreiti áttörést!

XII.
TOLMEINTÓL A PIAVEIG.

Előre, előre .. !

Október 24-én kezdődött meg az áttörés. Ahogyan az olaszok utóbb mondták: „A caporettói csoda”. Már az első napon rendkívüli hevességgel támadtak erőink, óriási eredményeket érve el és 27-ig az áttörés teljesen befejeződött. A felbomlott ellenséget folyamatos harcok közben üldözték sereg és csapattesteink. Az üldözés a Tagliamento, majd a Piave felé történt.

Október 28-án megindult a tiroli arcvonal támadása is, amely november 11-ig tartott nagy sikerrel. A hatalmas csata eredménye az *olasz hadsereg egy negyedrészenek felmorzsolása* és további részeinek teljes demoralizáltsága. Az olasz hadsereg vesztesége 800.000 ember volt. Ebből 150.000 halott és sebesült, 250.000 fogoly és 400.000 elszéledt ember. A zsákmány 3152 ágyú, 1732 aknavető, 3000 géppuska, 300.000 puska és nagy mennyiségű hadianyag, valamint több heti élelmiszerkészlet.

Október 26-án kezdődik meg a szörnyű nyomás hatása alatt visszavonuló ellenség üldözése. A II. zászlóalj hírszerző különítménye Ravnétól délnyugatra eső magaslatokon rendkívüli vakmerőséggel kerül az ellenség hátába és *elvesz az olaszoktól 10 ágyút. Kuttner Jenő dr. főhadnagy, a hírszerző-különítmény parancsnoka és Katona Nándor dr. hadnagy, géppuskás-századparancsnok* – korábbi hadjáratokban kipróbált két kiváló tiszt, – vakmerően, szívós bátorsággal, igazi támadó szellemtől áthatva és ugyanakkor körültekintő taktikai ügyességgel hajtották végre a megkerülő támadást, amely ilyen fényes hadizsákmányt eredményezett. Ugyanazon a napon a zászlóalj zöme *Hangay* százados parancsnoksága alatt megrohanja Kobileket, *600 foglyot és 4 géppuskát* zsákmányolva. A foglyok vallomása szerint csak megelőztük az ellenséget, amely *kemény támadásra készült ellenünk* és egy teljes dandár erejű volt. A Kobileken elfoglalt állást azután négy óra hosszat lövi a visszavonuló ellenség nehéz tüzérsége, súlyos veszteségeket okozva a nap

hőseinek, de a tisztek példaadása és a legénység nyugodt szívóssága megtartják a véres elszántsággal megszerzett magaslatot.

Parancsot senki sem adott erre a haditényre, amely *a II. zászlóalj egyik legszebb tette volt a háború folyamán*. Parancsot nem várva, saját elhatározásából indult rohamra a zászlóalj, amelynek parancsnoka és alárendelt tisztjei nemcsak vitéz magatartásukkal adtak példát legénységüknek, de nyugalmukkal és higgadtságukkal is. Sajnos, a nagy harc 12 halottat és 37 sebesültet jelentett veszteséglistánkon. A sebesültek között volt 4 zászlósnk és 1 hadapród-jelöltünk is.

Hangay százados, a poéta-katona, erről a hős II. zászlóaljról írta, ott a veres harcmezőn, ezt a verset:

A 11. zászlóalj.

Írta: *Hangay Sándor*.

*Mentek és mentek, rohantak előre!
A szívem, a lelkem ma is velük.
Tárogató szólt s bezokogtak
Diadalukba a hegedűk. –
Nótások voltak tábortüzeknél,
Nótások voltak harcok alatt,
Ez a zászlóalj hajrá-zászlóalj
Vérezett és győzött, de sohse szaladt.*

*Ezt a zászlóaljt: Szerbia látta.
Rádöld s intette, amerre ment.
Majd meg a Kárpát ormait védte
A regiment, a hős regiment. –
De az ezrednek dísze, csak mindig
Ez a zászlóalj, büszke csapat. –
Győzte a harcot, állta a poklot,
Vérezett és győzött, de sohse szaladt. –*

*Oláh síkságról vig zeneszóval
Marsolt egy szép nap az Alpokon át
A hajrá! előre! mentek és mentek
Jeges sziklákon a katonák. –
Tavaszi ár, nem zúdul a hegyről
Oly viharosan, mint a csapat. –
Talián földön is, az volt, ki eddig,
Vérezett és győzött, de sohse szaladt. –*

*Vérzett és győzött, ám de fogyott is.
Négy világtájon sok síri hant.
Ne gondoljátok, nem haltak ők meg,
Csak egy kicsit pihennek alant. –
Csak egy kicsit ledőltek a rögre,
Oly jó aludni a földbe lent,
De hogyha hívják, talpra kel újra,
Meglátjátok majd, – a regiment!*

A plavai hídfőnél kénytelen volt vesztegelni az ezred, mert a fölrobbantott híd helyreállítása nehezen haladt. Az utász-osztagok csak úgy tudták rendbe hozni a hidat, hogy azon egyenként mehettek át az emberek. *Raies* ezredes türelmetlen volt és miután a szállás-csinálókát már korábban útnak indította, ő is átkelt a hídon, segéd-tisztjével, *Vaszkó* századossal, *Gergely* ezredorvossal, *Surányi* páterrel és 2 küldőnccel. Gyalog mentek előre Quisca felé. Amint a faluba érnek, egyik ház udvarán nagy zsidongást vesznek észre. Az udvaron ötven-hatvan olasz katona volt, teljesen fölfegyverezve!

Nem volt veszteni való idő: ha az olaszok észreveszik, hogy mindössze hatan vannak, vagy lelövik, vagy elfogják őket. Kerítés mögül hirtelen ugrottak be az udvarba, rákiáltottak az olaszokra, akik a visszavonulás izgalmában és ebben a zavart helyzetben nem tudták, mekkora erő ütött rajtuk, eldobálták fegyvereiket és megadták magukat. Az ezredes, az orvos, a pap, a segédtsiszt és a 2 küldőnc az országúton Hum felé terelték a fegyvertelen csapatot. Az olaszok nagyon csóválták a fejüket és szegyeitek magukat. Most látták csak, milyen könnyen kerültek fogságba ... De már nem tehettek semmit, a fegyvereiket már régen eldobálták, az ezredesnél és társainál pedig mégis csak volt revolver ...

Alig érték el Hum szélső házát, amely korcsma volt, – már akkor leszállt az est! – mikor az ezredes észrevette, hogy a kocsmá udvarán és ivójában hemzsegnek az emberek. A helyzet egyáltalában nem volt biztató ... A korcsmában ugyanis ötven-hatvan főnyi olasz csapat volt, tisztek parancsnoksága alatt, állig fegyverben. Éppen úgy visszavonuló ellenséges utóvéd, mint a quiscai csoport. Ha ezek észreveszik, hogy mindössze hatan vannak és fegyvertelen olaszokat hajtanak maguk előtt, okvetlenül megtámadják őket. ki kellett tehát fogni az egész csapatot. De hogyan? Két ember lövésre készen tartott puskával hátra maradt a foglyok mellett, az ezredes pedig negyedmagával berúgta a kocsmá ajtaját, előre tartott revolverrel beugrott és harsányan elkiáltotta magát:

– Senki se mocsanjon! Fegyvereket a sarokba dobni!!

A színjáték megismétlődött. A sötétben a meglepett olaszok nem sejtették, hogy az országúton nem áll-e egész ezred? Megadták magukat, eldobálták fegyvereiket és engedelmesen kivonultak az útra, a többi foglyok közé. Most már százhuszra szaporodott a számuk. *Raies* ezredes igen előrelátóan a menet végére rendelte a fogoly tiszteket, hogy a szeme előtt legyenek és a legénységüktől minden esetre külön. Az út mentén ugyanis halomszám heverték az eldobott olasz puskák és töltényböröndök. Ha a tisztek összedugják a fejüket és csöndben kiadják a parancsot, pillanat alatt fölfegyverezhetik az egész csapatot és a hat főből álló fogolykíséretre támadhatnak. Éppen ezért *Raies* ezredes most már nem előre folytatta az utat, hanem visszafelé. Sejtette, hogy az ezred valahol az országúton menetel Quisca felé és ő a foglyokat egyenesen saját ezredének karjaiba hajtja.

Így is történt: Quiscánál föltűnt az ezred elővédje. A foglyok most már fegyveres örök közé kerültek és úgy folytatták útjukat, az ezredes pedig ezrede élén menetelt tovább az ellenség nyomában.

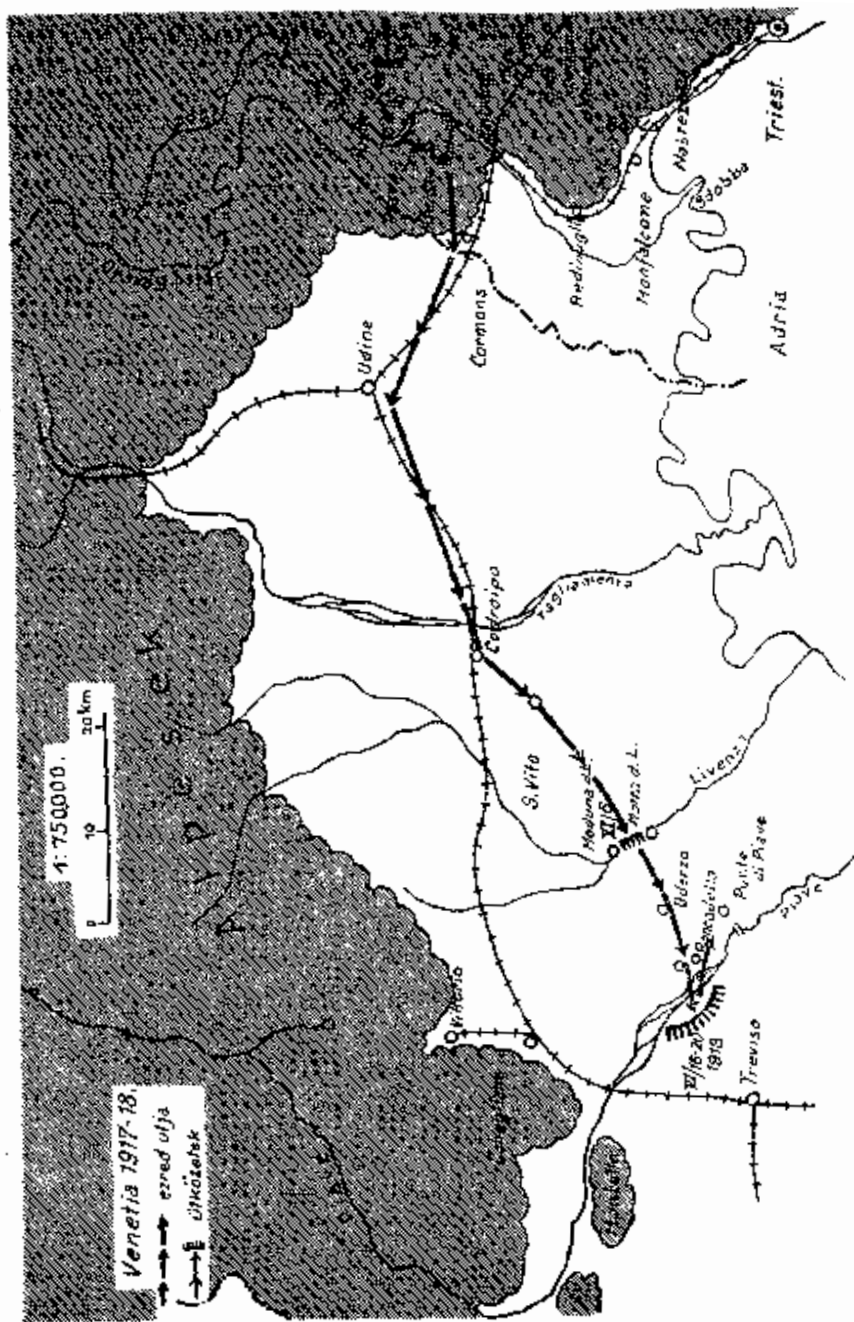
Gyors előretörés napjai következtek most, a rendezetten visszavonuló ellenség nyomában rohan előre az ezred, egyre harcolva, egyre üldözve a hátráló olasz seregeket a Tagliamento felé.

A Livenza vonalához érve ismét rendkívül fontos föladathoz jut az ezred. Hírszerző különítményének azt a parancsot adja a hadosztály-parancsnokság, hogy Motta di Livenza és Meduna di Livenza mellett akadályozza meg a folyón átvezető hidak felrobbantását. November 6-án délelőtt Quartarezzába érkezik a különítmény, ahol a postumiai csatorna hídjához rendelik a különítményhez tartozó 6. századot és két géppuskát, az 5. századot és két géppuskát pedig ugyanezzel a föladattal a motta di livenzai hídhoz. A dél-előtti órákban a különítménynek ez az utóbbi része *kemény harcba keveredik az ellenséggel* a híd közelében. Délután 5 óráig tart a harc, halottakat és sebesülteket veszünk, mialatt a délutáni órákban a különítmény másik része is kemény harcba száll a Postumia-kanális túlsó partján lévő ellenséggel.

De a föladatát mind a két különítményrész elvégzi!

Tél a Piaven.

Megkezdődnek a Piave mocsaras és részben szőlőültetvényekkel borított partvidékén az állásharcok. Aránylag nyugalmas idők volnának ezek, de az ellenség repülőátadásai és heves tüzérségi

Az olasz határ.

tüze folytonos veszteségeket okoz. A széles Piave folyó mögött azért alkalma van az ezrednek arra, hogy a nyugodtabb viszonyokat fölhasználva, nagyszabású gyakorlatokat hajtson végre, a fölszerelésben, ruházatban mutatkozó hiányokat pótolja, a súlyos veszteségek után érkező menetszázadok legénységét tovább képezze.

A téli időszakban a Piave-parti vonalakat csak gyéren tartottuk megszállva, a legénység hosszabb időt töltött földél alatt, és az egész tél a nagy készülődés jegyében telt el. Raies ezredes, az ezred parancsnoka fáradhatatlan volt ezekben az időkben. Szervező tehetsége, kiváló és nagy képzettsége, a katonai hivatás iránt érzett lelkesedése, ügyszeretete, teljesen átgyúrta azt a legénységet, amelynek soraiban már vajmi kevesen voltak az első háborús időszak veteránjai. A viszontagságok, a háború csapásai, a folytonos nagy veszteségek okozták, hogy a legénység összetétele állandóan változott, a legkülönbözőbb korosztályú, a legkülönbözőbb hadkiegészítési kerületekből való emberegyveleg sodródott össze az ezred kereteiben: a 18 éves korosztálytól egészen a 45 évesig. Ezeket egymáshoz szoktatni, egymáshoz fegyelmezni, ugyanazon elvek szerint harcra és szolgálatra kiképezni, rendkívüli feladat volt, amelyhez *Raies* ezredes szellemi képességei és erkölcsi kvalitásai voltak szükségesek, ő volt az, aki a kiváló, vitéz tisztikar segítségével ezt a földadatot végrehajtotta.

Ezekben a hónapokban éri az ezredet a megtiszteltetés, hogy szemlét tart fölötte őfelsége, *IV. Károly király*, aki az ezred katonás magatartása fölött legfelsőbb megalégedését fejezi ki. Így szól, mikor a legénység harcairól jelentést tesznek neki:

Derék! Dicső! Ti honvédek mindig nagyszerűen verekedtetek!

December 6-án kerül kórházba, betegen és végleg kimerülve, *41 hónapi* szakadatlan frontszolgálat után az I. zászlóalj parancsnoka: *Lépes Árpád* százados. Az ezred legjobb, legnemesebb és legvitézebb tisztjei közé tartozott. Mintaképe a soha meg nem tántorodó hűségnek, jellemziládságnak és férfias bátorságnak. Kiváló zászlóaljparancsnok, harcban páratlan vezető, szolgálatban szigorú és igazságos előljáró, magánérintkezésben hűséges és kedélyes bajtárs volt. Legendába illő fanatikus szeretettel csüggött mokány alakján a legénység és a tisztikar. Pattogó, éles szavát, mohón lestek és vakon követték. Beteg volt a szíve, mikor a háborúba indult. Otthon maradhatott volna. És ő ment. . . Hányszor unszolták az orvosok, hogy a harctér gyilkos fáradalmaiból és izgalmai közül térjen vissza a polgári életbe! Nem ment. . . Kitartásának kevéssel a háború után áldozata is lett ez a felejtethetlen bajtárs és kemény katona.

XIII.

A PIAVE-TRAGEDIA.

Utolsó nagy harcra! . . .

Június elejétől kezdve különösen kemény készülődések zaja verte föl Colirancui környékét, ahol az ezred tanyázott. A vidám, kedves dandár-parancsnok, *Rubint* huszárezredes egyre többször jött át a szép, renaissance stílusú kastélyba esti látogatókra és a vidám poharazás után gyakorta félrevonult *Raies* ezredessel, bizalmas megbeszélésre. Oderzo és Motta di Livenza környékén nagy harcgyakorlatok voltak, amelyekben kipróbálták az új lángvető készüléket és éles kézigránáttal is gyakorlatoztak, az olasz lakosság nagy rémületére. *Schönburg-Hartenstein* herceg lovassági tábornok, az ölestermetű hadtest-parancsnok – egyébként az osztrák Urak-házának elnöke – egyre többször mutatkozott a csapatok körében, hoszas megbeszéléseket tartott a tisztekkel és a iront mögött páratlanul nagyszabású harcgyakorlatokat vezetett személyesen.

A jelek arra mutattak, hogy valami készül . . .

A legénységet speciális kiképzésre vezényelték már a tavaszi hónapok óta. Kitűnő rohamszakaszaink, rohamszázadaink és gyalog géppuskás-osztagaink, gránátvetőink, különleges járőrszolgálatban kiképzett altisztjeink és legénységünk mellett most már a lángvetőkhöz, a fényszórókhöz, az aknavetőkhöz vezényelték intelligens és bátor bakáinkat. Tanulás, szervezkedés, munka, készülődés hetei voltak ezek.

Az új gázmaszkokat naponta kipróbáltatták velünk és külön gyakorlatokat tartottunk, hogy a legénység szokja meg a járás-kelest, a munkát, az éberséget, a harcot gázmaszkban. Külön iskoláztuk a legénységet: hogyan viselkedjék gáztámadás esetén? A nyomtatott utasítások, rendelkezések, új harci eszközökre vonatkozó új szabályzatok szinte óráról-órára érkeztek az ezredhez.

Már sokan hiányoznak a régiek közül. Már nincsen sorainkban a daliás, örökké vidám, bátor és kiváló *Vaszkó* László százados sem, aki éveken át a harcoló ezred, egyik kiválósága volt. A nagyszerű

képzettségű mintakatoná, a vidám bajtárs, a rendületlen hősi lélek magával vitte 4 éves frontszolgálatából a halálos kór csíráját. Sok év múlva álljuk körül korai sírját. Elment *Szilágyi* Lajos százados is, aki az ezrednél töltött rövid szolgálata alatt általános népszerűséget szerzett.

Végre, június közepe előtt néhány nappal megérkezett a *titkos diszpozíció a nagy támadásra*, amelynek az a célja, hogy az ellenség erejét végleg megtörje és a tisztességes békét kikényszerítse.

Saját 53. hadosztályunknak az volt a feladata, hogy a Piaven kieroszakolva az átkelést, előnyomuljon a venetói síkságon és elfoglalja Treviso városát, ezt a fontos vasúti gócpontot. Az ezrednek, ahogyan a hadtest-parancsnok a harcintézkedésben írta, „az a dicsőséges föladat jutott, hogy mint első rohamoszlop törjön át a Piaven és Treviso délkeleti szegélyét vegye birtokába”.

E napokban veszi át ismét az ezred-segétiszti teendőket. *Balassa* Imre főhadnagy, akit hosszú frontszolgálat után Budapestre küldtek, de most látogatóban az ezrednél tartózkodik és részt akar venni bajtársai nagy harcában.

A támadás előtt való napon az ezred néhány tisztje egy megfigyelő kötött léggömbön fölszállott és a távolságot kémlelte. A meszeségben, a szöllővel borított venetói síkság távolában, ahol az ég ráborul a föld határára, valami csillogott.

A laguna... És Velence tornyai.

Az előkészületek lelke, a vezérkar dísz: *Dormándy* Géza vezérkari alezredes, hadosztályunk vezérkari főnöke.

A Piave partján erős szemrevételezés folyt az utolsó napon. A tisztek előre látták, hogy az átkelés nehézségei rendkívül nagyok, mert az amúgy is széles folyó, amely itt a Montellótól délnyugatra kanyarodik és sebes folyású, rendkívül megáradt. Az áradó és rohanó vizet három homoksziget osztja ágakra.

A két-három méter magasan kifeszített drótokra fölfutó szőlőindák között állították fel útegeinket a nagy támadásra. Rengeteg ágyút, tarackot, mozsarat koncentrált erre a szűk területre a hadvezetőség. A szép zölden viruló szőlőlugasok, szőlőalagutak halált okádó tűzsárcányokat rejtegettek.

Raics ezredes június 15-én délben az alábbi szózatot intézte a harcrakész ezredhez:

Honvédeim!

Ütött a végső óra, melyben döntenünk kell hazánk élete és halála fölött! Az egész világ szeme rajtunk pihen most, anyáink

és gyermekeink imája felénk száll, hogy védelmezzük meg férfikarunk egy utolsó csapásával őket és apáink sírját. Elesett bajtársaink hősi hantjai megmozdulnak ez órában a Bainsizza íensíkon, a Tagliamentónál, a Szeret nádasaiban, Szerbia bércsein és mocsaraiban és a *Vulkán* hágón, dicső halottaink is reánk figyelnek, áldásuk kíséri bosszúálló kezünk művét. Magyar katonák! A dicsőség és szebb jövő int felétek a Piave túlsó partjáról, négy háborús év becsülete áll a sarkatokban. Ne legyetek hűtlenek a négy esztendőhöz.

Isten igazságos keze vezeti lépésteget. Most hát induljatok, utolsó csapásra, utolsó győzelemre, a hazáért, az otthonért, a békéért, a szebb Magyarorszáért.

Isten legyen velünk!

Raics ezredes.

Június 15-re virradó éjszaka mély csöndben húzódtak zászlóaljaink az utakon, az erdőkön, a szőlőültetvényeken át a Piave felé. Nem volt szabad megmukkanni, vigyázni kellett, hogy a szerelvény zörgése el ne áruljon bennünket, pipára vagy cigarettára gyújtani pedig a legsúlyosabb büntetendő cselekedet lett volna. Éjfél már jóval elmúlt, mikor a csapatok a megparancsolt kiindulási helyekre érkeztek és várták a virradatot, várták a rettentő mérkőzés percét. A Piave partján, előre meghatározott átkelési pontokon tartózkodtak hidászok, szárazra kihúzott pontonjaik mellett. Az intézkedés úgy szólt, hogy reggel 722-kor kezdődik az általános tüzérségi támadás, amely egyhuzamban tart 3-ig, amikor a gyalogság kibontakozik a szőlőkből, rohamlépésben siet a partra, beszáll előzetes terv szerint elosztva a pontonokba, amelyeket a hidászok átkormányoznak a túlsó partra, hogy ott a gyalogság rohamoszlopai rátámadjanak az ellenséges gyalogságra és azt kiverjék állásaiból.

Visszafojtott lélegzettel álltunk a helyünkön és néztük, szemünkhöz közel emelve a sötétségben a foszforeszkáló karkötőórákat. Az emberek egy szót sem szóltak. Vártak. Az óramutató lassan mozgott előre. 1 óra 20 perc ... A szívünk a torkunkban dobogott. . . Veríték verte ki a hátunkat. . . 1 óra 27 perc . . .

Még 3 perc van hátra! És ez a 3 perc az örökkévalóság . . .

(Milyen sokan vannak közöttünk, akiknek a számára a következő percek talán igazán az örökkévalóságot fogják jelteni! ...)

1 óra 30 perc , . . A levegő megrázkódott, iszonyút dobbant a föld, megnyílt a pokol tüzes torka. Közvetlen közelünkben, a szőlőkben, mindenütt egyszerre szólaltak meg a lombbal, szőlőlevéllel fődött bujkáló ágyúk, nehéz tarackok és mozsarak. A csövek tor-

kolattüze másodpercek alatt nappallá varázsolta az éjszakát. Már nem láttuk a csillagok szelíd ragyogását reánk bámulni, kénköves világosságban néztek egymásra kísértetiesen sápadt arcaink, döngött, üvöltött, jajongott, sikoltzott, bögött és reszketett a levegő, döngött a föld, vonaglott és hörgött körülöttünk minden saját ágyúink szavától. Tiroltól az Adriai tengerig egyszerre szólalt meg az egyesült központi hatalmak minden ágyúja és mozsara, Az ellenség meg sem moccant, egyetlen ágyúlövés a túlsó oldalról nem esett. Beszélni, intézkedni, jelentéseket tenni már nem lehet többé, az emberi agy és értelem fölmondja a szolgálatot. Hiába volna minden üvöltözés, – ezt a hangzavart túlkiáltani nem lehet. A dobhártyánk kórosan rezeg, mellünkben a rekeszizom görcsösen mozog, süketek vagyunk és elvakultak. A tűzérési telefonokon megpróbálnak parancsokat és jelentéseket továbbadni egy ház pincéjéből, de az teljesen lehetetlen, mert akármilyen mélyen lemennek a tűzértisztek és teletónistáik a pincébe, a föld görcsös reszketése, zúgása, őrjöngő bögése veszi őket körül.

A természetben is megvirrad, az ég világossága lassan fölváltja a lángot lövellő ágyúk torkának kénköves világosságát. A Sátán iszonyú orgonája lassan elhalkul, majd elhallgat egy mennydörgő dekrescendóban.

Néhány percig síri csönd van és ez olyan rémületes a másfél-órai bömbölés, dobolás után, hogy emberi ideg alig bírja elviselni. Befogjuk a fülünket, menekülünk a csönd elől.

Most egyszerre megszólalnak odaát az olaszok ágyúi. Idáig hallgattak, mintha eltűntek volna a föld színéről. De most felélnek, a levegő megtelik a felénk utazó nehéz olasz gránátok síró, vinnyogó, vonító hangjával, amint furakodnak felénk, robognak, mint az expreszvonat és hirtelen lezuhannak. Egymásután dobbanak közénk és robbannak a gránátok, tűz fröccsen széjjel, fekete görönggyel, vastag acéldarabokkal vegyesen, és e kéneslángú és fekete gejzirben széjjeltépett emberi tagok röpülnek a magasba. Az ellenség zárótűzet ad a parti szőlőkre, mintha nagyon jól volna értesülve arról, hogy a gyalogság a szőlőkben rejtőzik és csak most akar a Piave partjára kirohanni.

Mindegy, – előre!

Szakaszonként, teljes futásban rohanunk a szőlők hiábavaló földözékében a partok felé, csapkodnak közénk a gránátok, pukkannak fölöttünk, acélt és tűzet köpködve a srappellek, hullanak az emberek tucatszám, véres görönggyé széjjelmázolva. Egy tizennyolcéves legényke,

aki először van ütközetben, jajgatva hanyattvágja magát és a mája után kiáltoz, halottakban és vérző sebesültekben botlik meg a rohanó láb, keresztülgázolnak az emberek a legjobb komájukon, csak előre, csak előre, a Piave partjára!

Künn vagyunk, lihegve, fújva, verejtékezve a gáton. *Schönhurg-Hartenstein* herceg lovassági tábornok, hadtest-parancsnok ott áll teljes óriás mivoltában és harsányan dirigálja az átkelést. Az utász-tisztek konsternálva jelentik, hogy baj van az átkeléssel, mert a parton, a bokrok földözéke alatt előkészített pontonoknak a relét összelötte az ellenséges tüzérség már az első percben.

Ügylátszik, ezek nagyon jól tudták, mikor és hová kell löni! Jók az értesüléseik a cseh kémek és árulók jóvoltából.

A pontonokat a rohanó vízre lökik a hidászok, a katonák beleugrálanak, kétszer annyian, mint amennyinek szabad lenne, mert a fele ponton már oda. A túlterhelt pontonok erőlködve megindulnak, az utászok kidülledt erekkel eveznek és csákláznak, az ellenséges tüzérség, mely az imént még csak a szőlőkre bocsájtott zárótűzet, most már elébünk ereszti szörnyű tűzfüggönyét a vízre. Két zárótűz közé vagyunk zárva. A nehéz gránátok egymás után csapnak bele a túlterhelt pontonokba, széjjelvetik emberestől, negyven-ötven halott úszik egyszerre véresen a vízben, sebesültek ordítanak, a rohanó habokkal küzködve . . . Felülről, a Montelló felől, drótakadályokat, spanyol lovasokat sodor a víz, egy sebesült beleakad a drótba és az viszi lefelé a vízben, már csak véres keze látszik ki a habokból, egy túlterhelt ponton îelfordul és elsülyed . . . Fölöttünk húsz-huszonöt gépből álló Caproni-rajok jelennek meg, ékalakban repülnek, mint a darvak, bombákat dobálnak alá a vízre és a zsúfolt pontonokra, majd alacsonyan szállva, géppuskából lönek bennünket. . . Rengeteg sok a halott és a sebesült. . . ami mindegy, mert a sebesülteket elsodorja a víz.

Három-négy ponton mar elérte az első homokzátonyt, az emberek kiugrálanak, lefeküsznek a homokba, lihegve és kimerülten, mialatt csapkodja, csépelí őket az ágyútűz, a gránátéső. Az ellenség gázgránátokat lő a Piavera. Ahol egy becsap, a víz három-négy emelet magasságra szökik fel, megfestve az explodáló gáztól és mi, verejtékezve, véresen, haláltáncban kavarogva, egy-egy pillanatig elbáméskodunk e zöld, kék, lila, sárga és vörös szökőkútakra.

Saját repülőkink – nagyon kevesen vannak és a gépeik gyöngébbek, rosszabbak, mint az olaszoké – egyenként szállnak szembe a nagy Caproni-rajokkal, haláltmegvető bátorsággal. Egyenlőtlen

harc . . . Egymásután zuhannak le, még a levegőben lángragyúl egymásnak a motorja, mint égőszárnyú bukott angyalok hanyatlanak bele a rohanó Piaveba.

Mikor az első zátonyszigetet elérték az ezred egyes részei, érkezik a híre, hogy vitéz hadtest-parancsnokunk a parti töltésen megsebesült. Egy ellenséges repülő meglátta meglebbenő pirosbélésű körgallérját és géppuskával rálőtt. Itt, a homokzátonyon, sebesül meg súlyosan a hadosztály roham-zászlóaljának vitéz parancsnoka, a férfias, nyíltszívű bajtárs, *Sznistyák* Béla százados.

Tűzön és vízen át.

A pokoli dobolásban, a zárótűzön keresztül egymás után törnek át a szakaszok, századok, zászlóaljok, a megáradt Piaven. Délután 2 óra van, mire az átkelést befejezzük és elérjük az ellenség első állásait.

Üresen találjuk azokat!

Üresen, mert az ellenség pontosan tudta: mikor és milyen erővel kezdődik a mi támadásunk, gyalogsági állásait kiürítette, hogy a mi tűzérési tűzünk benne kárt ne tegyen, a munícióját nem pazarolta, amíg a mi ütegeink országra szóló vagyont lőttek el hiába az üres állások felé. Ő *csak azután* kezdte el a maga tűzét ontani, mikor értelme volt: mikor a mi gyalogságunkat pusztíthatta már és hátráltathatta a folyamatkelésben. A félig beomlott földözékekben egyetlen halottat, vagy sebesültet nem találtunk, fegyvereket vagy hadiszereket sem láttunk, minden jel arra vallott, hogy ezek a földözékek az éjjel már üresek voltak. Csak a mi irtóztató gránátűzünk pusztító nyomait találtuk, tölcéseket, krátereket, beomlott földözékeket.

Alig hogy elértük az elhagyott első olasz vonalat, az ellenség gázgránáttal kezdett bennünket löni. A gázriadó hangja zúgott végig sorainkon és most már gázálarcban kellett folytatnunk a támadást.

Mialatt az ellenség megsemmisítő ágyútűzzel verdeste volt állásait és benne minket, mögöttünk víz és gőzfelhő jelentette a páratlan hevességű zárótűzet, amelyet mögénk bocsátót., hogy a további csapatátkelést megakadályozza. Mire alkonyodni kezdett, valahogyan rendeztük a kötelékeket és láttuk, hogy mindössze a mi két zászlóaljunk megmaradt részei törtek át a vízen – ahogyan a hadtest-parancsnokság rendelte, mint első rohamoszlop – de tőlünk jobbra és balra csak ellenség volt. A *folyamatkelés, a támadás megtört, a zárótűzön csak mi küzdöttük keresztül magunkat, a*

szomszéd ezredek nem, még kevésbé a szomszéd hadosztályok. Félköralakú hídfőállást alkottunk tehát, amely jobb és balszárnnyával a Piavera támaszkodott.

Így töltöttük el meg nem szűnő gránátüzben, a becsapódó lövedékek kénköves pokoltüzétől meg-megvilágítva, sápadtan, vizesen és sárosan, haldokló és nyöszörgő sebesültek között az első éjszákát. Megint csak mi. Megint csak mi árvák, akiket a háború kezdete óta mindig az a megtisztelő sors ért, hogy fölálodozzuk magunkat, hogy a legvitézebbek legyünk a támadásban és utolsó csepp vérünkig kitarók a reménytelen védekezésben.

... De ne legyünk elsők ott, ahol *a kitüntetést* osztják!

Az átkelés alkalmával elpusztult legénységünk színe-java, halottaink széjjeltépett tagjait viszi a víz a tenger felé. Az átkelés végén egy gránátzilánk megölte Szabó János őrmestert is, az ezred legöregebb katonáját, egyikét ama keveseknek, akik a mozgósítás óta, *négy esztendeje szakadatlanul* az ezreddel harcolnak. Szabó őrmester volt az ezred híres fotográfusa, aki magával vitte kis masináját mindenfelé, ütközetek alatt is páratlan hidegvérrel fotografált. Közel ezer fényképfölvétele örökítette meg az ezred hadi életét. Most, negyvennyolc hónapi harctéri szolgálat után már megkapta a parancsot, hogy induljon útba hazafelé. De Szabó őrmester még ebben az utolsó ütközetben részt vett. Még fotografált . . . , Röviddel előbb, az átkelés legszörnyűbb perceiben láttuk őt, amint térdig a Piave vizében állva, magasra tartja masináját és fotografálja a színes vízgeizireket, a gázgránátok becsapódását . . .

A következő napon sikerül keresztültörni a vízen egyes csapatrészeknek, de ezek csak töredékek ... A teljes, általános átkelés meghiúsult. A hidászok egymásután építik a hadi-hidakat a rohanó Piaven át, hogy a csapatok átkelését megkönnyítsék, sebesültek szállítását, az élelmiszer és muníció-pótlást lehetővé tegyék. A *hidak azonban egyetlen egy esetben sem készülnek el*. Az ellenséges tüzéség tüzét a repülők és a kötött léggömbök kiválóan irányítják az épülő hidakra, amelyeket széjjel lönek, mielőtt készen volnának. Hasonlóképpen széjjel lövik a telefondrótokat is a bombát dobó repülők, úgyhogy nem tudunk érintkezni a túlsó parton maradt parancsnokságokkal. Néhány száz ember van ide kivette a Piave túlsó partjára, teljesen elvágva minden erőforrásától, kiszolgáltatva az ellenség dühének.

Negyedóráról negyedóra megisméltődnek az olasz gyalogság páratlan heveségű szuronytámadásai, mialatt a tüzer-

ség éjjel-nappal zárótüzet ád mögénk a Piavera. A zárótüzet okádó olasz ágyúk és tarackok százainak szövetségese lesz maga a Piave, amely a második napon *olyan óriási mértékben megárad*, hogy kiont medréből, elborítja lövészárkainkat, sárga, agyagos, szennyes vízzel. Mögöttünk a száguldó, megáradt víz, amely véres és szennyes habjaiban, sebesülteket és holtakat ragad a tenger felé és mögöttünk az olasz tüzérség megsemmisítő, mindent széjjeltipró zárótüze, amely elvág bennünket bajtársainktól, elvág a kenyértől és a puskába való golyótól – előttünk, jobbra tőlünk és balra tőlünk az ellenség tízszeres túlereje. Derékig ülünk a vízben, mint a kiöntött ürgék, a sár, az agyagos víz a ruhánk alá kúszik, páncélt rak a testünkre, a bőrünk megráncosodik az iszaptól, a csizma ránk ragad. Szakállas, szennyes, alakok vagyunk, kidülledt, állatias szemmel. A sebesültek ott ülnek közöttünk a vízben és jajgatnak. Nem tudunk rajtuk segíteni. A sebkötöző csomagok már elfogytak, az első kötések már átvéreződtek, feketék az alvadt vértől és feketék a szennytól, a sártól. Ott jajgatnak közöttünk, mert nincsen hadi-híd, nem tudjuk őket hátra vinni a zárótüzön és a tomboló vízen át . . . Hajnal felé egyre gyöngébb a hangjuk . . . egyre kevesebben szólnak már... És mire ránk néz a sápadt virradat, a vízben már több a fölpuffadt halott, mint tegnap.

Semmi hír, semmi. . . Nem tudunk semmit az általános hadi helyzetről és jelentést sem tudunk küldeni, mert a telefont széjjel-lövik és híd nincs. Végre megakad álmos és homályosodó szemünk a kis fakalitkákon, amiket magunkkal hoztunk.

Postagalambok . . .

Tűz és víz rabjai.

Egészen megfélekedtünk a galambokról, amelyek ott turbékolnak édesen a fakalitkában, mialatt ég és föld megindult körülöttük. Egymás után szedjük ki a kedves, meleg kis rózsaszín-lábú jószágokat, rövid jelentéseket firkálunk könnyű kártyapapírra: „Sebkötöző csomagot . . . muníciót, muníciót! . . . kenyeret!” Betesszük az alumínium tokba, amely a lábukon van és útra bocsátjuk őket. A galambok csavaros alakban szállnak egyre följebb-följebb, egyre nagyobb köröket írva le a fejünk fölött, mialatt a levegőben láthatatlan szörnyek rohannak feléjük: vijjogó gránátok hangjától reszket a levegő és ők nem félnek. Biztos ösztönnel kerülnek ki a levegőt keresztül-kasul szántó, láthatatlan acél-mamutokat, darabig röpköd-

nek még a fejünk fölött irányt keresve, azután meglátják valahol messze az oderzoi templom tornyát, amelyet mi nem látunk, és élesen célba veszik, majd eltűnnek a szemük elől.

Utóbb rájöttünk, hogy postagalambjaink, amelyeket egymás után indítottunk útnak, valamennyien hazataláltak és a rájuk bízott jelentéseket pontosan, hűségesen kézbesítették.

Micsoda tragikus szatíra ez: mikor a végsőkig fokozott haditechnika vívmányai fölmondják a szolgálatot, a telefon nem működik többé, a hadihidat nem tudják megépíteni és a földözékünkől kidugott rádió-antennát is azonnal szétlövi az ellenség, – az ősi, primitív hírszolgálat nem mond csődöt, a postagalamb egyszerűségével nem bírnak a gránátok, a repülő, a gáz, a srappell és a géppuska!

Már akkor éhezett a legénység, fogyott a muníció és megsebesülni egyet jelentett a biztos halállal. Olyan muníció-ínség volt, hogy a tisztek a sáros, vizes árokban négykézláb mászkáltak és szedték ki a félig oszladozó halottak táskájából a töltényeket. Így gyűjtöttünk muníciót az élők számára. Mert kellett, vesztül kellett: az ellenség, amely látta magunkra hagyottságunkat, gyér tüzelésünkől megtudta azt is, hogy nincsen elég muníciónk és egyre sűrűbben támadott:

Alig múlt el óra az első postagalamb útbaindítása után, mikor motorberregésre lettünk figyelmesek. Egymás után érkeztek a túlsó partról saját repülőink, akik állásunkhoz érve, siklórepülést végeztek, leszálltak csaknem a fejünk fölé, egy-két kört írva csomagokat dobáltak le, azután búcsút intve újra fölszálltak és visszarepültek Oderzó felé. A csomagokban kenyér volt, meg konzerv, puska való muníció és apró sebkötöző csomag. A második postagalambbal olyan üzenetet küldtünk, hogy világító pisztolyokba való töltést kérünk, mert saját tüzéségünk a túlsó partról *röviden lő*, srappelljei és gránátjai sokszor a mi állásainkban tesznek kárt, mert nem tudjuk legalább világító pisztolyokkal figyelmeztetni, és a tüzet vezetni. A világító rakéták is hamarosan megérkeztek, meg egy kis cigaretta, meg pipadohány, aminek a legénység nagyon megörült.

A harmadik napon egy ponton fölhasználásával átvergődött hozzánk az ezred-segélyhely egész személyzete és vitéz, apostoli lelkű páterünk, *Surányi* Ferenc. Segélyhelyet rendeztek be a rajvonalba, mert jelentettük, hogy a sebesülteket nem tudjuk hátraszállítani és elvézzenek. A doboló, földözékeket ránk döntő, embereket pozdorjává zúzó pergőtűzben ott ült közöttünk *Csávolyi* ezredorvos és ott

ült *Surányi* páter, breviáriumát olvasva, a sebesülteket és hal-doklókat vigasztalva. Most már az élelmezést is megszervezik nagy ügyei-bajjal. Különösen rendkívüli érdeme van ebben *Melczér* fő-hadnagynak.

A harmadik nap sikerekben gazdag volt, mert az állásainkba betört két zászlóaljnyi olasz gyalogságot parancsnokaival együtt el-fogtuk. Sűrű köd szállt le estefelé, mikor az olaszoknak sikerült be-férkőzni árkainkba. A köd leple alatt *Schönbeck* főhadnagy és *Cze-isler* hadnagy ötven emberrel, futóárkon keresztül az olaszok olda-lába került, bekerítette és az ezred-parancsnokság fődözeke felé haj-totta őket. Egy alezredes és egy őrnagy is foglyul esett. A foglyokat nem tudtuk a Piaven átszállítani, sem pedig élelmezni. Ott tanyáz-tak közöttünk, ott gubbasztottak, fegyver nélkül, víztől borított árka-inkban, ők is egyre sárosabban, egyre sápadtabban, – és ott pusztultak el tömegesen közöttünk, saját tüzéségük gyilkos gránáttüzében.

E napok nehéz történetébe tündöklő betűkkel írta le a nevét az ellenséges 2 zászlóaljat kézre kerítő *Schönbeck* Károly főhad-nagy és *Czeisler* Lajos hadnagy. E két derűs, nyugodt, szilárdlelkű hős utóbb megkapta a vaskorona-rendet. Legvitézebb és legneme-sebb bajtársaink közé tartoztak ők! E nagy hősök közül ki kell emelnünk *Szelvényi* Ferenc századost és a legnagyobb dicséret hang-ján kell megemlékeznünk *Simigh* Ernő és *Hegedűs* Elek őrnagyok-ról, akik mint zászlóalj-parancsnokok kiváló vezetőknék, rendületlen férfiaknak és példaadó igazi *bajtársaknak* bizonyultak.

Az állások már annyira összeomlottak, hogy folytonosan vándorolnunk kellett, egyik gránáttölcsérből a másikba hurcolkodtunk. Az ilyen mély, széles, gránát-fúrta kráter néhány percig biztonságot is adott, mert ritkán lőtt az olaszok ágyúja ismételten ugyanarra a helyre pár percen belül. De azután . . . azután elmúltak a percek és a gránáttölcsér, amely menedék volt, de sok jó vitéznek lett a sírja! A halottak egy részét nem is kellett eltemetni, mert széjjelmorzsolta és magába nyelte a földült föld. Akik épségben maradtak, azokat gyorsan elföldeltük. Egy kis fakereszt is jutott a hantjukra, vagy földbe szúrt árva puska, rajta gazdátlanul maradt rohamsisak . . . Itt temettük el, gránáttölcsér szélén a rózsásarcú *Endler* Nándor hadnagyot is, utász-osztagunk derék ifjú tisztjét.

A negyedik napon balszárnyunk heves oldalozó tüzet kapott. Általában legtöbbet szenvedtünk a balszárny felől, mert a szom-széd 70. honvéd hadosztály *egyáltalán nem tudott* keresztüljutni a Piaven. A negyedik napon ebbe a balszárny-állásba betört az el-

lenség, szörnyű öldöklés kezdődött – nem volt muníció, szurony-nyal kellett harcolni – a megeredt esőben, a cikázó, villámló ég alatt mintha titánok harcoltak volna egymással, égzengésben, földindulásban.

De a vége az volt, hogy kivertük őket. Szuronyal és kézigráttal kergettük ki a túlerejű ellenséget a hídfő-állásból.

Nem bírtak velünk! A félkör-alakú, vízzel elöntött, romba-döntött, pozdorjává zúzott sáncban, a kiéhezett, föl nem váltott, tartalékaitól megfosztott, munícióban szűkölködő, tüzéségtől tépett, egy pillanatra nem pihenő csapat *8 nap és 8 éjjel állta a harcot. Egy szemhunyasnyit nem aludtunk ezalatt!*

A nyolcadik nap alkonyatán kaptuk a parancsot – a vízen átgázoló vezérkari tiszt hozta, – hogy mivel a Montello tőlünk északnyugatra az ellenség kezébe került, *elrendelték az általános visszavonulást*, a Montellótól egészen a tengerig.

El kellett hagynunk tehát a sötétség beálltával a sáncokat. De hogyan? Az ellenség erről a szándékunkról is idejében értesült és a partra, valamint a vízre pokoli zárótüzet eresztett; Kisebb csoportokban törtünk keresztül tűzön és vízen át, a sötétben, drótakadályok közt bukdácsolva, mialatt itt is, ott is sorainkba vágott a gránát és kiszakított onnan nyolc-tíz halottat. Ebben a zűrzavarban, a pokolnak ebben a félelmetes orgonázásában, e vészben és halálban, e sötétben és pusztulásban össze kellett tartani, rendben kellett vezetni a csapatot.

Végre megérkeztünk az utolsó szigetre, amely mögött a Piave széles nagy ága hömpölyög. Hídverésről szó sem lehetett, az emberek futkároztak a sötét zátony-szigeten és nézték a harsogó vizet, mialatt csapkodtak közéjük a gránátok . . . Valahogyan, hosszú kötelekbe fogózva, átvergődött hozzánk néhány derék magyar hidász: a szegedi hidász-zászlóaljából való legénység. Jelentették, hogy ők ismerik a rohanó víz gyöngéit; már tudják, hol vannak a gázlók. A legénységet beosztottuk átkelési csoportokba, minden egyes csoportot egy hidász vezetett a gázlókon át, olyan módon, hogy ötvenhatvan ember egymásba fonta a karját, szorosan összekapaszkodtak, hogy el ne szakadjanak és ezt az emberkígyót egy-egy kötélbe fogózó, tapasztalt hidász vezette át, csaknem nyakig vízben, a dühöngő Piaven. Aki nem fogózott elég erősen, aki elszakadt a társaitól, az menthetetlen volt: ledöntötte lábáról a víz és rohant vele a delta felé, utolsó sikoltását elnyelte a vihar zúgása . . .

Így vergődünk át a késő éjszakai órákban a partra, ahol

bajtársaink vártak ránk és földél alá vezettek. Hogy ezeket a lapostetejű olasz házakat verte egész éjszaka a gránát, azzal senki sem törődött. Apatikus lelkünkben már csak egy vágy pislogott: aludni... Az emberek végig estek a földön, konyhákön és padlásokon, elnyúltak és a gránátok dobolása közben mélyen aludtak.

XIV.
A VÉG.

Az összeomlás.

Az összeomlás a *Piave* mentén találta az ezred maradékát. E napok története meglehetősen ismert. A belső országrészekből érkező hírek nyugtalanították a harckészségében, testi erejében amúgy is meggyöngült legénységét. Bujtogatok férköztek soraikba és lázították őket tisztjeik ellen. Az olaszok nagy mennyiségű röpirattal árasztották el rajvonalainkat és különösen a nemzetiségi ezredek fegyelmét bomlasztották. Munkájuk kétségtelenül eredménytelen lett volna, ha a mi legénységünk éppen olyan jól el van látva ruhával és élelmiszerral, mint ők és fegyverei éppen olyan eredményesen működnek, mint az ő fegyverei. Az entente erőforrásai tökéletesek voltak, őket kiéheztetni nem lehetett. A harc nemcsak számbeli, de anyagi fölényük miatt is teljesen egyenlőtlen volt. Ilyen körülmények között az uszítók, a lázítók, a fegyelembomlasztók munkája eredményes lett.

Hogy milyen különbség volt a szembenálló két hadsereg anyagi ellátása, felszerelése és erőállapota között, annak jellemzéséül álljanak itt az osztrák-magyar fegyverszüneti bizottság egyik tagjának, *Nyékhegyi* Ferenc ezredesnek a szavai. „Már midőn *Serravallenál* az olasz vonalat átléptük, a mi helyzetünktől oly szemlátomást elütő más szituáció tárult elénk, hogy az volt a benyomásunk, *mintha egy más világot* értünk volna. Pár lépéssel az olasz vonal mögött pompás autókba szállunk s a legkiválóbb úton haladunk tovább *Páduába*, ahol már a fronthoz legközelebb eső részen is útkaparók gondoskodnak az út fenntartásáról. Az emberek, akikkel útközben találkoztunk, piros-pozsgások, lerí róluk a jókedv, hófehér kenyeret esznek, helyel-közei énekelnek. A felszerelés elsőrangú, a lovak kövérek, jól tápláltak. Autók, motorbiciklik, motorágyúk sűrű tömegben közeledve teljesen ellepik az utakat. Ily jó ellátás, bőség mind kétségtelenül bizonyítékul szolgált arra, hogy a csapatok ereje sem lehetett bomlófélben”.

A mi lerongyolt, kiéhezett, kukoricakenyérből is sovány adagokat „élvező” embereink ellenben hazulról szörnyű híreket kaptak: rekvirálás, inség. ... Az erdélyi és felvidéki legénység ellenséges mozgolódásokról kap híreket és azzal az érzéssel kénytelen éjjelnappal harcolni, hogy mialatt ő olasz földön vérzik, azalatt a családját talán az oláh hordák koncolják fel odahaza.

Mindezekből a tényezőkből tevődött össze az az erkölcsi katasztrófa, amelynek következményeképpen egyes zászlóaljok és ezredek megtagadták az engedelmséget. Horvát, szlovén és tót ezredek nemzetiségi izgatás következtében és egyes magyar ezredek, különösen erdélyiek, katonailag minden esetre elítélendő, de emberileg érthető okokból, mert *veszélyeztetett szülőföldjük védelmére akartak hazasietni.*

Annyi azonban bizonyos, hogy az *arcvonalban küzdő magyar ezredek mindvégig megtartották szigorú, katonás fegyelmüket* és a bomlás jelei csak az arcvonal mögött, a tartalékban lévő ezredeknel mutatkoztak. A mi ezredünk még nótázott, még föl-fölzengett az emberek ajkán egy-egy baka-nóta, ami ott született a rajvonalba, véres, küzdelmes napokban:

*Hát a baka hol eszi a vacsorát?
Rajvonalba süti a jó szalonnát,
Csajkájába sej, haj, csöpögteti a zsírját,
Evvel kenegeti rövidszárú bakkancsát,*

*Honvéd baka kész az indulásra,
Őrmester úr a parancsot adja:
Szuronyt szegezz, rohamra előre!
Ne gondolj a régi szeretődre. –*

Pedig: hol volt már akkor a jó szalonna ... De az l-es baka még énekelt!

A mi ezredünk egy percre nem engedett semmiféle demoralizáló törekvésnek. A lázadás szelleme, a csüggedés, a lelki összeomlottság távol volt tőle. A legvégső percekig kitartott, mikor körülötte már a fejtelenség, a lázadás, a fölbomlás őrzöngött. Szilárdan állta az ellenség folytonos támadásait. Még akkor is, amikor szárnyain már rések tátongtak, a hűtlen és felbomló ezredek cserbenhagyták a hűségesen kitartó regimenteket.

Október 25-én a *Papadopoli* szigeten történtek az ellenség első kísérletei, hogy áttörjék. A 7. gyalog-hadosztály saját 64. hadosztályunktól jobbra volt.

26-án az ellenség folytatta támadását a 7. gyalog-hadosztály balszárnya ellen és azt vissza is szorította a *Piave*-töltés mögé. Már akkor nyilvánvaló volt, hogy a 64. honvéd hadosztálynak bele kell avatkoznia ebbe a harcba. Ezredünk ezen a napon két zászlóaljjal *Colfrancuiban* volt, míg III. zászlóaljja *Odersoban* állt, mint hadosztály-tartalék.

Az ellenség 27-én reggel a 7. hadosztály első vonalban lévő ezredeit vissza vetette. A hadosztályhoz tartozó cs. és kir. 68. gyalogezred – amellyel közös emlékek fűztek össze bennünket még 1914-ből – visszavonult és széjjel szóródott.

Itt volt a perc, amikor a hadosztály-parancsnokság elrendelte, hogy az 1. ezred menetkészen álljon! Délelőtt Va H-kor parancsot kapott *Raies* ezredes, hogy az ezred három zászlóaljával ellentámadást intézzen az ellenséggel szemben azon a területen, amely *Ormellétől* délre van. A támadás iránya *Cornadelle* volt. *Raies* ezredesnek a rendelkezése alá adták még a 3. népfölkelő gyalogezred I. és II. zászlóalját is.

A csoport Va 12-kor kezdte meg a támadást, még pedig tökéletes sikerrel. A nehezen belátható területen meglepő volt ez az ellentámadás. Már az első percekben 400 fogoly került a *Raics*-csoport kezébe! De az ellenség föltűnően nagy erővel fordult a támadó *Piave*-csoport ellen. A harc egyre hevesebb és véresebb volt, a csoport előrejutása pedig lassabb. Az előnyomulást rendkívüli módon megnehezítette az ellenséges tüzéréség, amely hosszant végiglőtte megsemmisítő pergőtüzével előre mozgó rajvonalunkat. De a támadás nem állt meg, hanem lassan és veszteségesen, véresen és nehezen bár, előre ment egészen a sötétség beálltáig.

A két vonal, a magyar és az olasz rajvonal olyan közel volt már akkor egymáshoz, hogy az olasz tüzéréség jónak látta a maga heves ágyútüzét a támadó rajvonal mögé összpontosítani. *Paies* ezredes *Borgognától* keletre egy házban tartózkodott, amelyet állandóan lőttek. Alig hogy másnap reggel elhagyta, egy gránát izzé-porrá zúzta a házat.

Ezredünk tehát a világháború e gyászos és zavaros utolsó napjaiban még harcolt vitézül! Október 27-én és 28-án, mikor Budapesten már forradalmi jelenetek játszódtak le, a front pedig felbomlóban volt, ezredek, dandárok, egész hadosztályok züllöttek széjjel, vagy hagyták el a helyüket és meneteltek fegyelmetlenül hazájuk felé, ez az 1. ezred csaknem magára hagyatva, mint a kötelességtudás, az önfeláldozás és a hősiesség utolsó termopylei gárdája, kitartott,

együtt maradt, harcolt és támadott! Az olasz 10. hadsereg XL hadtestének elszánt kísérlete, hogy a szerbe züllő osztrák-magyar harc-vonalat áttörje és óriási zsákmányra tegyen szert, napokon át vérbe fulladt, megghiúsult ennek a kicsiny, de elszánt *Piave*-csoportnak a hősiei harcai miatt. Ha az 1. ezred és hőselkü ezredese a teljes fölbomlásnak és a mámorosan diadalmas olasz előretörésnek e napjaiban helyt nem áll, és e példátlanul vakmerő haditettet végre nem hajtja, az olaszok már ezen a ponton és ezekben a napokban keresztültörnek a frontot és az *Izonsó*-hadsereg egész arcvonalát a tengerig felgyöngyölik. Rares ezredes nem tágított. Az 1. ezred és a parancsnoksága alá rendelt két idegen zászlóalj dacolt egy egész olasz hadtesttel. Egészen 28-án délig, amikor a hadosztály-parancsnokság azt a parancsot küldte, hogy a *Piave*-csoportot váltsa föl a 8. lovas-hadosztály, az 1. ezred pedig *C. Campagna* felé vonuljon vissza. Sajnos, a hadosztály-parancsnokság intézkedése tévedésen alapult. Erről természetesen *Raies* ezredes nem tudhatott. Az ezreddel parancs szerint visszavonult, a 8. lovas-hadosztály azonban nem hajtotta végre a feladatot, amely a hadosztály-intézkedés szerint neki jutott.

Már akkor az egész front teljes fölözslása útban volt. Nem lehet csodálni, hogy a magasabb parancsnokságok is tévedésbe estek és az egész parancs-szervezet működése megbénult . . .

Az ellenség október 28-án áttörte sok helyütt meg nem szállott állásainkat. A különféle nemzeti tanácsok kiküldötteik útján szabadságolták és visszarendelték a csapatokat, akik egyszerűen elmentek. Dandárok meneteltek hazafelé tisztjeik nélkül. Az egyik *Erdélynek*, a másik *Galiciának*, a harmadik *Pilsennek* vette útját. Ügy, ahogy lehetett: vasúton, gyalog, torony iránt. Egyes csapatrészek még küzdöttek, de ezeket az ellentálló szigeteket az ellenség hadereje körül fogta és elfogta. A monarchia és annak hadserege a belső bomlás folytán szétesett, anélkül hogy legyőzött volna. A fegyverszüneti tárgyalások körüli érthetetlen huza-vona és a nemzeti tanácsok büns késedelme még az utolsó napokban is rengeteg áldozatot követelt.

Hazafelé. . .

Ilyen zavaros viszonyok között menetelt hazafelé ezredünk. Amikor már túl volt az olasz fegyverek löhatárán és túl volt azon a veszedelmen, hogy olasz fogságba kerül, át kellett vergődnie délszláv nemzeti tanácsok által veszélyeztetett és bitorolt földeken, éjjel

és nappal, ezernyi izgalmon és veszedelmen keresztül őrizve biztonságát és megtartva fegyvereit. Lángolt alatta a föld, orv veszedelmek leskelődtek rá minden irányból, de legendás hősiességgel és hűséggel keresztülvergődött a haza földjéig. Keresztül az őrjöngő forradalmi terror lángbaborult földjén, a szlovén és jugoszláv nemzeti tanácsok területén. Az ezred megvédelmezte a fegyvereit, megővta a becsületét és még a szégyenbe borult magyar földön sem engedett az uszításnak: *tisztjeinek vezetésével*, keményen masírozott *Budapest* felé, ahol a maradék ezredet 1918 november közepe táján leszerelték és feloszlatták.

A marcona, viharvert katonák 51 hónapi küzdelem után letették tehát a fegyvert, visszatértek otthonaikba, ezernyi gond közé, hogy folytassák a küzdelmet a széjjelszabdalt, megnyomorított ország földjén. Ezek a polgárok, akik a haza hívó szavára oly elszántan fogtak fegyvert 51 hónappal előbb, megmutatták, mit érnek a harcban és megmutatták utóbb, hogy zavaros politikai viszonyok között, lelkek szédültsége idején hű polgárok, igaz magyarok, komoly vésztől vissza nem riadó, dolgos férfiak tudnak lenni.

A mi ezredünk katonái közül senki sem tartozott a fölforgatás hírhedtei közé!

A bajtársak szövetsége.

Az ezredet a mozgósítás hívta életre és a háború utolsó perce eltörölte. De az a sok lelkesedés, önfeláldozás, munka és az a tiszta, *szép bajtársi szellem*, amely az ezred minden egyes tagját olyan szépen megkülönböztette más ezredek katonáitól, *nem múlhatott el nyomtalanul*. Már a háború alatt meg volt csírájában az a bajtársi keret, amelyet mi fönntartottunk a háború után is. Ezredünk első parancsnokának és megalapítójának, *Ledniczer* Sándor ezredesnek boldog emlékezetű felesége gyűjtötte maga köré a harctéren küzdő tisztek feleségeit. Ebben a kis körben kötelességüen megjelentek hétről-hétre azok a tisztek, akik mint sebesültek, vagy szabadságosak tartózkodtak az ország fővárosában és itt alapozták meg a mi szép bajtársi szervezetünket, amely ma is őrzi a történelem pantheonjába beköltözött dicső emlékezetű ezredünk nevét.

1919 januárjában a megszünt ezred volt tisztjei a budapesti Tiszti Kaszinó éttermének külön szobájában bajtársi ebédre gyűltek össze családtagjaikkal együtt. Ez volt *az első bajtársi találkozó*. 1921 őszén újabb találkozó és a Tiszti Kaszinóban bajtársi vacsora

követte ezt az első összejövetelt. Azután megalakult a m. kir. 1. népfölkelő gyalogezred bajtársi szövetsége, amelynek elnöke az ezred alapítója, *szlatinai Ledniczer* Sándor tábornok, társelnöke az ezred utolsó parancsnok, *vitéz nagymegyeri Raics* Károly altábornagy. Az ezred azóta minden évben november 4-én tartja meg emléknapját, díszes keretek között. Seregestől érkeznek bajtársaink az ország minden részéből, hogy az emlékünnepen részt vegyenek. Ünnepies rekviemmel kezdődik a megemlékezés napja, amelyet rendszerint derék tábori papunk, *Surányi* Ferenc vértesskereszturi apát, komáromi plébános mond fényes segédlettel. A templomból a Névtelen Hős emlékművéhez vonulunk és azt megkoszorúzzuk, majd koszorút teszünk ezredünk emléktáblájára, a Ferenc József honvéd laktanyában, este pedig ünnepi vacsorán emlékezünk bajtársainkról, akiknek teste messze harcmezők jeltelen sírjaiban porladozik és lelke bús mosollyal néz ránk a felhők mögül.

Évről-évre kevesebben nézünk egymás szemébe, hogy megemlékezzünk a vész napjairól, mikor egy sorban, egymás mellett küzdöttünk, igaz magyarok és talpig férfiak módjára, királyunk zászlója alatt, a haza földjéért, családunkért, békés otthonunkért és a jobb jövődjéért.

Ezen a vacsorán évről-évre más-más bajtárs tart ünnepi szónoklatot és a fehér asztalnál összekoccintjuk még egyszer a poharat, könnyes mosollyal emlékezve az együtt töltött balsorsú időkre. És ha évről-évre kevesebben vagyunk is, ha évről-évre arat közöttünk a halál és ritkít a szegénység, amely széjjelszórta bennünket a világ minden tája felé – ez az egyre fogyó, egyre szürkülő, egyre görnyedtebb derekú régi csapat, ahányan vagyunk, ahányan maradtunk, jelentjük az egész ezredet, jelentjük mindazokat, akik voltak, akik sírjaikban pihennek, jelentjük a névtelen tömegsírok lakóit is, akik ezeken az estéken láthatatlanul körüllegnek bennünket és leülnek közénk az asztalokhoz.

Budapest főváros házainak falán az ezredtalálkozók előtt lelkeshangú plakátok szoktak megjelenni. Ezeket a plakátokat olvassák a járókelők, egy-egy pillanatra megállnak a forró betűk, az izzó szavak előtt és emlékeznek reánk. Így avatjuk ezredünk novemberi emléknapját általános emlékezőnappá, amikor megállítjuk az utcán tovasiető közönyt, és arra kényszerítjük, hogy egy gondolatot, egy érzést, a meghatottságnak egy múló percét áldozza mártír bajtársaink emlékezetének.

1928 november 22-én különös ünnepélyességgel avattuk föl az

ezred emléktábláját a budapesti 1. Ferenc József honvéd gyalogsági laktanyában, ahol az ezred legénységének jelentékeny része valaha a katonaságot letette, amelynek falai között kezdődött meg a háborús ezred szervezése és amely laktanyába tértek vissza sebesültek, betegek, szabadságról bevonulók, hogy ismét útbá induljanak a harctérre, bajtársaik után.

A laktanya óriási udvarán ünneplő sokaság gyülekezett a borús novemberi vasárnap reggelen. Polgár emberek érkeztek csoportosan » gyászba öltözött asszonyok, bábé sz gyermekek, idegenek e falak között. A férfiak könnybelábadó szemmel és kemény kézzel szorításal üdvözölték egymást: régi barátok, öreg bajtársak, hadban, – megpróbáltatásban egymásnak társai.

Azután körülnéztek az udvaron, körülnéztek könnyes szemmel, emlékező szívvel.

Kürtök riadtak és dübörgő léptekkel, büszke ragyogásban masírozott be az udvarra ezüstsíkos tisztjeinek vezényletével az 1. honvéd gyalogezred pompás díszszázada.

Tisztelgésre riadnak a kürtök, a kalapok lerepülnek a fejekről, a Himnusz akkordja zendül: a zászló érkezését köszöntik. . .

A díszszázad mellett csodálatos zászlóalj áll sorban és rendben. Civilek, többnyire idős emberek. Urak és parasztok vegyesen. A miniszteri tanácsos mellett egyszerű zsellér-ember, az ügyvéd mellett szegény napszámos. Állnak katonásan, sorban-rendben, mint régen. . .

Közöttük bénák, féllábúak, félkezűek, félszeműek.

A régi regiment utolsó maradéka!

Aki rájuk néz, melegség támad a lelkében és fátyolos lesz a szeme.

A háború végén megszűnt budapesti m. kir. 1. népfölkelő gyalogezred életben maradt katonái gyülekeztek össze, hogy a régi kaszárnyában, a büszke magyar honvédség tisztelgése közben emlékezzenek halott bajtársaikról és fölavassák az emléktáblát, amely az egykori ezred dicsőséges emlékezetét hirdeti. A tábori oltárnál *Surányi* Ferenc vértessereszturi apát, *Komárom* plébánosa mondja a misét és az istentisztelet alatt úgy, mint régen, föl-fölhangzik a kürtjel: „Vigyázz! Jobbra nézz!” „Vigyázz! Imához!” Es a veterán-zászlóalj feszesen, katonás mozdulattal végzi a tisztelgés mozdulatot. Sokan sírnak a meghatottságtól, egy-egy kemény férfiarc elborultán néz a messzeségbe, emlékeket idézve.

Az apát a szószékre lép és megrázó beszédben emlékezik a

halottakról, a véres harcokról, a nemzet tragédiájáról. Utána nagy-megyeri vitéz *Raies* Károly altábornagy, az ezred volt parancsnoka tart magasszárnyalású beszédet, majd *Balassa* Imre, az ezred volt főhadnagya emlékezik ünnepi beszédében elköltözött bajtársairól:

– Ködös novemberi reggelen – sok-sok éve annak már – hatalmas keresztfát emeltünk hóborította hegyormon. Ötven bajtársunk golyótól tépett, vértől szennyes tetemét ástuk el a keresztfa tövében. E vérző magyar testek fölé emeltük Krisztus keresztjét, hogy a határbércről messze-messze kiáltva hirdesse a férfiak szent áldozatát, akik ott estek el iszonytató harcban a szent haza küszöbén. Hajlékaikat védve, asszonyaikat oltalmazva, gyermekeiket, füstölgő tűzhelyeiket, kicsiny földjüket, ekéjüket, kalapácsukat, kenyerüket, békéjüket, apáik, anyáik sírját – becsületüket oltalmazva. Messze az élet zsvivájától, süket csönd országában, zord havas tetején temettük őket csákánnyal bontott sziklasírba. Ott emeltük golyójárta szívük fölé a keresztfát, vértanúhaláluk és föltámadásukba vetett hitünk jelképét. És elbúcsúztunk tőlük mindörökre, mentünk előre, gondsújtotta nyommal, szívünkben halálos elszántsággal, mindenre készen, ismeretlen sorsunk felé. Vittük magunkkal mint szent útravalót, halott szívük hitét, tépett keblük hűségét, roncsolt agyuk férfias keménységét. A hó, a köd, a vihar és a gyorslábú éjszaka betakarta fátyolaiba bajtársaink sírkeresztjét, hamar tűnt el vissza-visszanéző, homállyal küzködő szemünkből a tömegsír. Nem láttuk már a kereszt tövében a fatáblát sem, melyre ez a kéz égette tüzes panganéttal a síriratot: Vándor, akít erre visz utad, vedd le a kalapodat, mondj el csöndesen egy imát lelkük üdvéért, gondolj néma tisztelettel rájuk, akiknek pora felett állasz, mert hónukat védelmezve estek el ők becsülettel. Légy áldva ezért az imáért, idegen! Ám légy mindörökre átkozott, minden maradékaidban, ha háborítani merészeled csöndes pihenésüket.

— Sok éve már ennek. Oh, sokszor temettünk, sok jó bajtársunkat hagytuk el messze-messze földeken: a Macsva mocsaraiban, a Kozmaj lejtőjén, a Slatina meredekén, Belgrád árkaiban, a Cigánysziget gyilkos zombékjában, Albánia dzsungeleiben, Wolhynia ingoványaiban, Erdélyország bércsein, Moldova és Oláhország rónáin, a Szeret és Putna fagyott nádasaiban, az Isonzo-menti véres sziklákon, a Bainsizza-fönsík kőpoklában, a Piave vértől szennyes vízében – messze-messze, a világ négy tája felé, északon és délen, kelet és nyugat tájain, amerre zászlóinkat meghordoztuk.

— Ezekre a sírokra gondolok, bajtársaim, e jeltelen hantok között lép fájó emlékezéssel a lelkem, e porladó szívek, e roncsolt testek, e tépett férfighomlokok fölött lépeget az emlékezet. Óh, hány tavasszal nőtt mái ki a fű a szívükből, hány tél borított fehér takarót hantjaikra, hány nyáron szántott végig az eke fölöttük, hány ős takarta be királyi szívüké királyi aranyaláttal.

—E márványlap előtt gondolok most rájuk. E márványlap előtt, mely az ő emlékezetüket hirdeti és az idegent, aki erre halad, legyen az katoná vagy polgár, fiatal vagy öreg, legyen bármely rendből való, arra inti, mire az a gigászi kereszt intette, az óriás keresztfa tüzes szuronnal égetett fölirata intette a havasok vándorait Erdély véghatárán: „. . . akit utad erre viszen, gondoldj néma tiszteletadással a férfiakra ...”

—Bajtársak, maradékai az elmúlt dicső ezrednek, özvegyek, árvák, maradékai dicső halottaknak, emeljétek föl a fejeteket és emeljétek föl élet-től fáradt lelketeket. Ez a kódarab itt, bajtársaim, nem múltak ékes szemfedője, nem örökre porrá vált holtak síremléke, nem elmúlás méla hirdetője, nem letűnt idők monumentuma.

—Ez a kódarab ébresztő, ez a márványlap riadó, ez a kőbe vésett írás még utánunk következő nemzedékek tettekre hívó parancsa. Ez a márvány, bajtársaim, mely a messze idegenben széjjelszórt magyar csontok, az idegenné vált magyar földben pihenni nem tudó magyar szívek nevében beszél, még jövő munkára, még eljövendő küzdelmekre hív!

—Kőbe vésett szerződés ez holtak és élők, múlt és jövő, emlék és tettek között. Frigytáblája annak a hitnek, hogy lesz még egyszer ünnep a világon! Kőbe imádkozott Hiszekegy, hogy hiszünk és akarunk és leszünk! Márványba vajt fogadalma a jövőnek, hogy nem válik méltatlanná a múlt-hoz, kőbe égetett esküje az élőknek, hogy visszaszerzik a holtak nyugodalmát, visszaperlik a holtak sírját.

—Bajtársaim, élők! Emeljétek föl a fejeteket, emeljétek föl a szíveteket e márványlap előtt. Nem gyászolni jöttünk mi ide. Büszke ünneplésre gyülekeztünk, hogy megköszönjük a férfiak Istenének: ha esniök kellett, bátor férfiakhoz méltóan estek, megtermékenyítve halálukkal késő generációk lelkét, megmutatva a jövődönk, hogy akik az életet akarják, azoknak halni is kell tudni és csak az a nemzet él és virul, annak a nemzetnek van jövődője és joga a jövődőhöz, amelynek mártírjai vannak.

—A kislelkűség, a gyávaság, a hitetlenség azt mondhatja: íme, elvesztek ők, porrá lettek és vájjon miért? Sírjuk fölött diadalmas idegenek virágzó élete zsendül. Ezért haltak meg ők? Ezért volt véres áldozatuk?

—Nem, nem úgy bajtársaim! A nemzetek életében az évtizedek csak órák, az évszázadok csupán napok. A mi megpróbált nemzetünk élete sötét alvilági tájakon, rémek és veszedelmek útján tévelyeg most, mint a hegyi patak, mely hirtelen eltűnik, de valahol majd újra napvilágot ér és diadalmas viharzással, bő vizekkel, mint mindent elsöprő hegyifolyam zúdul alá a völgybe, az élet felé.

—Bajtársaim, az emlékek útját járva, amint kitekintek erre a széles, nagy udvarra, ahol ifjú katonák állnak most sorban és rendben, mellettük pedig ti álltok, őszek, gondtól barázdált homlokúak, sorban és rendben úgy, mint régen – ezen az udvaron, az emlékek ellenállhatatlan örvénye kapja el a képzeletet. E falak között, ezen az udvaron egyszerű

fiatalok voltunk, bajtársak, hittel, reményekkel, mohók, diadalmas egészségben gazdagok. Hányan tanultuk ezen az udvaron a fegyverfogás művészetét! Hányan tettük itt az első lépéseket a katonapályán! Hányan éltük itt ifjúságunk legszebb esztendeit! Hányan rebegtük el illetődött lélekkel ezen az udvaron a katonaeskü szent fogadalmát! Ebben a kapualjban, ezen az udvaron rég elhangzott vezényszavakat hallok újra. Rég messzeségbe tűnt, semmivé lett, szerteszéledt zászlóaljok, századok és szakaszok kemény lépései dübörögnek, rég a végtelenségbe hangzott kommandók harsognak. Újra látom önmagunkat, pirosuló fiatal arcunkat, önbizalomtól villámló gyermekszemünket, duzzadó, izmos, fiatal alakunkat, amint megfeszül rajtunk a ragyogó dolmány, hetykén zöldéi csákónk mellett az örökzöld fenyő és csengve, üdén, hittel, ifjú meggyőződéssel száll az ég felé az eskü: Mi ünnepélyesen esküszünk, a mindenható Istenre . . .

— Igen, bajtársak, mi, akik eskünet megtartottuk, — tanunk rá ez a tábla, tanúink bajtársaink szerteszórt csontjai, tanúink a jeltelen sírok a világ négy tája felé, hogy eskünet megtartottuk — mi ünnepélyesen esküszünk, ősz halántékkal, barázdált homlokkal, görnyedő vállal, rogyanó térddel újra esküszünk. Igen! Mi ünnepélyesen esküszünk a mindenható Istenre, hogy soha meg nem nyugszunk, hogy szívünkéből, amíg utolsó tud dobolni ez a szív, a gyűlölet lángja ki nem alszik. Igen, mi ünnepélyesen esküszünk, hogy amíg vér mozdul ereinkben, amíg lábunk hordozni bírja testünket, amíg karjainkat ütésre tudjuk emelni, meg nem nyugszunk, nem felejtünk, hiszünk, akarunk, leszünk azok, akik voltunk, kérlelhetetlen, igaz, hű, komoly, harcos magyarok, szent esküvel kötött társai azoknak, akik hantjaik alól felénk néznek és azt parancsolják nekünk, hogy azok a hantok újra magyarok legyenek. Igen, mi ünnepélyesen esküszünk! És az Isten úgy legyen irgalmas nekünk, a világ négy tája felé porladó halottak lelke úgy legyen szószólónk a Legfőbb Bíró széke előtt, ahogyan eskünet megtartjuk.

— Amen!

Beszéde közben omlik le a lepel a babérral díszített, koszorúval ékesített emléktábláról. Percekig néma áhítatba merülve olvasák a jelenlevők, amit a márvány mesél:

**Katona vagy polgár,
Ha utad erre viszen, állj meg csodálattal és néma tisztelet-
adással a világháború első napján született és annak vég-
percében örökre elmúlt
m. kir. budapesti 1. népfőlkelő gyalogezred dicsőséges
emléke előtt.**

Gondolj illetődött lélekkel a kemény férfiakra, igaz magyarokra, hű katonákra, kik e falak közül keltek a szent haza és az örök igazság védelmére.

Szlatinai LEDNICZER SÁNDOR

ezredparancsnok szervezte meg és vezette hadba az ezredet, melynek katonái a háború első két évében az ő parancsnoksága, majd Lőrinczy Béla, lovag Mihalic Milivoj, vitéz Barsy József, magyarmacskási Leóchey Kálmán, Lépes

Árpád és a háború utolsó két esztendejében

nagymegyeri vitéz RAICS KÁROLY

parancsnoksága alatt állták hősi módra a harcot, túrték vértanúként a viszontagságot, fogadták férfiasan a halált.

A vitéz bajtársak emlékezetére, akik a Macva és Kolubara mocsaraiban, Kosmáj meredekén, Belgrád sáncaiban, Slatina lejtőjén, Albánia ősrengetegében, Erdély bércein, Oláhország és Moldova rónáin, a Szeret és Putna zsombékjaiban, a Bainsizza fősík karsztjában, a Doberdó szikláin, Volhynia ingóványaiban és a Piave mocsárvilágában porladnak, hűséggel emelte ezt az emléket az ezred életbenmaradt harcosainak soha el nem múló kegyete az Úrnak, 1928-ik esztendejében, november hó 4. napján.

Az nem lehet, hogy annyi szív
Hiába onta vért,
S keservben annyi hű kebel
Szakadt meg a honért . . .

Délceg öreg tábornok lép elő, *szlatinai* Ledniczer Sándor, aki az ezredet a mozgósításkor szervezte, hadba vezette és két éven át harcról-harcra vezényelte. Mély meghatottsággal adja át az emléket *Schnetzer* Kálmán ezredesnek, az 1. honvéd gyalogezred és a Ferenc József laktanya parancsnokának, hogy őrizze meg a táblát. A fiatal ezredes egyszerű, szép szavakkal veszi át az emlékművet és ogadalmat tesz, hogy ennek az örökre elmúlt, dicsőséges hírű ezrednek az emlékét kegyelettel őrzi meg az ő ezrede.

Most következett az ünnepség megrázó momentuma. Előbb az 1. honvéd gyalogezred díszszázada lépett el díszmenetben az emlékmű előtt. Akkor díszmenethez fejlődött az öregek zászlóalja, a civilruhás csapat. *Olgyay* István parancsára még egyszer megfeszültek a mellek, büszkén lendültek az őszülő fejek, harsány vezényszavak hangzottak a novemberi szürkeségben és a polgárok zászlóalja dübörgő léptekkel menetelt el, büszke díszmenetben volt elől-

járói és a márványtábla előtt, mely mindannyiuk dicső emlékezetét hirdeti az utókornak. Az egyik szakaszban két mankó és egy faláb kopogta megrázó büszkeséggel a díszmenetet:
 „kop . . . kop . . .”

A két testvérezred, az 1. honvéd- és 1. népfőkelő-ezred emléksobrát is nemsokára fölállítják Budapesten, hogy hirdesse az 1-sek áldozatkészségét, önfeláldozását és példaadását. A lelkes buzgalommal megindult szobor-akció érdekében *Balassa Imre*, az 1. népfőkelő gyalogezred volt főhadnagya és történetírója, 1933 augusztus 6-án, délután 5 órakor az alábbi lelkesítő szöveget intézte a rádió hullámain át az ország közönségéhez:

A névtelen hazatér . . .

„A Monte San Michèle tetején, ezen a mindörökre kopár hegy-ormon, melynek zöld ékességét eltaposta a pusztítás démona, egyszerű, fehér kő magányoskodik. Mikor a nap arany szekérének első küllője a láthatárra fordul és a Vallone-völgy felől ráömlik a köre a hajnali aranyzuhatag, megrázó szavakat olvashatunk rajta. E néhány szó elmondja Neked, ismeretlen Vándor, hogy e roppant hegy szikláiban, szakadékaiban, barlangjaiban, ezer meg ezer magyar és olasz katona csontja és vére várja a boldog föltámadást. Elmondja szívet ostromló és szívet szaggató szavakban, hogy magyarok és olaszok vak végzetük parancsára miként gyilkolták egymást e Szent Mihály arkangyalról nevezett hegyen, háborús évek öldöklő napjaiban és most mindörökre megbékülten pihennek egymás mellett, vérük és csontjuk összekeveredett, együtt álmodik és együtt várja az Ítélet trombitáját. . .

E vérrel és csontokkal telt sóhaj-hegy, a pokolnak e kihült és megengesztelt hatalma felénk néz most, életbenmaradottak, felénk néz és megindul, irányítva roppant lépteit a Duna völgyének. Hatalmas, fehér kötömb szakad ki belőle és jön hazafelé, ballag errefelé, a vér és a csont, a szív és az agyvelő, amely széjjelomlott, amely beleolvadt San Michèle hegyébe, egy jelképes fehér márványdarab képében haza akar jönni a magyar földre. Haza, hogy szobrot faragjatok belőle, haza, hogy itt álljon Pest-Buda szívében és emlékeztesse a múlt idő gyermekeit a soha el nem múló áldozatra, férfihúségre, néma önfeláldozásra.

E hazajáró márványdarab itt fog állni nemsokára a főváros egyik közterén. A nap keresztül süt majd rajta, megvilágítja és lángra gyújtja a vér színében a márvány testén keresztülcikázó ereket, mintha új életre kelne mind a kiontott magyar vér, a pesti és budai, a pestvidéki és budavidéki egyes honvédek és egyes népfölkelők vére, e forró és lüktető tenger, amely széjjelfolyt a világ harcterein, értetek, élők, érted, magyar föld, érted, főváros, és érted, jövő. . . Ebben a jelképes márványban, amely fehér, mint az egyes bakák porladozó csontja, ám a kelő és nyugovó nap tüzeiben izzó piros, mint az egyes bakák kiontott vére, jelteni fogja az ország szívében az egész túlvilági regimentet, amely szana-széjjel pihen és várakozik, álmodik és hisz, példájával tanít és önfeláldozásával most is harcol értünk a Doberdo sziklaodvaiban és Volhinia barna rögei alatt, a San Michèle kavernáiban és a Kolubara láztlehelő mocsaraiban, az orosz síkságon és Erdély mennydörgő bércei között, a Macsva nádasaiban és a Piave iszapjában.

Az idő gyorsan eljár, a gépek korszakának őrző ritmusa hamar lépett át a sírokon, az ember gyorsan felejtett, megfosztva halottait a nekik járó tisztességtől és megfosztva önmagát e halottak halhatatlan életéből feléje áradó tanulástól. A turista megtaszít sarkával egy kavicsot és hallgatja a visszhangos zörejt, amely odalenn kél a szakadékban, amint görög tova a kavics és ragad magával más-más kavicsokat, de nem gondol arra, hogy e tovagördülő kőlavínában szegény honvédek porladó csontja sodródik ismeretlen mélységek felé. . . Ha zúg a fenyves, vájjon eszébe jut-e, hogy e fák gyökerében ők pihennek, és az őszi éjszakán siránkozó nádist hallgatva gondol-e rá, hogy e nádak égi tilinkóján ők sóhajtanak. . . Ha felnyög a föld nehéz léptetek alatt, emberek jut-e eszetekbe egy múltó percre is, hogy mindenütt, ahová mentek, a világ bármely tája felé, idegenben és honi földben, az ő végtelen és jeltelen, örök és megmérhetetlen sírhantjukon tapostok?

Az ország hatalmas szíve, e város, az életnek e zakatoló óriási kamrája pazarul ontotta vérét a háborúban. Végigöntözte a világot, végigáztatta a földeket, hogy jogot vegyen e tenger kiontott vér árán, jogot egy szerencsétlen nemzetnek az életre!

Es e széjjelszört és széjjeltaposott élet, ez az óriási ezred amely innen ment el, hogy a föld alatt őrszemeket hagyjon szerte a világban, e földalatti regiment most talpra ugrik és jön hazafelé egy jelképes márványdarabban. Óh, nyissátok ki a szíveteket és hallgassátok e lépteket, mint jönnek . . . jönnek . . . a felhőkön át, a holdsugárban,

a napsütésben és a zimankóban, szélben és az égben, mérhetetlen messzeségekből. . . A lélek csöndjében figyeljétek katonás kemény lépteiket és az égre emelt szemetek a fellegek mögött odafönn lássa meg halvány szellemarcukat. . .

Halljátok?

Halljátok, hogy jönnek hazafelé a leszakadt karok és lábak, a fejek és a kitépelt szívek. Jönnek újra testté válva, a honi rög felé. . . az egész földalatti 1. ezred. Milyen egyszerre lépnek! Ok nem viszálykodnak már, mint ti, élő magyarok. Szép nagy testvériségben mennek egymás mellett haza, hazafelé. . .

Halljátok?

Halljátok-e az éjszakában az l-esek ezüst trombitáját, amint megszólal újra és hívogat benneteket? Hívogat, hogy lássátok őket, hogy szeressétek őket, hogy higgyetek nekik, hogy okuljatok példájukon.

Miért felejtitek őket! nem azért, hogy az ajkatokon legyen az évnek minden napján és a napnak minden órájában ez a szó: hős... Nem azért, bár addig-addig emlegessétek az elesett hősöket, amíg ez a szó elveszti fényét, amíg unt formaság lesz belőle és csak mondjátok, mondjátok, hétköznapi szürkeségben, anélkül, hogy emlékeznétek e shakespearei hősökre, ez égig érő hőszokra és anélkül, hogy követnétek őket az önfeláldozásban, az igénytelenségben, az odaadásban, a szerénységben, a kitartásban.

Ők nem e hősi jelzöt akarták kicsikarni az utókortól, hanem példát mutatni. És mikor szobor alakjában visszakívánkoznak oda, ahonnan lüktető szívvel, ép tagokkal, fiatalon és rugalmas inakkal elmasíroztak egykor, nem hivalkodás vágya, nem alacsony hiúság ez, hanem akarat, hogy az élőket emlékeztetve olyan erényekre tanítsák, amelyekre ma még nagyobb szükség van, mint volt a háború poklában. Ez a kor nemcsak feledékeny, nemcsak léha, de kishitű is. A csüggedés, a széthúzás, a jelszó-hazafiság idején rettentő nagy szükség van beszédes példákra, irtóztató nagy szükség a buzdításra, amely kiárad e Névtelen szobrából.

Segítsetek, emberek, hogy ez a márványdarab hazajöjjön. Segítsetek, hogy ez a szobor itt ragyogjon. Feszüljön neki a vállatok és segítsetek. Akinek módja nincsen többre, adjon néhány fillért. A szegény garasa éppen olyan kedves, mint a gazdagnak aránya! . .

Segítsetek!

Ne mondják, hogy tenger gond nehezedik rátok és szobrokra manapság nincsen pénzetek. Könnyű a fölöslegből adni. . . Vegyetek el még abból is, ami mindennapok szüksége és így adjatok. . . Rop-

pant adósság terhel benneteket e névtelen egyes honvédekkel szemben, pestiek, budaiak, pestvidékiek és budavidékiek! A lelketek nyugalmának, az önbecsüléeteknek jár e kis adó, amit leróhattok.

Adjatok. . .

Jövője nincsen a nemzetnek, amely nem tiszteli önmaga múltját. És vájjon mekkora áldozatkészségre hajlik majd az az ifjúság, amelyre még nagy próbák várnak az életharcban, mekkora odaadásra, mekkora önfeláldozásra, ha még azt sem látja, hogy a martiriumért, a testnek és léleknek teljes odaadásáért, a kinhalálíg szilárd férfiasságért hála is jár és megemlékezés. . .

Emberek, élők, földön maradottak! Erezzétek meg, mekkora vigasz árad felétek e sírokból. Sanguis martyrorum solamen. . . A nyomorultak vigasza a vértanuk kiömlött vére. . .

Ember í Elő! Állj meg egy percre a sírom fölött. Hozzád szólok én, a névtelen, hozzád a mélységből, hozzád a magasságból. Ember, emlékezz rám. . . Én is voltam ember fia, volt kezem-lábam, szemem világa volt, szép piros életem volt. . . Most szertehullott csont vagyok, földdé vált por vagyok. . . Érted lettem ezzé. . . Ne légy hálátlan. . . Gondolj rám. . . Föl akarok támadni a te háládban és föl akarok támadni azokban, akik követnek. . . Őrt álltam a Kárpátok előtt. . . Véreztem a karszt dantei borzalmaiban. . . Porrá váltam az Isonzó alvilágában. . . ízenként haltam meg a szerb ingoványban. . . Silbokoltam és őriztem hazámat Erdély havasain, sasmadár harcát harcolva. . . Feküdtem, holtan orosz és moldovai mezőkön. . . agyamat és testemet megrágtá a Piave pergőtüze. . . Hú voltam és férfi. . . utolsó véremig, utolsó agysejtemig. . . Ember, ne légy háládatlan, ne fordulj el. . . fogadj a szívedbe és engem ott megőrizve, nekem ott örök életet adva, őrizd meg a haza e föld, e nép, – a te fiaid, a te unokáid, a te késő ivadékaid jóvendőjét!”

A krónikás most fáradtan leteszi a tollat. Mint egykor rozsdamarta kardját búsan oldozta le derekáról, úgy teszi pihenőre tollát is, amely ez oldalakat róva, múlt kódébe tűnt ezredének dicsőségét idézte föl még egyszer. Képzeteiben most újra végigélte a véres esztendők sorát: az ütközeteket, a marsokat, a szenvedéseket, a viaskodást emberrel, géppel és a természet erőivel. A hadi naplók, jelentések, parancsok halaványodó betűiből esztendők története támadt föl újra, arcok, tekintetek reá a múlt messzeségeiből sápadt mosollyal, a füle megtelt trombitaharsogással, dobok pergésével, ágyúk

dörejevel, haldoklók hörgésével és fiatal torkok szilaj rajta-kiáltásával. Még egyszer, utoljára kiegyenesedett a dereka, szemében felgyulladt a régi láng, és ott látta magát bajtársai sorában, a becület mezején.

Most már elvégezte a munkát, amit kötelességének ismert: maradandó emléket emelt azoknak, akik a sírban pihennek és mindannyiunknak, akik követni fogjuk őket, hogy odaát az Úr kegyelmében újra együtt legyen a dicső regiment.

Ősz van, sárga levelek hullanak a fákról, mint az arany vitézségi medáliák. Mi is lehullunk egyenként az élet fájáról, de akik végigéltük mindazt, ami e könyv betűiben él, azzal a tudattal hunyhatjuk be fáradt szemünket, hogy életünk megtermékenyítette a jövendőt . . .

JEGYZETEK.

A mű forrásai.

A volt m. kir. budapesti 1. népfőlkelő gyalogezred ezrednaplója.

A volt m. kir. budapesti 1. népfőlkelő gyalogezred zászlóalj, század (géppuskás osztag) naplói.

Az ezred, a zászlóalj, a századok naplójának mellékletei.

Harctérijelentések, harcintézkedések, helyzetjelentések, helyzetértésítések parancsok, stb.

Tisztek, magánfőljegyzései, naplói, dolgozatai.

Rubint Dezső: Az összeomlás. (Budapest, 1922).

Rubint Dezső: Adatok a magyar katona szerepléséhez a világháborúban. (Budapest. A m. kir. hadtörténelmi levéltár kiadása.)

Nyékhegyi Ferenc: A Diaz-féle fegyverszüneti szerződés. (Budapest, 1922.)

A különböző hadsereg- és hadseregcsoportparancsnokságok (Heeresgruppe von Mackenzen stb.) kiadásában a háború folyamán megjelent tájékoztató füzetek.

A *kiküldött III. zászlóalj* doberdói és volhyniai harcaira vonatkozó pontos főljegyzéseket a *zászlóalj volt tisztjei* készítették el nagy szorgalommal, lelkiismeretességgel és körültekintéssel. Ezekéi úgy illesztette be a szerző a mű keretébe, hogy rajtuk *keveset változtatott*. Kötelességének ismeri tehát, hogy ezt megjegyyezze. Általában köszönetét és elismerését kell kifejeznie ama bajtársak iránt, akik *páratlan szorgalommal támogatták őt munkájában*, értékes szolgálatokat téve a mű megjelenése körül, de azt nem engedték meg, hogy nevük e nagy munkájukkal kapcsolatban nyilvánosan szerepeljen.

Megjegyzés.

A mű írója és szerkesztője. Balassa Imre volt m. kir. tartalékos honvéd-főhadnagy, az ezredtörténetben sokhelyütt *személyesen szerepel*. A reá vonatkozó részeket *nem ő maga fogalmazta*, hanem bajtársai. A könyv írójára vonatkozó *jellemzés, dicséret*, a katonai erények, egyéniség, vagy jellem magasztalása a könyvben nincsen. Az író szükségesnek tartja ennek az okát is megmagyarázni: Maga kérte bajtársait, hogy mellőzzék az ő dicséretét, vagy jellemzését, mert teljességgel lehetetlennek tartja, hogy olyan könyvben jelenjék meg róla magasztalás, amelynek a címlapján ő szerepel, mint szerző.

Tartalomjegyzék:

I. Az ezred születése	5
II. Hadjárat Szerbia ellen, 1914-ben	17
III. Vártán a várövbén	95
IV. Szerbia és Montenegró meghódítása 1915-ben	107
V. A Doberdo	125
VI. A civilizáció előőrsei	163
VII. A mocsársír	179
VIII. Erdély védői	199
IX. Támadó hadjárat Románia ellen	251
X. Küzdelem a Szeret és a Putna mentén	269
XI. A Karszton	283
XII. Tolmeintól a Piaveig	291
XIII. A Piave-tragédia	299
XIV. A vég	313